

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

НАУКОВІ ЗАПИСКИ ІНСТИТУТУ ЖУРНАЛІСТИКИ

Том 18
січень — березень

електронна версія
на www.journ.univ.kiev.ua

Київ 2005

Свідомство про державну реєстрацію видано Державним комітетом інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України. Серія КВ № 4298 від 13 червня 2000 року
Засновник — Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Постановою ВАК України від 14.11.2001 №2-05/9 затверджено як наукове фахове видання з філологічних наук

Усі права застережено. Посилання на матеріали цього видання під час їх цитування обов'язкові

Голова редколегії,
головний редактор
Володимир Різун, д. філол. н., проф.

Редакційна колегія:

Б. І. Черняков, д. філол. н., проф. (заст. голов. ред.)
В. І. Головченко, д. політ. н., проф.
О. М. Гриценко, д. політ. н., доц.
О. В. Зернецька, д. політ. н., проф.
В. Ф. Іванов, д. філол. н., проф.
Ф. М. Кирилюк, д. філол. н., проф.
А. Є. Конверський, д. філос. н., проф.
В. П. Крижанівський, д. і. н., проф.
О. Ф. Коновець, д. і. н., проф.
Є. А. Макаренко, д. політ. н., проф.
З. В. Партико, д. філол. н., доц.
А. Г. Погрібний, д. філол. н., проф.
О. Д. Пономарів, д. філол. н., проф.
К. С. Серажим, д. філол. н., проф.
Н. М. Сидоренко, д. філол. н., проф.
М. С. Тимошик, д. філол. н., проф.
А. А. Чічановський, д. політ. н., проф.
В. І. Шкляр, д. філол. н., проф.

Відповідальний за випуск
Борис Черняков, д. філол. н., проф.

Рекомендовано до друку вченою радою Інституту журналістики
Київського національного університету імені Тараса Шевченка 18 квітня 2005 року

СЛОВО ДО ЧИТАЧА

До уваги авторів, наукових керівників, опонентів!

Наукові повідомлення згідно з наказом голови ВАК України від 10.12.98 р. № 650, а також науково-публіцистичні статті, рецензії, огляди, що мають популяризаторський та іміджевий характер, не вважаються науковими публікаціями (науковими статтями), що є обов'язковими для захисту дисертацій. Ці друковані праці, як і тези, доповіді, є свідченням апробації дисертаційних робіт і належать до публікованих праць, які додатково відображають наукові результати дисертації.

Про публікації результатів дисертаційних досліджень (з наказу голови ВАК України від 10 грудня 1998 р. № 650)

1. Звернути увагу голів спеціалізованих учених рад, що будь-які друковані праці (наприклад, тези, доповіді, матеріали) будь-яких конференцій, конгресів, симпозіумів, семінарів, шкіл тощо є свідченням апробації дисертаційної роботи і належать до публікованих праць, які додатково відображають наукові результати дисертації.

2. Попередити голів спеціалізованих учених рад про їхню персональну відповідальність за неухильне дотримання вимог п. 14 "Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань", затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 28 червня 1997 р. № 644.

Редакційна колегія

ЗМІСТ ТОМУ

Слово до читача	3
-----------------------	---

Лекційний фонд

Карпенко В. О. Маленькі секрети великого успіху	6
Шевченко В. Е. Шрифтове оформлення видань	13

Моніторинг та інформаційне моделювання ЗМК

Белецька А. В. Емотивність полеміки партійної преси України	22
Гутиря С. І. Опозиційне періодичне видання і влада	27
Піскун О. М. Ретроспективний огляд становлення інформаційного простору Миколаївського регіону	31
Разувасва О. О. Моделі впливу засобів масової інформації на масову політичну свідомість	35

Телерадіопростір

Гоян В. В. Творчість телевізійного ведучого: теоретико-прикладний аспект	41
Федорчук Л. П. Кабельне телебачення в Україні: проблеми і перспективи	46
Гоян О. Я. Звуковий образ комерційного радіомовлення: особливості формування	50

Погляд

Шальман Т. М. Телеведучий і аудиторія телепрограми: взаємодія і взаємовплив	56
Яхно О. М. ЄС і НАТО – нові перспективи для України	62

Горизонти книг

Василенко М. Г. “Ідеологічно редагована” творча спадщина Івана Франка	67
Женченко М. І. Видавнича діяльність правничих комісій УАН – ВУАН та Юридичного видавництва при Нарком’юсті УРСР у 20-ті роки XX століття	76
Тимошик М. С. Редакторські посади у видавництві: фахові вимоги та функціональні обов’язки	80

Дисертаційне дослідження

Бондаренко О. І. Формування державної міграційної політики	88
Вежель Л. М. У поєдинку з бездуховністю	94
Серажим К. С. Предикації як прояв текстової змістовності	99
Олійник О. І. Зникнення акцидентних мальованих шрифтів із оформлення сучасних книжкових видань	103
Трачук Т. А. Розроблення в радянський час українськими вченими навчального курсу теорії і практики журналістської творчості	106

Наукова критика

Барановська І. М. Українська періодика у проблематиці журналістикознавчих досліджень (на матеріалах кандидатських і докторських дисертацій 1980–1990-х рр.) ..	118
Крайнікова Т. С. Про видавничий бізнес: компетентно і цікаво (З приводу виходу з друку підручника Миколи Тимошика “Видавничий бізнес: Погляд журналіста, видавця, вченого”)	122

Портрет науковця

Наукова діяльність професора Б. І. Чернякова	124
Черняков Б. І. Періодична преса на окупованій території України	131

Бібліографія Інституту журналістики

Черняков Б. І., Мелашенко О. К. Теорія журналістики і масової комунікації	159
---	-----

В. О. Карпенко,
к. філол. н., проф.
УДК 070. 001

Маленькі секрети великого успіху

У лекції йдеться про творчі аспекти журналістської професії та організацію праці журналіста, що є складовими успіху в даній галузі.

The article touches the issue of the text-book of Mykola Tymoshyk "Publishing business: an opinion of journalist, publisher, scientist".

1. Особливості творчої праці

Журналістська та редакторська праця належать до надзвичайно важливої і тонкої сфери людської діяльності, її продукт може безпосередньо впливати на розум і психіку масової аудиторії. Тому тут, як, мабуть, у ніякій іншій сфері, потрібні надзвичайна обережність у слові, органічний сплав досвіду і знань, зрештою, неабиякі здібності, особливий талант. Журналістська творчість, як і літературна, позначається індивідуальністю автора, гостротою його розуму, нестандартними підходами до оцінки життєвих явищ, про які доводиться писати, та умінням їх правдиво й оригінально викласти.

Все це становить специфіку журналістської та редакторської діяльності, є, власне, **визначальними показниками професійної майстерності**. Але тільки цього недостатньо для успішної реалізації навіть найвищого професійного рівня. Для якомога повнішого розкриття фахової редакторсько-журналістської майстерності необхідні **певні умови**, так би мовити, **виробничого характеру**. Адже мало вміти добре писати, треба ще мати можливість писати. Про успішну реалізацію професійної редакторсько-журналістської майстерності можна серйозно говорити лише тоді, коли фахівець має добрі умови для роботи, коли він забезпечений усім необхідним для нормального виконання своїх функціональних обов'язків. Зайве переконувати будь-кого, що результативність кожного працівника, а тим більше редактора та журналіста – людей творчих професій – прямо і безпосередньо залежить від умов, у яких він працює. Звичайно, в екстремальних ситуаціях писати чи редагувати можна й на коліні. Та, поперше, йдеться саме про нормальні обставини, а не про війну чи пожежу. А по-друге, чи можна

серйозно говорити про високу якість твору, написаного чи відредагованого на коліні?

Журналіст, який хоче бути на стрижні часу і відчувати ритм життя, здебільшого збирає матеріал для свого твору поза стінами редакції. Але опрацьовує його, втілює зміст у певну форму (жанр), як правило, на робочому місці, в редакційному приміщенні. Від того, яка психологічна атмосфера створена в колективі, чи має фахівець можливість зосередитися, чи є у нього під рукою все необхідне для праці, – від усього цього залежить, як швидко посуватиметься робота, наскільки вдалим буде написаний ним твір.

Отже, для повного виявлення професійної майстерності потрібні бодай оптимальні робочі умови. Їх можна поділити на дві групи: **загальноредакційні** та **індивідуальні** (персональні). Звичайно, дещо журналіст може і повинен зробити сам, аби забезпечити для себе нормальну робочу обстановку. Та далеко не все в його силах та можливостях. Головним чином про створення оптимальних умов для роботи має подбати засновник засобу масової інформації та керівництво редакції.

2. Що потрібно для успішної роботи

Отже, належні умови для роботи журналіста мають неабияке значення для результативності його праці, безпосередньо впливають на творчий процес. Вони охоплюють багато аспектів – від обладнання редакції до оснащення робочого місця журналіста.

Якщо театр починається з роздягальні, то редакція – з вівіски. Оскільки до редакції, як до публічної установи, щодня приходять багато відвідувачів, треба подбати, щоб для них була оптимальна, достатня для орієнтації інформація: на

яких поверхах і в яких кімнатах розташовані керівництво газети, її відділи та служби. На двірках робочих кабінетів мають бути відповідні таблички з прізвищами і назвою посади людей, які тут працюють. Слід подбати про те, щоб відвідувачі могли присісти у холах і приймальнях, якщо доводиться зачекати. Загалом же редакції завжди були одними з найдемократичніших установ, тому, як правило, тут бюрократизму набагато менше, ніж в управлінських структурах.

Щоправда, за радянських часів редакції, особливо періодичних видань, були більш відкритими установами – практично кожен відвідувач міг вільно пройти у будь-який відділ. Нині так вільно, як раніше, не пройти в офіс солідної газети чи журналу, не кажучи вже про теле- та радіоредакції та студії: заходи безпеки превалюють. Посадова особа має замовити для відвідувача перепустку або особисто зустріти. Хіба що найближчі до людей редакції районних газет залишилися такими ж відкритими, як раніше.

Обладнання редакції включає все необхідне для нормального технологічного процесу. Оскільки специфіка випуску газети пов'язана з підготовкою журналістських матеріалів, редакція має бути оснащена технікою для їх створення та розмноження: комп'ютерами з принтерами та сканерами, диктофонами, ксероксами тощо.

Особливе місце належить засобам зв'язку: для внутрішньоредакційного користування – відповідні автоматичні телефонні станції, селекторні та інші переговорні пристрої; для спілкування із зовнішнім світом – телетайп, який сьогодні замінюють факсові апарати та E-mail (комп'ютерна електронна пошта), телефон, кур'єрська служба, черговий автомобіль.

Кабінет головного редактора – один із найпросторіших, надто ж, якщо редакція не має окремого конференц-залу. Меблі повинні бути дібрані й розташовані так, щоб за їх допомогою виділити три зони: перша – для роботи, де головний редактор може зосередитись, написати свій матеріал чи вчитати авторський; друга – для нарад, де проводяться засідання редакторату, редколегії, інші збори; третя – для відпочинку, де можна перевести подих, випити філіжанку кави, переговорити з відвідувачем.

Відповідно мають бути обладнані кабінети заступників головного редактора, відповідального секретаря, відділів – усе має бути доцільно розставлене для нормального виконання функціональних обов'язків, для успішної творчої роботи.

3. Загальноредакційні умови для роботи

Робота журналіста та редактора тісно пов'язана з інформаційною сферою. Щоб виконувати головний функціональний обов'язок – продукувати

інформацію у певних комунікативних формах для масового споживача, треба володіти чималим масивом **первинної інформації** з різних галузей суспільного життя (фактів, прикладів, цифр, статистичних даних, подієвих моментів тощо), які осмислюються, розщеплюються, вибудовуються у певній послідовності та використовуються для підготовки журналістського твору. Частину такої інформації журналіст бере безпосередньо з життя, а багато з того, що йому може стати в пригоді є в науковій, довідковій літературі, словниках, збірниках тощо.

Ось саме такі дані накопичуються та зосереджуються у системі **внутрішньоредакційної інформаційної служби**, яка також є необхідною передумовою успішної роботи редакційного колективу. Вона створюється в кожній солідній редакції.

Журналіст – часточка великої і складної комунікативної системи, він споживач і водночас творець інформації; власне, створення нової інформації відбувається і за допомогою "перетравлення" журналістом інформації уже створеної, існуючої, тобто за допомогою осмислення і використання її в журналістському творі. Тому для нормальної роботи, успішного випуску періодичного видання (так само, як і для підготовки теле- чи радіопередачі) редакція має бути забезпечена достатньою, достовірною і сучасною інформацією, необхідною для грамотного управління колективом і для успішного виконання журналістами своїх професійних функцій.

І це зрозуміло, оскільки від внутрішньоредакційної інформаційної служби, тобто від кількості та якості інформації, що обертається в редакції, від інтенсивності її використання залежить і ефективна діяльність редакції загалом, і кожного її працівника зокрема. Добре поставлена інформаційна служба є важливим елементом наукової організації праці, вона полегшує діяльність усіх редакційних ланок, сприяє оптимізації виробничих процесів.

Коли йдеться про інформаційну редакційну службу, то мається на увазі, насамперед, збирання, аналіз і систематизація інформації, необхідної для підготовки до випуску у світ друкованого чи в ефір електронного видання. Найліпше її зосереджувати в редакційній бібліотеці. Тематичні каталоги та картотеки, добірки довідкової літератури та різноманітних словників є серцевиною такої служби.

Передусім в окремі розділи виділяється інформація, яка регулює взаємини засновника і редакції; найважливіші закони та нормативні акти, і в першу чергу ті, що хоч якоюсь мірою стосуються роботи засобів масової комунікації.

Тут же мають бути зосереджені результати важливих соціологічних досліджень, тематичний, географічний, проблемний аналіз редакційної пошти, довідкові матеріали щодо адміністративного поділу країни чи регіону, адреси державних та управлінських установ, науково-навчальних закладів тощо. Картотека найактивнішої автури засобу масової інформації з адресами і телефонами допоможе швидко визначити координати потрібної особи, щоб уточнити факти, проконсультуватися, замовити матеріал.

Звичайно, якщо редакція повністю перейшла на *комп'ютерні технології*, створена закріплювана комп'ютерна мережа, а всі служби, редактори та журналісти оснащені персональними комп'ютерами, питання зберігання і пошуку матеріалів та іншої необхідної інформації вирішується просто: все це нагромаджується в пам'яті машин.

Оргтехніка – невід'ємний атрибут праці сучасного журналіста. Безумовно, вершиною нинішніх технічних досягнень є цифрові електронні прилади, портативні комп'ютери. Сьогодні, маючи таке технічне оснащення, можна за лічені секунди завдяки модемному зв'язку передати з будь-якої відстані готову, написану на комп'ютері, інформацію та щойно зафіксоване об'єктивом фотоапарата кольорове зображення безпосередньо в пам'ять редакційної комп'ютерної мережі, фактично – безпосередньо в номер. Це суттєво змінює журналістську професію, переводить її у нову якість, підвищує ефективність праці кореспондента, максимально скорочує час, що відділяє подію, яку треба відобразити, від власне її висвітлення та донесення до читача.

Мені довелося свого часу побувати у Відні на прес-конференції для журналістів, яку проводили структури Ради Європи. Відверто кажучи, почувався не зовсім комфортно навіть зі своїм японським диктофоном, який тоді здавався мені мало не вершиною інформаційного прогресу, бо практично всі акредитовані там журналісти вже мали портативні персональні комп'ютери – ноутбуки. Конференц-зала була повністю підготовлена для їх використання – до робочих столів підведено електроенергію, підключається – і працєю. Прес-центр оснащений достатньою кількістю телефонних ліній.

У нас, на жаль, ще й нині не кожному журналістові доступна така техніка, тому доводиться обходитися тим, що маємо. Не варто, певне, зайвий раз нагадувати про доцільність, ба необхідність, журналістові володіти машинописом. Елементарна культура вимагає подавати в редакцію видрукований матеріал, а не написаний від руки. Окремі видання, надто журнального ти-

пу, застерігають своїх авторів, що розглядаються тільки друковані статті. І це не забаганка, а необхідність. По-перше, зменшується вірогідність помилок через нерозбірливість почерку; по-друге, скорочується шлях матеріалу від журналіста до газетної шпальти, оскільки писати відразу на машинці – це швидше, ніж писати ручкою, а потім друкувати. Звичайно ж, журналістові треба мати друкарську машинку вдома і володіти нею. Портативних машинок випускається безліч типів, можна вибрати на будь-який смак, до того ж вони порівняно недорогі. Але навіть при цьому, не кажучи вже про більшість редакцій, які зовсім не оснащені комп'ютерами або мають їх в обмеженій кількості, не варто нехтувати такими випробуваними засобами, як:

- календарно-часові картотеки,
- теки-реєстратори, теки-картотеки,
- механічні блокноти-алфавіти.

Це дуже актуально, оскільки ще далеко не кожна редакція може забезпечити своїх журналістів портативними електронними організаторами (personal organizer), які обладнані калькулятором, годинником-будильником, календарями і у пам'ять яких можна заносити прізвища потрібних людей, адреси, телефонні номери, нотатки та іншу інформацію. Та не все можна доручити комп'ютеріві, багато інформації збирається на папері. Тому й досі в редакціях не обходяться без тек і швидкозшивачів, пластикових файлів, діркопробивачів, скріпкозшивачів і звичайнісіньких канцелярських скріпок.

Усе це становить той простий, але такий необхідний комплекс, який називається *умови для роботи журналіста*. Та, крім цього, журналіст має й сам подбати про персональні умови, зокрема про своє робоче місце та інструментарій.

4. Робоче місце та інструментарій

Персональні умови для роботи важливі у будь-якій галузі та для будь-якої професії. Для творчої ж людини вони можуть мати визначальне значення. Писати – не землю копати. Механічну роботу можна виконувати і без настрою, творча ж праця можлива лише за наявності відповідної духовної піднесеності, яка називається натхненням. А натхнення залежить від багатьох чинників, і не в останню чергу від забезпеченості необхідним інструментарієм, себто – знаряддям праці, та відповідно обладнаного робочого місця. Йдеться не про підвищену комфортність, хоча і вона цілком бажана, а про елементарні умови для творчості – починаючи з обладнання приміщення, у якому доводиться працювати, і закінчуючи таким елементарним знаряддям праці, як кулькова ручка та олівець.

У нашій практиці кожен відділ, як правило, має щонайменше свою окрему кімнату, редактор

відділу здебільшого – теж. За кордоном, наприклад, у Японії (газета "Кіото-симбун"), трохи інша система. Творчі працівники, журналісти зосереджені в одній великій залі. Однак у кожного окремих стіл, комп'ютер, телефон, від сусідів його відділяє матового кольору пластикова перегородка. Можна по-різному оцінювати такі підходи, але неважко помітити, що у нас, де завжди за радянських часів на словах проповідували колективізм, насправді ж, сповідували індивідуалізм (окремі кабінети, певна ізоляція журналістів одне від одного). У буржуазному світі, який радянська пропаганда звинувачувала в індивідуалізмі як найбільшому гріхові, насправді віддають перевагу колективістській організації праці – принаймні у роботі редакцій газет це наочно видно.

Робоче місце журналіста має бути доцільно оснащене. Незалежно від того, чи має він окрему кімнату та робочий стіл (дво- чи одностумбовий), стілець або крісло обов'язково повинен мати. На робочому столі під рукою слід мати все необхідне для праці: крім персонального комп'ютера (друкарської машинки), набір ручок, олівців, ножиці, папір, скріпки. Ручки треба старанно добирати: за столом краще користуватися наливною авторучкою з м'яким пером – легше писати і менше втомлюється рука; на завдання краще брати шарикову ручку – будете певні, що не проллється чорнило.

Та хоч би чим користувався журналіст: комп'ютером, друкарською машинкою чи ручкою – завжди слід добиватися такого темпу роботи, щоб максимально синхронізувати процес думання з процесом фіксації думки на екрані дисплея або на папері. Мислить людина завжди швидше і, як правило, думка випереджає письмо – чим ця різниця буде меншою, тим продуктивнішою буде праця журналіста.

Площина стола для зручності й практичності має бути поділена на три сектори: лівий – прийомний, для роботи з відвідувачами; середній – робочий, у кращому випадку з комп'ютером, у гіршому – з друкарською машинкою; правий – для світильника, засобів зв'язку (телефону, автовідповідача, факсового апарата – все це може поєднуватися в одному апараті), картотеки та інших засобів оргтехніки.

Телефон – необхідне знаряддя праці журналіста. Значну частину потрібної інформації можна отримати телефоном, зекономивши в такий спосіб чимало часу. Телефонують журналіст потрібним людям, звертається до різних джерел інформації – він мусить мати список потрібних абонентів. Телефонують журналістові, – з таких дзвінків теж можна отримати багато інформації, – тому журналіст зацікавлений, щоб номер його те-

лефону знало якомога більше людей, котрі можуть надати цікаву інформацію.

Зрозуміло, що елементарні правила культури вимагають, аби в журналіста була така проста, зручна і така необхідна у повсякденні річ, як **візитка**. На ній зафіксовано найнеобхіднішу інформацію про людину – назва видання, прізвище, ім'я, по батькові журналіста, його посада, номер телефону. У цивілізованому світі обмін візитками є комунікативним атрибутом, у японців – необхідним елементом етикету знайомства.

Звичайно ж, набагато зручніше вручити співрозмовникові візитку, запросивши, телефонувати при потребі, ніж записувати на папірці своє прізвище й телефон, чи, ще гірше, диктувати співрозмовникові: "Запишіть, будь ласка".

Телефонна розмова має свої неписані правила. Набравши номер абонента, який вас цікавить, слід привітатись і обов'язково відрекомендуватись, назвавши свою газету та посаду. Не варто бути безцеремонно вимогливим: ось я, мовляв, журналіст і мені потрібна така-то інформація. Не треба забувати, що людина, до якої ви звертаєтесь, не зобов'язана вам надавати інформацію телефоном, до того ж вона може бути зайнятою справами, від яких її відірвав ваш дзвінок. Поцікавтеся, чи має ваш співрозмовник кілька хвилин, чи може вам краще зателефонувати пізніше. Дуже важливо викликати в невидимого співрозмовника довіру і симпатію, а це можна зробити доброзичливим тоном, ввічливістю, конкретним і чітким формулюванням, чого ви від людини прагнете. Незалежно від того, отримали ви потрібну інформацію чи вам відмовили в ній, не забудьте подякувати.

Картотека і досьє – звичні й необхідні атрибути журналістської та редакторської праці. Вони, окрім засобів розширення і систематизації знань, виконують роль елементів журналістсько-редакторського інструментарію.

Календарна картотека (у спрощеному варіанті – календарний графік-тижневик чи місячник, на якому розграфлений "крільчатник" – на кожен день своє вікно) дозволяє чітко розпланувати робочий тиждень, нагадає **що і коли** треба зробити, **де** бути, **кому** зателефонувати. Це дисциплінує, цілеспрямовує зусилля працівника.

Досьє повинен мати кожен серйозний журналіст. Вони бувають різними за тематикою та призначенням. Зазвичай до досьє заносять власні матеріали, що побачили світ. Окремі досьє заводять за інтересами: за темами, які найбільше цікавлять, за проблемами, що їх досліджує сам журналіст, запроваджуються досьє також просто для цікавинок з різних джерел.

Довідкова література – надійний помічник при написанні чи редагуванні твору. Навіть коли

в редакції є уміло дібрана книгозбірня та добре налагоджена система інформаційної служби, під рукою творчого працівника редакції мають бути найнеобхідніші довідкові матеріали – без цього продуктивно працювати важко. Передусім мають бути на увазі енциклопедичні та мовно-граматичні **словники**. Це зовсім не означає, що до робочого столу треба стягувати десятки фоліантів чи багатотомники довідкового характеру, але найуживаніші книги такого ґатунку, звісно, мають бути. Серед них бажано бачити тлумачний, правописний, російсько-український та українсько-російський словники. Не завадить мати довідник про адміністративно-територіальний поділ держави, а також словники фразеологічний, іноземних слів, синонімів та антонімів. Маючи цей найнеобхідніший набір, завжди легко, не витрачаючи зайвого часу, знайти, уточнити та використати певний термін чи слово, збагатити мовну палітру твору.

Безумовно, для працівника преси першочергове значення має як **писати**, але не на останньому місці – **чим писати**. Для успішної роботи журналіст мусить мати свій особистий, так би мовити, робочий інструмент. Традиційне, і нині найпоширеніше, оснащення журналіста – **авторучка й записник**. Дехто з пишучої братії, незважаючи на величезний прогрес в удосконаленні журналістської оргтехніки, консервативно віддає належне традиції чи звичці користуватися незмінним записником і надійною авторучкою. Відомий чеський письменник Карел Чапек на запитання, чи використовує він друкарську машинку, відповів з властивою йому дотепністю, що коли пише і замислюється, то гризе ручку, – а хіба можна гризти машинку? То – не для нього [14, 250].

Інші дотепники, абсолютизуючи талант і підкреслюючи скептичне ставлення до технічних досягнень прогресу, не проминуть скаламбурити, що класики гусячими перами писали вічні твори, а нинішні графомани вічними перами клепають сірі одноденки.

Але жарти жартами, а без ручки і записника сьогодні не обходиться навіть той журналіст, який оснащений найсучаснішими технічними засобами. Навіть користуючись зручним портативним диктофоном, досвідчений журналіст підстрахує себе, продублювавши прізвища, цифри, іншу важливу інформацію помітками в блокноті. Записник, окрім більшої точності (диктофон може відмовити, невиразно можуть прозвучати схожі звуки, – наприклад, глухі приголосні), має ще ту перевагу, що економить час: погортати сторінки блокнота і за короткими нотатками відновити перебіг бесіди завжди швидше, ніж розшифрувати магнітний запис.

5. Добування інформації

Робота журналіста складається з двох частин:

- 1) власне збирання (добування) інформації;
- 2) осмислення її, переробки, втілення у відповідні форми для донесення до споживача.

Щоб зібрати інформацію (освоїти ту чи ту тему) журналіст має виявити наполегливість, винахідливість та докласти чимало зусиль, а часто подолати низку перешкод.

Найдоступніші джерела, звідки черпається інформація, – це центри зв'язків владних структур з громадськістю, управлінські та статистичні органи, бібліотеки, довідники, повідомлення інформагентств, радіо, телебачення тощо.

Але найнадійніше та найефективніше джерело – це те, коли журналіст побачить на власні очі під час безпосереднього перебування в зоні зацікавлення та почує з перших уст, розмовляючи з учасниками та очевидцями події. Недарма в журналістському середовищі утвердилася поговорка: **журналіста ноги годують**. Тому справжній журналіст, надто репортер, часто перебуває у самому вирі життя, в епіцентрі резонансних подій (на пожежах, у зонах землетрусів та інших стихійних лих, на мітингах, при різних суспільних сутичках і колізіях). Не випадково, за даними ЮНЕСКО, середня тривалість життя журналістів на другому місці після шахтарів.

При добуванні інформації безпосередньо в людей треба мати на увазі найпростіші та найпоширеніші правила, яких дотримується досвідчений журналіст.

1. **Передусім треба відрекомендуватися**, при необхідності показати посвідчення особи.

2. **Ввічливість, доброзичливість, підкреслена повага до співрозмовника** – неписане правило журналістського спілкування. Людину можна розговорити (а це головне завдання журналіста), якщо вона повірить, що її інформація справді потрібна вам, що вона допоможе з'ясувати істину і ви з вдячністю сприймаєте кожне слово, а висловлення вами подяки лише утверджує співрозмовника у корисності наданої ним інформації.

3. При користуванні диктофоном обов'язково важливо **попередити співрозмовника, що вмикаєте апарат**, а якщо він заперечуватиме, слід погодитися з ним.

4. Обов'язкове правило: запитати інформатора, чи не заперечуватиме той проти посилання на його ім'я при використанні наданої ним інформації; якщо згоди не отримаєте, називати ім'я вашого співрозмовника не можна.

5. Якщо ви берете інформацію в органах державного управління, **попросіть копію документа, якщо інформація усна – запишіть на диктофон чи у блокнот**, вказавши ім'я інформатора.

6. *Не соромтеся перепитати співрозмовника, якщо чогось не знаєте, уточнити подробиці.* Все знати неможливо; запитуючи, ви виявляєте потяг до знань, і не думайте, що виявляєте невігластво: соромно не запитати, а залишити інформаційну прогалину в темі.

7. *Не гребуйте найдрібнішими і найнесуттєвішими на перший погляд фактами:* все згодом знадобиться, якщо навіть не буде використане при написанні матеріалу. Для успішної роботи фактів треба мати набагато більше, ніж може бути використано: невикористані факти також працюють на матеріал, стверджуючи вас у логіці та висновках, надають матеріалу переконливості, хоч і перебувають "за кадром".

Серйозний журналіст завжди дотримуватиметься загальноприйнятих етичних норм і правил поведінки. У редакції "Вечірнього Києва" ще за радянських часів, наприклад, були вироблені так звані 10 заповідей журналіста, своєрідний катехізис, який, спираючись на загальні моральні вимоги до професії, власне, протистояв принципам партійної заангажованості. Ось ці заповіді:

1. *Не збреши: правдивість – наше ремесло.*
2. *У статтях не вимагай вироку – ти не прокурор.*
3. *Думай про читача: без нього немає тебе як журналіста.*
4. *Найбільша помилка журналіста – боятися помилитися;*
5. *Іди в люди: гора не ходить до Магомета.*
6. *Пам'ятай: "Вечірній Київ" – енциклопедія міста: вступи у неї свій рядок.*
7. *Не хлібом єдиним живе людина: сприймай життя крізь призму духовності.*
8. *Не повчай читача: він не дурніший від тебе; враховуй думку, протилежну твоїй; засвой дві аксіоми: 1) немає істини в останній інстанції і 2) зіпертися можна лише на те, що чинить опір.*
9. *Відбивай розмаїття думок, не боячись звинувачень у відсутності позиції: наша позиція – плюралізм.*
10. *Зроби все для того, щоб кожна з наших 300 зустрічей з читачем стала для нього пам'ятною* ("Вечірній Київ" тоді виходив 300 разів на рік).

Всі ці принципи мають, передусім, моральне забарвлення, але вони впливають із законодавчих і нормативних актів, що регламентують діяльність журналіста, надаючи йому права та встановлюючи обов'язки. Зокрема, у ст. 26 Закону України "Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні" задекларовані права журналіста.

6. Спілкування в колективі

Значну частину робочого часу журналіст і редактор проводять у колективі. Психологічний клімат у редакції має безпосередній вплив на творчий процес, а залежить він не в останню чергу від уміння спілкування, від створення атмосфери доброзичливості, довіри, справедливості.

Колектив (від лат. *collectivus* – збірний) – суспільна форма об'єднання людей, що виникає на основі їхньої спільної праці, спільних громадських інтересів, яким підпорядковуються дії, вчинки, інтереси окремих осіб. Редакційний колектив – специфічне об'єднання людей: *по-перше*, вони виробляють особливу (інтелектуальну, ідеологічну) продукцію (газету, журнал, теле- та радіопродукт); *по-друге*, це люди творчі, пов'язані з мистецтвом слова; *по-третє*, з огляду на фахові особливості у журналістів значно сильніше, ніж у представників інших професій, розвинений індивідуалізм, кожний журналіст – творча особистість.

У процесі редакційної праці журналіст підпорядковується завданням засобу масової інформації, у якому працює (визначаються засновником ЗМІ), та його внутрішній структурі, яка передбачає певну ієрархію, що диктується соціальною роллю працівника.

Приблизна схема структури редакції передбачає такі позиції: шеф-редактор (головний редактор), його заступники, відповідальний секретар, завідувач (редактор) відділу (програми), кореспондент, репортер, оператор та режисер на телебаченні, літературний редактор тощо. Все це регламентується штатним розкладом, затвердженим засновником. Кожен, хто обіймає якусь із посад, виконує певну соціальну роль, має досить чітко окреслене коло обов'язків, зобов'язаний підпорядковуватися прийнятому в редакції режимові трудового процесу.

Практичне виконання журналістом його соціальної ролі в редакції обумовлюється об'єктивними і суб'єктивними чинниками.

До **об'єктивних** належать: ролеві сподівання засновника, які впливають із функціонування соціальної системи, частиною якої є редакційний колектив, процеси в його професійній діяльності, уявлення про цінності, завдання і засоби їх досягнення.

До **суб'єктивних чинників** слід віднести розуміння ролі конкретним її виконавцем, його ставлення до цієї ролі, суто особистісні характеристики індивідуума (рівень талановитості, здібності, темперамент, рівень потреб і претензій, самооцінки власних можливостей).

Характерна особливість журналістської праці полягає у її високому творчому ступені, високо-

му рівні *індивідуалізації*. Якщо на звичайному товарному виробництві однією з найважливіших технологічних вимог є вимога зводити до мінімуму індивідуальні відмінності у виконанні однакових соціальних ролей (уніфікація), що підвищує продуктивність праці, то в журналістській творчості спостерігається протилежне – *чим більша індивідуальна відмінність, тим вища якість журналістського продукту*. У ньому якраз найбільше цінується неповторна особливість, несподіваність ракурсу, гострота бачення проблеми, одним словом – несхожість на інші журналістські творіння. І чим несхожіший твір, тим він талановитіший.

Суб'єктами діяльності друкованого засобу масової інформації закон визначає: засновника (співзасновників), редактора (головного редактора), редакційну колегію, редакцію, трудовий колектив редакції, журналістський колектив, журналіста, автора, видавця, розповсюджувача. Засновник може об'єднувати в одній особі редакцію, видавця, розповсюджувача.

Форми професійного спілкування журналіста та редактора впливають із специфічних завдань редакційного та видавничого колективу і залежать від них. На перше місце тут треба поставити загальноприйняті, а часто такі, що мають обов'язковий (нормативний) характер, форми роботи в колективі. Передусім – це вироблені практикою норми та правила поведінки у творчому колективі, заходи планування та аналізу виконаної роботи, дотримання розпорядку дня. Що чіткіше працівник дотримуватиметься цих норм і правил, то легше уникатиме колізій і конфліктів, то успішніше протікатиме творчий процес.

Усі ці, на перший погляд, незначні деталі в роботі журналістів і редактора, насправді мають велике значення для успішного творчого процесу та безпосередньо впливають на формування професійної майстерності. Вони якраз і є тими маленькими секретами, дотримання яких допомагає добитися великого успіху.

1. Віято Мішель. Щоденна робота журналіста. – К., 1999.
2. Еверет Девід. Навчальний посібник репортера. – К.: IREX ПроМедіа Україна, 1999.
3. Карпенко Віталій. Журналістика: основи професійної комунікації. – К., 2002.
4. Методы журналистского творчества. – М., 1982.
5. Москаленко Анатолій. Як стати журналістом. – К., 1997.
6. Здоровега В. Й. Вступ до журналістики. – Л., 1994.
7. Прилюк Д. М. Теорія і практика журналістської творчості: У 2 кн. – К., 1972–1973.
8. Проблемы эффективности журналистики. – М., 1990.
9. Социальная практика и журналистский текст / Под ред. Я. Н. Засурского, Е. И. Пронина. – М.: Изд-во Мос. ун-та, 1990.
10. Ученова В. В. Беседы о журналистике. – М., 1985.
11. Чічановський А. А., Шкляр В. І. Світ інформації: особистість, суспільство, держава. – М.: К., 1995.
12. Шаповал Ю. Г. Личностные методы повышения эффективности средств массовой информации. – К., 1989.
13. Чапек К. Об искусстве. – Ленинград, 1969.

В. Е. Шевченко,

к. філол. н., доц.

УДК 070. 01

Шрифтове оформлення видань

Друкований текст є основою інформації, що передається візуально. Вибір шрифту має значний вплив на зручність читання, на весь художній вигляд видання. У статті розглядаються основні характеристики шрифту, що визначають його застосування та принципи оформлення текстового матеріалу відповідно до виду видання.

The printing text is a basis of information which is visually transmitted. The choice of a font influences much the comfort of the information perception as well as the artistic design of an edition. The article covers the main description of font which determines its application as well as the text material registration principles in accordance with the edition type.

Писемність, як і усна промова, є засобом спілкування людей і служить для передавання думок у часі та просторі. Друкований текст є основою інформації, що передається візуально. При цьому значення слів передає зміст, а графічне оформлення, або шрифтове виконання, відтінки – посилення або послаблення значення, яскравість, гучність, інтонацію тощо.

Шрифт має значний вплив на зручність читання, весь художній вигляд видання. Правильне використання шрифту дає можливість донести повідомлення до того читача, якому воно адресоване, робить процес читання цікавим і зручним. Це досягається правильною організацією текстових матеріалів, поданням їх у прийнятній формі. Дизайн шрифтів як особливий вид зображального мистецтва підпорядкований спільним для всіх видів мистецтва законам, потребує знання цих закономірностей і вміння застосувати їх на практиці.

Отже, темою статті є розгляд шрифтів у контексті і їх застосування у виданнях різних видів. Предмет роботи – параметри шрифтів, що впливають на зручність читання.

На початку 80-х років ХХ століття М. Жуков, перекладач видатної "Типографіки" Еміля Рудера у післямові наголошував на "тій ділянці друкарського мистецтва, яку ми чомусь називаємо технічним редагуванням". Мистецтво шрифту, типографіка, за Е. Рудером [8, 279], це:

– система оформлення набору і верстки друкованого видання в цілому або його елементів (наприклад: типографіка фєдорівського "Апостола", типографіка таблиць у "Генеральних сигналах, що застосовуються у флоті" тощо);

– сукупність художніх особливостей складального оформлення серії, циклу чи групи видань або їх елементів (наприклад: типографіка альбін, типографіка обкладинки початку ХІХ століття, типографіка серійних випусків Інзель Ферлаг);

– видові особливості складального оформлення видань (наприклад: типографіка газети, типографіка плаката, типографіка упаковки, типографіка книги);

– художній твір, продукт творчої праці художника-типографа – оформлювача видання або серії видань, ім'я якого зазначається у вихідних відомостях (наприклад: ілюстрації Нарбута, типографіка Скопенка);

– втілення художнього стилю певної школи, напряму в мистецтві друку (живопис передвижників, конструктивістська архітектура, типографіка дадаїзму).

Концепція типографіки Е. Рудера гармонійно поєднує строгість у добірї форми літер з широтою застосування, що дає змогу спостерігати в ній дії законів і категорій композиції, загальних для живопису, поезії й архітектури ХХ століття. Український дослідник різних видів друкованих видань Б. В. Валуєнко підкреслював невичерпні виражальні можливості, закладені в мистецтві шрифту, малюнка, фотографії, комп'ютерних опрацювань, у композиційних варіантах, цілісності загального вирішення. Характер малюнка текстового шрифту часто асоціюється зі змістом видання, тому відомий дослідник шрифту А. Г. Шицгал наголошував на необхідності єдиного підходу до шрифтового оформлення [15, 173].

Німецький дизайнер Пауль Реннер у 30-ті роки ХХ століття виділив критерії естетичної ви-

разності шрифтів. Він уважав, що досконалий друкарський продукт має відповідати трьом вимогам [16]:

- 1) бути продуктом графічної техніки, майстерності виконання і матеріалів;
- 2) виконувати завдання, поставлене видавцем;
- 3) бути відкритим вираженням власного смаку.

На думку іншого дослідника шрифту, А. Капра, у "прекрасному і конгеніальному шрифті", тобто в шрифті, що "перетворює належно оформлений твір друкарства у твір мистецтва", мають зливатися "у чудовій формі" три якості: краса, зручність читання і промовистість [5]. Звичайно, зазначає А. Капр, це не різні властивості, а різні боки однієї медалі.

У сучасних поглядах на проблему зручності читання існують дві крайні позиції.

Одна з них була сформульована в 60-ті роки XX століття представниками швейцарської школи типографіки. У ті роки намагалися створити або вибрати якийсь універсальний і позанаціональний шрифт із найкращою зручністю читання. Такий шрифт не може бути надто виразним або особистим, щоб не спотворити своїм малюнком зміст. Результатом подібного естетичного підходу стала мода на гарнітури Times і Helvetica.

Друга позиція сформувалася з поширенням цифрових технологій, коли дизайнери та верстальники стали приділяти більше уваги зручності верстання, а проблема зручності читання стала другорядною. Адже сучасний видавничий процес комп'ютеризований, охоплює всі етапи роботи з текстом – введення, редагування і макетування на екрані комп'ютера, виготовлення фотоформ для друкарні. Творці друкованої продукції відмовляються від рівноваги, гармонії і акуратних шпальт вирівняного тексту, вони змінюють ширину шпальти (або інтерліньяж, або шрифт) всередині абзацу, насувають шпальти одна на одну, зрізають кути літер, або ж розтягують текст до краю

сторінки. У сучасному виданні шрифт не просто носій інформації, він сам став інформацією.

І все ж таки шрифт як основний елемент друкованого видання, що несе змістове навантаження, перш за все повинен полегшувати сприйняття тексту, підвищувати його змістовність, організовувати і впорядковувати різноманітну інформацію, виділяти окремі блоки або елементи видання шрифтовими і нешрифтовими способами. Окрім практичних завдань, типографіка також дозволяє створювати сторінки, витримані в певному стилі (класичному, модерністському або постмодерністському; спокійному або жвавому; стриманому або галасливому).

Отже, розглянемо основні характеристики шрифту, що визначають його застосування та принципи оформлення текстового матеріалу відповідно до виду видання. Зауважимо, що оформлення заголовків і титульних сторінок у даній статті не розглядаються.

Використання відповідної гарнітури шрифту, правильно підбраної до тексту, не лише допомагає якнайкраще подати інформацію, а й додає смислових відтінків через візуальне сприйняття. Л. М. Лисицький визнавав шрифт основним будівельним матеріалом книжкової архітектури, а головною метою для нього була розробка таких методів оформлення, які підвищували б копірисну дію видання. "Я вважаю, – писав він, – що літери, розділові знаки, які вносять порядок у думки, повинні бути враховані, але, крім цього, перебіг рядків сходиться у яких-небудь сконденсованих думок, їх і для ока потрібно сконденсувати" [12, 157]. Використання різних гарнітур привертає увагу читача, а застосування різних кеглів дає можливість організувати інформацію за ступенем важливості.

Основою шрифту є гарнітура (від французького *garniture*) – комплект шрифтів, однакових за малюнком, але різних накреслень і розмірів. Стандартний шрифтовий комплект складається з таких груп:

Великі літери: АБВГДЕЄЖЗИІЙКЛМНОПРСТУФХЦЧШЩЬЮЯ

Капітель: АБВГДЕЄЖЗИІЙКЛМНОПРСТУФХЦЧШЩЬЮЯ

Малі літери: абвгдеежзиййклмнопрстуфхцчшщьюя

Цифри: 1234567890

Розділові знаки: , ; : ! ? – (тире) - (дефіс) ' (апостроф) " " “ ” (лапки)

Спеціальні знаки: § & № °

Математичні знаки: = + ± ~ ? ? ? ? √ ? ? ?

Знаки документів: \$ © ® % тм

Повна графічна характеристика шрифту включає [14, 59]:

- контрастність (співвідношення основних і сполучних рисок);
- малюнок засічок (каплеподібні, прямокутні, лінійні) або їх відсутність;
- насиченість (світлі, напівжирні, жирні);
- нахил (прямі, курсивні, похилі);
- щільність літер (нормальна, вузька, широка);
- заповненість основних штрихів (відтінені, контурні, штриховані);
- кегль (розмір літер).

Шрифти прямі, курсивні, нормальні, вузькі й широкі можуть бути, у свою чергу, світлими, напівжирними і жирними (насиченість шрифту), що створює значну кількість різновидів однієї гарнітури (рис. 1). Модифікація літер здійснюється шляхом зміни деяких з елементів літери. Форма шрифту надає тексту різні змістові відтінки, комбінації його накреслення та просторових форм фіксують увагу на певному слові або фрагменті тексту, що дає змогу інтерпретувати текст засобами набору.

Times Plain Times Italic

Times Bold Times Bold Italic

Рис. 1. Накреслення гарнітури Times.

За **нахилом і характером вічка** літера гарнітури може бути трьох видів: пряма (Plain), похила (Inclined), курсивна (Italic). Основні штрихи прямокутних літер прямого накреслення розташовані вертикально, тобто перпендикулярно до горизонтальної лінії рядка. У курсивному та похилому шрифтах ці штрихи розташовані під кутом до вертикалі, при цьому малі літери курсивного шрифту в багатьох випадках наближаються до накреслення рукописних літер. У деяких програмах існує можливість створення курсиву шляхом нахилу символів у правий бік на кут від 7 до 15°. Хоча справжнім курсивом є шрифт, створений художником-шрифтовиком. Шрифти із нахилом застосовуються для виділення слова або фрази в основному тексті. Курсивні тексти освітлюють сторінку, і це заважає читанню довгих текстів.

За насиченістю шрифти бувають: світлі (Light), суперсвітлі (Extra light), напівжирні (Semi bold), жирні (Bold). Насиченість шрифту визначається за відношенням товщини основного штриха до висоти знака малих літер типу "n", "п" тощо. У світлих шрифтах товщина основних штрихів знака вдвічі менше, ніж ширина внутрішньолітерного проміжку, у напівжирних – товщина штрихів

і внутрішньолітерний проміжок майже однакові, у жирних – штрихи ширші за проміжок. Для кеглів 8–12 у світлих шрифтах відношення товщини основного штриха знака до його висоти не повинне перевищувати 23 %, для напівжирних – від 23 до 34 %, а в жирних – 34 %. Сторінка, на якій більшість текстів набрано напівжирним шрифтом, набуває темно-сірого відтінку та створюється враження посиленого тиску. Жирні накреслення застосовуються для посилення сприйняття прочитаного і кращої організації структури тексту. Світлий шрифт справляє враження легкості, жирний або напівжирний – вагомості, підвищеного значення, тому 80 % заголовних компонентів мають жирну насиченість. В основному тексті виділення краще не робити напівжирним накресленням – текст має надто перевантажений вигляд.

Нормальні, вузькі й широкі накреслення шрифту пов'язуються з поняттями про більшу або меншу стрункість, сталість і пропорційність. Відмінні від нормальної щільності шрифти застосовуються в заголовках та колонтитулах, а в текстових матеріалах переважають прямі світлі накреслення.

Серед інших модифікацій шрифтів, які часто застосовуються, можна назвати: **підкреслення** однією чи двома лініями, **перекреслення**, зсув тексту щодо нормального положення рядка і різноманітні їх комбінації. Підкреслення рядків застосовується в основному тексті, для підзаголовків, колонтитулів, прізвищ авторів та у таблицях. Надрядкові знаки (ступені, виноски) і підрядкові знаки (індекси) вказують на місце посилення або використовують у математичних формулах. Ці знаки мають менший розмір порівняно зі звичайним розміром літер і розташовують не на базовій лінії рядка.

Великі літери виконують функціональну та декоративну функції – з них починаються речення та назви. З точки зору декоративності, ці літери надають тексту особливої ваги. Але такими літерами не можна друкувати великі тексти через те, що такий текст надто тисне на читача – великі літери вищі та ширші, ніж малі. До того ж слова, складені з великих літер, схожі одне на одне і тому читачеві важче розпізнавати такі слова.

Контрастність (пропорційність) шрифту включає такі співвідношення (рис. 2):

- вага і "насиченість" шрифту. Шрифт може змінюватися від тонкого та світлого до жирного у вигляді темної плями;

— "заповненість" символу. Літера може змінюватися від широкої та розрідженої до вузької та компактної;

— співвідношення між висотою малої літери і довжиною верхнього і нижнього виносного елементів, а також між висотою малих і великих літер. Літери, що мають невеликий фізичний розмір вічка, часто видаються меншими тому, що мають малий об'єм літери, але великі розміри верхнього і нижнього виносного елементів. І навпаки — більшими здаються шрифти з великим обсягом вічка і компактними виносними елементами.

За призначенням шрифти розділяються на дві великі групи: титульні та текстові, кожна з яких застосовується відповідно до власних функцій. Текстові шрифти призначені для набору великих обсягів тексту, титульні — заголовних компонентів. Текстова гарнітура відрізняється від титульної зручністю читання і розміром. Титульним шрифтом може стати будь-який текстовий

ясність, простота, стриманість (навіть щодо курсивного накреслення) малюнка, пропорцій, насиченості. Текстовими шрифтами можуть бути як гарнітури із засічками, так і рубані, але ніколи — декоративні. Їх розміри коливаються від 8 п. (у довідкових виданнях) до 20 п. (у дитячих виданнях).

Додаткові текстові шрифти мають відрізнятися від основного, але не впадати в око. Їх призначення — повідомити другорядну інформацію, доповнити основний текст. Застосовуються такі шрифти для коментарів, приміток, паралельних повідомлень, матеріалів не основної тематики. Читач повинен з першого погляду зрозуміти, що він читає додатковий текст і не переплутати його з основним. Отже, додаткові тексти повинні бути світлими, розміром не більше за основний шрифт, і контрастно виділятися від основного тексту.

Акцидентні (від лат. *accidentia* — випадок) текстові шрифти застосовуються для виділень у тексті або на сторінці. Такі виділення можуть

Impact

Journal

Newton

Garamond

Poster

Beton

Europe

Caslon

Franklin Goth

Рис. 2. Порівняння пропорційних відношень гарнітур шрифтів одного кегля

при зміні насиченості, кегля, накреслення, застосування різних ефектів (тінь, контур тощо).

Текстовий шрифт відповідно до способу застосування може бути:

- основним;
- додатковим;
- видільним (акцидентним);
- технічним;
- службовим.

Кожен із цих видів має свої особливості, але використовується не обов'язково за призначенням, інколи кілька видів текстових шрифтів об'єднуються. Будь-який із перелічених видів можна легко перетворити в інший зміною кегля, накреслення, проміжків.

Шрифти для **основного** тексту мають просте виконання, яке не відволікає од змісту, і призначені для максимально комфортного читання довгих текстів. Вони уніфіковані, легко помітні завдяки контрастності знаків. Естетика текстових гарнітур — це логіка пропорцій і пластики, що змінюються у вузьких межах. Їх ознаками є

бути ледве помітними — тією ж гарнітурою, але іншим кеглем, накресленням; або ж різко контрастувати малюнком, кольором, розміром. Як правило, способи виділення у виданні чітко обмежені. Акцидентними шрифтами друкують невеликі текстові фрагменти (врізи, текстові виділення, колонтитули, ініціали, приклади) через їх важкість для сприйняття — складний малюнок, щільність.

Службові текстові шрифти мають завжди менший кегль порівняно з основним текстом і світле накреслення. Вони застосовуються для текстівок, підписів авторів, виносков, вихідних відомостей.

Технічні текстові шрифти призначені для спілкування людей за допомогою різних пристроїв: екрана комп'ютера, радіотелефону, калькулятора, панелі принтера і т. ін. Наприклад, при проектуванні шрифту OCR перед А. Фрутігером поставало завдання створити моноширинний шрифт таких пропорцій і пластики, щоб літери якнайбільше відрізнялися одна від одної і щоб

промінь, що їх читає, мав якнайменше шансів помилитися. Цією вимогою можна пояснити появу особливої пластики в літерах **I J L i j r F M W m W**. Технічні шрифти застосовуються в електронних виданнях або як ілюстрація повідомлень різних пристроїв у науковій, технічній чи навчальній літературі.

Значення естетичного боку оформлення тексту різних видів друкованих видань неоднакове. На вибір гарнітури шрифту, накреслення і кегля впливає літературний жанр, композиція і обсяг тексту, читацька належність, формат видання, формат набору, спосіб друку, якість паперу і такі властивості шрифтів, як зручність читання і економічність. Хоча більшість читачів у текстовому блоці не помічають різницю між шрифтами, їх цікавить лише інформація, надрукована цими шрифтами, але при надто дрібному кеглі або при зайвій щільності знаків бажання читати навіть потрібну інформацію зникає. Тому для основного тексту обирають прямий світлий шрифт. Бажано, щоб його малюнок був нейтральним або натякав на зміст літературного твору, асоціювався з ним. Недопустимо, щоб стиль шрифту заходив у суперечності зі стилем літературного твору.

В оформленні книги, наприклад, характер малюнка текстового шрифту часто асоціюється зі змістом, крім того, враховується зв'язок малюнка шрифту з ілюстрацією й іншими елементами оформлення. Текстові шрифти книжкових видань обмежуються прямим, курсивним і жирним накресленням однієї гарнітури у різних комбінаціях.

У газетах і журналах при виборі текстового шрифту увага приділяється відповідності його малюнка виробничо-технічним вимогам. Це підкреслює відомий дослідник шрифтів А. Шицгал і наголошує на необхідності однакового, єдиного підходу до шрифтового оформлення газет і журналів, на відміну від книжкового оформлення [15, 173]. Гарнітури текстових шрифтів періодичних видань вибираються під час їх проектування і закладаються у шаблон. Шрифт основного тексту повинен відповідати будь-якому змісту, асоціюватися лише з виданням в цілому, а не з конкретними матеріалами. У зв'язку з цим, на відміну од книги, головні естетичні вимоги до оформлення газети чи журналу, залежно від їх типу, належать не стільки до малюнка шрифту, скільки до зручності його читання, до єдності оформлення, що створює виданню певний образ

відповідно до призначення. У книзі ж гарнітура обирається з урахуванням пристосованості для тривалого читання, будь-яка складність малюнка лише втомлює очі.

Складні наукові, медичні або технічні видання повинні друкуватися звичайними, давно відомими шрифтами. Це пов'язано з тим, що в них трапляються формули, спеціальні знаки, які можуть бути відсутні в основному шрифті. Тому найпридатніша гарнітура – Times – найбільш поширена та розроблена в знаках.

Особливої уваги до проблеми зручності читання потребують видання для дітей, юнацтва і старих людей, що погано бачать. Така людина просто не зможе прочитати незручний для читання текст. Естетика дизайну в книгах для дітей не повинна бути занадто агресивною, а представники старших поколінь виявляють консерватизм у смаках, що дизайнер повинен враховувати.

У виданнях великого обсягу, наприклад, наукових працях або енциклопедіях, важливою вимогою є економічність шрифту. Специфікою подібних видань є те, що їх не читають підряд. Не так принципово, щоб шрифт був класичний або стильний, він повинен мати малі літери, це дає змогу вживати його в меншому кеглі, що дозволить економити місце і, відповідно, зробить видання дешевшим і спростить його використання та збереження. Чим вища цінність тексту (наприклад, у культурному значенні), тим менш важливою стає вимога економічності.

У дорогих подарункових виданнях зручність читання не така важлива, тому що їх більше переглядають, ніж читають. Ефектного оформлення потребують також вступи в художніх альбомах. Відповідно, при аналізі конкретного видання з погляду зручності читання, насамперед, треба визначити призначення і термін служби видання.

За своєю будовою (з погляду оформлення) основний текст може бути простим і складеним. Простим називається такий текст, для оформлення якого застосовується одна гарнітура і всі рядки мають однакову довжину. Це, наприклад, текст більшості художніх творів у прозі. До складеного належать багатогарнітурні тексти з різноманітним форматуванням. Це, зокрема, вірші, драматичні твори, тексти мовних словників, таблиці, формули, навчальна література, газетні матеріали. За застосуванням текстових гарнітур є:

– одногарнітурні видання: основний текст друкується однією гарнітурою, а додаткові тексти і виділення робляться варіюванням кегля і накреслення знаків цієї ж гарнітури;

– малогарнітурні: основний текст друкується однією гарнітурою, для додаткових текстів вибираються одна-дві додаткові гарнітури;

– багатогарнітурні: у таких виданнях важко виділити гарнітури основного та додаткових текстів, адже майже кожен текстовий блок має власне шрифтове оформлення.

Деякі дослідники шрифтового оформлення вважають: якщо застосовувати для всіх текстових матеріалів однаковий шрифт, у читачів складається враження, ніби всі тексти (навіть періодичного видання) присвячено одній і тій же темі, а застосування різних шрифтів полегшує орієнтацію у виданні, насиченому різномірною інформацією. Але одногарнітурне оформлення має свої переваги: видання набуває стриманого, спокійного вигляду, легко впізнається читачем, а для виділення того чи іншого матеріалу достатньо застосування лінійки, плашки, декоративних елементів. Також окремі фрагменти чи тексти легко виділити іншим кеглем, накресленням.

Вибір гарнітури для конкретного видання, для текстів, заголовків, інших елементів – складне завдання. Шрифти мають не лише відповідати виду видання і змісту матеріалу, а й гармонійно поєднуватися між собою. Так, для основного тексту дитячої книги найкраще обрати чіткий шрифт, що добре читається, наприклад, SchoolBook, а для заголовків можна вибрати цікаву гарнітуру, яка приверне увагу дитини, приміром, Comic sans. Для наукового матеріалу можна взяти звичний для ока Times, але прикрасити його красивим заголовком гарнітури Pragmatica. Для реклами мексиканського ресторану підійде Bermuda, комп'ютерної фірми – OCRA Alternate.

У малогарнітурних виданнях одна шрифтова гарнітура є основною – для більшості текстів, шрифти ж інших гарнітур відіграють роль додаткових для:

– невеликих матеріалів, завдань, додаткового тексту;

– пояснень, довідок, коментарів, приміток;

– текстівок;

– добірок коротких повідомлень;

– бічного блоку;

– всіх текстів, крім основного.

У видавничій справі існують правила поєднання гарнітур. Рубані шрифти найчастіше

застосовуються для заголовків, із засічками – для довгих текстів. Рубаний шрифт невеликого кегля може взагалі не читатися, але деякі з них розроблені спеціально для дрібних текстів, приміром **Franklin Gothics**. До того ж на одній сторінці не повинно бути більше трьох гарнітур.

У малогарнітурних виданнях також можуть використовуватися дві майже рівноправні гарнітури для основного тексту. Таке оформлення має сенс, якщо обсяг основного матеріалу можна розділити на дві частини. Наприклад, у книжкових виданнях: основний матеріал підручника і завдання з методичними рекомендаціями щодо виконання або текст путівника по місту й історичні довідки про пам'ятки архітектури, зображені на фотографіях. У періодичних виданнях, як, наприклад, у газеті "День" на сторінці приблизно 50 % матеріалів складено гарнітурою Pragmatica, а 50 % – Schoolbook, але ці два шрифти мають чітке закріплення в структурі газети: публікації великого обсягу набираються шрифтом Schoolbook, а всі матеріали, розташовані в рамках, добірки коротких повідомлень, бічні блоки – шрифтом Pragmatica.

Багатогарнітурне оформлення застосовується у журналах, буклетах, рекламних і дитячих виданнях, підручниках для молодших школярів, путівниках. Але багатогарнітурність не означає повного безладдя у застосуванні шрифтів – створюється система поєднання гарнітур на сторінці чи розвороті, виданні в цілому, адже надмірна контрастність погіршує сприйняття інформації. Шрифти добираються відповідно до змісту, тематики, значення, обсягу, розміщення, оформлення сусідніх матеріалів, наявності зображень або декоративних елементів.

При поєднанні шрифтів слід уникати полярних протилежностей (широких і масних штрихів із тоненькими і вузькими). Шрифти типу Times і Arial ідеально сполучаються, і до них легко підібрати ще одну гарнітуру. Чим складніший і вишуканіший шрифт, тим важче гармонійно поєднати його з іншим.

Вибір гарнітури шрифту – це не лише естетичне рішення. Конкретний вид шрифту може прикрасити текст, який він представляє, але, крім цього, шрифт може нести корисну інформацію, щось виділяти.

Для візуального виділення тексту і поліпшення організації надрукованої інформації користуються модифікаціями гарнітури основного тексту – сімейством основного шрифту. Традиційне

сімейство включає курсив, напівжирний, вузький, широкий, контурний шрифт, а також їх комбінації. Модифікації гарнітури текстового шрифту перетворюють його на акцидентний. Так, у 70-ті роки в Америці були спроектовані гарнітури **ITC AvantGarde** і **ITC Garamond**, що є варіантами гарнітур Futura і Garamond, у яких акцидентність виражена збільшеними малими знаками.

Акцидентні, або видільні, шрифти дуже різноманітні: від акцидентних накреслень – масні, дуже світлі, вузькі, широкі, капітельні, похилі, курсивні – до гарнітур, спеціально створених для виділення, особливими рисами яких є виразність через пластику, пропорції, насиченість, ступінь контрасту елементів, естетику апрошів.

Іноді для виділення достатньо застосувати жирне накреслення і більший кегль. Але часто подібні акценти виконують завдання більш повного висловлення основної думки, допомагаючи при цьому художніми засобами. Напівжирний варіант основного шрифту є потужним графічним виділенням, оскільки читачі здебільшого звертають увагу на набраний таким шрифтом фрагмент. Саме тому підзаголовки низького рівня друкують напівжирним шрифтом гарнітури основного тексту.

Окремі слова, абзаци всередині тексту виділяються шрифтами тих самих кеглів і гарнітур, що й основний текст, але не прямого світлого накреслення, а *розрідженим* або *світлим курсивом*. Зміна накреслення чи насиченості шрифтових елементів у середині текстового матеріалу дає змогу членувати його на ритмічно нерівні частини.

Напівжирні шрифти дають інтенсивніше виділення, ніж курсив. Курсив має красивий вигляд, і за його допомогою можна одержати м'яке і достатнє для читача виділення, але сприймається він гірше за шрифт прямого накреслення. Курсив застосовується у випадку, коли необхідно звернути увагу читача на певний вислів або фразу.

Для виділення важливих змістових частин великої за обсягом статті використовується *зміна кегля* текстового шрифту. При цьому гарнітура та накреслення залишаються без змін. Перший абзац іноді набирають і на інший формат, наприклад, на дві шпальти. Такий прийом шрифтового оформлення допомагає читачеві швидше орієнтуватися в змісті матеріалу і його структурі.

У деяких виданнях, наприклад, дитячих, будь-які виділення чітко встановлюються стандартом. Так, у виданнях для дітей до 10 років

частина тексту може бути виокремлена шрифтом іншого накреслення вічка, рисованим шрифтом, фарбами інших кольорів. Найчастіше, це напівжирне накреслення шрифту основного тексту або курсивне накреслення основного тексту зі збільшенням кегля на 2 п.

Також для виділення застосовують великі літери, капітель, поєднання з проміжками та декоративними елементами.

Всі виділення повинні бути систематизовані. Часті виділення погіршують зручність читання, значно знижують його швидкість. Якщо проаналізувати способи оформлення періодичних видань, тоді матимемо таку статистику: основний текст у 59 % видань має пряме світле накреслення, іноді ж застосовується курсивне або похиле (11 %), жирне (19 %), вузьке (7 %), широке (4 %). Додаткові текстові матеріали частіше мають курсивне (30 %) або жирне (40%) накреслення через те, що вони меншого обсягу та мають виділятися серед основних матеріалів.

Виділення вивороткою або підкладкою є сильним виразним засобом, але читати текст, розташований на темному фоні важко, тому у такий спосіб основний текст виділяється рідко. Виворотка – текст, колір літер якого світліший за колір фону, на якому він розташований. Традиційний варіант виворотки – білі літери на чорному тлі. Але це можуть бути жовті літери на синьому фоні або рожеві на фіолетовому. Чорні літери на білому фоні здаються меншими, ніж білі на чорному, тому для назв рубрик, набраних виворотком, обирають невеликі кеглі.

Виворітні літери також можуть застосовуватися як проміжки між словами. Так, вважається, що у заголовках найкращий для сприйняття проміжок дорівнює ширині літери "j". Виворітний символ "j", надрукований між словами, створює потрібний проміжок.

Для складання виворітного тексту в журналах Держстандарт рекомендує використовувати шрифт напівжирного накреслення кеглем не менше 8 п., але такого тексту не повинно бути більше 50 % площі сторінки. Газетний текст, призначений для друкування на кольоровому та сірому фоні, складається виворітним шрифтом кегля не менше 9 п. зі збільшеним інтерліньяжем.

Отже, виділення в основному тексті здійснюється шрифтовими та нешрифтовими способами.

Шрифтові виділення роблять:

– зміною накреслення: нахилу, щільності, насиченості;

- зміною гарнітури шрифту для окремих фрагментів сторінки;
- виділенням слова або фрази шляхом збільшення або зменшення ширини знаків;
- зменшенням або збільшенням кегля основної гарнітури (найчастіше на 2 пункти);
- застосуванням капітелі;
- застосуванням ініціала, для позначення початку нової значеннєвої частини.

До нешрифтових виділень належать:

- виділення шляхом збільшення інтерліньяжу;
- втягування;
- обрамлення (лініями або рамками);
- зміну кольору тексту або підкладки;
- виворотка.

Будь-який текст слід розглядати у просторі сторінки, а не окремо. "Шрифт має бути красивим за формою, самостійним за характером і – в першу чергу! добре читатися!" [6, 14]. Подібну думку висловлює художник плаката В. Б. Ко-рецький: "Текст має бути красномовним. Важко, наприклад, уявити собі професійного оратора, що виголошує промову в одному тоні, без відтінків. Досвідчений оратор збагачує своє слово інтонаціями, "натискує" на ударні слова і фрази, використовує образи, які зв'язують основні думки... Напис у тексті має "говорити" із глядачем, тому художник не тільки вправі, а й зобов'язаний урізноманітнити його форми" [6, 14].

В оформленні тексту книжкових видань значення має не тільки вигляд символів шрифту, а й спосіб, яким літери організовані на сторінці: пропорції між розмірними характеристиками символів при розташуванні у рядку, інтерліньяж, спосіб використання проміжків навколо заголовків, текстів, кожного рядка абзацу, слова, літери. Адже для читача всі шрифти мають приблизно однаковий вигляд, а на сприйняття впливають такі характеристики, як насиченість, рівномірність, симетричність або різноманітність, відчуття темного, щільного, рівного, світлого чи яскравого тексту. І занадто щільне, і занадто розріджене розташування шрифтових елементів заважає нормальному читанню.

Візуально людина сприймає блок тексту як сірий прямокутник. Абзацні, міжрядкові та міжлітерні проміжки у монолітному тексті виконують функцію внутрішнього членування, своєрідних пауз. Це допомагає читачеві виокремити змістові блоки, зупинитися для переосмислення прочитаного, перерватися і знову повернутися до тексту.

Великий італійський друкар Джамбаттіста Бодоні (Bodoni) (1740–1813), керівник друкарні у Пармі (з 1768), автор чудових малюнків шрифтів, у "Керівництві з друкарства" писав про важливість упорядкованості. Для того, щоб літера мала виразний і ясний вигляд на сторінці, необхідно розташувати її в ідеально рівному рядку, не щільно, але й не розріджено, співвіднесено до висоти рядка. Бодоні наголошував також на необхідності однакових інтервалів між словами в рядку.

Крім цього, сприйняття написаного залежить від способу організації тексту на сторінці: насиченості сторінок графічними елементами, конфігурації і взаємодії різних текстових і зображальних блоків, що включають композиційні варіанти розташування:

- пропорційні відношення між розмірними характеристиками символів шрифту при розташуванні в рядку, абзаці, текстовому блоці, сторінці, розвороті;
- розмір проміжків між символами, словами, рядками;
- проміжки, що оточують шрифт: інтерліньяж, спуски, поля, відступи та загальні особливості дизайну сторінки;
- форма текстового блоку: прямокутна, квадратна, фігурна, вузька, широка, перервана тощо;
- поєднання шрифтових елементів із декоративними: рамками, лініями, візерунками тощо;
- накладання тексту на зображення або його обрамлення.

Мистецтво шрифту – це мистецтво пропорцій. Напруга, гармонія, симетрія й асиметрія, ритм форми і контрформи, однозначність особливого і загального – при роботі над шрифтом слід враховувати безліч пар протилежностей [5]. Типографіка, яка вважає Е. Рудер [8, 18], відкриває багато можливостей для роботи з елементами ритму. Чергування прямих, кривих, поперечних, подовжених і косих форм шрифту створює ритм. Звичайний текст наповнений ритмом: над- і підрядкові елементи літер, округлі й гострі, симетричні й асиметричні форми, градація кеглів шрифту. Міжсловні проміжки членують рядок і шпальту на фрагменти різноманітної довжини, створюють ритмічну гру елементів різної ваги і протяжності. Кінцеві рядки та проміжки сприяють подальшому розчленуванню тексту. Достатньо надрукувати текст, щоб надати сторінці ритмічної зовнішності.

Головне при виборі шрифту – системний підхід до оформлення, спричинений необхідністю ефективнішої і точнішої візуальної орієнтації у виданні, та дотримання фірмового стилю видання. Послідовне оформлення серії видань, газет, журналів неможливе без типографіки, для якої друкарська форма – лише один із варіантів існування.

1. *Валуєнко Б. В.* Выразительные средства набора в книге. – М.: Книга, 1976. – 128 с.
2. *Валуєнко Б. В.* Архітектура книги. – К.: Мистецтво, 1976. – 216 с.
3. *Дубина Н.* Оформление научных и технических изданий // КомпьюАрт. – 2001. – № 1.
4. *Иванюшин М.* История типографского шрифта по пунктам // Publish. – 2003. – № 3.
5. *Капр А.* Эстетика искусства шрифта. – М., 1979.
6. *Корецкий В. Б.* Заметки плакатиста. – М.: Б.и., 1958. – С. 14.
7. *Пешель К. Э.* Искусство книгопечатания, соответствующее духу времени // Книгопечатание как искусство: Типографы и издатели XVIII–XX веков о секретах своего мастерства: Пер. с нем., фр., англ., итал. – М.: Книга, 1987. – С. 182.

8. *Рудер Э.* Типографика: Руководство по оформлению: Пер. с нем., послесл. и коммент. М. Жукова. – М.: Книга, 1982. – 286 с.

9. *Сигман А.* Психология восприятия шрифта – социальный и эмоциональный контекст // Publish. – 2001. – № 10.

10. *Тоотс В.* Современный шрифт. – М.: Книга, 1966.

11. *Феличчи Дж.* Типографика: шрифт, верстка, дизайн: Пер. с англ. и коммент. С. И. Пономаренко. – СПб.: БХВ-Петербург, 2004. – 496 с.: ил.

12. *Харджиев Н. И.* Эль Лисицкий – конструктор книги // Искусство книги. – М., 1962. – Вып. 3, 1958–1960. – С. 157.

13. *Чихольд Я.* Облик книги: Избранные статьи о книжном оформлении. – М.: Книга, 1980 – С. 135–140.

14. *Шевченко В. Е.* Оформлення сучасного газетного видання. – К., 2003. – С. 54–74.

15. *Шуцгал А. Г.* Русский типографский шрифт. Вопросы истории и практика применения. – М.: Книга, 1974. – С. 173.

16. *Paul Renner.* Die Kuns der Typography. – 1933.

А. В. Белецька,
асп.

УДК 070.15-81-13

Емотивність полеміки партійної преси України

У статті представлено результати дослідження оцінної лексики публіцистики сучасної партійної преси. На матеріалах газет, засновниками яких є політичні партії України, показано, що актуалізація емотивності текстів є не тільки стилістичним засобом публіцистики, а й функціональним. Саме емоційно-експресивна лексика сприяє формуванню суспільної думки, її організації в певному ідеологічному напрямі.

The results of the emotions research of the contemporary party press lexicon have been explained in this article. The Ukrainian party press convinces, that actualization of the emotional lexicon is not only the style method of interpretative reporting, but the functional one also. Just the emotional and expressional words are promoting the shaping of the public opinion and its organizing to some ideological direction.

Keywords: emotional lexicon, negative lexicon, emotemes, political discourse, the suggestive function.

Мова українських політичних ЗМІ початку ХХІ століття зазнала істотних змін, зумовлених новими реаліями політичного життя. Актуальність ретельного вивчення зумовлена важливістю виявлення основних закономірностей її функціонування у політичному дискурсі, дослідження шляхів еволюції мови партійних мас-медіа і тих чинників, що впливають на її розвиток. Це сприятиме вдосконаленню журналістського тексту, підвищенню його ефективності та сили впливу на аудиторію.

"Уся історія вивчення масової комунікації ілюструє постановку дослідницького питання про ЗМІ як інструмент впливу на маси, <...> бо то природна функція ЗМІ: забезпечити суб'єктно-об'єктні стосунки між мовцем та масовою аудиторією з метою впливу на об'єкт у контексті масової поведінки" [1], – наголошує на природності сугестивної функції ЗМІ директор Інституту журналістики КНУ імені Тараса Шевченка проф. В. В. Різун.

З огляду на це мова преси є об'єктом наукових зацікавлень багатьох українських науковців, зокрема О. Пономарева, В. Різун, К. Серажим, Н. Непийводи, А. Мамалиги, М. Феллера. Їхні розвідки спираються на роботи дослідників цього питання ще за радянських часів (Є. Вольфа, В. Грідіна, Б. Грушина, Н. Костіної, О. Мягкової, М. Стерніна, В. Шаховського) і закордонних учених (Т. Ван Дейка, П. Стросона, Д. Локка, З. Харріса).

Все частіше з'являються наукові дослідження про мову політичної преси, оскільки, за висловом

К. С. Серажим, "вербальним виявом політики є політичний дискурс". Проблемі політдискурсу присвячені наукові дослідження російських учених А. Баранова, Є. Какоріна, М. Свиріна.

Продовжуючи їх розробки, ми обрали об'єктом дослідження емотивність сучасної партійної преси України з метою перевірки, чи є активізація вербального втілення емоцій у партійній публіцистиці запорукою результативності сугестивної функції ЗМІ. Іншими словами, чи справді "знання, підкріплені емоціями, перетворюються в переконання".

Уперше термін "емотивність" було введено до наукового обігу В. Шаховським [2]. Він позначив "словесну маніфестацію емоцій", коли на мовному рівні у тексті емоції трансформуються в емотивність. Трохи раніше про наявність у слові емоційного навантаження наголошували Я. Рейковський [3], М. Стернін [4].

Можна назвати чимало лінгвістів, які зробили істотний внесок у вивчення евалюативної (ціннісно зіставленої) семантики: Н. Арутюнова, В. Телія, Д. Шмельов, З. Вендлер, Р. Хеар, В. Циллінг. Їхні дослідження найчастіше присвячені виявленню та опису лексем з оцінним значенням, доцільності та неминучості вживання засобів оцінки в текстах (переважно наукового мовлення). Автори, котрі досліджують оцінки в публіцистиці, зупинялись на аналізі її засобів як стилістичної риси, крім К. С. Серажим, В. Грідіна, які розглянули оцінну лексику як функціональну семантико-стилістичну категорію.

В одній з робіт дослідника емоційності текстів, московського вченого В. Грідіна, висловлено думку, що використання емоційно забарвлених слів у пресі сприяє виникненню емоцій у читачів [5]. Саме це при спеціальній подальшій розробці сприяє науковій організації агітаційно-пропагандистської роботи в плані впливу на аудиторію, коли активізація емоційного прошарку лексики тексту пробуджує у масах певні емоції.

Поняття "позитивне – негативне", "брудне – чисте", "руйнівне – конструктивне" об'єктивно присутні в складі будь-якого політичного тексту, але коли їх протистояння стає більш інтенсивним і жорстоким, а в суспільстві бракує інформаційних технологій, відбувається "закономірне" зміщення від методів переконання у бік впливу на емоції електорату, – наголошує авторка монографії про політдискурс, професор Інституту журналістики КНУ імені Тараса Шевченка К. С. Серажим. – До найменш вивчених належать евалюації психологічного характеру, пов'язані з поняттями емоцій, почуттів, мотиву" [6].

У сучасних дослідженнях у галузі лінгвістики спостерігаємо перехід від вивчення мови ЗМІ як замкненої системи до вивчення її численних зв'язків і функцій. Наслідком цього стало виникнення комплексних наук – соціолінгвістики, психолінгвістики, медіалінгвістики тощо. Для поглибленого дослідження емоційної насиченості партійної публіцистики залучено соціологію масової комунікації, об'єктом якої є збір та обробка інформації про вплив ЗМІ на аудиторію; психолінгвістику, що вивчає психологічні механізми розуміння висловлювань у межах "комунікатор – аудиторія"; філософію, точніше аксіологію, яка досліджує загальнолюдські цінності. До роботи необхідно залучити також політологію, оскільки, досліджуючи емотивність партійної преси України, не обійтися без аналізу політичних програм тих партій, які існують сьогодні в Україні.

Політика та мас-медіа – традиційні партнери та водночас супротивники в галузі масової комунікації, бо разом здійснюють суттєвий вплив на формування масової свідомості. Обсяг робіт зростає в період виборчих процесів. Тому, говорячи про емотивність публіцистичної полеміки, доречно зробити соціологічну вибірку емотивних компонентів з партійної періодики саме передвиборного періоду. Найближчими за часом до нас є вибори Президента України у 2004 році.

Розташування політичних сил напередодні виборів Президента України в 2004 році російське інформагентство "Стрінгер" прокоментувало так: "Сьогодні в процес виборів включилися півтора десятки політичних угруповань, і кожне з них має певний медіа-ресурс" [7].

Про підтримку висунутого кандидата в Президенти Партією регіонів чинного Прем'єр-міністра В. Януковича на сторінках партійних газет заявили: НДП – газета "Україна і світ сьогодні", СДПУ(о) – "Наша газета+", Всеукраїнське політичне об'єднання "Жінки за майбутнє" – газета "З жінками за майбутнє", Прогресивна соціалістична партія України (ПСПУ) – газета "Досвітні вогні" тощо. Це провладна партійна преса.

Газета "Без цензури", яка не має статусу партійної, але підтримала кандидатуру В. Ющенка та парламентський блок "Наша Україна", "Комуніст", що послідовно відстоювала право бути Президентом України П. Симоненка, та газета "Товариш" – друкований орган Соціалістичної партії України, очолюваної О. Морозом, – обрані для дослідження, як представники опозиційних на той час партій української політики.

Таким чином, перед нами постає цілісна система партійних видань України та їх друкованих органів. Об'єднує всіх кілька моментів: ці партійні видання є соціально-політичними, а не комерційними, їх ідеологія визначається інтересами керівництва партії та сприймається крізь призму поглядів прибічників чи противників партії-засновника, а ступінь емоційної забарвленості визначається мірою наближеності чи віддаленості від влади.

Крім того, "над кожним партійним виданням висить дамоклів меч виборів і надзавдання будь-що завоювати симпатії виборців" [8]. Тому журналісти партійних газет взяли на озброєння різні методи підвищення уваги до своїх матеріалів, серед яких не останнє місце посідає метод впливу на свідомість читача шляхом позитивної чи негативної емотивності поданих читачу текстів.

Обравши для дослідження по одному номеру вищезгаданих партійних газет (за липень 2004 р.), було зроблено вибірку з шести статей кожного видання, вибіркова сукупність становила приблизно 8 тисяч досліджуваних одиниць. У ході дослідження вибирались "емотеми" – "відрізки" тексту, від слова до всього тексту, зміст яких або форма вираження змісту є джере-

лом емоційного впливу" [9]. Категорій дослідження було всього дві: позитивні та негативні емоції, що викликають певні емотеми об'єкта дослідження. Був застосований гедоністичний метод Додонова – "якщо слово викликає приємні чи неприємні емоції, воно емотивне" [10].

Під вибірку підпали тільки іменники та прикметники, бо, як зазначає Є. Вольф, "найбільш призначеними для оцінки словами є номінальні частини мови; вони, будучи універсальними за призначенням, являють собою ту лексику, яка в мові створює загальну картину світу, викликаючи емоції" [11].

Ми використали, як основний, метод контент-аналізу, суть якого полягає в тому, щоб зрозуміти, "як часто та чи інша одиниця аналізу з'являється в повідомленні у зв'язку з іншими одиницями, а на основі цього робиться висновок про глибинний задум комунікатора" [12]. Це дозволило нам зробити певні висновки.

Результати дослідження частотності використання негативних емотем у досліджуваних партійних публіцистичних статтях довели, що найбільш обережними у використанні негативних емоційно-експресивних одиниць є провладні партійні газети (у дужках зазначено відсоткове співвідношення негативних емотем до загальної кількості досліджених одиниць номера газети):

1. "З жінками за майбутнє" – 1,04 %
2. "Наша газета+" – 1,2 %
3. "Україна і світ сьогодні" – 3,4 %
4. "Без цензури" – 4,7 %
5. "Товариш" – 5,4 %
6. "Комуніст" – 8,6 %

Проаналізувавши лексику партійної провладної преси, можемо сказати, що журналісти оберігають спокій читача від перенасичення негативними емоціями. І це не збіг обставин, а закономірність, керована бажанням засновників газет використовувати друкований орган у позитивному, заспокійливому масову свідомість, напрямі.

Про те, що у партійних ідеологів були прямі вказівки діяти саме так, свідчить виступ Президента України Л. Кучми на III Всеукраїнському пленумі творчих спілок митців України в 1995 році: "Недоліки та втрати прораховуються легко та звично, а набуте – важко. Адже його треба спочатку усвідомити, зрозуміти, зважити". Тому допомагати державі "оберігати тендітні паростки нового" покликані ЗМІ, тільки їх об'єктивність трохи зміщується в бік здобутків, оскільки "якщо

пересічний громадянин добровільно відмовиться від уже досягнутого, політична енергія України вихлюпнеться гейзером із багнюки" [13].

Вже згадані статті газети ВПО "Жінки за майбутнє" насичені позитивною лексикою: зменшено-пестливими формами іменників, піднесеними епітетами-прикметниками. Слово "добро" в досліджуваному номері використано 9 раз, а цілий масив віддієслівних іменників опредмечував такі поняття, як збільшення, розуміння, схвалення, задоволення й т. ін.

Іншою є позитивна емотивність "Нашої газети+". Тут домінуючою є лексика соціальної тематики ("міцні гарантії", "активізація", "пільги"), найчастіше вживаною – форма прикметників найвищого ступеня порівняння. Найчастіше вживаним словом журналістів номера газети є слово "співпраця" та похідні від нього, використані в досліджуваному номері 7 разів. А всі негативні іменники та прикметники (їх 31 на 1000 слів) зібрані у статті "Німеччина та соціал-демократичний вибір". Отже, для аналізу діяльності німецьких однодумців знайшлися критичні слова, а для відвертої розмови про суспільні проблеми України – ні.

Таким чином, модель інформаційної взаємодії влади і партійної провладної преси набуває завершеної форми: влада визначає, яка саме інформація допоможе громадянам усвідомити здобутки, а функція партійних провладних газет – подати інформацію в нейтральному тоні зі схильністю до прикрашення дійсності. Так ідеологія тримає під контролем бажання журналістів вільно обирати форму своїх висловлювань.

З точністю до навпаки складається в пресі опозиційних партійних ЗМІ. З дослідження емотивності партійних газет комуністів, соціалістів і публікації на захист "нашеукраїнців" видно, що емотивність їх публіцистичних текстів значно вища, а також протилежно забарвлена – вона негативна.

Про те, що такі публікації виконують сугестивну функцію краще, ніж позитивна емотивність, стверджують психологи. Американська теорія когнітивного дисонансу (Л. Фестінгер) наголошує: якщо людина не може висловити незгоду з якимось питанням, то вона схильна змінити свою думку з приводу даного питання, щоб уникнути дисонансу, внутрішнього дискомфорту, напруженості. Експеримент щодо навіювання думки про необхідність та ко-

рисність споживання в їжу саранчі довів правильність теорії американських психологів. Повідомлення передавалося двома типами мовлення комунікаторів: у першій групі аудиторію переконувала людина, яка користувалася позитивною лексикою, у другій – застосовувались негативні слова, що супроводжувались безпелляційною поведінкою оратора. Виявилося, що кількість людей, які змінили своє ставлення до споживання в їжу саранчі на позитивне, більше в другій групі, у агресивного оратора. Відбулася активізація уявлення – чуттєво-наочного, узагальненого образу всього того, про що говорив промовець, це відтворилося у свідомості й без прямої дії самих предметів і явищ на органі чуття.

За теорією Л. Фестінгера, розрив між внутрішнім ставленням і зовнішнім примусом був більшим саме у другій групі. Це викликало велике внутрішнє напруження, для зняття якого багато учасників експерименту вирішили погодитися з комунікатором. Ставлення до проблеми змінилося.

На цій пропагандистській ниві найбільш ефективно "ятрить" своїх читачів газета "Комуніст", де в досліджуваному номері на 4 тисячі одиниць припало 405 емотивів, серед яких 350 – з негативним значенням. Майже кожне десяте слово не просто несло інформацію, а хвилювало, непокоїло, викликало негативну емоцію. Категоричність відчувалась уже в заголовках статей: "Наші діти – не гарматне м'ясо!", "До агресорів у денщики?", "Щерборізом по сумській науці!".

Тексти статей просто перенасичені іменниками-жаргонізмами ("наволоч", "гидота", "вошва"), епітетами-прикметниками ("енергійні крикливці", "буйне божевілля", "шизоїдні радикали", "бурякова мордяка"), просторіччями ("повний голяк", "погнав тюльку").

Функція таких текстів "не в простій трансляції вербальних стимулів, а в постачанні суспільній думці будівельного матеріалу для формування власної думки про соціальну проблему. При цьому автори статей через технологічні прийоми створюють ситуацію, коли суб'єкти відчують себе причетними до загальної справи" [14].

Негативна інтерпретація подій опозиційними партійними газетами навіює своїм читачам думку про необхідність змін у суспільстві через прихід до влади свого кандидата. "Дискурс бо-

ротьби, характерний для передвиборного періоду, реалізується у декілька етапів: привертання уваги до кандидатів, дискредитація опонентів і завоювання аудиторії. Перемагає у цій боротьбі той, хто найкраще дискредитував дискурси опонентів" [6], і, вміло використавши весь клубок проблем української дійсності, завоював цим симпатії читача.

Слушність зауваження про дієвість актуалізації саме пейоративної (негативної) лексики в політдискурсі боротьби довело життя: вибори Президента закінчилися так званою "Помаранчевою революцією" й перемогою саме опозиції. А в організації та підтримці масових акцій протесту проти фальшування виборчого процесу, антидемократичності існуючої влади свій вклад зробили й партійні газети опозиційних партій. При цьому довели, що партійна публіцистика в гострі, відповідальні моменти життя країни, супроводжується неодмінною семантичною актуалізацією оцінності, а ознаки політичної оцінки залежать від позиції газети, точніше, її партії-засновниці. Різні ідеологічні настанови газет диктують використання одних і тих же слів у кардинально відмінних значеннях – то з позитивною, то з негативною оцінкою.

Проблема полягає лише в тому, що висвітлені подібним чином факти, події, коментарі до них мають односторонній характер. У сучасній ситуації чіткого розмежування партійної преси майже немає нейтральних газет. Єдиним прикладом може слугувати тільки тижневик НДП "Україна та світ сьогодні", яка "декілька років поспіль дотримується формату поміркованого громадсько-політичного ЗМІ" [8]. А співвіднесеність позитивно забарвлених одиниць до негативних – 98 : 97 – дає точну оцінку реалістичному баченню журналістами газети політичних подій.

І все ж про недоцільність такої "нейтральності" в гострі політичні моменти життя країни свідчить також життєвий факт: своїми поглядами щодо функцій комунікації журналісти тижневика не поступились, а от на політичній мапі країни позиція народних демократів В. Пустойтенка виявилася нечіткою, що суттєво відбилося на рейтингу НДПУ. У перспективі будемо мати ще одне поле для дослідження: з'ясуємо, чи будуть зроблені висновки редакторами "білих і пухнастих" партійних газет, як тільки вони самі стануть з провладних – опозиційними? І чи не

послабне таке категоричне емоційне забарвлення після завершення виборчих перегонів? Можливо, партійна преса України все-таки візьме за зразок модель європейських колег, де "гарні видання допускають на свої шпальти носіїв інших політичних симпатій, хоча й жорстоко їх при цьому критикують. У Євросоюзі немає лівої, правої преси, й це дає громадянам право обирати для себе те, що найбільше відповідає їх політичним уподобанням. Принципово неправильним є уявлення про журналіста, як агітатора. Його роль у суспільстві — роль посередника суспільної реальності, але не діяча" [15].

Все-таки навіть з "національними особливостями" українські партійні ЗМІ (особливо опозиційні) гідні того, щоб повчитися в них відвертості називати небезпечні політичні речі своїми іменами. Партійна преса України грішить суб'єктивізмом, категоричністю, контрастністю в судженнях, але саме з таких різних і щирих точок зору можна скласти об'єктивне уявлення про реальний стан дійсності, заклавши підґрунтя у фундамент демократії та свободи слова.

1. Різун В. В. Маси. — К., 2003.
2. Шаховський В. Эмотивный компонент значения и методы его описания. — Волгоград, 1983.
3. Рейковский Я. Эмоциональная нагрузка слова. — М., 1979.
4. Стернин Н. Проблемы анализа структуры

значения слова. — Волгоград, 1979.

5. Гридин В. Психологические функции эмоционально-экспрессивной лексики. — М., 1976.

6. Серажим К. С. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність: Монографія. — К., 2002.

7. Хто з ким? // Товариш. — 2004. — 2–5 лип.

8. Шевченко П. Національні особливості партійних ЗМІ: що маємо? — К., 2004.

9. Болотов И. Эмоциональность текста в аспектах языковой и неязыковой вариативности. — Ташкент, 1981.

10. Шаховский В. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка. — Волгоград, 1987.

11. Вольф Е. Функциональная семантическая оценка. — М., 1985.

12. Иванов В. Контент-анализ: Методология і методика дослідження ЗМК. — К., 1994.

13. Кучма Л. Виступ на III Всеукраїнському пленумі творчих спілок митців України // Урядовий кур'єр. — 2004. — 11 листоп.

14. Оссовский В. Массовая информация и общественное мнение молодежи. — К., 1980.

15. Москаленко А. Сучасна журналістика. — К., 1999.

16. Современная зарубежная социальная психология: Тексты / Под ред Г. М. Андреевой, Н. Н. Богомоловой, Л. А. Петровской. — М.: Изд-во МГУ, 1984.

С. І. Гутиря,

студ.

УДК 050:328.123:321.01

Опозиційне періодичне видання і влада

У статті йдеться про утиски газети захисту інтересів селян України "Сільські вісті" владою часів Шербицького – Кравчука – Кучми.

In the article it is described the persecution of the newspaper of protection of peasant's interests of Ukraine "Silski visti" by the authorities of Scherbytskyi – Kravchuk – Kutchma.

Газета "Сільські вісті" заснована в березні 1920 року. Колективне підприємство "Сільські вісті, газета захисту інтересів селян України", загальнополітичне українськомовне видання засноване трудовим колективом 27 серпня 1996 року і є правонаступником редакції газети "Сільські вісті".

12 листопада 1973 року газета "Сільські вісті" вперше вийшла у світ за підписом новопризначеного редактора І. В. Сподаренка. Понад тридцять років очолював він це періодичне видання. Нині Іван Васильович – народний депутат України, голова редакційної ради, член редакційної колегії газети захисту інтересів селян України "Сільські вісті".

За 85 років існування газети владний режим, який не є українським, кілька разів намагався її заборонити. "Першим серед них був Адольф Гітлер, який прийшов на нашу землю з кривавою війною, другим – сумнозвісний ГКЧП, третім Леонід Кучма, двічі названий міжнародною громадськістю серед десяти найбільших ворогів свободи слова" [1].

"Сільські вісті" по праву можна назвати флагманом опозиційної преси України. Узагальнення та аналіз досвіду роботи газети в умовах опозиції до влади є вкрай актуальним. Ознайомлення з цим досвідом буде корисним студентам інституту, факультетів і відділень журналістики, а також журналістам, особливо районних і обласних газет.

Двобій з партійними молотобійцями.

Очолівши республіканську газету, І. В. Сподаренко у центр уваги публікацій поставив просту людину, став на захист несправедливо переслідуваних, пограбованих і скривджених. Видаючи газету, він служив не верхам, а так званим низам, справедливо вважаючи, що найвища

цінність у суспільстві – трудяща людина, а отже, й верхи мають діяти так само, дбати про людину, про народ. І веде цю лінію твердо, наполегливо, послідовно, що вимагає неабиякої мужності та відваги. Адже за кожною кореспонденцією, за кожним опублікованим листом – не тільки хоч моральне полегшення скривджених, хоч маленька, але конкретна перемога правди та справедливості, а й викриття кривдників, пригнічення їхніх несправедливих, хижацьких інтересів.

Тож газета, журналістський колектив і його лідер мають не тільки вдячність і підтримку мільйонів людей, а й ворожість сотень чи й тисяч тих, кому наступили на мозолі. Ця ворожість нерідко прихована, як того хижака, який жадає помсти, вишукуючи слушний момент для нападу.

Газета продовжувала постійно виступати з критичними матеріалами, висвітлюючи актуальні питання розвитку агропромислового комплексу республіки, порушувала гострі, злободенні питання життя українського села. І оскільки в "Сільських вістях" небажані для високого керівництва публікації стали з'являтися одна за одною і за деякими з них тому ж таки керівництву серйозно перепало, то газета стала викликати у них невдоволення. Відтак почалися пошуки способів приборкати газету, її редактора та колектив, використовуючи такий метод як фабрикування компроамату.

Одна з найнапруженіших сторінок редакторського буття І. В. Сподаренка його двобій з "партійними молотобійцями" з партфортеці, що на вулиці Орджонікідзе (тепер Банкова) [2]. У 1985–1986 роках у наступі проти непокірного редактора цієї газети брали участь близько 1000 партійних чиновників різного рангу, починаючи

від першого секретаря ЦК Компартії України В. В. Щербинського, другого секретаря ЦК О. А. Титаренка, завідувача тодішнього відділу пропаганди і агітації ЦК Л. М. Кравчука, голови комісії партконтролю при ЦК КПУ О. П. Ботвіна, закінчуючи безліччю різних партапаратчиків. Таким, як вони, не могла подобатися справді народна газета та її редактор, які понад усе дбали про селянство та село. Разом з іншими "зацікавленими" особами цей легіон накопав проти редактора газети Івана Васильовича Сподаренка понад 10 тисяч сторінок усілякого компромату.

У ті неймовірно важкі для І. Сподаренка і очолюваного ним журналістського колективу дні політбюро ЦК КПУ збиралося "відрубати голову" неслухняному, непокірному редакторові. "Сподаренко по суті, працює на наших ворогів, які використовують критичні виступи "Сільських вістей" для підриву авторитету нашої партії", – стверджували у партфортеці. Хоча справжня причина розправи була зовсім інша: вірне служіння газети народові, а не партійним бонзам.

Звільняти Сподаренка за гострі критичні виступи його газети не наважились. І компроматний штаб почав вишукувати фінансові зловживання редактора. Перерили, переглянули всі редакційні гонорарні відомості і... нічогосінько, що компрометувало б редактора, не знайшли. Виявилось зовсім інше. Іван Васильович мав чи не найменший в редакції гонорар.

Тоді в хід було кинуте найжахливіше: Сподаренко – прихований син ворога народу, бо його батько Василь Пантелеймонович Сподаренко був розстріляний у 1938 році. І за що? "За розповсюдження антирадянської агітації." Насправді ж Василь Пантелеймонович Сподаренко простий чернігівський селянин був розстріляний без суду та слідства, а вже в післясталінські часи реабілітований.

Безперервне дев'ятимісячне цькування і моральне нищення поклало Івана Васильовича в лікарняне ліжко, і він тримався на крапельницях. За що ж йому така кара? Понад три десятиліття виходять "Сільські вісті", очолювані Іваном Васильовичем, виходять на зламі історичних епох і часів, політичних струсів і вибухів. Та які б вітругани не збиткувалися над газетним кораблем, його капітан ніколи не розгублювався, упевнено прокладав курс в інтересах трудового люду України. А також і в час усіляких популярних пристосувань, перебігань політиків з одного табору до іншого, у час

нескінченних ідеологічних "прозрін" і "перевусвідомлень". Отже, саме за цю стійкість, за порядність і вірність обраному шляху шанують Івана Васильовича ті, хто працює разом з ним.

Шана та хвала тим, хто, ризикуючи своєю роботою, своєю долею, кому загрожував "чорний паспорт", незважаючи ні на що, обстоював правду і справедливість, хто у вирішальну годину рятував свого редактора, свого товариша. Хто і як захищав Івана Васильовича у той скрутний час свідчить 300-сторінковий протокол надзвичайних партійних зборів.

В обстоюванні редактора, мов скеля, непохитним був великий сільськовістянський трудар Василь Дмитрович Грузін. Мали мужність сказати слово правди фронтовики: чудовий поет, заступник редактора Олександр Михайлович Матійко, сільськовістянський правдолюб, завідувач відділу листів А. Г. Шатило, відважна сільськовістянська жінка з пером-багнетом Ніна Петрівна Цюпа, старший кореспондент Геннадій Лукич Кульбачко, завідувачка відділу Лариса Якимівна Шахова, працівник відділу листів Володимир Спиридонович Павличенко.

Своє слово на захист редактора сказали і позапартійні: завідувачка відділу Лариса Андріївна Сергійчук, кореспондент відділу інформації Сергій Миколайович Скоробагатько, кур'єр Марія Петрівна Височин, коректори – Тетяна Миколаївна Кіреєва, Світлана Володимирівна Рябенко та Світлана Кузьмівна Сононович.

До лав захисників Сподаренка пристав тодішній заступник голови республіканського товариства "Знання" Анатолій Погрібняк. Протестував проти розправи над редактором бригадир верстальників, ветеран праці комбінату преси Олександр Файерштейн.

Не вагаючись стали на захист Івана Васильовича Сподаренка головний редактор журналу "Перець" Федір Юрійович Маківчук, редактор газети "Правда України" Андрій Тимофійович Зоненко, кореспондент газети "Сельская жизнь" Степан Іванович Лузган, заступник завідувача сільськогосподарського відділу ЦК КП України Іван Михайлович Лобода.

Цей перелік можна було б продовжувати і продовжувати. Людей совісті, правди та честі, тих, хто не злякався верховного тиску і не підлаштувався під керівну думку, було багато, набагато більше жалюгідної купки запопадливих запроданців-компроматників.

Тоді переміг колектив, відвоювавши у влади свого лідера. То була і перемога Івана Васильовича – як людини, як журналіста, як керівника. Перемога його стилю і його системи творення газети спільно з колективом, в ім'я великої і благородної мети – бути захисником інтересів трудового люду.

Як не хотілося партбонзам, а довелося відмовитися від рішення про звільнення Сподаренка з посади головного редактора газети "Сільські вісті". Натомість партійні стягнення було оголошено голові парткомісії Ботвіну та завідувачу відділу пропаганди і агітації Кравчуку за утиски критики та гласності. Попередили також партдрібноту, яка збирала компромат на Сподаренка... То був Момент Істини – правда здолала брехню. Це окрилило "Сільські вісті", додало редактору й колективу рішучості ще наполегливіше боротися з усіляким злом.

Газета і новоявлене панство.

На жаль, історія не обходиться без тих чи інших повторень. Отож після проголошення української незалежності небо над "Сільськими вістями" знову почало затягуватись чорними хмарами. З тієї ж причини – газета, підтвердивши свою лінію на захист інтересів селянства і всього народу України, категорично відмовилася прислужувати новоявленому панству.

Чимало зусиль коштувало головному редакторові "Сільських вістей", щоб у 1993 році вирватися з-під "патронату" прем'єр-міністра Леоніда Кучми і його ідейного натхненника на інформаційній ниві Дмитра Табачника! На все були згодні урядовці у статутних положеннях редакції, за винятком одного пункту – головного редактора газети обирає не трудовий колектив, а призначає уряд. Сподаренку І. В. влада гарантувала цю посаду, але... танцюйте, пане редакторе незалежної газети під дудку владних керманців! Де ті колись масові видання, лідери яких згодилися на таку умову, і де ті лідери сьогодні – хай пригадає читач.

Фарисейство штабістів Л. Кучми на чолі з тим же Д. Табачником яскраво виявилось у передвиборній кампанії ще 1994 року. Тоді пропонували І. В. Сподаренку опублікувати на сторінках "Сільських вістей" аграрну програму – обіцянку кандидата в президенти Л. Кучми. На заперечення головного редактора: "Ми не можемо друкувати нісенітниці, у які ніхто не повірить" була легка відповідь: "То відредагуйте так, щоб повірили". По суті, кучмістів не цікави-

ла доля програмних обіцянок свого кумира – для них важливо було оволодіти довірою селян, відвівши селянській газеті роль троянського коня. Не вийшло! І якщо про цей передвиборний "казус-трюк" майже забули в редакції, то не забули в штабі. Жорстоке побиття Івана Васильовича бандитами в масках біля власної квартири, коли повертався з роботи, було помстою за багато "провин" перед владою, головні з яких нескореність і мужність писати правду, незрадлива позиція керівника газети.

Особливо зріс тиск після того, як Леонід Кучма став президентом України. "Сільським вістям" не раз доносили його гнівні висловлювання з приводу публікацій у газеті, у яких йшлося про його недолуге керівництво державою, про його злоносну соціальну політику, від якої людям праці ставало дедалі гірше й гірше.

Іван Васильович мав бажання, докладав зусиль, щоб влада, у першу чергу в особі президента України, повернулася обличчям до народу, почула його голос, його вимоги. Тоді, у перший президентський строк Л. Кучми, відбулися дві їхні тривалі розмови – у головного редактора були в руках селянські листи, були пропозиції, як убезпечити село від розору, а селян від злиднів. Та не дослухалися на владному Олімпі до селянської правди. Тож у газети вибору не було – тільки з селянами, тільки на захист їхніх інтересів, тільки за зміну системи влади і владних гравців на Олімпі.

"Сільські вісті" підтримували все, що йшло на користь державі, народові, і таврували ганьбою все, що несло їй лихо. Та влада не хотіла цього зрозуміти, особливо лютував Л. Кучма. Тож протистояння між ним і газетою наростало. З особливою силою проявилось це, коли Кучма вирішив стати президентом на другий термін.

І щойно Л. Кучма після п'ятирічного навчання "на першому курсі президентства" став дружокурсником, було цинічно та грубо продемонстровано "новизну" підученого президента. Дійшло до того, що він привселюдно проголосив: "Сільським вістям" треба бити морду!". Перш за все, заклик до дії це послужило для Державної податкової адміністрації на чолі з її головою Миколою Азаровим. Тому, він зобов'язав свою службу відшукати щось таке, що стало б приводом для закриття газети. Але нічого, вартого уваги, вони не знайшли. З боку Сподаренка та інших службових осіб редакції ніяких зловмисних порушень, які б вимагали

кримінального покарання, допущено не було. Тоді взялися фальсифікувати факти. У чому тільки не звинувачували керівництво редакції, головним чином Івана Сподаренка. Буцімто вдалися до зловмисного приховування своїх доходів, чим завдали державі великих збитків.

Десятимісячна атака податкової інспекції та податкової міліції, відкриття кримінальних справ проти головного редактора та головного бухгалтера, перекриття рахунка у банку і воріт у друкарні, зняття з рахунка майже трьох мільйонів передплатницьких гривень, зупинення виходу газети нібито лейтенантом міліції на один день у березні 2000 року і на двадцять днів у жовтні того ж року, цілеспрямоване оббріхування керівників видання через провладні ЗМІ, перешкоди громадянам у передплаті на газету...

Свого часу, як тільки громадськість України і багатьох закордонних країн підняла свій голос протесту проти утисків газети і це набуло величезного розголосу, "Сільські вісті" все-таки дістали змогу відновитися. Це стало другим Моментом Істини в справі "Сільських вістей": все, у чому звинувачувалось керівництво редакції, розсипалося в порошок.

Однак ця війна проти газети, по суті, не припиняється й досі. Бо ж хоча й скасована кримінальна справа як безпідставна, та не повернуті пограбовані кошти... Є лише високі обіцянки повернути, навіть з трибуни Верховної Ради па-

ном першим віце-прем'єром Азаровим, який виконував кучмівський наказ знищити газету. Отож, і до сьогодні справедливості повною мірою не запанувала, боротьба триває. Сільськовістияни вірять, що здобудуть у ній перемогу. Бо з ними – їхні читачі, українське селянство, весь народ України [3; 4].

Все вищесказане підтверджує справедливості слів одного з найдосвідченіших кореспондентів "Сільських вістей" Віктора Бакланова: "Люди добрі! Беручи до рук кожен номер "Сільських вістей", знайте і пам'ятайте, що він зроблений ціною неймовірних зусиль, ціною мук і боротьби за інтереси українського селянства" [2].

1. Мороз О., Юценко В., Тимошенко Ю. Геть брудні руки від "Сільських вістей"! (Заява фракції Соціалістичної партії України, блоку Віктора Ющенка "Наша Україна" та блоку Юлії Тимошенко 29 січня 2004 року) // Сільські вісті. – 2004. – 30 січ. – С. 1.

2. Бакланов В. Нескорені (Слово про сільськовістиян) // Сільські вісті. – 2003. – 11 лист. – С. 2.

3. Біленко В. Феномен Сподаренка (Роздум) // Сільські вісті. – 2003. – 11 листоп. – С. 1–2.

4. Грузін В. Два Моменти Істини (Слово про товариша) // Сільські вісті. – 2003. – 11 листоп. – С. 3.

О. М. Піскун,

асп.

УДК 070 (09) (477.73)

Ретроспективний огляд становлення інформаційного простору Миколаївського регіону

За мету дослідження взято аналіз динаміки розвитку регіональних засобів масової інформації (як друкованих, так і електронних) в історичному контексті. Визначено їхню роль і місце в процесі подальшої розбудови миколаївських ЗМІ.

The goal of our investigation is the analyses of dynamix of regional mass-media (both printed and electronic mass-media) development in historical aspect. Their role and place in the process of further development of Mykolaiv mass-media has been determined.

На межі тисячоліть, як відомо, зростає інтерес громадськості до минулого, зокрема й до засобів масової інформації. Якщо говорити про Миколаїв, то становлення преси тут розпочалося наприкінці XIX століття. Обласний архів зберіг частину перших видань. Розглянемо найпопулярніші з них.

Однією з перших була газета "Южанин", яка виходила в Миколаєві з 80-років XIX століття до 1901 року (редактор-видавець С. П. Юріцин). Крім місцевих культурних подій, газета висвітлювала міжнародні та загальноросійські культурні новини.

Велика політична, економічна та літературна газета "Южная Россия", яка стала правонаступницею "Южанина", теж багато уваги приділяла питанням культури. В існуванні газети дослідники виділяли два періоди: перший – з 1901 до 1908 року (редактор-видавець С. П. Юріцин) і другий – з 1915 до 1917 року (редактор Н. В. Самойлов).

В оголошенні про передплату на 1905 рік знаходимо характеристику газети: "Являясь выразителем интересов южной окраины России, газета своё главное внимание обращает на всестороннюю разработку экономических и культурно-общественных вопросов, выдвигаемых текущей жизнью."

Редакция газеты направляет все свои средства к современному и возможно полному сообщению читателям известий о событиях, оставляющих на себе в данный момент внимание всего цивилизованного мира" [3, 4].

Як і всі газети того часу, "Южная Россия" вміщувала чимало реклами та оголошень, серед яких є оголошення про театральні та кіно-прем'єри, виступи музикантів, гастролі цирку, благодійні бали.

Другий період існування "Южной России" припав на період першої світової війни. Газета не вважала себе послідовницею попередніх місцевих видань і не продовжувала їхні традиції.

Із 18 листопада 1907 до 1909 року виходив "Николаевский курьер" (редактор-видавець А. А. Грампін). Програма великої провінційної газети, якої, до речі, дотримувалася більшість миколаївських видань, вимагала наявності розділів, присвячених культурному життю. У "Николаевском курьере" вони мали назви: "Театр и музыка", "Академическая жизнь", "Наука", "Литература и искусство" тощо. Неповторність "Николаевского курьера" полягала в тому, що обсяг інформації, яка друкувалася за межами постійних розділів, був значно більший, ніж в інших місцевих газетах.

Майже одночасно з "Николаевским курьером" почала виходити газета споживацького товариства "Трудовая копейка" (редактор-видавець С. А. Астоф'єв), яка коштувала, відповідно, одну копію. Досить незвичайним, як для газети, був розділ "Из альбома "Трудовой копейки". де друкувалися поетичні новини.

Інше видання для робітників мало назву "Трудовая газета", яка виходила в 1908–1919 роках (редактором-видавцем у цей період був А. Франкель).

"Николаевские отголоски" – безкоштовний додаток до "Одесских ведомостей" для миколаївських передплатників, що виходив у 1912 році. Специфікою цього видання було те, що в кожному номері друкувалися відомості про місцеві видання.

Найбільш популярною газетою початку ХХ сторіччя була "Николаевская жизнь". Виходила вона з 5 червня 1910 року до 19 березня 1912 року. Газета відносила себе до великих провінційних газет і ставила за мету "возможно полное всестороннее отражение местной жизни в освещении общественно-бытовых интересов края".

Головною миколаївською газетою протягом тривалого часу (1905–1917) була "Николаевская газета" (редактор – видавець С. А. Афанасьев).

У перші роки радянської влади в Миколаєві видавалися такі газети: "Известия Николаевского Губернского Революционного комитета", "Власть труда", "Пролетарское знамя", "Красный Николаев" та ін., які друкувалися спершу в приватних, а з березня 1920 року – в державних радянських друкарнях.

Миколаївська міська газета "Шлях індустріалізації" видавалась у Миколаєві з 1930 до 1937 року й друкувалась в друкарні ім. В. І. Леніна.

Після війни почали виходити обласні газети "Південна правда", "Бугская заря" тощо.

Вивчаючи періодичну пресу Миколаївщини другої половини ХІХ – початку ХХ століття, не можна не згадати й про миколаївські журнали 1900–1917 років, оскільки вони – джерело цікавої інформації про економічне та культурне життя нашого краю.

Усі журнали, що виходили на Миколаївщині на початку століття, викладач історії економічного ліцею № 2 м. Миколаєва О. В. Костенко умовно віднесла до трьох великих груп:

- суспільно-політичні;
- науково-популярні;
- спеціально-технічні.

У 1912–1913 роках у Миколаєві виходив журнал "Южное слово" – літературне, політичне, економічне видання. У другій половині 1906 року в місті друкувалися сатиричні журнали "Оса" та "Паяц". Із профільних журналів можна назвати лише один – "Керамическое обозрение" – спеціальний журнал вапняного, скляного, порцелянового виробництв.

Підкоренню неба був присвячений журнал "Астрономическое обозрение", який друкувався в Миколаєві в 1907–1917 роках. Журнал "Електри-

чество и жизнь" виходив протягом 1909–1917 років, а "Природа" (Миколаївського товариства любителів природи) – з 1910 до 1915 року.

Подальший розвиток преси був значно загальмований. Бурхливе ж зростання кількості періодичних друкованих видань у Миколаївській області припало на кінець 80-х – початок 90-х років, коли було зареєстровано відразу кілька десятків нових видань (здебільшого – в обласному центрі).

Саме ці роки (особливо 1976) для регіональної преси позначилися двома взаємосуперечливими процесами. Із одного боку, тривала русифікація обласних, міських, районних і міськрайонних газет (приміром, лише 1977 майже 20 регіональних видань різного рівня стали російськомовними чи двомовними – переважно у південно-східних областях). Із іншого боку, зростали тиражі, регіональні газети дедалі активніше використовували сучасні друкарські технології, зокрема офсетний друк [4, 32]. Проте цей період також позначився посиленням владного тиску на регіональну пресу.

Залежність регіональних ЗМІ від місцевої номенклатури стала особливо помітною у добу "перебудови". На відміну від центральних загальносоюзних та українських газет і телебачення, регіональні мас-медіа не так активно вдавалися до критичних виступів.

Кінець 80-х років також характерний максимальними тиражами та зростанням кількості регіональних газет. Так, у Миколаївській області у 1988 році друкувалися 3 обласні, 2 міські та 19 районних газет [4, 33].

Починаючи з 1991 року простежується поступове зростання кількості українськомовних видань, починають з'являтися ЗМІ мовами національних меншин. У цей же час зберігається тенденція до загального скорочення кількості передплатників. Паралельно, починаючи з 1993 року, зростає кількість недержавних і комерційних ЗМІ. Проте все більше людей починає звертатися до телебачення.

Парадоксально, однак події 1991 року не сильно позначилися на стані справ у регіональній журналістиці. Так, наприклад, місцеві газети й надалі жорстко контролювалися місцевою номенклатурою. Приміром, через 5 років після здобуття незалежності "Южная правда" – газета Миколаївської обласної ради – як і раніше обстоювала позиції представників державної економіки та колгоспів, надавала площу комуністам, іншим

представникам проросійських шовіністичних громадських організацій "Русь" і "Прометей", що виступали проти державного статусу української мови [4, 34].

Починаючи з 1994 року в Україні простежується нова тенденція, зумовлена політикою Києва. У протистоянні регіональних політичних еліт між обласними держадміністраціями та меріями, спричиненому кадровою політикою центру, дедалі активнішу участь беруть місцеві газети. Така тенденція зберігається й понині (як, приміром, протистояння газет міськради "Вечерний Николаев" та облради "Рідне Прибужжя").

Проте слід зазначити, що сьогодні преса Миколаєва поступово відмежовується від влади та фінансових груп, набуваючи обрисів незалежності.

Щодо радіомовлення на Миколаївщині, то його біографія починалася в часи громадянської війни. Так, у 1914 році поблизу ракетного заводу (район Ракетного урочища) було споруджено одну з найпотужніших радіотрансляційних станцій у Росії. Завдяки шістнадцятиметровим антенам, радіус дії цієї радіостанції сягав до семи тисяч верств.

У 1917 році миколаївські зв'язківці відразу приєдналися до жовтневих подій. Коли 25 жовтня радіостанція легендарного крейсера "Аврора" передала звернення "До громадян Росії", написане В. І. Леніним, миколаївська радіостанція прийняла його першою на півдні України.

Згодом миколаївська радіостанція обслуговувала Раднарком нашої республіки та південне бюро Комінтерну, підтримувала постійний радіозв'язок із Угорською Радянською Республікою. Відступаючи з Миколаєва, денікінці вивели з ладу апаратуру радіостанції, яку в стислі строки вдалося налагодити.

До 1927 року у мешканців Миколаєва було всього... 175 радіоприймачів, які здебільшого були аматорськими. Планувалося спершу радіофікувати міські робітничі клуби. Перша студія була обладнана в кабінеті політичної освіти. Звідти й планувалося вести радіопередачі. До 18 грудня 1927 року основні роботи були завершені. І ось 23 грудня о 6 годині вечора відбулася коротка пробна передача "Радіо-Миколаїв".

У грудні того ж року була створена окружна радіорада – попередник комітету з радіомовлення й телебачення. Функціональними обов'язками ради була безпосередня підготовка радіопрограм радіо "Миколаїв".

Ентузіастам радіо на Миколаївщині доводилося експериментувати, йти незнаними шляхами. Так, у 1928 році була проведена перша пробна трансляція по телефонних дротах у Вознесенськ, Нову Одесу, Новопавлівку, Тернівку, Херсон. Одночасно на центральній площі Миколаєва був встановлений репродуктор.

Минав час, розширювалися програми радіо "Миколаїв", збільшувалася кількість передач, їх тривалість. Одночасно велось будівництво абонентської мережі. До березня 1929 року в Миколаєві було вже 200 радіоточок.

Статистика повідомляє, що в місті в розпорядженні аматорів було 85 детекторних радіоприймачів, які також давали змогу слухати передачі радіо "Миколаїв".

До 1930 року радіо "Миколаїв" налагодило регулярну трансляцію як центрального радіопередавача, так і своїх власних. Розширюється абонентська мережа в Миколаєві, Вознесенську, Новій Одесі, Богоявленську (Жовтневий район).

У 30-ті роки місцеве радіо широко пропагувало переваги колективного ведення сільського господарства, показувало досвід перших колгоспів, радгоспів, МТС. Магістральною була тема змагання за успішне виконання п'ятирічних планів. У цих передачах брали участь журналісти К. М. Федулов, С. О. Половенко, І. І. Зельцер. Диктором на радіо в ті роки була П. П. Пахомова.

Передвоєнний час став періодом масової радіофікації Миколаївщини. Майже скрізь будуються радіовузли. Споруджуються вони в Новій Одесі, Єланці, Снігурівці. У 1938 році починається будівництво радіовузла в Новому Бузі. Тут була поставлена нова радіоапаратура, що дозволило обслуговувати до чотирьох тисяч радіоточок як у райцентрі, так і в селах району. Радіо входить майже в кожний дім. А одним із перших на Баштанщині придбали радіовузли колгоспи ім. Сталіна та ім. Комінтерну.

Під час окупації фашисти зруйнували все, у тому числі й радіовузли. Проте одразу після звільнення області почалося їх відродження. За станом на 1 квітня 1947 року на Миколаївщині діяло майже 15 тисяч радіоточок, а в самому Миколаєві – 8639.

У перші повоєнні роки радіокомітет очолював Л. З. Ланін. Потім ним опікувалися О. П. Персіянов, В. М. Колісніченко. На радіо прийшов працювати й Михайло Іванович Бо-

жаткін – член Спілки письменників СРСР, якого змінила в 1953 році В. К. Божаткіна. Тут починав свій журналістський шлях і поет Михайло Владимов.

Із обласним радіо співпрацювало багато громадських кореспондентів, журналістів. Серед них: автор популярних програм "Бійці ленінської гвардії" П. Д. Мушинський, завідувач громадської редакції університету "Якість: проблеми, пошуки, ініціатива" О. С. Романов.

Із введенням першої черги трипрограмного мовлення, абоненти Миколаївського регіону мали змогу слухати по спеціальних гучномовцях, крім першої всесоюзної програми "Промінь", і третю всесоюзну програму "Маяк".

На сьогодні радіо Миколаївщини – відвертий "провал" на ринку мас-медіа. У місцевому FM-ефірі працюють небагато радіостанцій. Однак і вони транслюються з інших міст. Єдиною станцією, яка здійснює в Миколаєві ефірне радіомовлення, є підрозділ державної облтелерадіокомпанії – радіо "Миколаїв" [1, 73–75]. Хоча вона не є популярною.

І. Мащенко стверджує, що Миколаєву судилася роль телевізійної Мекки в Україні. Можливо, у цьому щось є. Адже саме в нашому місті раніше, ніж в інших областях, почали транслювати три державних програми, стали діяти два інформаційно-розважальних комерційних каналів, зареєстровано десяток кабельних студій у містах і райцентрах [2, 76–79].

А починалося все 13 грудня 1959 року, коли в ефірі вперше пролунало: "Говорить і показує Миколаїв!". Проте підготовка до цієї історичної події була розпочата ще в 1956–1957 роках. Тоді обласне керівництво прийняло рішення про будівництво в місті телевізійного ретранслятора. Уже в процесі роботи над його проектуванням ініціативна група повела справу так, що замість ретранслятора було споруджено малий телецентр. У 1958 році він уже транслював передачі з Кишинева та Одеси.

Наприкінці 1958 року було завершено спорудження в Миколаєві телестудії й апаратної. Встановили передавачі ТТР 5/2, УКВ-2М типу "Дош-Г", змонтували студійне обладнання. Налаштування передавальної та студійної апаратури провели бригади з Ленінграда, а саме обладнання на той час вважалося найсучаснішим. Першим директором телестудії було призначено Володимира Чуніхіна, головним редактором – Олександра Умеренкова.

Після закінчення першого ефірного дня демонструвався фільм "Волга-Волга". Узагалі перші програми не відзначалися різноманітністю. Раз на тиждень – інформаційний випуск, виступ когось із керівників, концерт, художній фільм, лялькова вистава тощо. Із часом почали готувати кінонаріси про кораблів і господарів степу. Із власними телеспектаклями "Тунель", "Нічний диліжанс", "Лікар Віра" виходили на Центральне телебачення. Над їх створенням у 70-х роках активно працювали редактори Є. Бондаренко, Н. Землякова, режисер А. Маляров, телеоператори Б. Євдокимов, В. Євдокимов, М. Хмельов, Г. Бондаренко.

У 1973 році одержали з Москви старенькі "Електрони", а згодом і "Кадри" для відеозапису передач. Змінювалася технологія підготовки випусків. На черзі був перехід на кольорове зображення. Спочатку освоїли кінознімання в кольорі, проявку кіноплівки. А в 1980 році дістали змогу виходити в ефір із кольоровими передачами. Робили це за допомогою ПТС "Лотос", яку купив у Литовського телебачення Миколаївський глиноземний завод. Вона, звичайно, теж була не новою, але протягом кількох років добре служила. У 1982 році була змонтована техніка АСБ для видачі передач у кольорі, а ще через п'ять років придбали нову ПТВС "Етюд" і відеозаписуючі магнітофони "Кадр-ЗПМ". Саме тоді телебачення в Миколаєві повністю перейшло на колір.

У 1980 році було закінчено спорудження нового радіобудинку з двома студіями. А за кілька років – наприкінці 80-х – розпочинається телевізійний бум у Миколаєві: починає працювати перша недержавна ТРК "ТОНІС", а згодом отримують ліцензії й чимало інших телеканалів різних форм власності.

1. *Все про медіа регіонів України* (в рамках проекту "Громадська експертиза. Свобода слова"). – К., 2000.

2. *Мащенко І. Г. Телебачення України*. – Том 1: Телебачення de facto. – К., 1998.

3. *Мирошниченко Е. С чего начиналась николаевская журналистика? // Южная Правда*. – 1997. – 27 сент.

4. *Чекмишев О. Регіональна преса з 1976 р. до нинішнього часу / Сучасна українська журналістика: Поняттєвий апарат*. – К., – 1997.

О. О. Разуваєва,

асп.

УДК 070. 32 (004. 942)

Моделі впливу засобів масової інформації на масову політичну свідомість

Розглядається масова політична свідомість та вплив, який здійснюють засоби масової інформації на її формування, визначаються основні моделі реагування виборців на вплив мас-медіа в період проведення президентської передвиборної кампанії-2004.

This paper considers mass political consciousness and the influence of mass media on its modeling. Basic types of the electorate's reaction on the influence of mass media are analyzed on the examples of the Ukrainian presidential campaign of 2004.

Говорячи про процес формування політичної свідомості окремого індивіда, зазвичай виділяють чотири фактори, що впливають на цей процес: власний життєвий досвід людини (включаючи соціально-економічні умови її існування); міжособистісні комунікації, які розширюють індивідуальний досвід людини до сукупного досвіду його референтної групи; суспільні інститути (церква, школа, партії та об'єднання тощо), що тиражують очищений до ідеології досвід різних соціальних груп; нарешті, засоби масової інформації (ЗМІ), які надають можливість кожному скористатися досвідом усіх у всьому різноманітті форм і змісту.

Очевидно, тільки ЗМІ дозволяють сучасній людині по-справжньому повно усвідомити своє місце в політичному просторі. Однак така "завершальна" у процесі політичної самоідентифікації індивіда роль ЗМІ зовсім не обов'язково є вирішальною й визначальною. Внесок кожного фактора в цей процес сильно розрізняється для різних людей.

Вивченню проблем впливу ЗМІ на масову політичну свідомість присвячена дана стаття, у якій ми спиралися на теоретичні концепції визнаних українських дослідників журналістики та політології (О. Гриценко, В. Іванов, Г. Почепцов, О. Чекмишев, А. Чічановський, В. Шкляр та ін.) [1].

Методичною основою статті стали загальнологічні, соціологічні й політологічні методи.

У статті був узагальнений емпіричний матеріал, отриманий у результаті проведення соціологічних опитувань, аналізу документів. Також під час проведення дослідження був використаний кореляційний аналіз.

Президентські вибори через свою масовість виключають для більшості виборців можливість змістової особистої комунікації із кандидатами, які балотуються на цей пост. Тому основна боротьба передвиборної гонки фактично переноситься зі сфери реальної соціальної дії в інформаційний (віртуальний) простір. Між собою конкурують уже не реальні політики й політичні об'єднання, а їх образи, які транслиуються на виборців через різних посередників. Зрозуміло, що в такій ситуації надзвичайно зростає роль засобів масової інформації як одного з основних інструментів доведення цих образів до виборця.

Сьогодні ЗМІ відіграють у складних процесах формування суспільної думки та масової свідомості величезну роль. Адже мас-медіа беруть у цьому процесі безпосередню участь за допомогою поширення тої чи іншої інформації та оприлюднення тих чи інших фактів, які саме завдяки діяльності ЗМІ стають подією. З огляду на залучення преси в загальні процеси, завдяки чому мас-медіа стали невід'ємною складовою сучасної комунікації, вони напряду можуть продукувати суспільну думку. Тому за нинішніх реалій будь-який політик, державний діяч є тим, що і як про нього говорять у ЗМІ.

Та й різноманітні факти набувають у масовій свідомості статусу подій як таких лише тоді, коли на них звертають увагу мас-медіа.

Водночас ефективність впливу ЗМІ значно залежить від великої кількості чинників: характеристик самого впливу, умов, у яких він відбувається, нарешті, характеристик реципієнта, його готовності сприймати та довіряти повідомленням ЗМІ. Не випадково в літературі присутні різні суперечливі точки зору щодо питання про вплив ЗМІ на масову політичну свідомість, у тому числі електрональні уподобання. Хоча серед багатьох різних точок зору можна виділити дві основні.

З одного боку, досить поширене уявлення про те, що політична свідомість і поведінка людей суттєво залежить від інформаційного поля, створюваного ЗМІ. Тут доречно навести вислів Е. Денніса, який припускає, що "ЗМІ формують" наше мислення, "впливають" на наші думки й настанови, "підштовхують" нас до певних видів поведінки, наприклад, голосування за певного кандидата" [2, 139]. Інші автори вважають, що вплив ЗМІ на поведінку громадян здійснюється шляхом створення певної суспільної думки. "Завдяки можливості надавати суспільній думці масовості ЗМІ мають здатність управляти й навіть маніпулювати нею" [3]. Більше того, окремі дослідники масових комунікацій (а разом з ними багато політиків і журналістів) нещодавно почали говорити про прийдешню епоху "медіаполітики" – влади ЗМІ, які вже не стільки відображають та інтерпретують дійсність, скільки конструюють її за своїми правилами.

При цьому деякі автори, спираючись на концепцію П. Бурдьє, констатують, що й суспільної думки як якоїсь усередненої думки всього народу (або його частини) не існує. "Преса безпосередньо бере участь як у виробництві, так і у поширенні думок, тобто вона не виражає, а створює суспільну думку, вона не відбиває уявлення людей про світ, а формує ці уявлення, а отже, і їх бачення світу... Виробництво артефакту, який називають суспільною думкою, досить важлива "владна" функція ЗМІ" [4]. Не випадково щодо ЗМІ постійно лунають вислови на кшталт "четверта влада" і навіть "силові структури". Справді, "...як показує історія, у певні періоди силу політичного впливу ЗМІ можна порівня-

ти з силою державної влади. При такому розумінні діяльність ЗМІ правомірно розглядати як своєрідну форму влади" [5].

Тим часом далеко не всі дослідники впевнені в такій могутності ЗМІ. Тому Е. Деннісу опонує його співавтор Д. Меррілл: "Можливо, засоби масової інформації й мають силу фокусувати нашу увагу на певних речах, але це не та влада, що змушує діяти" [2, 155]. Далі він приходить до такої досить помірної оцінки: "вплив ЗМІ полягає скоріше в тому, щоб вказувати суспільству, про що варто задуматися, а не в тому, щоб говорити йому, що слід думати...". Іншими словами, влада ЗМІ багато в чому полягає у визначенні в кожний конкретний момент відповідного "порядку денного". У своїх аргументах противники думки про всемогутність ЗМІ багато в чому спираються на численні емпіричні дослідження (проведені здебільшого в США), які не підтвердили серйозного впливу ЗМІ на формування політичної свідомості та політичної поведінки населення.

Сконцентрувавши увагу на дослідженні змін у настановах і поглядах під час виборчих кампаній, американські вчені запропонували опис двоступінчатого процесу комунікації (від ЗМІ – до "лідерів думок", а від них – до різних соціальних прошарків і груп) і модель особистісного впливу. У цьому підході масові комунікації вже не відігравали ролі центральної, домінуючої сили, а ставали в один ряд з міжособистісним спілкуванням і різноманітними соціальними впливами. У результаті була сформульована концепція "мінімального впливу" засобів масової інформації на масову свідомість.

Сьогодні між представленими полярними точками зору існує досить багато компромісних підходів, що в цілому не заперечують серйозного впливу ЗМІ на політичну свідомість і поведінку населення, але наголошують на важливих обмеженнях їх могутності.

Перше обмеження пов'язане з можливими внутрішніми суперечностями самого інформаційного поля, породжуваного ЗМІ. Як зазначає Г. Гаджієв, "ЗМІ, які є складовою сучасної дійсності з усіма їх суперечностями та конфліктами, у тому чи іншому ступені оновлюють її. Через це потоки інформації складаються з великої кількості повідомлень, що суперечать одне одному, часто взаємовиключа-

ють одне одного... І хоча програми та матеріали ЗМІ у своїй сукупності впливають на формування суспільної думки, але вони не штампують її" [6]. Іншими словами, плюралізм інформаційного простору та свобода вибору інформаційних джерел дозволяють зменшити залежність політичної поведінки від впливу ЗМІ. І навпаки, коли більшість різних ЗМІ раптом починають діяти узгоджено, можна сказати, тотально, їхній вплив різко зростає. Ефективність впливу також підвищується й у випадку досить тривалого постійного транслявання якогось ідеологічного концепту, нехай навіть й обмеженим числом ЗМІ. Таким чином, можна сказати, що вплив ЗМІ йде не через окремі повідомлення, а через їхній кумулятивний ефект.

Варто також зазначити, що вплив ЗМІ істотно залежить від сприйняття індивідом основного суб'єкта цього впливу (журналіста, власника ЗМІ, органу влади тощо), а також від усвідомлення, у чиїх інтересах (масової аудиторії, елітних груп, самого ЗМІ) цей вплив здійснюється. Справа в тому, що сприйняття ЗМІ як органу соціального управління, а не як засобу вираження суспільної думки і соціальної активності, може не тільки не підвищувати авторитет ЗМІ та довіру до їхніх повідомлень з боку населення, а й навпаки, знижувати його. У цьому випадку повідомлення мас-медіа, яке ідентифікується реципієнтом як вплив з метою управління його поведінкою, призводить до протилежних результатів.

Отже, можна виділити три основні моделі реагування виборців на вплив засобів масової інформації:

- модель підвищеної (позитивної) інформаційної чутливості, при якій електоральні уподобання аудиторії конкретного ЗМІ суттєво пов'язані з відповідним (позитивним або негативним) представленням політичних персонажів у цьому ЗМІ;
- модель заниженої (нульової) інформаційної чутливості, коли такий зв'язок відсутній або не є значним;
- модель зворотної (негативної) чутливості, коли зміни електоральних уподобань аудиторії конкретного ЗМІ зворотно представленню політичних персонажів у цьому ЗМІ (зокрема, збільшення кількості негативних

згадувань про якого-небудь політика в ЗМІ призводить до збільшення його прихильників серед аудиторії даного телеканалу, радіостанції, газети, і навпаки).

Різні погляди з питань впливу на політичну свідомість визначають і ставлення до населення як споживача політичної інформації. Тобто громадян сприймають як об'єкт маніпулювання, і тоді до них можна застосовувати які завгодно визначення – "гурт", "натовп", "піпл", який "хаває все підряд", або людей розглядають як повноправних суб'єктів комунікативної взаємодії, маючи на увазі, що вплив ЗМІ на особистість багато в чому залежить від того, яку роль в інформаційному процесі відіграє сама особистість і як вона до цього процесу ставиться. На жаль, більшість політичних "технологій", які застосовуються сьогодні в нашій державі, базуються саме на першому підході. Можливо, тому вони не завжди ефективні.

Суперечливість різних поглядів на характер і ступінь впливовості ЗМІ викликає бажання експериментально перевірити наявність у реальному житті представлених вище моделей їхнього впливу на масову політичну свідомість. Тим більше цікаво провести відповідний аналіз на українському матеріалі, особливо в контексті президентської передвиборної кампанії 2004 року.

Спочатку проведемо дослідження і визначимо, чи впливає представлення кандидатів у ЗМІ на електоральний вибір. Для дослідження, як вихідний матеріал, використаємо дані моніторингового проекту, здійсненого Комітетом "Рівність можливостей" та Асоціацією "Спільний простір", зокрема обсяг присвяченого кандидатам, які балотувалися на пост президента України, ефірного часу на державних телеканалах. Визначимо, чи існує залежність між ними та кількістю голосів, відданих за кандидатів [табл. 1].

Для відображення залежності між досліджуваними чинниками необхідно перевірити, чи існує кореляція між цими даними. Для визначення коефіцієнта кореляції скористаємось пакетом Microsoft Excel (пакет "Аналіз даних"). Результати представлені у таблиці 2.

З таблиці 2 бачимо, що між досліджуваними показниками існує прямий і сильний стохастичний зв'язок (коефіцієнт кореляції $r_{xy} = 0.89$).

Таблиця 1

Залежність кількості голосів, відданих за кандидатів під час першого туру президентських виборів, від обсягу присвяченого їм ефірного часу на державних телеканалах

Кандидат на пост президента	Голоси ЗА	Представлення кандидатів на державних телеканалах, сек.
Ющенко В. А.	11 125 395	22 558
Янукович В. Ф.	10 969 579	57 158
Мороз О. О.	1 621 154	3 920
Симоненко П. М.	1 388 045	6 063
Вітренко Н. М.	426 897	64
Кінах А. К.	260 890	1 414
Яковенко О. М.	218 214	15
Корчинський Д. О.	49 641	117
Ржавський О. М.	10 664	50
Базилук О. Ф.	8 917	25

Таблиця 2

Кореляційна матриця залежності кількості голосів, відданих за кандидатів, від обсягу присвяченого їм ефірного часу на державних телеканалах

	Голоси ЗА	Представлення кандидатів
Голоси ЗА	1	
Представлення кандидатів	0,889507907	1

Перевіримо значущість отриманих результатів. Для цього перевіримо коефіцієнт кореляції:

$$r_{xy} = 0.89.$$

Висуваємо гіпотези:

H_0 – коефіцієнт кореляції дорівнює "0";

H_1 – коефіцієнт кореляції не дорівнює "0".

Для перевірки гіпотез слід скористатися статистикою Ст'юдента.

Розрахункове значення статистики Ст'юдента знаходимо за такою формулою:

$$t_p = |r_{xy}| \cdot \sqrt{\frac{n-2}{1-r_{xy}^2}}.$$

де r_{xy} – коефіцієнт кореляції, n – кількість спостережень, $t_p = 5,51$

Далі визначаємо табличне значення статистики Ст'юдента. Для цього спочатку визначаємо кількість ступенів вільності – $v = n - 2 = 10 - 2 = 8$.

Отже:

$$t_{\text{табл}} = 3,36 \text{ (на рівні надійності 99 \%)} \\ (5.51 > 3.36)$$

Отже, підтверджується гіпотеза H_1 – коефіцієнт кореляції значущий на рівні надійності 99 %.

Можна стверджувати, що кількість голосів, відданих за того чи іншого кандидата на пост президента, залежить від обсягу присвяченого їм ефірного часу. Таким чином, ми довели, що ЗМІ впливають на масову політичну свідомість, у тому числі на електоральні уподобання.

Проведемо ще одне дослідження для того, щоб визначити, які моделі впливу засобів масової інформації на масову політичну свідомість були присутні в українському суспільстві під час проведення президентської виборчої кампанії-2004.

При проведенні такої експериментальної перевірки перше, що необхідно зробити, це

визначити емпіричні показники, що характеризують, з одного боку, вплив ЗМІ, а з іншого – масову політичну свідомість і поведінку.

Політична поведінка людей виявляється в різних формах, у тому числі в індивідуальному політичному виборі. Вважають, що політичний вибір являє собою підтверджене дією політичне уподобання, яке, у свою чергу, інтегрує в собі, так чи так, й різні аспекти політичної свідомості. Таким чином, уподобання є своєрідним містком між політичною свідомістю і політичною поведінкою.

Вимір електоральних уподобань є одним із найпоширеніших елементів опитувань. Зводячи політичний вибір до політичного уподобання, вираженого під час опитування, ми одержуємо емпіричний показник, який характеризує індивідуальну політичну свідомість. У свою чергу, частка індивідів, які віддали перевагу тому чи іншому політичному персонажу, може бути показником стану масової політичної свідомості.

Політичний вибір (як процес прийняття

Метою даного дослідження було виявлення взаємозв'язку між інформаційним потоком і змінами електоральних уподобань населення. Таку можливість дали результати моніторингового проекту Комітету "Рівність можливостей" та Асоціації "Спільний простір" (детальний щомісячний контент-аналіз повідомлень центрального телебачення, що включає згадування про певного політика) та проекту, здійсненого Фондом "Демократичні ініціативи" і Центром "Соціс" (щомісячні всеукраїнські опитування суспільної думки населення України, а саме: рейтинг кандидатів) за період з березня до листопада 2004 року.

Об'єктом дослідження були обрані електорати чотирьох найпопулярніших українських політиків (О. Мороз, П. Симоненко, В. Ющенко, В. Янукович).

Для виміру тісноти зв'язку використовувався кореляційний аналіз (у табл. 3 наведені коефіцієнти кореляції як індикатори зв'язку між інформаційним впливом та електоральною реакцією).

Таблиця 3

Кореляція між інформаційним впливом та електоральною реакцією

Кандидат на пост президента	Коефіцієнт кореляції
Мороз О. О.	—*
Симоненко П. М.	0,782664
Ющенко В. А.	-0,41478
Янукович В. Ф.	0,70685

*прочерк означає відсутність значимої кореляції

рішення) припускає ту або іншу інформованість суб'єкта про кандидата, якого обирають. Інформованість – найважливіший когнітивний компонент політичної свідомості. Водночас важко заперечити той факт, що, крім як із ЗМІ, звичайному громадянину одержати політичну інформацію практично немає звідки. Лише дуже обмежене коло осіб знає, що відбувається в коридорах влади "без посередників" (трансляторів). Таким чином, ми припускаємо, що включеність громадян у сферу діяльності та впливу ЗМІ є однією з основних передумов для прийняття рішення про політичний вибір, тобто громадяни, віддаючи перевагу тому чи іншому політику, значною мірою роблять свій вибір на відомостях про цього лідера, отриманих із засобів масової інформації.

Як бачимо, значення представлених коефіцієнтів кореляції істотно розрізняються. Дослідження підтвердило, що електорати різних політиків характеризуються різним ступенем інформаційної чутливості. Іншими словами, є політики, чий електорат більш стійкий до інформаційних атак (пропаганди), і ті, чий електорат, навпаки, досить легко піддається впливу ЗМІ. Зафіксовані випадки як позитивного, так і негативного взаємозв'язку представлення певних політиків у ЗМІ й рівня підтримки цих політиків населенням, а також випадки відсутності кореляції цих показників.

Ці дані свідчать, що підвищена інформаційна чутливість була характерна для електоратів П. Симоненка та В. Януковича, значну їх частину становлять виборці, які, так чи так, поєднують свої уподобання з інформацією, от-

риманою з телевізійних каналів. В електораті О. Мороза більшість виборців слабо піддаються впливу ЗМІ. Нарешті, в електораті В. Ющенка досить багато людей, чий уподобання протилежні впливу ЗМІ (тобто вони зазвичай голосують за того, кого "лають").

Таким чином, це дослідження показує, що в українському суспільстві присутні всі три базові моделі впливу ЗМІ на політичну свідомість: максимальний, мінімальний та зворотний вплив. Іншими словами, можна сказати, що українські громадяни поведуться під впливом ЗМІ досить по-різному, і при побудові інформаційно-політичних технологій потрібно дуже ретельно враховувати, який з типів взаємовпливу ЗМІ та масової політичної свідомості є домінуючим у кожній конкретній цільовій аудиторії.

1. Гриценко О. М. Мас-медіа у відкритому інформаційному суспільстві й гуманістичні цінності: Монографія. – К.: ВПЦ "Київський університет", 2002. – 204 с.; Почепцов Г. Г. Имидж и выборы. Имидж политика, партии, президента – К.: АДЕФ-Украина, 1997; Чек-

мишев О. Україна на виборах – діяльність ЗМІ в контексті становлення демократії. – К.: Агентство "Україна", 1998. – 416 с.; Шкляр В. І. Політика і мистецтво політичних кампаній у пресі // Українська періодика: історія і сучасність. – Л.: Світ, 2000. – С. 203–210.

2. Деннис Э., Мерилл Д. Беседы о масс-медиа. – М.: Вагриус, 1997. – С. 139.

3. Задорин И., Бурова Ю., Сюткина А. СМИ и массовое политическое сознание: взаимовлияние и взаимозависимость // http://www.cjes.ru/lib/content.php?content_id=1565&category_id=3

4. Солодухин Ю. Н. Российские средства массовой информации: являются ли они "четвертой властью"? // СМИ в политических технологиях. – М.: Энигма, 1995. – С. 15.

5. Солодухин Ю. Н. Российские средства массовой информации: являются ли они "четвертой властью"? // СМИ в политических технологиях. – М.: Энигма, 1995. – С. 15. – С. 13.

6. Основні особливості діяльності ЗМІ в Україні. Медіа і вибори 2002 року // <http://www.polit.com.ua/?lang=ukr&cgid=5&mpid=9®id=637&PHPSESSID=&poid=2&id=1188&PHPSESSID=>

Українська політична свідомість	0,782004
Середня українська політична свідомість	0,41178
Середня українська політична свідомість	0,10967

В. В. Гоян,
к. філол. н., доц.
УДК 7. 097

Творчість телевізійного ведучого: теоретико-прикладний аспект

У статті аналізуються теоретико-прикладні аспекти творчо-виробничої діяльності телеведучого різних типів програм з огляду на досвід українського та закордонного телебачення, розглядаються проблеми аудіовізуальної комунікації, екранної творчості журналіста, поліпрофесійності журналістської діяльності та феномену екранного діалогу.

The theoretical and practical aspects of the creative - production activity of the TV presenter, who works in different types of programme on the ukrainian and foreign TV companies, are analyzed in the article.

Властиво, що постать телевізійного ведучого була і залишається найбільш привабливим і спокусливим матеріалом для вивчення, аналізу та жвавого обговорення в професійному середовищі, у телевізійній критиці, у теорії тележурналістики. На підтвердження цієї тези свідчить якісний та кількісний рівень публікацій у виданнях для медіафахівців [1], наукових збірниках і часописах [2], а також неприхований інтерес до майбутньої професії студентів-журналістів, які охоче беруться досліджувати у творчих і теоретико-практичних дипломних та магістерських роботах різні аспекти екранної діяльності телеведучих. Утім, найбільш емоційними, відвертими і незаангажованими експертами в цьому питанні є телеглядачі, які оцінюють свого екранного співрозмовника досить прагматично та просто: перемикаючи канали з однієї програми на іншу. Ця думка-оцінка головного споживача телепродукту – глядача – публічно не озвучується (хіба що лише схвальна – під час цитування листів до телекомпанії, або ж зрідка – в інтерактивних опитуваннях), та частково враховується під час проведення численних соціологічних досліджень у галузі телебачення, які хоч і визначають відсотки рейтингів програм та ведучих, однак не дають чіткої відповіді, чому той чи інший телеведучий здатний викликати у глядача ті чи інші емоції. Цю проблему ми не раз обговорювали зі студентами на практичних заняттях і семінарах у межах нормативного курсу "Ведучий телепрограм", спостерігаючи за роботою в кадрі професійних телеведучих провідних українських і закордонних каналів. Ці питання частково порушувалися й у на-

укових працях, де розглянуто основні критерії професійної діяльності, специфіку формування іміджу та типологічний контекст телевізійної творчості журналіста-ведучого в інформаційному телемовленні. Зазначимо, що на сьогодні поки що немає цілісного послідовного аналізу параметрів функціонування професії телеведучого в різних типах і форматах телевізійного мовлення, отже, запропонована тема є **актуальною** та перспективною як у науковому, так і в прикладному сенсі.

Досліджуючи протягом п'ятнадцяти останніх років специфіку екранної творчості тележурналіста, ми послуговувалися класичними науковими методами, необхідними для продуктивної реалізації завдань: порівняльно-історичним, конкретно-типологічним, соціологічним, суцільного моніторингу електронних мас-медіа, контент-аналізу, аудіального (звукового) аналізу телевізійних матеріалів і телепрограм, візуального (зорового) аналізу телевізійного зображення, а також методами спостереження та інтерв'ю. Комплексне поєднання вищеперелічених методів сприяє реальному відображенню закономірностей і тенденцій функціонування тележурналістики як професії та виду творчості в контексті системи засобів масової інформації та комунікації. Отже, аналіз тележурналістської діяльності базується на історичному, теоретичному та прикладному аспектах функціонування сучасного телебачення.

Об'єктом дослідження запропонованої наукової розвідки є творчість телевізійного журналіста-ведучого, до специфіки творчо-професійної реалізації якого ми звертаємося в цій статті.

Телеведучий (модератор, ньюзпрезентер, шоумен) – професія, яка є необхідною для переважної більшості форматів телевізійного мовлення, саме тому важливо всебічно проаналізувати характерні риси та основні критерії цієї професії з огляду на проблематику, заявлену в статті.

Історіографія питання. До розгляду специфіки функціонування тележурналістських професій зверталось багато дослідників і, незважаючи на те, що між працями минулого і практикою сучасного телебачення подекуди простежується розбіжність, однак існує ряд наукових досліджень, які стали справжньою класикою в теорії тележурналістики, а саме: "Очерки теории телевидения" Е. Г. Багірова, "Телевидение и мы" В. С. Саппака, "Об искусстве телевидения" О. Я. Юровського, "Диктор телевидения" Льюїса Бруса, "Под знаком ТВ" В. М. Вільчека та ін. Серед інших українських і закордонних учених, які вивчали та досліджували проблеми екранної діяльності телевізійного журналіста, варто зазначити науковий доробок Т. В. Щербатюк, Ю. Г. Шаповала, В. В. Гоян, В. В. Бугрима, Г. В. Кузнецова, С. О. Муратова, М. І. Скулєнка, Л. С. Гуревича, Н. Фрольцової та ін., теоретико-методичні розробки, наукові праці та публікації яких є актуальними і сьогодні, оскільки містять чіткі рекомендації, вимоги, своєрідні "стандарт"и щодо професійної діяльності журналіста-телевізійника, зокрема ведучого телепрограм.

Варто зазначити, що "телеведучий" як окремий сегмент поліпрофесії "тележурналіст" формувалася за принципом подвійної концептуалізації. Акумуляуючи здобутки класичної дикторсько-акторської школи та майстерності телевізійного красномовства, а також традиції екранної публіцистики, що синтезувала літературно-мистецькі, художньо-документальні риси та творчо переосмислила роль автора-оповідача в процесі телевізійної комунікації, поставив новий тип комунікатора, що ввібрав у себе риси та ознаки, притаманні різним професіям. Зважаючи на властивий телебаченню синкретизм і здатність до взаємопроникнення, взаємодоповнення та видового перевтілення, можна висловити припущення, що ця тенденція спостерігатиметься й надалі.

Виникнення нової професії стимулювало соціопсихологічне, багатоаспектне прочитання проблеми співбуття та співвідношення виконавського (акторського) та авторського (журналістського) початків телевізійного творчого

ремесла. Виокремлення професії телеведучого на тлі мистецько-документального екранного телеколажу стало рушійним засобом в еволюції журналістських професій на телебаченні, а також спричинило потребу в певній корекції теорії телевізійних жанрів та типомформотворенні сучасних телевізійних програм, що в кінцевому результаті певною мірою позитивно позначилося на якості телепродукції, зробивши значний прорив у творенні новітніх медійних аудіовізуальних проєктів із застосуванням прогресивних масовокомунікативних технологій.

Ця журналістська професія була апробована в телевізійному ефірі понад двадцять років тому. коли питання пошуку яскравих, самодостатніх та компетентних телеперсонажів постало несподівано гостро, тобто спостерігався попит на тлі браку пропонування. Можна абсолютно переконливо стверджувати, що тодішнє телебачення особливо потребувало неординарних екранних лідерів – не просто читувачів інформації з телевізійного суфлера, не лише озвучувачів відфільтрованих, пересіяних через сито відвертої тоталітарної цензури інформаційних повідомлень про новини в Україні й світі. коментарів, оглядів, бесід, а яскравих особистостей, професійний, інтелектуальний, загальнокультурний рівень яких дозволяв би створювати телевізійний продукт комплексно, володіючи водночас майстерністю журналіста – автора текстової основи телевізійного твору та майстерністю виконавця – презентера телевізійного матеріалу.

Проблема актуалізувалася наприкінці 80-х – на початку 90-х років минулого століття під впливом трансформацій і геополітичних змін у суспільстві. Прикметною особливістю перебування та постперевбудовного періодів, як на теренах колишнього Радянського Союзу, так і в Україні, що здобула довгоочікувану незалежність, став свідомий, критичний, вільний від тоталітарної заангажованості та політичної кон'юнктури перегляд підвалин, а також базових позицій журналістської творчості на телебаченні в контексті виявлення нових призначень і функцій цього дієвого і найбільш масштабного – глобального (за визначенням І. Г. Мащенко) засобу масового інформування.

Варто наголосити, що саме в період демократизації суспільства та відродження національної самосвідомості, утвердження самоідентичності, становлення власне української державності особливо чітко вирізняється прерогатива ко-

мунікативної функції телебачення, що суттєво та переконливо позначилося на типоформотворенні телевізійних програм. Реанімований "живий" ефір повернув утрачену раніше можливість встановлення комунікативного зв'язку та налагодження особистісного контакту між телевізійним персонажем й аудиторією, екранним геросом – репрезентатором і телеглядачем.

Діалог ("dialego" у перекладі з грецької – бесіда, суперечка, полеміка, дискусія) прийнято вважати багатозначним для телебачення поняттям. В основі телевізійного діалогу – спілкування між тими, хто володіє інформацією, її опрацьовує, виготовляючи різножанровий, різнотиповий, різноформатний телепродукт, і тими, хто цю інформацію споживає, накопичуючи нові знання про події, факти, явища, збагачуючи та поповнюючи ними світогляд, інтелектуальний потенціал, задовольняючи суспільно-корисні потреби та запити, які висуває життя.

Феномен екранного діалогу, хоч і розглянутий у численних наукових працях, однак ще потребує шліфовки, більш глибокого вивчення, аналізу, синтезу, комплексного дослідження (йдеться про часові рамки, формати, мовно-стилістичні засоби виразності, відповідність жанровим канонам; також варто звернути увагу й на їх асиміляцію та дифузію, про що було заявлено в попередніх наукових розвідках авторки, зокрема, у дисертаційному дослідженні "Інформаційна телевізійна програма: типологічна характеристика, параметри діяльності журналіста (див. підрозділ "Екранна творчість тележурналіста: типологічний контекст"), посібнику для студентів Інституту журналістики "Типові та жанрові особливості інформаційної телепрограми" та ін.).

Саме тому сьогодні надзвичайно корисно, особливо з огляду на необхідність вироблення критеріїв та етичних засад професіоналізму журналіста електронних медіа, розглядати та адсорбувати потенційні масштаби телевізійного спілкування, внаслідок чого, як стверджують представники деяких наукових шкіл, зароджуються і акумулюються нові думки, ідеї, проекти, а також спостерігається накопичення нових знань.

Діалогічний характер телевізійної комунікації як чинник створення "іміджу особливості обізнаності про події" [3] дає можливість активного взаємообміну інформацією та знаннями між ведучим телевізійної програми та глядачем, котрі виступають у процесі отримання і передачі

інформації як рівноцінні партнери. Тому актуальним і на сьогоднішньому етапі дослідження окресленої теми є твердження: "Я обираю вас за співбесідника, але цього недостатньо, щоб спілкування відбулося. Ви також повинні зробити мене своїм партнером" [4]. Це своєрідне правило масовокомунікативних стосунків про партнерство може розцінюватися як прямо залежне від специфіки типу і формату телевізійного мовлення, від тривалості та якості організації діалогу в ефірі.

Називаючи телевізійне спілкування телекомунікацією, ми можемо засумніватися: чи не спричинить це певні зауваження щодо підміни понять у сенсі його тлумачення та розуміння? У теорії комунікації цей процес набуває ознак однобічно спрямованого, оскільки комунікатор звертається до реципієнта, тимчасом як реципієнт фактично перебуває поза межами реального комунікування. Отже, "демократизація стосунків між комунікаторами та самих умов спілкування у відповідній соціальній ситуації толерантності, взаємоповаги на перший план висуває суб'єктно-суб'єктні стосунки, які для спілкування перетворюються у камуфляжну форму суб'єктно-об'єктного зв'язку між комунікаторами... У зоні ж комунікативних цілей лежать завжди певного виду реакції особи, групи чи маси. Через будь-які методи "роботи" мовця зі своєю аудиторією, включаючи наукові (збалансованої подачі інформації, статистично виправданого розподілу негативу й позитиву і т. ін.), в умовах спілкування, а тим більше, масового, завжди мають шанс бути вишуканими способами маніпулювання поведінкою аудиторії, якщо тільки вона не усвідомлює, що з нею роблять і на що спрямована дія мовця", – справедливо стверджує В. В. Різун [5].

Розглядаючи проблему аудіовізуальної комунікації, зазначимо, що телеведучий готує і подає інформацію для глядача, який не лише її чує, бачить, сприймає, а й відповідним чином реагує, отже, вступає в контакт з екранним співрозмовником, або, інакше кажучи, підтримує діалог. Н. Т. Фрольцова влучно охарактеризувала "людський вимір" як особливу, відмінну рису сучасної телевізійної творчості, що обумовлює атмосферу діалогічності та психологізму в формах спілкування з іншими "я". "Ця тенденція характеризує як безпосередньо принципи організації творчого процесу в виробничій інфраструктурі аудіовізуальної комунікації, так і соціокультурну

ситуацію, у якій створюється твір", – робить висновок дослідниця [6]. Отже, сучасне телебачення наполегливо і послідовно шукає можливості розширити екранний контакт і зробити його реально двобічним (йдеться і про участь у телевізійних проектах звичайних людей: як героїв телесюжетів, інтерв'ююваних, промовців; і про традиційний зворотний зв'язок у вигляді листів, дзвінків; і про інтерактивні технології, які сьогодні надто активно експлуатують інформаційно-розважальний тип мовлення тощо).

Наголошуючи на діалогічній природі телебачення, маємо на увазі й психологічний контакт між тим, хто веде телепрограму, і тим, кому ця програма адресована. Як уже зазначалося вище, учасники масовокомунікативного спілкування (екранного діалогу) – ведучий і глядач – перебувають у ролі об'єкта та суб'єкта. Зауважимо, що предмет об'єктивно-суб'єктивних стосунків залежить від того, по який бік екрана відбувається поширення, сприйняття та усвідомлення інформації. Глядач, виступаючи суб'єктом спілкування, тобто пізнаючи об'єкт – телевізійного журналіста (ведучого), може виявляти до нього певну цікавість або байдужість, роздратованість або захоплення, симпатію або антипатію. Сприймаючи надану інформацію, глядач сам не може реально впливати на об'єкт інформування, водночас залишаючись об'єктом пізнання для ведучого-журналіста, який з ним спілкується. Отже, телеглядач стає об'єктом, на який прагнуть впливати суб'єктивно, і, водночас, трансформуючись у суб'єкт журналістського інтересу. За влучним висловом Р. Д. Копилової у праці "Контакт: Заметки о феномене телевизионности", участь глядача у телевізійному спілкуванні є "ланцюжком емоційних реакцій, спостережень і висновків" [7].

Встановлення міжособистісних контактів у процесі телевізійного спілкування відбувається завдяки аудіовізуальному характеру телевізійної комунікації. Глядач одержує повідомлення від конкретної особи, ведучого телевізійної передачі, саме тому таке повідомлення має характер персоніфікованого. Отже, завдяки впровадженню професії телеведучого в практику телевізійного виробництва, а також завдяки використанню журналістом-ведучим методу персоніфікації у своїй творчій діяльності, можна констатувати, що телебачення намагається адаптувати до сучасних реалій і відродити "фігуру "героя-ідеолога", як назвав це амплуа в театрі минулого М. М. Бахтін, героя, що уособлює певну ідею, тему, галузь знання" [8].

Становлення професії телеведучого, з огляду на історичний досвід телебачення, мало позитивні наслідки: був сформований інформаційно-аналітичний тип програм, у якому журналіст виступив і в ролі інформаційника, так званої "людини-якоря" (anchor man, woman), і як аналітика (коментатора, оглядача); новий перспективний поштовх для розвитку отримав інформаційно-розважальний тип програм, у якому ведучий-журналіст обрав екранну тактику лідера-оповідача. Натомість, в інформаційному типі програм ведучий-журналіст фактично продовжував виконувати функції ведучого-диктора. Набула нового значення також функція ведучого в монотематичних телепроектах, інакше інтерпретувалася творчість журналіста-ведучого в діалогічних видовищних телепрограмах, зміцнилася і наповнилася новими характеристиками роль журналіста-ведучого в авторських телепрограмах, що піднесло їх на якісно вищий щабель, додало ознак новизни, пошуковості, творчого переосмислення наявного телевізійного матеріалу.

Аналізуючи сучасне телебачення, зазначимо, що в процесі еволюції телевізійних жанрів, типів і форматів телемовлення спостерігається стала тенденція застосування інтегрованого відбору телеведучих для виконання професійних завдань у телеефірі. Актуальним на сьогодні можна також вважати правило гармонійної відповідності типу особистості телеведучого типові телевізійної програми. Водночас потребують аналізу та якісної оцінки реверсивні тенденції в творчо-виробничій сфері інформаційного мовлення: багато телеканалів повертаються до дикторсько-акторської практики ведення телевізійних новин. Окремого дослідження потребує перспективний напрям – проблема кадрового забезпечення сучасних українських різноформатних шоу-програм, телевікторин і конкурсів, у яких роль телеведучого, здебільшого, відведена акторам-виконавцям.

Висновком запропонованого розгляду теоретико-прикладних і науково-практичних аспектів творчої, професійної діяльності телеведучого можна вважати таке: описані в цій статті тенденції сучасного телебачення свідчать про його стабільний розвиток і поступ, готовність до видозмін, здатність до компромісного втілення нових форм і пошуків оптимальних стандартів для повноцінного функціонування в системі засобів масової комунікації.

Тому історія, теорія та практика телебачення сьогодні, як ніколи, потребує подальших послі-

довних, комплексних, експериментально-технічних і теоретико-прикладних досліджень. Це забезпечить стабільний науково-пошуковий інтерес, а також відкриє нові горизонти для розуміння та осмислення парадигми телебачення, яке продовжує перебувати в епіцентрі багатьох наукових інтересів, і передусім (за В. В. Різун) історичного, теоретичного та експериментального (емпіричного) журналістикознавства.

1. *Телерадіокур'єр*. – 2000–2005; Телекритика. – 2004–2005; Телемир. – 2003–2004; Среда – 2000–2004 та ін.

2. *Наукові записки Інституту журналістики, Образ, Вісник Інституту журналістики, Актуальні питання масової комунікації, наукові збірники Львівського національного універ-*

ситету (серія "Телерадіожурналістика") та ін. 3. Різун В. В. Маси: Тексти лекцій. – К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2003. – С. 87.

4. *Войсунский А. Е.* Я говорю, мы говорим... Очерки о человеческом общении. – М.: Знание, 1990. – С. 121.

5. Різун В. В. Маси: Тексти лекцій. – К.: Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2003. – С. 83–84.

6. *Фрольцова Н. Т.* Типология творческой деятельности в аудиовизуальной коммуникации. – Мн.: БГУ, 2003. – С. 140.

7. *Копылова Р. Д.* Контакт: Заметки о феномене телевизионности. – М.: Искусство, 1974. – С. 88.

8. *Вильчек В. М.* Под знаком ТВ. – М.: Искусство, 1987. – С. 148.

Л. П. Федорчук,

к. філол. н., доц.

УДК 621. 397. 743

Кабельне телебачення в Україні: проблеми і перспективи

У статті розглядаються тенденції становлення та перспективи розвитку кабельного телебачення в Україні, аналізуються деякі правові аспекти кабельного мовлення у світовій практиці.

The tendencies and perspectives of development of a cable operators in Ukraine, the some lawful aspects of a cable broadcasting in the world practice, are analyzed in the article

З усіх перспективних видів передачі телевізійного сигналу (кабельний, супутниковий, кабельно-цифровий, супутниково-цифровий, інтернет) найбільш науково дослідженим є кабельне телебачення. З ґрунтовних історичних праць про розвиток кабельного мовлення назвемо монографію Н. А. Голядкина "ТВ інформація в США" [1], а серед українських авторів цю проблематику переважно досліджує І. Санжаровський [2]. Дискусії про проблеми розвитку кабельного телебачення регулярно публікує в окремій рубриці журнал "Телерадіокур'єр", інтерв'ю з фахівцями галузі можна прочитати на сторінках інтернет-видання "Телекритика" [3].

Сьогодні кабельне мовлення є реалією для українського телеглядача. У системі кабельного ТБ можна підключити кілька десятків тисяч телевізійних приймачів до однієї групи антен, встановлених у зоні впевненого прийому сигналу, тобто кабель дає якісне зображення там, де ефірна будинкова антена не здатна прийняти сигнал. Окрім того, кабель як технологія передачі сигналу дозволяє впроваджувати багатопрограмне мовлення там, де відсутні вільні частоти, тому за допомогою сучасного типу кабелю – оптико-волоконного – можна передавати до сотні різних телеканалів.

Функціонує кабельне телебачення у такий спосіб: кабельний оператор (фірма чи організація, що має ліцензію на таку діяльність) підписує угоду з місцевою владою на прокладання кабелю, що з'єднує квартири майбутніх абонентів з приймальною антеною і нерідко з невеликою місцевою телестудією. Потім укладається угода і з власниками квартир, які будуть

користуватися послугами цього оператора. Угода обумовлює розмір оплати, терміни підключення та відключення кабельного ТБ, кількість телеканалів і додаткові послуги, які можуть бути надані фірмою. У кожного користувача кабельним ТБ встановлюється спеціальний прилад – декодер, що дозволяє абоненту дивитися тільки ті канали, які пропонує його кабельний оператор. Існують кабельні системи, що не кодують свій сигнал. У цьому варіанті програми транслюються безплатно. Це поширений спосіб залучення потенційних абонентів. Фірми ж, що не перший рік працюють на українському ринку, практично всі функціонують за рахунок абонентської плати. Набір каналів у кожного оператора свій – обов'язковими в Україні для трансляції є лише три загальнонаціональні канали. Пропонують кабельники також місцеві телеканали, мережеві та закордонні, сигнал яких приймається з супутника. Кількість і багатство пропонованих програм залежать від потужностей, фінансових можливостей і наявності угод з телеканалами на ретрансляцію.

Вперше кабельне ТБ в Україні з'явилося у Києві в 1987 році. Тоді була заснована компанія "Київтелемонтаж". Першу кабельну мережу змонтували на Троєщині. Далі почали з'являтися локальні кабельні мережі в інших районах Києва, в інших містах. Не зважаючи на перспективність кабельного ТБ як бізнесу, на темпи розвитку за 2002 рік (на 30 % більше підключено будинків до кабельних мереж і на 18 % збільшилась кількість передплатників), Україна має низький "рівень кабельного проникнення". В Україні лише 2,5 млн. абонентів кабельних ме-

реж (з них у Києві – 900 тис.) – це менше 10 % населення, а в Росії – 20 млн. (близько третини населення).

Загальна картина поширення кабельного ТБ по світу така:

- кабельні системи взагалі відсутні, наприклад, у Південно-Африканській Республіці та Греції;

- менше 10 % рівень кабельного проникнення в Італії;

- до 20 % – Іспанія, Франція, Велика Британія, Японія, Австралія, Литва, Україна;

- 20–50 % – Чехія, Гонконг, Росія, Словаччина, Польща, Австрія, Словенія, Люксембург, Норвегія, Фінляндія та Швеція;

- більше 50 % – Німеччина, Данія, Угорщина, Румунія, США та Канада;

- Бельгія, Нідерланди та Швейцарія мають кабельне проникнення 90 %.

Якщо дослідити кабельне покриття тільки українських міст з населенням 50 тисяч і більше, то, за даними компанії GFK, зміни за останній час відбулись такі: 2001 рік – 24 %, 2002 рік – 28 %, 2003 рік – 31 %.

За даними Національної ради з питань телебачення і радіомовлення, у 2003 році в Україні діяло 26 потужних кабельних мереж (понад 50 тис. абонентів), 30 – ефірно-кабельних типу МІТРС, ММДС і 510 – локальна мережа. Кількість глядачів кабельного ТБ в Україні на цей рік оцінюється у 15 мільйонів.

Українське кабельне телебачення потужно розвивається, хоча на шляху від кабельного оператора до абонента існує немало перешкод. Перша – фінансування. Якщо до початку 90-х років державні та місцеві органи влади вкладали кошти в будівництво і утримання кабельних мереж, то останні 15 років – це виключно приватний бізнес, контрольований кількома рівнями влади одночасно. Тільки завдяки залученню іноземних інвестицій з кінця 90-х років розпочався інтенсивний розвиток кабельного ТБ.

При існуючих темпах будівництва для прокладання кабельних мереж потрібно буде ще півстоліття. Заміна застарілого обладнання оцінюється у 100 млн. доларів, а прокладання кабелю у незручних місцях ще у 300 млн. За підрахунками фахівців, вартість підключення одного абонента звичайної аналогової кабельної мережі в Україні становить у середньому 15–25 доларів. Абонемент кабельної мережі з можливістю інтерактивності коштує вже 50–70

доларів. Водночас витрати на одного абонента аналогової мережі в США – 100–500 доларів. Абоненти сучасних цифрових кабельних мереж з повним набором телекомунікативних послуг обходяться кабельному оператору в США до 2,5 тис. доларів. Тому капіталовкладення в українські кабельні мережі на 2001 рік обрахувались у 20–40 млн. доларів, а в США – у 12 млрд. доларів. А це означає, що український глядач не скоро матиме більше 30 каналів на екрані свого телевізора. Переважна частина кабельних мереж – це мідний кабель, що здатен пропускати сигнал максимум 20 каналів. Заміна його на сучасний оптико-волоконний відбувається лише у Києві і кількох великих містах. Пропускна спроможність такого кабелю – сотні телеканалів, але прокладання одного кілометра оптико-волоконна коштує кілька десятків тисяч доларів.

Український кабельний оператор перебуває у законодавчій пастці. Це друга проблема. За відсутності спеціального закону діяльність кабельників регулюють кілька законів у галузі телебачення і радіомовлення, кілька тимчасових положень і директив Національної ради та безліч розпоряджень і рішень місцевих влад. Тим часом проекти "Закону про кабельне ТБ" на розгляді у парламенті з 1999 року. Спочатку їх було 3, а в 2003 році – вже 7. І перспектив найближчим часом бути прийнятим у цього закону практично немає.

Найперше потребує законодавчого регулювання процедура ліцензування діяльності кабельних операторів. Нині оператор повинен мати дві державні ліцензії – Держкомітету зв'язку та інформатизації та Національної ради з питань телебачення і радіомовлення. Проти подвійного ліцензування активно виступають громадські організації кабельників, бо ліцензії Нацради, наприклад, має лише 31 % компаній. Місцева влада видає свої дозволи і ліцензії: на використання вулиць, інших громадських місць та комунікацій для прокладання кабелю. Без цих документів діяльність фірми теж неможлива. Тому з 280 операторів у 2003 році всі необхідні ліцензії мали лише 60.

Місцева влада не лише контролює прокладання кабелю, а й іноді втручається у фінансову політику приватних компаній – операторів кабельного ТБ. Яскравий приклад – Київ. У 1999 році Київська міська держадміністрація і міське відділення Антимонопольного комітету вирі-

шили ввести граничні тарифи на послуги кабельного ТБ. І відтоді київський абонент платити за кабельне ТБ чи не найменше в Україні. Якщо середні тарифи по Україні на 2004 рік за доступ до 15–17 каналів – 10 гривень 30 копійок, то у столиці такі послуги коштують 7 гривень 50 копійок, а за понад 20 каналів – 15 гривень. І це у той самий час, коли середня цифра по Україні є 19 гривень 80 копійок.

Світовий досвід засвідчує, що ефективнішим є запровадження замість фіксованого тарифу оплати саме методики розрахунку вартості послуги від витрат (а вони, до речі, у кожній місцевості є різними). Відповідність ціни будь-коли може перевірити міська влада, але регулювання, наприклад, у США стосується лише базового пакета програм і здійснюється лише до моменту появи "ефективної конкуренції". Тобто за наявності певної кількості конкуруючих фірм навіть вартість базового пакету місцева влада не вправі регулювати.

В Україні ж в умовах "законодавчих ножиць" і повної залежності від рішень міської влади іноземний інвестор не поспішає вкладати свої кошти у цей бізнес. Хоча, наприклад, київська компанія "Воля-Кабель" вже інвестувала в ринок телекомунікацій понад 30 млн. доларів. До послуг її абонентів не лише кабельне аналогове ТБ, а й цифрове ТБ та доступ до інтернету по кабельних мережах.

Фінансується кабельне телебачення не лише за рахунок абонплати і надання додаткових послуг. Від початку створення українські кабельні оператори організовували власні телевізійні студії. І з розвитком компанії розвивалась і технічно оснащувалась телевізійна студія. Якщо на початку 90-х "репертуар" кабельних телекомпаній обмежувався місцевими новинами і прокручуванням відеокaset з мультфільмами та відеофільмами, то через 10 років ці телекомпанії ("КТМ", наприклад у Києві) становлять конкуренцію ефірним мережевим телеканалам. Кошти від реклами покривають не лише виробничі витрати, а й приносять прибутки власникам кабельних мереж.

Третя проблема – програмне наповнення мережі. Визначають пакет каналів положення Національної ради з питань телебачення і радіомовлення, уподобання абонентів і фінансові можливості кабельного оператора. В Україні, як правило, обов'язковими для показу є три загальнонаціональні канали і один місцевий.

У США кабельні оператори зобов'язані ретранслювати лише місцеві канали, а загальнонаціональні, федеральні чи іноземні оператор обирає сам, вивчивши попит своїх абонентів.

За типом фінансування телеканали в кабельних мережах США поділяються на канали відкритого доступу (громадські, муніципальні, освітні), місцеві та комерційні. На громадських каналах немає реклами, вони надаються абонентам безплатно. Якщо це телеканал окремих релігійних чи громадських організацій, то вони існують за рахунок пожертвувань, благодійних внесків й іноді дотації місцевих влад. Саме дотації є джерелом існування муніципальних каналів, що висвітлюють діяльність міських служб і проблеми місцевих жителів.

Місцеві (чи обшинні) телеканали США – це переважно аматорське ТБ, яке є привабливим для глядача, що може побачити себе на екрані, і яке не є надто витратним для кабельного оператора. Натомість реклама, особливо місцева, займає немалу частину ефіру цих каналів. Комерційні телеканали (їх більшість у США) живуть за рахунок реклами і відрахувань з щомісячної абонплати.

Для Європи такий поділ не характерний, як і для України. Українські кабельники роблять свій бізнес в умовах державного регулювання процесу ретрансляції. І вже шість років чекають ратифікації Україною Конвенції про трансграничне телебачення. Рано чи пізно Україна змушена буде це зробити, оскільки ратифікація цієї угоди – одне із зобов'язань перед Радою Європи. Цей документ так довго не ратифікується в Україні, оскільки суперечить основам українського законодавства з телебачення. Зокрема, у конвенції є лише поняття "європейський продукт" і відсутнє "національний", тимчасом як за чинними законами ефір кожної телекомпанії наполовину має становити український телепродукт. По-друге, за конвенцією, держава має не регулювати, а забезпечувати свободу ретрансляції.

На початку 90-х років кабельні оператори трансливали будь-які канали, які могли отримати з супутника. Але піратство існувало недовго, і CNN, Evrosport, MTV швидко зникли з українських екранів. Наприкінці 1990 року надолужувати втрачене вирішили і власники російських каналів. Пакет НТВ+, наприклад, пропонується абоненту за півдолара. Тобто включити ці канали в базовий набір за 4 гривні

кабельний оператор не може. При абонентній платі 12–14 гривень оператор може купити для абонента не більше 15 цікавих каналів, ціни на які формуються на світових ринках і є монопольними. Тому економічно вигідними виявляються державно-бюджетні канали іномовлення, які розповсюджуються безплатно (польські Polonia, Polsat, німецька Deutsche Welle, іспанський TVE, французький TV-5).

І якщо у столиці кабельні оператори практично не працюють без угод з телекомпаніями, продукція яких транслюється в мережі, то для регіонів незаконна ретрансляція – це масове явище. А страждають від цього насамперед українські ефірні телекомпанії, оскільки втрачають рекламні кошти.

Проблема програмного наповнення кабельних мереж значною мірою залежить від іншої – дотримання авторських і суміжних прав. Телеканали і продакшн-студії вимагають від кабельників додаткових платежів за авторські права. З іншого боку, українські телеканали купують ексклюзивне право показу на території України окремих російських програм і кабельний оператор повинен вилучати з ефіру російського телеканалу куплену програму. По-перше, це втрата коштів, по-друге, глядач отримує чорний екран замість улюбленої програми. Зі вступом України до Світової організації торгівлі проблем може ще побільшати, оскільки український інтелектуальний продукт може виявитись незахищеним, а іноземний – недоступним.

У світі існує кілька систем регулювання дотримання авторських і суміжних прав в умовах кабельної ретрансляції. За американською моделлю, кабельний оператор обов'язково реєструється у державному Агентстві з авторського права (Copyright Office) при бібліотеці Конгресу і двічі на рік вносить оплату, обумовлену Законом про авторське право. У Європі діють кілька систем ліцензування, але переважає тенденція колективного управління правами авторів. Такими продавцями авторських і суміжних прав найчастіше є авторські товариства. Саме з ними підписують угоду кабельні оператори. В Україні ж поки що не вироблено дієвої і ефективної системи співпраці

власників авторського права і кабельних операторів.

Всі ці проблеми: незначні інвестиції і відповідно недосконале технічне оснащення мереж, законодавча невизначеність і бюрократія – відчуває на собі український глядач, який хоче мати великий вибір якісного телевізійного продукту, безперечно, за помірну плату.

Отже, щодо майбутнього ринку кабельного ТБ в Україні, то очевидними є такі тенденції:

1. **Консолідація і концентрація** учасників ринку на національному і міжнародному рівнях. Це явище приведе до прискорення усунування первинної фрагментації ринку і вирівнюванню параметрів економічної діяльності. До того ж, ринок будуть перебудовувати великі кабельні компанії.

2. **Конвергенція** (поєднання, злиття) різноманітних ринків і технологій.

3. **Комерціалізація** – генеральний напрям нового підходу до ведення бізнесу. Інфраструктура стає загальною для багатьох сервісів. Нова роль оператора полягатиме в тому, що він стає сервіс-провайдером багатьох послуг. Законодавчо це може бути врегульовано як за прикладом США, де кабельний оператор стає власником кількох видів діяльності – послуг зв'язку, інтерактивних послуг, так і за європейською моделлю, коли оператор укладає господарчі угоди з іншими організаціями, що надають ці послуги, користуючись його мережами.

4. **Модернізація** мереж для підготовки до виходу на телекомунікативний ринок унаслідок лібералізації законодавства. Беручи до уваги сучасний спад ринку і несприятливі економічні умови, оператор для захисту своїх інвестицій потребуватиме розвитку нових технічних можливостей і впровадження нових послуг.

1. Голядкін Н. А. ТВ інформація в США: В 2 ч. – М.: Изд-во Ин-та повышения квалификации работников телевидения и радиовещания, 2001. – 230 с.

2. Санжаровський І. Історія, проблеми та перспективи кабельного телебачення в Україні // Телерадіокур'єр. – 2001. – № 3–4. – С. 66–69.

3. Див: www.telekritika.kiev.ua.

О. Я. Гоян,
к. філол. н., доц.
УДК 371. 684

Звуковий образ комерційного радіомовлення: особливості формування

У статті йдеться про технологію визначення звукового образу комерційної радіостанції та його вплив на позиціонування мовлення у конкурентному медіасередовищі.

The technology of definition of a sound image of commercial radio station and its influence on positioning of broadcasting in the competitive media-market is considered in the article.

Сучасне радіо, що прагне стати другом для своєї аудиторії, – це особлива специфіка спілкування в ефірі, це своєрідні межі довіри між комунікаторами, що ґрунтуються на морально-етичних та естетичних засадах. Ці засади визначаються ефективністю радіомовлення, тобто вибором того комплексу виражальних засобів, тих вербальних технологій, за допомогою яких відбувається вплив на аудиторію, а отже, встановлюється зворотний зв'язок. Інтерактив радіо формується на основі звуку, завдяки якому активізується людська свідомість і спрямовується до діяльності, тобто йдеться про те, що, наприклад, А.Шерель назвав "звуковим образом" як сукупність звукових елементів (мови, шумів, музики), за допомогою яких у слухача формуються уявлення чи асоціації про матеріальні блага, життєвий досвід, характер людини [1]. Звуковий образ радіо індивідуальний, він має специфічний професійний почерк і відрізняється від звукових образів інших медіа чи видів мистецтва (телебачення, театру, кінематографа) завдяки особливій сукупності звукових елементів, їхньому драматургічному поєднанню та композиційній взаємозалежності. Його формують виражальні засоби радіожурналістики, які поділяють на дві групи, як зазначає В. Лизанчук [2, 211].

До першої групи, яка характеризується стабільним набором компонентів, належать слово, музика, шуми та документальні звукові записи, підготовлені поза студією, що є особливим елементом відображення дійсності, яка властива лише радіомовленню. Другу групу становлять технічні особливості роботи зі звуком, до яких

належать запис, монтаж, звукові спецефекти (міксування, реверберація, синтез звуку, голосовий грим). Якщо перша група – статична й незмінна, тобто є природним відображенням навколишнього середовища і перебуває поза суб'єктивним втручанням, то друга група – рухома й мобільна завдяки авторському впливу, індивідуальному творчому пошуку й технічним можливостям, що позначається на особливостях того чи іншого звуку, переданого по радіо, тієї чи іншої радіопрограми, радіостанції, радіоканалу тощо. Отже, істотні зміни звукового образу радіо відбуваються, як правило, на рівні певних технологій, які пов'язані з розвитком технічного поступу, зі змінами в технології виробництва радіопродукту та залежно від творчої фантазії авторів радіоповідомлень.

Визначення звукового образу сприйняття радіомовного продукту відбувається за основними двома принципами:

- принципом домінування, коли постійно прослуховується одна станція, а всі інші лише її "відтіняють" залежно від настрою слухача, його місцезнаходження або того заняття, яке супроводжує прослуховування радіопрограм;
- принципом доби, коли одна станція обирається для ранкового прослуховування, інша – для вечірнього або вихідного дня [3].

Зміна звукового образу як основи радіомовних технологій передбачає й зміну стилістики радіомовлення. Тому звуковий образ, який ще називають мовою радіо [4], береться до уваги під час виявлення особливостей радіомовлення унаслідок тих чи інших змін щодо найрізнома-

нітніших сфер його функціонування, щодо з'ясування специфіки його типів і видів, програмної характеристики, виявлення цільової аудиторії, перспектив функціонування тощо. Мова й стилістика радіоефіру видозмінюються залежно від завдань, які ставить перед собою радіостанція, від політичних, економічних чи соціальних умов, які існують у суспільстві (на території мовлення, на ринку), а також від ряду інших чинників, до яких варто віднести: специфіку цільової аудиторії, форму власності радіоорганізації й технічне забезпечення радіокомпанії. Тобто звукове середовище радіоповідомлення здійснюється у звуці, який охоплює всі акустичні явища: мову, музику, найможливіші шуми.

Всі ці явища, як вважає дослідник звукового образу сучасної реклами В. Музикант, перш за все зорієнтовані на ефективне звукове сприйняття тексту, де мова сприймається як людська артикульована мова, музика як безпосередня мова почуттів, шуми як неартикульована мова речей і живої природи [5]. І далі він продовжує, що "мова радіо є набагато ширшою, ніж радіомова. У ній поряд з вербальним повідомленням широко використовується паранонвербальні засоби вираження, що дорівнюють документальні шуми, музику, прийоми монтажу. Можна частково погодитися з тим, що "радіо примушує вухо бачити". Але одночасно варто мати на увазі, що образ, викликаний впливом на слухові органи людини, ні за яких обставин не буде повним та цілісним. У цьому контексті природно зробити висновок, що звуковий сигнал може викликати зорове уявлення, але зовсім не є обов'язковим, тому що може активізувати й іншу, зовсім не візуальну чи асоціативну лінію" [5], про що йтиметься далі в контексті сприйняття звукового образу комерційного радіомовлення.

Формування звукового образу комерційного радіомовлення, основу якого становлять такі структурні технології, як стандарти управління, теорія програмування та механізми рекламної діяльності, також пов'язане з чинниками, що засвідчують його здатність до організації й створення матеріальних цінностей, під якими комерційна станція розуміє прибуток. Яким у перспективі буде звуковий образ комерційного радіо, що найбільше впливатиме на розвиток системи комерційного мовлення, як це позначатиметься на українській практиці підприємницької діяльності в радіоефірі? Такі запи-

тання є актуальними для розвитку сучасного радіомовлення, й передусім українського, оскільки за останні роки частка комерційного радіомовлення в Україні зросла до тієї межі, за якою показник у більш, ніж 50 % від усіх потенційних радіослухачів, ілюстрацією чого є, наприклад, статистика прослуховування комерційних радіостанцій у Києві: якщо на початку 1995 року комерційні станції у столиці України слухали 20 % потенційної аудиторії, то на початок 2005 року – понад 50 % [6]. Змінилося також і ставлення рекламодавців до радіо: кількість реклами зросла майже вдвічі, тому прибутки комерційного радіо, на думку експертів, зростають швидше, ніж прибутки від реклами в цілому на медіа-ринку, й найбільшими поштовхами до такого зростання стали національні рекламні ринки, які забезпечують до 160 % прибутку.

З кожним роком кількість комерційних радіостанцій у світі буде збільшуватися, як вважає С. Кожевніков, генеральний продюсер "Русского радио" [7], це саме стосується й радіомовлення України, де перше місце посідають комерційні структури, друге – приватні особи, третє – наукові та науково-виробничі установи, четверте і п'яте, відповідно, поділяють органи державного управління та громадські організації [8]. А отже, збільшується й кількість аудиторії, що дозволяє рекламодавцям розцінювати радіо як сферу економіки, яка постійно перебуває на стадії піднесення, і як ЗМК, який охоплює великі маси людей, поділяючи їх на окремі ніші й сегменти ринкового збуту інформації [9], як зазначає дослідник масово-комунікативних процесів у суспільстві В. Різун. Виходячи із двох переваг, які комерційне радіо пропонує рекламодавцям: 1) збільшення кількості аудиторії, що приведе до його масовості; 2) адресність розміщення реклами й оперативність її доставки до цільової аудиторії – ринок реклами в сфері ЕЗМК буде поступово перерозподілятися й достатньо потужні потоки фінансування будуть спрямовані в бік радіо.

Протягом останніх років у ряді досліджень розвитку сучасних медіа йшлося про те, що золотий вік радіо, який визначають 20–60-ми роками, минув й його популярність зменшується, як і можливість його економічно підтримувати, тому, мовляв, роль радіо в житті людей буде незначною [10]. Однак радіо – це надзвичайно гнучкий і демократичний засіб масової інформації. Відкривши для людства нову технологічну еру спілкуван-

ня (газета стала "без паперу і відстаней", а читач став слухачем), радіо постійно вдосконалює способи і методи передачі й отримання інформації на відстані на рівні технологічних новинок, які з'являються ледь не щоденно. Радіо, яке колись мало вигляд гучномовця, підключеного до електромережі, вже сьогодні, як зазначалося, стало потужною індустрією. З кожним роком звуковий образ радіо технологічно змінювався – до однієї кнопки на "кухонному" радіоприймачі були додані ще дві, і, таким чином, завдяки появі "трипрограмника", збільшилася можливість вибору того, що можна слухати. Потім розпочалася ера "хвильового радіо". Проводове радіо отримало конкурента і партнера, який відзначався певними діапазонами хвиль і частотними характеристиками. Радіостанції з "кнопки" перейшли до ефірного мовлення. Ні телебачення, ні інші мультимедіа не змогли перешкодити розвитку радіо, воно "вижило" завдяки розвитку цифрових, супутникових та інтернет-технологій, які урізноманітнили й стимулювали радіо та були оптимально трансформовані й удосконалені функціональними характеристиками радіо. Зрештою, говорити, що у радіо немає майбутнього – марна справа, зважаючи на всю історію його становлення й розвитку.

Історична гнучкість та набутий демократизм радіо є перспективними характеристиками його розвитку в жорсткій конкурентній боротьбі на ринку. Важливим чинником, який допомагатиме визначенню перспектив розвитку радіомовлення, є соціологічні дослідження [11], переважна більшість з яких свідчить, що бажання людей стати особистістю, викликати бажання більше працювати, а отже, вони менше будуть вдома й більше часу проводитимуть у своїх автомобілях, де перевага радіо як засобу масової інформації й комунікації беззаперечна. Радіо, як вже зазначалося, це індивідуальний ЗМК, оскільки індивід, як правило, обирає радіо "під себе", тобто слухає саме ті станції, які є оптимальними для його інтересів і потреб. Середньостатистичний радіослухач, формуючи власний звуковий образ радіомовлення, обирає одну станцію, а також дві-три станції другого плану, які при потребі можуть змінюватися.

Характерною закономірністю для відстежування стабільності визначення звукового образу комерційного радіомовлення є те, що зі збільшенням у регіоні кількості станцій, аудиторія не "зраджує" вже обраним і автоматично не збільшує кількість прослуховуваних станцій. При-

кладом є ринок Києва, який у 2004 році був регіоном з найбільшою кількістю комерційних радіостанцій в Україні (понад 25), де, за дослідженнями компанії "Gallup Media" [12], аудиторія віддавала перевагу, як правило, 3–4 станціям на тиждень. Якщо ж взяти загальну кількість станцій по Україні, то ця вибірка (з середнім числом станцій по регіонах у десять станцій) буде становити менше – 2–3 станції на тиждень. Таким чином, тенденція до того, що зі збільшенням кількості станцій, не збільшуватиметься кількість прослуховуваних станцій аудиторією, тобто не змінюватиметься складений звуковий образ радіоефіру, є характерною для комерційного радіомовлення. Хоча матеріали компанії "RAB" (Великобританія) свідчили, що збільшення кількості станцій на ринку автоматично призводить до зменшення часу, який аудиторія проводить з кожною зі станцій [13]. Однак можна передбачити, що у майбутньому зі збільшенням кількості станцій, у тому числі й українських, цілком ймовірно навіть зменшення кількості прослуховування самих станцій, що пов'язано із фактором індивідуального сприйняття, коли індивід під тиском великої кількості інформації намагається обмежити себе саме тими каналами її отримання, які вже є звичними, самодостатніми та комфортними для результативного осмислення ним інформаційного потоку.

Збільшення кількості прослуховування радіо, у тому числі й комерційного, може відбуватися переважно зі змінами ситуативного чинника. Про це також свідчать соціологічні дослідження, які зазначають, наприклад, що аудиторія УР-1 найімовірніше слухає радіо, коли займається домашнім господарством або стежить за зовнішністю. Слухачі "Шансона", "Дорослого радіо" "Шансон" та "Kiss FM" із задоволенням слухають радіо під час споживання алкогольних напоїв, слухачі "Gala-радіо", "Голосу Америки", "Просто Радіо" – під час роботи в офісі, "УР-2", "Ери" на УР-2, "Золотих Воріт", "Європи FM", "Просто радіо" – коли читають періодику; "Просто Радіо" й "Голосу Америки" – коли хворіють; "Русского радио" й "Gala" – коли працюють в інтернеті; "Power FM", "Просто Радіо" – коли відпочивають у барі чи ресторані; "Русского радио" й "Просто радіо" – на дискотеках; "Золотих Воріт", "Європи FM" та "Kiss FM" – коли приймають гостей; "Ностальгії" – коли гуляють з дітьми; "Континента"

й "Голосу Америки" – коли нічого не роблять [6]. Безперечно, саме з таким ситуативним розподілом прослуховування станцій можна дискутувати, однак, ситуативність є беззаперечним чинником для комерційного радіомовлення, враховуючи те, що потенційна аудиторія пов'язуватиме його ж звуковий образ із автомобілем, де схема переключання простіша й доступніша, ніж у будь-яких інших умовах. Саме ця група людей і є потенційною аудиторією комерційного радіомовлення, яка, незалежно від власної непостійності та бажання переключати, як вважає В. Каменський [3], так чи інакше, залишається вірною раніше обраним станціям. Сприймаючи вже відомі радіокомпанії, слухач не відволікається на інший звуковий образ, який несуть з собою нові станції, а тяжіє до вже відомого, індивідуально та емоційно сприйнятого звукового образу, отримуючи який, цілком комфортно, наприклад, можна просто управляти автомобілем. Таким чином, звуковий образ матиме суттєве значення для комерційного радіомовлення, оскільки розглядатиметься в контексті ситуативного конкурентного середовища й ринкових реалій.

Специфіка звукового образу комерційного радіомовлення, передусім, залежить від типологічної класифікації радіостанцій – за формою власності; за способом поширення звукового сигналу та діапазоном мовлення; за типом і форматом мовлення; за способом трансляції програмного продукту та за територіальним мовленням. Однак визначальним для формування звукового образу комерційного радіо-ефіру є економічний чинник, а саме: його рентабельність та фінансова доцільність.

Щодо форми власності, то варто зазначити, що звуковий образ комерційного радіомовлення створюється з метою зростання рейтингу, за допомогою якого станція прагне "продати" рекламодавцеві власну аудиторію, щоб отримати прибуток. Метою звукового образу громадського радіомовлення є також "продаж" аудиторії, однак уже для отримання абонентської, спонсорської чи меценатської підтримки від громад, товариств, спілок, об'єднань, кооперативів, трудових колективів тощо, оскільки йдеться про задоволення інтересів певної частини суспільства й формування громадської думки. Про співвідношення звукових образів комерційного й громадського радіомовлення свідчить той факт, що американська дослідницька організація "Arbitron",

досліджуючи світові медіа у 2002 році, виявила, що кількість комерційних радіостанцій у світі вдвідесятеро переважала кількість станцій некомерційного (громадського) типу мовлення.

Щодо способу поширення звукового сигналу, то в цьому контексті новою реальністю для формування звукового образу Українського радіо став швидкий розвиток ефірних станцій, що працюють переважно у верхньому піддіапазоні ультракоротких хвиль – FM-піддіапазоні. Коли в Україні вперше для передачі звукового сигналу комерційного радіомовлення та його мереж був задіяний FM-піддіапазон (Frequency modulation – частотна модуляція), це стало передумовою швидкого розвитку приватного радіо-ефіру. І вже протягом 1993–1996 років у FM-піддіапазоні працювали виключно приватні комерційні радіостанції, що дозволяло їм бути серйозними конкурентами національному і обласному радіомовленню, навіть незважаючи на те, що у 1996 році в столичному ефірі на частоті 105 МГц запрацювала державна радіостанція "Радіо-Промінь".

За допомогою типу й формату мовлення звуковий образ радіо виявляє основні творчі характеристики, завдяки яким задіюються такі типи слухання радіо, як пошукове, зосереджене, вибіркове або селективне та фонове [2, 222], результативністю яких і є рівень ефективності впливу на аудиторію.

Щодо способу трансляції програмного продукту та територіальності мовлення, то звуковий образ локальних і мережових станцій, а передусім це стосується комерційного мовлення, формується за загальноприйнятим у світовій практиці принципом, коли основою побудови програмної концепції стає орієнтація на місцевий чи регіональний рекламні ринки. Мережева станція, на відміну від локальної, дозволяє комерційним станціям збільшувати вплив на рекламний радіоринок, розширювати спектр власних пропозицій для рекламодавця, пропонуючи йому ширшу аудиторію, аніж станції локальні, передбачаючи, отже, більший прибуток. Радіомережа, утворюючи загальнонаціональні або регіональні мережі й розширюючи та контролюючи національний чи регіональний рекламні ринки, дозволяє охоплювати масову аудиторію зі сталою соціально-демографічною характеристикою для поширення впливу на громадську свідомість. Тому мережеві станції та їхній звуковий образ завжди є привабливішими

для рекламодавців, оскільки охоплюють мовленням більше території (більшу кількість аудиторії), аніж локальні станції. Локальні станції, не зважаючи на обмежений рекламний бюджет, мають більше можливостей доступу до цільової аудиторії, бо в гонитві за високим рейтингом не уніфікують й не уніформатують [18] свій звуковий образ для різних соціальних груп, однак щодо ефективності впливу на аудиторію характеризуються більшою цілеспрямованістю, аніж мережеві мовці.

Мережевими та локальними станціями в Україні є як державні, так і недержавні мовці, з переважанням в бік локальних. Однак якщо звернутися до охоплення території звуковим образом цих станцій, то мережеві мовці є поза конкуренцією, тобто охоплення регіональними частотами мережових станцій є суттєво більшим, ніж частотами локальних станцій. Це пояснюється тим, що витрати на утримання регіональних офісів мережових станцій (як правило, організація передачі сигналу з центральної станції + підготовка коротких місцевих новин із включенням до сітки мовлення центральної станції + рекламний відділ) значно менші, аніж спектр витрат на фінансування діяльності локальних станцій, яким, окрім забезпечення конкурентного багатогодинного мовлення, доводиться вести ще й господарську діяльність. Отже, як і у попередніх типологічних класифікаційних блоках, на формування звукового образу комерційного радіомовлення впливає економічний чинник, а саме: його рентабельність та фінансова доцільність. І цей економічний чинник є надзвичайно суттєвим у контексті розуміння механізмів, які становлять технологію звукового образу комерційного радіомовлення.

Щодо комунікативних особливостей майбутнього звукового образу комерційного радіомовлення, то тут варто звернутися передусім до мовної та стилістичної схеми спілкування, а отже, до ключових слів, які характеризують сучасний комерційний радіоефір і які Е. Вольф [15] називав найбільш інформативними одиницями повідомлення, що допомагають чітко визначати будь-які реалії й виступають у ролі знаку, зрозумілого всім учасникам комунікації. Саме за допомогою ключових слів, які, на думку вченого, здатні формувати мікроструктуру тексту з допомогою конструювання логіко-фактологічних поєднань, сприяти оптимізації сприйняттю тексту, організовувати стиснення або розширення тексту, переходити

до розряду штампів та мовних стандартів, впливати на реалізацію ідеї семантичної достатності тексту, вибудовувати етапи розгортання логіки, зберігати ритмічність мовлення, одночасно організовуючи думку слухача, й варто визначитись щодо мовностилістичного звукового образу комерційного радіо. Саме визначення цих ключових слів і є важливим для результативності фонового прослуховування радіо, оскільки слухач сприймає, слухаючи інформаційні чи аналітичні радіопрограми, як правило, лише певні ключові слова. Тому ці ключові слова, які будуються за принципом нейролінгвістичного програмування, як вважають експерти, повинні бути загальновідомі й їхнє загальноприйняте значення має відповідати класичному.

Ключовими для комерційного радіомовлення, у тому числі й українського, є ряд слів (висловів), які можна диференціювати як ефірні та видові. Якщо ефірні ключові слова (вислови) безпосередньо вживаються у радіоефірі, і є загальновідомими й загальноприйнятими для аудиторії (наприклад, "реклама", "програма на замовлення слухачів", "спонсор", "рейтинг"), а також тими, які, зрештою, ілюструють наявність і присутність в ефірі комерційного мовлення, то видові ключові слова (наприклад, "рекламна (підприємницька) діяльність", "бізнеспланування", "формат мовлення", "драйв-тайм", "плей-лист (музичне програмування)", "медіапланування", "мережеве мовлення", "стратегічний менеджмент", "пейола", "прибутковість", "промопланування", "рейтинговість", "слоган", "спонсорство", "субформатування" та ін.) характеризують галузь мовлення з позицій її технології та профільності. Ключові слова (вислови), більшість з яких становлять термінологічну базу комерційного радіо, є стабільним і незмінним комплексом дефініцій, який застосовується тоді, коли йдеться про підприємницьку діяльність у радіоефірі та її комунікативне відображення.

Перспективний розвиток звукового образу сучасного радіомовлення варто пов'язувати з новітніми технологіями в сфері комерційного радіомовлення, до яких необхідно віднести, власне, технологічний розвиток радіо (ринкове регулювання цифрових технологій, супутникове та інтернет-радіомовлення), а також комунікативні особливості майбутнього комерційного радіоефіру.

Звуковий образ українського комерційного радіомовлення розвиватиметься паралельно зі

світовою практикою, що засвідчуватиме його самодостатність як важливого складника загальносвітового радіомовлення. І, насамперед, варто констатувати той факт, що у закордонній та українській практиці відбуватиметься подальша соціалізація радіомовлення через спеціалізацію станцій. Цей процес буде пов'язаний з консолідацією станцій та їхнім об'єднанням у холдинги та монополії, тобто створенням мультиформатних мереж, завдяки чому кожна станція буде мати чіткий формат і точно визначену аудиторію. Ці станції будуть співпрацювати одна з одною щодо окремих рекламних проєктів, контролюючи поза тим свою рекламну частку ринку. Отже, форматні "ніші" стануть меншими і будуть мати більш визначені характеристики. У зв'язку з тим, що дослідження потенційної й цільової аудиторії перестануть бути розкішшю для мовців, а стануть необхідною умовою конкурсування навіть на найменших сегментах ринку, визначення таких "ніш" буде запорукою успіху підприємницької діяльності та успіху звукового образу комерційної радіостанції.

1. *Радиожурналистика: Учебник* // Под. ред. А. А. Шереля. – 2-е изд. – М.: Изд-во МГУ, Изд-во "Высшая школа", 2002. – С. 324.
2. *Лизанчук В. В.* Радиожурналистика: засади функціонування. Підручник. – Л.: ПАІС, 2000. – С. 211.
3. *Каменский В.* Будущее коммерческого радиовещания (часть вторая) // *Телерадиокур'ер*. – 1998. – № 4.

4. *Багиров Э. Г., Ружников В. Н.* Основы радиожурналистики. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1984. – С. 234.

5. *Музыкант В. Л.* Теория и практика современной рекламы: Монография. – Ч. 1. – М.: Евразийский регион, 1998. – С. 189

6. *Науменко О.* Город большого радио. Анализ радиослушания Киева // *Медиа Эксперт*. – 2003. – № 4.

7. *Кожеевников С.* Мы работаем в жанре массовой культуры // *Broadcasting*. – 2001. – № 2.

8. *Москаленко А. З.* Сучасна українська журналістика: поняттєвий апарат / За ред. А. З. Москаленка. – К., 1997.

9. *Різун В. В.* Маси: Тексти лекцій. – К.: ВПЦ "Київський університет", 2003. – С. 57.

10. *Буховцев А.* Спорт на ФМ? / <http://www.fmradio.ru>, 1998. – октябрь; Родом из радио // *Российский Медиа FORум*. – 2003. – № 5.

11. *Матеріали* таких дослідницьких організацій, як Sosis Gallup, JFK та AGB.

12. *Щоденникові* панелі компанії "Gallup Media" за 2004 рік.

13. *Анохин В.* На пути к \$ 2,5 млрд. // *Русский фокус*. – 2002. – № 23.

14. *Савін О.* Ловля рекламодавця на слухача. // *Галицькі контракти*. – 2002. – № 14.

15. *Вольф Е. Ю.* Феномен ключевых слов в текстах информационных сообщений радиовещателей / <http://www-ic.dcn-asu.u/~silant/journ/works/04.htm>.

Т. М. Шальман,

здобувач

УДК 621. 397. 13 : 7. 097

Телеведучий і аудиторія телепрограми: взаємодія і взаємовплив

Розглянуто теоретичні аспекти взаємодії і взаємовпливу аудиторії та телеведучого інформаційно-аналітичних програм.

To examine theoretic aspect of cooperation and both sided influence between audience and journalist, who leads news or analytical programmes.

Актуальність теми. Оскільки глядацька аудиторія сприймає телевізійну інформацію не лише опосередковано через ведучого-тележурналіста (як інформацію проблемну, так і інформацію розважального характеру), а й через особистість його, то неабиякого змісту набуває персоніфікація інформації. Питання зв'язку інформації з тим, як на її подання в ефірі впливає особистість ведучого, потребує вивчення і дослідження. Інколи однієї появи телеведучого достатньо для того, щоб глядацька увага зосередилася на ньому. І навпаки, людина, яка говорить, здавалося б, цікаві й потрібні речі, не може викликати глядацького інтересу. У чому тут проблема? Дана стаття присвячена вивченню питання взаємовпливу та дослідженню взаємодії телеведучого інформаційно-аналітичних програм із аудиторією в контексті Українського телебачення.

Мета статті – розглянути теоретичні аспекти взаємовпливу аудиторії й іміджу телеведучого та визначити вплив журналіста на формування в аудиторії усталених поглядів, проаналізувати специфіку формування образу телеведучого відповідно до завдань програми.

Питання взаємодії і взаємовпливу телеведучого та аудиторії вивчали як українські, так і закордонні дослідники. Проте в їхніх працях розкривались лише окремі аспекти досліджуваної теми [1].

Ведучий телевізійної програми, безумовно, є представником певної соціальної групи, і його взаємодію із аудиторією можна розглядати як "представницьке спілкування", маючи на увазі інтереси, цінності, ідеали і настанови цієї соціальної групи.

У підході до питання взаємодії в моделі "ведучий – аудиторія" (і діаді "ведучий – глядач")

акцентується проблема самовираження особистості ведучого в комунікації. На відміну від безпосередньої взаємодії між людьми, коли контекст спілкування формується досвідом знайомства, спільною діяльністю, міжособистісними відносинами, ведучий повинен сам представляти себе глядачеві як партнера по спілкуванню. Під взаємодією ведучого з аудиторією слід розуміти створення можливості наблизитися до ситуації реального спілкування з глядачем.

Створення ефекту участі глядача в діалозі є головною комунікативною метою ведучого інформаційно-аналітичних програм, де основний обов'язок комунікатора – говорити зрозуміло і правильно, тонко розбиратися у практичних питаннях і не менш цінніше вміння – розуміти людей і події. Більшість глядачів відрізняють зрілого і вдумливого ведучого від "телевізійної зірки". Вони відразу повірять людині, яка "знає, про що говорить". Ведучий не просто читає текст, а й вносить у передачу багато свого особистісного.

Звернімося до досвіду роботи щотижневої інформаційно-аналітичної програми "Споживач", яка виходить в ефір на телеканалі "Київ" з 1999 року. Тематика її сюжетів – найрізноманітніша. У програмі поєднуються кілька жанрів – студійна бесіда з фахівцями та відеоповідомлення, які в журналістській практиці називаються сюжетами. Використовуються такі сюжети: **прості** (текстова інформація за кадром) і **комбіновані** (текстова інформація журналіста в кадрі, використання інтерв'ю, коментарі фахівців); **оперативні** (термінове висвітлення події без підготовленого сценарного плану) і **авторські** (журналіст вибирає тему, зазда-

легідь готується до знімання, вивчає об'єкт, пише сценарний план, працює в кадрі).

Одним із пріоритетних напрямів роботи автора та ведучої (вона ж і журналіст-репортер) інформаційно-аналітичної програми "Споживач" є репортажі – телевізійний жанр, який дозволяє проникнути в реальне життя. Без репортажів навряд чи програма завоювала б таку велику аудиторію глядачів. Кожен репортаж, як зазначає Г. В. Кузнецов, – це камінчик у мозаїчній картині світу [2]. Телеглядачі бачать події очима репортера й оператора. Ведуча-репортер у програмі намагається опинитися зі знімальною групою там, де відбувається дещо загальноцікаве, про що дізнається ведуча із глядацької пошти, яка надходить до програми постійно. Сотні листів у рік, тисячі дзвінків – і головним критерієм вибору теми є її актуальність для більшості глядачів та конкретність факту, який потребує вивчення, розгляду та втручання для вирішення конфлікту.

Завдання ведучої як репортера разом із режисером та оператором вибрати, відзняти і потім вибудувати ряд кадрів, які дадуть яскраве уявлення про подію. Готуючись до знімання, в ідеалі, як слушно зазначав Г. В. Кузнецов, тележурналіст повинен бачити подію з кількох різних точок, тобто "бачити світ монтажно"... "сприймати звуко-зоровий образ у нерозривній єдності" [3].

Репортер повинен вміти відзняти кадри підкріпити вдалим текстом, у якому розкриється підтекст зафіксованої події. Головне, дотримуватися правила співвідношення слова та зображення в репортажі: не треба говорити про те, що й так видно на екрані. Потрібно пояснювати картинку, а не дублювати її, давати додаткову інформацію, передавати глядачеві своє хвилювання та інтерес, але не нав'язувати свою думку. Основне правило, за яким працюють журналісти американської компанії Ен-Би-Сі, – залишати за журналістом право розглядати подію в перспективі, інтерпретувати та аналізувати.

За роки виходу програми в ефір окреслили-ся ознаки якісної публіцистичної програми:

- новизна і оригінальність не тільки фактів, а й ідей, авторського підходу до дійсності;
- бажання реально допомогти населенню знати свої законні права та вміти ними користуватися;
- пошук істини: конфлікти, які виникають у глядачів на споживчому ринку, перевести у план конструктивного обговорення;

– витриманість стилю, чіткість композиції, логіка викладення, дотримання у текстах літературних і граматичних норм;

– образність відеоряду, культура знімання, звукозапису та монтажу.

Оскільки позиція ведучого у програмі, де стикаються дві позиції – хто має рацію і хто винен, він повинен усвідомлювати постійну відповідальність перед:

- суспільством у цілому;
- аудиторією телеглядачів;
- героями передач;
- колегами-журналістами;
- телекомпанією, від імені якої звертається до глядачів;
- самим собою.

Щодо телевізійної інформації визначені вихідні етичні принципи журналіста: достовірність кожного повідомлення, повнота поданих фактів і неупередженість позиції автора-ведучої.

Сприйняття телепередачі масовою аудиторією часто визначається емоційно-оцінювальним ставленням до ведучого. У буденній свідомості це виявляється у феномені "популярність ведучого": глядача захоплює (або відштовхує) не стільки інформаційний бік повідомлення, скільки особистість телекомунікатора.

Знайома людина в кадрі виступає для глядача, насамперед, орієнтиром у багатому світі телевізійних програм, завдяки чому щоразу її поява супроводжується цікавою для глядача інформацією. Найбільш високий рівень персоніфікації тоді, коли ведучий, він же журналіст, виступає як учасник екранізованої дії – бере інтерв'ю, організовує дискусію між двома сторонами, проводить репортаж-розслідування, тим самим стає об'єктом співчутливої ідентифікації. І тут ведучий має бути вельми підготовлений до інтерв'ю, адже інтерв'ю – це заздалегідь прорахована тактична схема. І вдале інтерв'ю неможливе без заздалегідь прогнозованих для себе "несподіваних" поворотів розмови. Інакше кажучи, ведучий повинен змусити глядача співпереживати, довіряти. Тому має бути готовим прийняти на себе відповідальність за розвиток бажаних стосунків. Головне – вдало обрати жанр спілкування: "побутовий" діалог, ділове спілкування, міжособистісне спілкування.

Діалог, який веде ведучий із гостем у студії, починається перед телекамерою тільки для співбесідника, ведучий же веде його відтоді, як

почав вивчати документальний матеріал від імені глядача. Екранний етап – лише остання фраза в цій заочно розпочатій розмові, якій передує збирання й опрацювання листів із редакційної пошти, дзвінків від глядачів, які визначають тематику програми, особливо в останні роки, коли глядачі виявляють активність щодо участі в програмі. Окремо слід сказати про мовну підготовку ведучого до проведення контактної частини програми з гостем у студії. Особливий психологічний клімат значною мірою формується за допомогою мовних засобів. Завдання ведучого – не лише визначитися щодо запитань, формулюючи їх так, аби досягти несподіваного ефекту, а й спрогнозувати емоційний тон майбутньої бесіди.

Телеведучий – людина, яка завойовує аудиторію масштабністю своєї особистості. Найвищий професіоналізм ведучого – це його інтелігентність, телевізійний талант, ерудиція, вміння зберегти "обличчя" за будь-яких обставин, переконання глядачів у тому, що вони отримують найдостовірнішу, найоб'єктивнішу інформацію. Аудиторія сприймає телеведучого як транслятора інформації, якщо він і не сам провів розслідування і не сам добував факти, то його обов'язок – вміло і тактовно їх подати. Ведучий – впевнений, але не самовпевнений. Особистість телеведучого накладає свій відбиток на характер мовлення програми. Кожен сюжет програми "Споживач" наближений до життя, гарячі сенсаційні факти не просто нанизуються, а й обов'язково перевіряються, осмислюються, а також вивчається думка опонентів. Закадрові тексти мають відповідати загальноприйнятим нормам світового інформаційного мовлення: стислість, лаконічність, конкретність, інформативність, насиченість – і тоді глядач їх сприйматиме, вони формуватимуть його світогляд і ставлення до суспільних подій.

Один із сюжетів програми, який викликав двосторонній резонанс, тема якого – невчасна виплата страхового відшкодування страховою компанією за відремонтований сервісним центром автомобіль. Шквал дзвінків від глядачів (у них подібні проблеми) – порушені права страхувальника; дзвінки від страховиків, які визнають, що проблеми є і їх потрібно разом вирішувати. Це приклад того, як ведуча контактної програми зуміла проблемну тему донести до глядачів так, щоб вони сприйняли її і відреагували.

У західних працях з теорії тележурналістики знаходимо таке визначення мети журналістської роботи: "перетворювати конфлікти у план дискусії" [4], тобто не загострювати завжди існуючі суперечності, а знаходити точки дотику конфліктних сторін, шукати компроміси. Можливо, ведучий програми деякою мірою повинен відчувати себе "соціальним педагогом".

Одна з граней майстерності ведучого – правильне і доречне психологічне самопозиціонування щодо відбору тих проблем і запитань, які є актуальними і матимуть резонанс, які є неординарними за своєю суттю.

За п'ять років існування програми "Споживач" до редакції надійшло сотні листів, дзвінків. Основна тема звернень – глядачі діляться своїми бідами і невдачами: хтось замовив зробити євро-ремонт у квартирі, із будівельниками розрахувався, а ті не віддають ключі від квартири, мовляв, "плати ще"; хтось замовив шафу за чималу суму, а виготовили її невчасно і недоброякісно, та ще й виробник виявився звичайнісіньким шахраєм; хтось і оком не встиг моргнути, як його квартиру продали, а він опинився просто на вулиці; когось незаконно виселяють із гуртожитку, у якому прожив понад 10 років; дуже багато запитань надходить стосовно вирішення проблем у житлово-комунальній сфері та у разі обміну товару неналежної якості. І цей ланцюжок звернень до редакції програми можна продовжувати. Щоб створити сюжет, у якому глядач почує відповідь на своє запитання, творча група має детально вивчити кожну проблему, звернутися за роз'ясненнями до фахівців, з'ясувати, наскільки проблема актуальна, чи є подібні випадки, яка їх статистика, і лише потім з екрана телевізора ведуча вже на чужих помилках розповідає глядачам, як поводитись у тій чи іншій ситуації.

А якщо справа складна і треба звертатися до адвоката, ведуча радить, як вибрати такого, хто б допоміг, що спонукає глядача довіритися ведучій, повірити, що свою правду можна і треба відстоювати. А це головне завдання програм, які мають за мету допомагати глядачеві, додати впевненості кожному, хто на іншому боці екрана.

Редакційна пошта сформувала у ведучої специфіку ведення відповідно до завдань програми – доносити до аудиторії не загальні речі, прийняті норми та правила торгівлі, а давати конкретні корисні поради тим, хто потрапив у біду, адже аудиторія сприймає ту інформацію, яка має аналіз; для аудиторії важливим є не лише факт

й оптимальне співвідношення до нього аргументації. Ведуча контактної програми повинна володіти даром спілкуватися із людьми, відгукуватися на чужу біду. Адже журналістика – це не стільки професія, скільки спосіб життя.

Аудиторія – за кадром, але її взаємозалежність із ведучою відчутна. Вирішення проблем аудиторії бере на себе ведуча. Враховуючи, що ведучий програми "Споживач" доводиться щоразу відстоювати права глядачів, які звернулися по допомогу, то аж ніяк не потрібно розігрувати ситуації, глядач відчуває свою схожість із телеведучою, і у подібні ситуації виявляється може потрапити будь-хто. Оскільки про закони, які захищають споживачів, не всі знають, а найприкріше, не всі знають, як їх застосовувати. Тому в телепрограмі є необхідність на практиці демонструвати, як потрібно захищати свої законні права, давати якомога більше прикладних і практичних порад. Що знову ж таки додає програмі рейтинг.

Оскільки листи в телевізійну редакцію представляють лише частину телеглядачів, тому важливими і корисними є зустрічі з глядачами – розмова з реальними людьми, які бачать ведучого на екрані, дає можливість дізнатися їх думку про його роботу, мати чітке уявлення про те, як глядачі реагують на інформацію у програмі.

Телевізійна аудиторія як кількісно, так і якісно відрізняється від театральної. У театрі зовсім інша атмосфера, ніж та, у якій глядач живе; різний емоційний стан душі у глядачів театру, і тих, хто дивиться телевізор вдома. Телеведучий має це враховувати. Телеглядача можна порівняти хіба що з читачем – він перебуває один на один із предметом своєї уваги і надто прискіпливий до всього, що бачить на екрані, тим паче до образу телеведучого.

Телевізійна комунікація вимагає встановлювати особистісні контакти аудиторії з комунікатором, щоб скласти судження про нього і про цінності його повідомлення. Саме цим і пояснюється значення і привабливість для аудиторії телевізійної інформації, персоніфікованої (тобто уособленої) її автором і учасниками подій. Цим пояснюється прагнення найбільших телекомпаній мати таких постійних телеведучих і репортерів, особистість яких привертала б симпатії та довіру глядачів.

Персоніфікація телевізійного мовлення утвердилася в усьому світі як принцип мовлення, як істотна відмінність телевізійної журналістики від інших її видів.

Не менш важливим є грамотне використання принципу персоніфікації – він можливий навіть у невеликих сюжетах, з яких складається програма. А головний герой – учасник події – обов'язковий. Найчастіше у "Споживачі" герої сюжетів – це глядачі, які звернулися по допомогу, а в сюжеті вони розповідають свою ситуацію, ведуча залучає фахівців, які коментують. Такими героями бувають люди різних професій з різними фінансовими можливостями. Всі вони несуть з екрана не лише "прикладну" інформацію з теми сюжету, а дещо більше: вони є свідками тих проблем, які виникають у повсякденному житті.

Варто виділити чинники, важливі у персоніфікації повідомлення:

- головний герой інформації у кадрі;
- грамотне використання прийому "репортер у кадрі".

Особистість героя і особистість автора, які включені у зміст телевізійного повідомлення, дозволяють зробити сюжет яскравим і таким, що запам'ятовується, оскільки людина була і є найбільш цікавим явищем для іншої людини. Є ще один найвищий рівень персоніфікації – коли журналіста чекають на екрані заради нього самого, чекають як лідера, який вміє пояснити складні проблеми, як особистість значну в моральному, духовному плані.

Професійна діяльність висуває ряд специфічних вимог до психічних і особистісних якостей телеведучого, визначає його когнітивно-комунікативний стиль. За роки існування телебачення створено образ "ідеального ведучого": співчутливий, аналітичний розум, глибокий, шанобливий, не авантюрист, аскет, принциповий, працює для інших, відчуває настрій інших. Мета ведучого – встановити контакт, але зробити це дуже тонко. Один із театральних критиків А. Свободін справедливо помітив: "щоб стати телевізійним ведучим, не те, що потрібні деякі риси особистості, скоріше, необхідна відсутність декотрих рис, які телеекран безперечно розкриє" [5].

Особистість ведучого, його фахові якості та вміння разом із усвідомленням поставлених перед ним завдань часто бувають визначальними для успіху інформаційно-аналітичної програми, яка характеризується оперативністю і лаконічністю викладу актуального повідомлення, наприклад, споживацької тематики.

Ведучий повинен передати глядачеві відчуття, що він знає і розуміє інформацію, яку

повідомляє. Очі – вікна, через які глядач бачить думки та емоції ведучого. По очах видно, що ведучий разом із своїм глядачем переживає за події, що відбуваються. Телеглядачі не стільки слухають мову телеведучого, скільки читають на його обличчі народження думок, вони стежать за емоціями, жестами, за інтонацією його голосу. Професор Бердвіссл встановив, що в середньому людина говорить словами тільки 10–11 хвилин у день, що словесне спілкування у бесіді займає менше 35 %, а більше 65 % інформації передається за допомогою невербальних засобів спілкування [6]. Як бачимо, значення невербальних засобів величезне. І варто звернути особливу увагу на жести й міміку людини на телеекрані.

Невербальні знакові системи іноді називають "мовою" тіла. Різноманітна, але вдало підібрана жестикуляція не відволікає увагу глядача, не заважає сприймати текст. Навпаки, вона, як надійний сигнал внутрішніх процесів, допомагає викладати думки. Використання вказівних, описово-зображувальних жестів демонструє зацікавленість ведучого. За допомогою жестів він підтримує контакт з аудиторією. Таким чином, жест – один із способів підвищення інтересу глядачів до передачі.

Зазначимо основні якості, якими має володіти телеведучий: привітна зовнішність – хоча варто пам'ятати, що красиво для одного глядача, іншому неприємно; голос і мова – ведучому потрібен хороший, поставлений голос, і говорити він повинен правильно; освіта і життєвий досвід – здобуті знання від досвіду такі ж важливі, як і спеціальні; уява – ведучий має чітко уявляти – начебто бачити аудиторію, яка перебуває поза межами студії; скромність, що ґрунтується на вірі в себе – істинна довіра глядачів виникає тоді, коли ведучий наділений талантом, досвідом і знаннями, а талановиті люди, як правило, скромні; щирість і почуття гумору, розум і винахідливість; хороша реакція та ін.

Робота телеведучого, та ще коли той поєднує роботу журналіста в програмі – дуже й дуже нелегка. Вона, безперечно, більш складна, відповідальна і трудомістка, ніж, скажімо, робота найбільш серйозного, відомого актора театру чи кіно. Цій праці людина повинна віддавати себе повністю, всі сили, всю енергію.

Інформаційно-аналітична програма не повинна викликати у глядача сумнів щодо характеру екранного повідомлення або ж породжувати хибні

уявлення про те, що він бачить. "Тільки качеством произведенного на нас впечатления, только через зрителя может быть понята, учтена ценность той или иной передачи", – писав перший теоретик і критик телебачення В. Саппак [7].

Що робить програму "Споживач" рейтинговою? Перш за все та корисна і необхідна інформація, яку подає у кадрі ведуча та журналісти у сюжетах. Ведуча програми не байдужа до своєї справи, учасників програми та глядачів. Цього вимагає і від творчого колективу. Вона бореться за права споживачів. Самокритичність ведучої веде до постійного творчого пошуку. Якщо спочатку "Споживач" орієнтувався на монолог ведучої, то тепер у програмі багато фахових коментарів. Ведуча у програмі "Споживач" і психолог, і юрист, і той же споживач, тому в глядача є довіра. У кадрі ведуча – сильна, з блиском в очах, готова допомогти кожному, тому веде постійний діалог із глядачами. Діалог послідовний, виважений, змістовний. Тобто є конкретизація змісту запитання та пошук відповіді. Але при формулюванні запитання і в процесі пошуку відповіді визначальними є логічність, об'єктивність, неупередженість міркування. Для цього мислення телеведучої повинне бути підготовлене, треноване. Постійний і тривалий діалог ведучої із глядачами дозволяє проникнути у процес міркування. Адже істина, що зароджується завдяки йому, є результатом взаємозв'язку, взаємозіткнення різних думок, точок зору, що в кінцевому результаті сприяє розв'язанню проблеми – пошуку і осмисленню істини.

1. Кузнецов. Г. В. Телевизионная журналистика: Учебник. – 4-е изд. – М.: Изд-во МГУ, Изд-во "Высшая школа", 2002. – 304 с.; Ворошилов В. В. Журналистика: Учебник. – 4-е изд. – СПб: Изд-во Михайлова В. А., 2002.; Лазутина Г. В. Основы творческой деятельности журналиста. – М., 2000.; Матвеева Л. В. Психология телевизионной коммуникации. – М.: Рип-Холдинг. – 2002. – 316 с.; Борецкий Р. Я. и др. Как создается телевизионный репортаж. – М., 1960. – 42 с.; Машенко І. Г. Телебачення України. – К.: Тетра, 1998. – Т. 1. Телебачення de facto. – 511 с. – Т. 2. Телебачення de jure. – 528 с.; Михалкович В. О сущности телевидения. – М., 1998; Нечай О. Ф. Ракурсы: О телевизионной коммуникации и эстетике. – М., 1990. – 119 с.; Адамьянц Т. З. В поисках имиджа: (Как стать телезвездой). – М., 1995; Бережная М. А. Телевизионный ведущий в контактной перела-

че: Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.01.10 – журналистика / Ленингр. гос. ун-т. – Л., 1989. – 24 с.; Жарикова Т. А. Личность и телевидение // Средства массовой информации в современном мире. – 2000. – 230 с.; Коновроцки П. Личность и мастерство журналиста-ведущего как важный фактор телевизионной программы. – М., 1993. – 24 с.; Муратов С. А. Диалог: Телевизионное общение в кадре и за кадром. – М., 1983. – 159 с.

2. Кузнецов. Г. В. ТВ-журналистика: Критерии профессионализма. – М.:Изд-Рип-Холдинг, 2002. – С. 76.

3. Кузнецов. Г. В. Телевизионный журнал-лист. – М.: Изд-во МГУ, 1980. – С. 36.

4. Brian McNair. News and journalism in the UK. – NY., – 1996. – С. 51.

5. Кикахина Ю. Личность информационных телевизионных выпусков: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.01.10 – журналистика. – Владивосток, 2001. – С. 1.

6. Сафарова Л. Невербальное составляющие коммуникативного стиля телеведущего (лекция). – Одесса, 2005. – С. 1.

7. Саптак В. Телевидение и мы. – М.: Искусство, 1963. – С. 138.

О. М. Яхно,

асп.

УДК 327: [070.1: 654.19] (477)

ЄС і НАТО – нові перспективи для України

Як і п'ять років тому, наша держава продовжує балансувати між Росією та Заходом. З одного боку, на найвищому рівні ми задекларували стратегічний вибір – вступ у європейські та євроатлантичні структури, а з іншого – на практиці ми підтримуємо альянси на євразійському просторі.

As five years before, our state continues to balance between Russia and West. On the one hand, we declared strategic choice of entering European and Euro-Atlantic structures on the highest level, on the other hand - we still support Eurasian alliances on practice.

НАТО та європейський процес

Різні аспекти ролі засобів масової інформації в процесі європейської інтеграції України стали предметом дослідження та аналізу багатьох українських науковців. Праці багатьох із них, зокрема В. І. Шкляра [10, 11], А. А. Чічановсько-го [10], Т. І. Петріва [8], О. М. Гриценко [3], С. І. Даниленка [4], І. Ю. Слісаренко [9], були використані при написанні даної публікації.

Починаючи з середини 2002 року в Україні на різних рівнях і в різних органах влади почало активно мусуватись питання про неодмінне приєднання країни до європейських інститутів, зокрема НАТО. На той час уже стало зрозуміло, що омріяна "європейська інтеграція" все ближче наближається до статусу "mission impossible". На сьогоднішній стадії політичного і соціально-економічного розвитку країни умови вступу України в ЄС абсолютно нездійсненні. Зокрема, всі аспекти й елементи зовнішньої і внутрішньої політичної сфери держави мають бути приведені у відповідність до "копенгагенських критеріїв". Останні містять вимоги гарантії демократії, дотримання прав, верховенства закону, ефективної ринкової економіки, здатності дотримувати загальних цілей і умов вступу до монетарних і митних союзів, прийняття структури європейської законодавчої системи. І, безперечно, незалежні ЗМІ. Причому мова йде не тільки про рівень свободи слова у країні, а й про те, наскільки взагалі інформаційна сфера розвинута, на чому ми нижче обов'язково зупинимось детальніше.

Щодо НАТО, то слабка обізнаність багатьох українських політиків з принципами, цілями, завданнями НАТО, котрі розглядали Альянс ли-

ше як військово-політичний союз, сформувала ілюзію того, що на хвилі антитероризму, надання повітряного простору та транспорту для перекидання військових сил з Європи до Афганістану, також відправка українського миротворчого батальйону в Ірак Україна стане "бажаним" членом Північноатлантичного союзу, хоча б на асоціативній основі. Тож шанси брати участь в європейських процесах стали для України більшими після направлення миротворців у Ірак (проте всередині країни це було доволі дискусійним питанням).

Минуло понад сім років з часу підписання Хартії про особливе партнерство між Україною і НАТО, що є політичним документом, який надав широкі можливості для практичного співробітництва. Попри складнощі, певні елементи співробітництва закладались, зокрема, у військово-політичній сфері. Проте ніяких оптимістичних накреслень не проглядалось, а переважною більшістю експертів висловлювались "припущення", що активізація України є лише тінню успіху Росії у їхніх взаємовідносинах з Альянсом.

Були часи, коли Російська Федерація нав'язувала Україні (і, треба сказати, дуже успішно) антиамериканську позицію, виробляючи критичне ставлення до всіх західних структур, блоків, об'єднань, незважаючи на специфіку їхнього функціонування. Нині за відсутності чіткого стратегічного напрямку й елементарної державної самоідентифікації різновекторність зовнішньополітичного курсу України на практиці в багатьох випадках означає продовження залежності від нашого східного сусіда. А тому самоідентифікація у Європі – ключове завдання для політики України.

Важливість НАТО у сучасному світі – надви-сока, хоча останнім часом його позиція також підлягає ревізії. Втім, у сучасному світі безпека кожної окремої держави залежить від безпеки всіх інших. Ціль розширення НАТО – зміцнення безпеки та стабільності, співробітництво з метою, насамперед, європейської безпеки. Серед основних принципів НАТО можна виділити ті, що стосуються економічної та політичної ситуації в країні. До ключових питань також належать військова реформа, зміцнення демократичного і цивільного суспільства, а отже, і контролю над Збройними силами як кожної країни зокрема, так і розповсюдження озброєнь взагалі.

Зазначимо принциповий момент: будь-яка країна, що вступає до НАТО, підпадає під захист ст. 5 Статуту НАТО, в якій наголошено: "Збройний напад на одного чи більше ніж одного учасників у Європі чи Північній Америці повинен розглядатися як напад на всіх" [7]. Ця стаття вперше була застосована після терактів 11 вересня 2001 року, і зазначена гарантія безпеки являє собою найвище зобов'язання з тих, які тільки може взяти на себе будь-яка країна. Тому й країна, яка не є членом блоку, проте активно співробітничала з ним, справедливо може покластися на європейську систему безпеки.

Водночас НАТО "довіряє" відстежувати питання, що стосуються економічного стану країн-кандидатів, структурам ЄС. Нагадаємо, у 1993 році, на саміті Європейської Ради в Копенгагені, країни-члени ЄС зробили перший крок у плані можливого розширення існуючого тоді Євросоюзу, погодившись, що асоційовані країни в

Центральній і Східній Європі повинні в майбутньому стати членами Європейського Союзу. Однак членство буде мати місце, як тільки кандидат зможе прийняти на себе зобов'язання, пов'язані з членством, що відповідають необхідним економічним і політичним умовам. Серед критеріїв, що стали відомі як "копенгагенські критерії", були запропоновані такі:

- стабільність інститутів, що гарантують демократію і виконання основних правових норм, а також дотримання прав людини і визнання прав меншостей;
- існування функціонуючої ринкової економіки, так само як і здатності витримати конкурентний тиск і вплив ринкових сил усередині Євросоюзу;
- здатність прийняти на себе зобов'язання членства, включаючи узгодження з цілями політичного, економічного і монетарного союзу;
- крім того, повинні бути досягнуті умови для інтеграції через необхідну зміну адміністративних структур, так, щоб законодавство Європейських Співтовариств, перенесене на рівень національного законодавств, ефективним чином виконувалося через відповідні адміністративні та юридичні структури.

Хоча сферою дії прямих інтересів як ЄС, так і НАТО є Захід у широкому розумінні, однак, між цими інститутами існують цілком сформовані геоekonomічні та геополітичні розбіжності й суперечності (див. рис. 1).

Як було зазначено, обидва міжнародних інститути підтримують один одного і сприяють взаємному утвердженню. Аналізуючи особли-

Рис. 1

вості у системі НАТО–ЄС, констатуємо практичний збіг основних економічних і політичних принципів і критеріїв для участі в НАТО і ЄС (формування інститутів демократії і ринкової економіки, забезпечення сумісності і законодавства, у тому числі технічних, екологічних стандартів).

В Європу через ЄЕП?

У лютому 2003 року керівники України, Білорусії, Росії і Казахстану одноголосно заявили про намір створити нове інтеграційне утворення – Єдиний економічний простір. Але уже в березні–квітні з'явилися перші суперечності в позиціях країн-учасниць.

ня чільного європейського чиновника з приводу СЕП не мали такого апокаліптичного присмаку, як заяви українських євроінтеграторів. Г. Ферхойген лише позначив межу, за якою будуть "певні наслідки" у відносинах України з ЄС. Тобто умови, за яких оптимістичні розмови про перспективи (навіть серйозно віддалені у часі) набуття членства втратять будь-яку актуальність. Ця межа – перетворення СЕП у митний союз. У зазначеній тезі комісара мова йшла саме про можливу еволюцію форм нової організації, а не про ступінь залучення в її роботу України. "Особлива позиція", навіть коли в українських лідерів вистачить стійкості, щоб її

Принципи, відстоювані ЄС і НАТО

Принципи НАТО, стосуються економічної і політичної ситуації в країнах-партнерах	Економічні і політичні умови членства в Європейському Союзі
Верховенство права Зміцнення демократії Визнання прав людини і прав національних меншостей Політичний плюралізм Ринкова економіка	Стабільність інститутів, що гарантують демократію і виконання основних правових норм, а також дотримання прав людини і визнання прав меншостей
Військова реформа, зміцнення демократичного і цивільного контролю над Збройними силами Підвищення оперативно-технічної сумісності Збройних сил країни зі Збройними силами НАТО і країн-партнерів	Існування функціонуючої ринкової економіки, так само як і здатності приборкання конкурентного тиску і ринкових сил усередині ЄС Досягнення умов для інтеграції через необхідні зміни адміністративних структур, забезпечення сумісності законодавства (щоб на рівні національного законодавства через відповідні адміністративні й юридичні структури забезпечити ефективне виконання законодавства ЄС)
Розв'язання проблем безпеки в сфері захисту навколишнього середовища, включаючи ядерну безпеку	Для повноцінної участі на внутрішніх ринках ЄС норми національного законодавства повинні гарантувати: – вільне переміщення робочої сили; – гармонізацію технічних стандартів і норм, зближення положень цивільного права; – прийняття європейських екологічних стандартів

У період зовнішньополітичної невизначеності України відбувся візит комісара Єврокомісії з питань розширення ЄС Гюнтера Ферхойгена до Києва. 11–12 вересня, коли серед українських політиків точилися гострі дискусії з приводу вступу в СЕП, комісар ЄС мав нагоду якщо не вивчити, то уважно спостерігати гостроту дискусій та політичних протистоянь, масштабність і мотивації опозиції щодо входження України до СЕП. Публічні висловлюван-

сформулювати і притримуватись надалі, навряд чи буде розглядатись європейськими партнерами як достатня для одночасної реалізації євроінтеграційних намірів.

Суб'єктність у питаннях стратегічних перспектив України остаточно вислизає з рук вітчизняних еліт. Країна потрапляє у заручники розвитку нового євразійського утворення. Виго-лошуючи свої застереження і дотримуючись різнорівневого зближення в рамках СЕП, Київ

не зможе зарадити виходу інших учасників цього утворення на рівні митного та валютного союзів. Причетність до диспропорційного (через позицію Києва) і нефункціонуючого (через надмірну заполітизованість), але все ж доволі амбітного за намірами євразійського інтеграційного об'єднання серйозно нівелює позиції України у взаєминах з ЄС.

Для партнерів по СЕП подібний сценарій теж малопривабливий. За великим рахунком, СЕП створювався саме для України. Без Києва нова організація втрачає сенс і можливості раціонального пояснення. "Напівчленство" в ній України – не та мета, яку переслідували ініціатори її створення. Гіпотетичне завдання-мінімум організаторів СЕП має шанс бути виконаним: відносини між Україною та ЄС втратять контекст майбутнього членства. Проте "особливе місце" України ніяк не додасть стійкості цій геополітичній новобудові. Стадія декларативності в розвитку організації може законсервуватись, що, ймовірно, викличе неоднозначну реакцію у Мінську. Для Росії така ситуація теж не буде синонімічною "поверненню" України. Для еліт "північного сусіда", які втягуються у виборчі кампанії, це означає не лише зайвий клопіт, а й недобудований електоральний трамплін.

Українські еліти, зорієнтовані на Європу, навряд чи дочекалися від комісара Ферхойгена якогось "сигналу" – не той час і не та ситуація. Навпаки, зараз Україна має можливість послати свій серйозний "сигнал" в Європу, гідно прореагувавши на виклик у вигляді СЕП. Членство "із застереженнями" не буде таким "сигналом", не кажучи про повноцінне долучення. Хоча в першому випадку і не всі мости будуть спалені, технологія виходу з міжнародної організації, виплеканої Кремлем, для України може видатись вкрай складним завданням. Навіть коли його будуть здійснювати вже нові лідери і оновлені еліти.

Місце і роль інформаційного чинника у процесі євроінтеграції України

Аналіз процесу інтеграції України в європейські та євроатлантичні структури дає всі підстави стверджувати, що на даному етапі визначення напрямків поступового входження України у світовий і перш за все євроатлантичний інформаційний простір є чи не найбільш важливою складовою інтеграції нашої держави до Європи. Національні інтереси України, до сфери яких входить налагодження поступового

і концептуально продуманого співробітництва з країнами Євроатлантичного регіону, вимагають узгоджених позицій не лише економічної і політичної сфер, а й інформаційної, адже без неї неможливо комплексно, в оперативному порядку вирішувати нагальні проблеми, які об'єктивно виникають у ході реалізації будь-яких інтеграційних проектів.

Уже ні в кого не виникає сумнівів у тому, що на даному етапі історичного розвитку майже неможливо здійснювати внутрішньо- і зовнішньополітичний курс без залучення до цього процесу засобів масової інформації. Як показує практика, професійність залучення ЗМІ визначає успіх цього процесу.

Стосунки України з європейськими і євроатлантичними структурами в контексті процесів розширення, що охопили Європу протягом останнього десятиліття, мають вже доволі тривалу історію, яка до останнього часу залишалася практично невідомою широкому загалу українського суспільства, насамперед, через брак інформації про ці процеси у вітчизняних ЗМІ, недоступність такої інформації через інші канали, зокрема традиційні. Сьогодні поза увагою як пересічних українців, так і численних посадових осіб різних рівнів практично залишаються не лише поточні проблеми, а й неодинокі ключові події у житті ЄС та НАТО. Зокрема, навряд чи багато з українських урядовців, фахівців і журналістів знають про суть "копенгагенських критеріїв" членства у ЄС, Угоди про партнерство і співробітництво між Україною та Європейським Союзом (підписана в 1994 р., ратифікована і набула чинності в 1998 р.) та схваленої Європейською Радою Спільної стратегії ЄС щодо України (1999).

Тим часом реалізація документів, що створюють правове поле цих стосунків, неможлива без активної підтримки заходів, передбачених цими документами, українським суспільством. Однак така підтримка неможлива без розуміння суспільством цих процесів, що у свою чергу є можливим насамперед за широкого висвітлення їх у засобах масової інформації.

1. *NATO Handbook* // В. – 2001.

2. *Бусек Е.* Європа ідей – утопія чи реальність? // *І.* – 1997. – № 9.

3. *Гриценко О. М.* Мас-медіа у відкритому інформаційному суспільстві й гуманістичні цінності: Монографія. – К.: ВПЦ "Київського

університету", 2002. – 204 с.

4. Даниленко С. Інформаційний чинник у зовнішній політиці держави // Вісн. Київ. ун-ту. Сер.: Журналістика. – К., 1997. – Вип. 4. – С. 99.

5. Державна програма співробітництва України з Організацією Північноатлантичного Договору (НАТО) на 2001–2004 роки.

6. Матеріали круглого столу "Україна та Європа: єдність у розмаїтті" // І. – 1998. – № 4.

7. НАТОревю. – К., 2001. – С. 30.

8. Петрів Т. Новітні інтеграційні процеси в Європі: через сито європейських мас-медіа //

Українська журналістика в контексті світової: 36. ст. / За заг. ред. В. І. Шкляра. – К., 1997. – С. 22–23.

9. Слісаренко І. Ю. Українська владна еліта та політична комунікація // Українська журналістика в контексті світової: 36. наук. пр. / За заг. ред. проф. В. І. Шкляра. – К.: Центр вільної преси, 1999. – Вип. 3. – С. 17–18.

10. Чічановський А. А., Шкляр В. І. Політика, преса, влада. – К.; М.: Слов'янський діалог, 1993. – С. 12.

11. Шкляр В. Мас-медіа і виклики нового століття. – К.: Грамота, 2003. – С. 35.

М. Г. Василенко,
асист.

УДК 82(808.2; 376. 75)

"Ідеологічно редагована" творча спадщина Івана Франка

Маловідомі тексти Івана Франка, що не увійшли до його академічного зібрання творів у п'ятдесяти томах. Введення в науковий обіг досліджень художніх, публіцистичних, літературознавчих, наукових творів великого письменника, науковця і політика Івана Франка, які з певних ідеологічних настанов не могли бути опубліковані в радянські часи, що обмежило не лише уявлення про Великого Каменяра, а й позбавило майбутні покоління його художньо-естетичних, науково-політичних здобутків.

Little-known texts by Ivan Franko, which were not included in his academic collected works in 50 volumes.

Some little-known works of fiction, journalistic essays, literary criticism, and scientific writings by the outstanding writer, scientist and political leader Ivan Franko are introduced into scientific circulation for the first time. Because of certain ideological dictate, these texts were prohibited for publication during so-called Soviet times, which not only limited our perception of the Great Stonebreaker but also deprived future generations of fully perceiving his artistic, aesthetical, scientific and political accomplishments.

Маловідомі твори поета, мислителя і політика Івана Франка, що з певних ідеологічних, політичних чи ще з невідомо яких міркувань тодішніх партійно-літературних діячів не увійшли до академічного зібрання творів у 50-ти томах, складаються з поезій, статей з літературознавства, фольклору, етнографії, політики, релігії, низки віршованих перекладів, а також різножанрових філософських, політичних, історичних, релігійних перекладів із різних мов світу. Все це цілком окремі самостійні твори, хоч ідеї кожного перегукуються з усією Каменяревою яскравою, великою й незабутньою творчістю.

Злободенність написаного І. Франком очевидна і перебуває на поверхні читацького інтересу, її видно неозброєним оком. Ось уже третє століття тепер, у незалежній державі, ми пересвідчуємося в правдивому й точному визначенні та характеристиці суспільно-політичних, національно-культурних явищ тогочасної дійсності, зроблені проникливим оком Каменяра, що в певних параметрах майже цілком і повністю накладається на наше бурхливе сьогодення.

"А всім малодушним, всім маловірним І. Франко міг би сказати, – писав Михайло Грушевський у статті "Сорокалітній подвиг Івана Франка", – що ні тяжкі обставини, ні гірка істо-

рична спадщина, ні задушлива суспільна атмосфера не перешкодили йому робити його справу, живе діло відродження" [1].

Перший том із невиданих в академічному п'ятдесятитомнику засвідчив про величезний пласт невідомих для широкого читацького загалу творів І. Франка [2].

Друга книжка "Мозаїка-2" з великої його творчої спадщини здана до видання Львівському видавництву "Каменяра". І цей томик звичайно не претендує на повну спадщину, а є лише, можливо, якоюсь її часткою "невідомого", умовно кажучи, Франка. Тут зібрані поезія, поетичні переспіви та переклади, статті з літературознавства, мистецтва, науки, релігії. А ще праці на тогочасні політичні теми, які мають неочінене значення і в наш час, розкривають нам очі на явища малозрозумілі, хоч на перший погляд відомі та знані. Наприклад, про Драгоманівський громадський соціалізм і діяльність Каменяра як соціаліста, точніше, визначного політичного і громадського діяча, який щиро дбав про українську спільноту.

Час від часу наполегливо нав'язується думка, що Драгоманов і Франко були соціалістами чи соціал-демократами й активно поширювали свої погляди в народі. Але Каменяра застерігав щодо цих політичних течій у кількох своїх працях, а в 1901 році, зокрема, писав таке: "У своїх листах, як і в своїх статтях, до соціалізму й соціалістич-

них теорій Драгоманов доторкався дуже рідко, завжди заявляючи, що він не почуває себе компетентним входити в деталі. Навпаки, він не раз остерігав молодших, гарячіших соціалістів, надто діймати віри соціал-демократичним конструкціям будуччини, бачучи в них значну пайку жидівської зарозумілості" [3].

А от ще у "Програмі галицьких соціалістів": "Мусимо засуджувати діяльність тієї політичної фракції українців, яка прагне до злиття націй української з великоросійською... Та агітація піднята правлячими класами і служить виключно їхнім інтересам" [4].

Оця боротьба – чи з Москвою чи з Європою, хоч географічний центр Європи міститься в Україні, – була гострою завжди. Професор-славист Ягіч ще в ті часи наголошував, що "повернення українців до слов'янської єдності буде неможливе, оскільки загальноєвропейський (!) процес демократії дасть їй нові антиросійські цінності, які ми сьогодні бачимо у науковому та літературному витворі М. Грушевського та І. Франка".

На цю тему Каменяр розмірковував, наприклад, у "Передньому слові" до повісті Н. Ланської (Н. В. Яковлевої) "Обрусители", що вийшла в 1885 році в перекладі Ольги Рошкевич. Про видання, переклад і переднє слово І. Франко писав у "Нарисі історії українсько-руської літератури до 1890 р". [5], а також у листі до І. М. Белея та А. Ю. Кримського.

Каменяр тут визначає наш європейський вибір цілком чітко. У політичних верховодів слов'янських народів, зазначає І. Франко, а особливо "в душі русина мусить відбутися боротьба, що триває вже більш як 500 років. Він мусить вибирати між східною і західною цивілізацією, між державним деспотизмом першої й індивідуальним розвитком другої, між самовладною та уніформною Московщиною та вільним союзом з вільними і рівними собі народностями Європи. Особливо це стосується обивателя, для якого політичний вибір і опір русифікації мусить бути святим обов'язком".

Обрусінню, тобто помосковленню за Франком, чинили опір найсвідоміші діячі українського письменства, літератури й політики, в тому числі й жінки: Ганна Барвінок, Олена Пчілка, Леся Українка, Ольга Кобилянська, Уляна Кравченко, Софія Русова та багато інших. Всі вони боролися за свій народ, за його мову, культуру, духовне, економічне та політичне відродження.

У книзі "Мозаїка-2" представлена передмова до листів М. Драгоманова, які він писав до Франка як одного з творців радикальної партії в Галичині. Можливо, вона не увійшла до оприлюднених праць у 50-томнику лише через одну фразу, де український народ називається Великим народом.

Цій темі І. Франко присвятив триптих "З великої війни", "Усьміх фортуни", "Москаль у диму" та вірш "Інвазія", тобто в перекладі з латинської мови – нашествия, вторгнення, напад, або, якщо вживати медичну термінологію, ураження організму тваринними паразитами.

Щодо московської інвазії поет писав у листі до дочки Ганни 24 березня 1915 року: "Всі товариства, книгарні, бібліотеки й школи позамикані, головні представники інтелігенції або повиїздили з краю (в Відні самих русинів тепер до 10 000), а з тих, що лишилися, многих поарештовано".

А пізніше до сина Тараса вже влітку писав, що "всі ми раді тому, що позбулися російської окупації". До поетеси Уляни Кравченко в січні 1916 року зазначав: "Ви щасливо перебули час російської інвазії, не мусивши виїздити з краю".

Переповідає віршово він і повчальну притчу про немилосердного боржника, переспівує і пише про "Пісню Дебори" як одну з найяскравіших поетичних взірців на тему юдейського патріотизму, аби ми йому вчилися на зразках і Старого заповіту, якщо нездатні чи неспроможні вчитися на своїй рідній історії і долі.

Величезного значення Іван Франко надавав збиранню фольклору та етнографії, народних пісень. У нього є Відозва про збирання народних пісень. Багатий фактичний матеріал подано в статті "Огляд праць над етнографією Галичини в XIX в."

Велику увагу фольклору та етнографії, або народній пісні і творчості, народним звичаям та обрядам, Франко надав ще змалку. Звичайно, народні пісні він чув із вуст матері, якій і присвятив свій перший автобіографічний вірш "Пісня і праця", де є такі рядки: "Малим ще хлопчиною В мамині пісні заслухувавсь я; Пісні ті стали красою єдиною Бідного мого, тяжкого життя".

Будучи гімназистом, він записав два збірники співанок.

У подальшому творчому шляху фольклорні та етнографічні студії були певно основою його літературної творчості. Під його безпосереднім впливом і порадами постала в Галичині низка

фольклористів-збирачів, свідомих своєї вельми потрібної праці.

Так, за його намовою Ольга Рошкевич збрала у своєму селі Лолин весільні пісні, які І. Франко на початку осені 1878 року привіз до Львова, і, прочитавши їх, написав такого листа нареченій: "Ще в Долині в суботу рано читав твої ладканки, і ти не повіриш, як вони ми сподобалися. Що я кажу – сподобалися! Ще відколи слухаю та читаю народні пісні, – вони ніколи не зробили на мене такого глибокого враження. Се певно тому, що перший раз лучаєсь мені бачити одну групу пісень в цілості і то ще в такій повній і багатій. Але кілька там пречудових образів попри дикий і напів виробленій формі, – кілька чут, кілька геніальних порівнянь, кілька глибоко-старинних споминок та окрушин, становлячих цілий матеріал соціологічний, етнологічний і мовний".

Народна творчість розсипана у Каменяревих творах всюди доречно і багато, але, мабуть, найвагомішими працями є загальновідоме глибоке дослідження "Студії над українськими народними піснями", ґрунтовні "Галицько-руські народні приповідки" у трьох томах (шести випусках), п'ятитомник "Апокрифи та легенди з українських рукописів".

Зібрані народні пісні сестрою Ольги Рошкевич, Михайлиною Франко, використав у чудовому дослідженні "Жіноча недоля в руських піснях народних" (1883). А записана Михайлиною пісня про шандаря від Явдохи Чігур у письменника виллється пізніше у блискучу драму "Украдене щастя", що є прикладом того, як народні пісні впливають на художню творчість.

Ще один огляд, тобто рецензію на вихід книжки С. Єфремова про українську літературу не надруковано у 50-томнику. Тут багато імен письменників, назв творів. Франко додає свої, пропущені в Єфремова. І що б він не писав, чому б не давав характеристику, завжди в нього була не лише турбота про працю на ріднім полі. Чому ж так стається, що найздібніші учні, обурювався він, такі як Єпіфан Славинецький, Симеон Полоцький, Степан Яворський, Дмитро Туптало, Теофан Прокопович "ідуть у московщину і помагають там витворити ту державно-централістичну машину, яка від 200 літ матеріально висисає і духовно гнобить Україну?" [6].

Полеміка "Кринос – Кринос!" з композитором Остапом Нижанківським вихлюпнулася з приводу замітки Франка про те, що музика геніально-го українського композитора Миколи Лисенка

має звучати, виконуватися по-українському, відповідно до глибоконародних традицій, українського мелосу. Щоб не було по-чужинському, не панував "неподільно дух церковної музики", або як колись точно схарактеризував Тарас Шевченко, щоб не ревли немов з Бортнянського.

Для М. Лисенка найважливішим було вчитися у народу мови, національних традицій, пісні, музики. "Кращих контрапунктистів як наш люд співаючий не вигадає, – писав він. – І на диво усе без консерваторій, без підручників до гармонії велемудрих. Який то в ньому сидить запас музичного чуття, здібності, творчості!"

Своєму девізові – творити питому українську красу в музиці, шукати її і добувати з народних пісень – Микола Віталійович лишився вірним до останньої хвилини життя.

Франкові статті "Думки профана на музикальні теми" дають підтвердження основному, визначальному в Лисенковій творчості. У Галичині, пише Франко, "Бортнянський зробився злим демоном нашої музики. Він заслонило собою нашим композиторам увесь світ, відучив їх чути голоси природи, зашпунтував їх вуха на чари нашої народної пісні, накинув усій нашій музиці шаблонний, не національний і неприродний характер. Кожного постороннього знавця – будь він Ніщинський чи Лисенко – вражає се від першого разу. Я мав нагоду прислухатися, як наші наймолодші композитори, навіть такі талановиті, як Остап Нижанківський і Філарет Колесса, надармо силкуються вибратися з-під фатального впливу Бортнянського".

Рецензує Каменяр і ґрунтовну, надзвичайно цікаву п'ятитомну працю професора Володимира Шухевича "Гуцульщина". Рецензія з'явилася 1902 року у віденському журналі "Zeitschrift für österreichische Volkskunde".

Хоч сам Каменяр належав до бойків, але особливе місце в його житті й творчості, як і багатьох інших письменників, займає Гуцульщина, життя гірського українського народу. Вона розлита в його творах всюди. Навіть у вірші "Підгір'я" опис краєвиду нагадує Прикарпаття. А ще гуцульська тема, можна сказати, цвіте в нього буйним цвітом у "Трен у нозі", "Як Юра Шикманюк брів Черемош", зрештою "Лель і Полель" тощо.

Про цей своєрідний і величний край та гуцулів писали і світові класики, такі як французький письменник Жюль Верн "Замок у Карпатах", і українці: Гнат Хоткевич у "Кам'яній душі" та "Гірських акварелях", Михайло Коцюбинський у

"Тінях забутих предків". Зокрема, останній у 1911 році визначив гірських українців так: "Гуцули найвинятковіший нарід з багатою фантазією, самотньою психікою. Глибокий поганин-гуцул все своє життя до смерті змагається зі злими духами, що розселились по лісах, горах і водах. Християнство стало йому лише не те, щоб прикрасити поганський культ. Скільки тут гарних казок, давніх переказів, повір'їв, символів. Збираю матеріал, відчуваю природу, дивлюсь, слухаю і вчуся".

На її теренах – горах і долинах, скелях і проваллях – збирали фольклор та робили етнографічні записи відомі закордонні вчені Р. Ф. Кайндль, Кольберг, Ф. Ржегорж, українці В. Гнатюк, Ф. Вовк, М. Шашкевич, І. Вагилевич, Я. Головацький, З. Ходаковський, М. Кордуба та багато інших. Фольклорно-етнографічні матеріали публікувалися переважно у виданнях Наукового товариства ім. Шевченка у Львові "Етнографічному збірнику", "Матеріалах до українсько-руської етнології". Володимир Шухевич зібрав і впорядкував п'ять томів етнографічних матеріалів "Гуцульщина", що є фундаментальною працею про цей гірський край навіть сьогодні. Франко в рецензії зазначає, що професор В. Шухевич, без сумніву, найкращий знавець гуцулів, збираючи роками вироби гуцульських промислів для різних музеїв, зробив спробу опрацювати в дохідливо злагодженому, широко розбудованому творі свої 20-літні спостереження про країну, народ цього оригінального куточка землі.

Каменяр останні роки свого життя влітку проживав на Гуцульщині, в селі Криворівня, біля Жаб'є, тепер Верховина, і знав життя українських горян наочно.

У колі Франкових побратимів Михайло Павлик займає окремішне місце, а серед визначних політичних діячів тодішньої галицької суспільності відіграв важливу роль у її розвитку. Тридцятилітню діяльність цього подвижника на громадсько-політичній полі, який (пише Франко до Драгоманова 30 червня 1888 р.) з пафосом стверджував, що наша програма – націоналізм. Йому Франко присвятив статтю під назвою "Михайло Павлик".

У "Мозаїці-2" надруковано і "Поєму про створення світу", або "Біблійне оповідання про Сотворення Світа в світлі науки", що подано без завершального розділу в 50-томнику. Очевидно, це зроблено з тієї причини, що у закінченні показано в непринадному світлі роль "богобраного"

народу в "творенні" Біблії, що була звичайною компіляцією, складеною на основі вірувань і легенд східних народів – Вавилонії, Месопотамії, Ассирії, Єгипту.

Вчений оперує конкретними науковими фактами, логікою доведень і доказів, текстами старовавилонського оповідання "Інума Іліш" про створення світу, викриває юдейські спекуляції від найдавнішого часу. Адже не тасмниця, що біблійні тексти і нині використовуються для різноманітних ідеологічних вивертів, особливо в плані згубних прагнень до світової цивілізації нав'язливих і хворобливих для світової цивілізації панування. Зрештою, серед простих людей, які не заглиблюються у суть біблійних текстів, існує безкритичне, вибіркове, а тому не правдиве сприйняття.

Окрім того, що у Біблії близько 10 тисяч суперечностей, які виявив християнський священик Т. Сендерленд, викладач духовної семінарії для проповідників у Бостоні (США) (див. П. Ф. Дарманський "Земні джерела "Святого писма"), там багато такого, що не можна вважати "боговим" одкровенням.

Порівняна релігія показала, що чимало з того, що "ми вважали питомим єдино жидівській релігії, в дійсності знаходиться в релігійних віруваннях многих народів на усім світі, – пише І. Франко в поемі. – Пильне, терпеливе й симпатичне студійованне нехристиянських релігій, якому десятки талановитих вчених посвятили усе своє життя, виявило на денне світло безліч чудових подібностей і понять, які досі вважали люди виключно біблійними, а які не лише що не є зівсім біблійного походження, але навпаки в многих випадках є хронологічно много вчаснішими, а просто запозиченими Жидами з інших, ще раніших релігійних думок".

Автор додає, що наука довела непевність багатьох догматичних тверджень Біблії, у якій багато хто шукав втіхи і заспокоєння, а темний народ "беззастережно молився жидівським богам". Таке підтвердження маємо в багатьох славних філософів світу чи то античності, епох Відродження, Просвітництва, пізнішого часу. Від Геракліта і Сократа, Платона й Арістотеля, Декарта й Дідро, Вольтера й Гольбаха, вже не кажучи про XIX і XX століття і менше відомих критиків чи прихильників віри та релігії. Це Марк Аврелій і Еразм Роттердамський, Лео Таксіль і Зенон Косідовський, Ернест Ренан і лорд Болінброк, Георг Гегель і Фрідріх Ніцше, І. Нечуй-Левицький і Леся Українка, багато інших світових геніїв і також світоців України.

А натуру так званого "боговибраного", як тоді писалося, гебрейського народу І. Франко бачив у своєму житті на кожному кроці й описав не лише в художніх творах, таких, як "Борислав сміється", "Воа constrictor", "По-людськи", "Жидівські мелодії", "Перехресні стежки", "Петрії і Довбошуки", "Гава і Вовкун", а й у численних статтях – "Шевченко і Єремія", "Шевченко і критики", "Диявольське і гідне осуду підбурювання", "Що значить солідарність?", "Питання жидівське", "Жидівська війна", "Мої знайомі жиди", "Жидівська держава", "Нові дослідження над найдавнішою історією жидів", "Енциклопедія юдаїки", збирався видати єврейський словник тощо. Він давав зрозуміти, як порятує ця нація на українських землях.

Каменярь у статті "Семітизм і антисемітизм у Галичині" [7] писав, що "єврейство витворило особливу збірну організацію, призначену одиноким до визискування інших".

Чому? Бо ще Карл Маркс у 1843 році в статті "Юдейське питання" зводить єврейську національність виключно до економічного егоїзму ("Deutsche-Französische Jahrbücher"): "Химерична національність Жида – се національність купця, взагалі капіталіста"... Як тільки суспільству пощастить знищити емпіричну суть жидівства, себто торгашество з усім тим, що його викликає – Жид перестане існувати, бо його самопізнання не буде мати вже під собою ґрунту" [8].

Ось ще його відомі й знамениті слова: "Якою є світська основа єврейства? Практична потреба, своєкорисливість. Яким є світський культ єврея? Торгашество. Хто його світський бог? Гроші... Гроші – це ревнивий бог Ізраїлю, перед лицем якого не повинно бути ніякого іншого бога" [9].

Той же Маркс вживав слова "єврей", "іудей" у розумінні "лихвар", а слово "єврейство" у значенні гедлярства, крамарства. В архіві великих марксистів є фраза, що "Жиди захоплювали собі всі найвигідніші промисли і оборудки" [10]. Не повірити ідеологу комуністичного світогляду, який так добре знав своїх співвітчизників, неможливо. Навіть марксистизм визнали цей "божий дар" у своєму народі.

Як зазначав Франко, "Поема про сотворення світу" написана поборниками правдивості, або точніше "темноти та безмисності серед народу". Про це він пише в листі до М. Драгоманова 14 лютого 1886р.: "А надто хочу з "Нового завіту" вибрати якнайбільше цитат, котрі могли бути на руку всяким поборникам темноти". Адже "Бог вис-

тупає як бог самих тільки жидів; він велить їм без пощади вбивати людей іншої національності... Побільшували лихо ще жидівські і християнські богослови... Велика частина тих ніби божих слів, переданих нам у книгах Мойсея і пророків, містить погані прокляття на різні народи, погрози та лайки, по нашому розумінні, зовсім негідні божого імені" [11]. Це можна вичитати в багатьох біблійних пророків і він тут лише констатував та стверджував цю свою думку на фактах повсякденного життя в Галичині.

Політичні статті І. Франка – творця кількох партій у Галичині, зокрема радикальної, – це історія політичної роботи, життя та боротьби його однодумців. У "Житті і Слові" він вів рубрику "Політична хроніка", що давало можливість стежити майже за всіма політичними з'їздами партій, боротьбою між москвофілами й народовцями та радикалами, українцями і поляками, роздивлятися передвиборну боротьбу всілякого сторонництва, виборів до австрійського та львівського сеймів. А також відповіді І. Франка як одного з творців партій своїм опонентам ("Як я став "казеним радикалом").

Під умовною назвою "Туманення, визискування, упослідження" ("Дзвін", 1878) І. Франко друкував розповіді селян із різних повітів Галичини, зокрема з його рідного села Нагуєвичі Дрогобицького повіту, про визиск і пригнічення простого люду з боку попів та інших соціальних п'явок.

В одному з оповідань прямо й зазначено, що "піп працює з жидом рука в руку", але попи дурять "гірше жида". Ось де моральний занепад духівництва, чи то образ соціального визискувача. А ще так зване "визискування захисників віри і релігії", а ще надужиття урядників, від котрих не раз доводилося терпіти селянинові.

Для ознайомлення з політичним життям західноєвропейських країн існує Франковий переклад нарисів Шарля Сеньобоса "Сучасна Англія", надрукований окремим відбитком 1898 року. Розповідь ця не просто дотична до британської політики та її реформ, парламентських виборів, а розкриває явища політичного життя на Британських островах, що може стати в пригоді не лише для історика, а й для нинішнього українського парламентського політикуму, уряду, партійців, політологів. А для Каменяря політичний розвиток України був надто важливим. Адже політика формував устрій держави, боротьба між партіями була наукою, тобто мала стати для українських прибічників хай і теорією, але

підручником їхнього копошіння і тузлування. Виступ поета Байрона на захист лудитів, Бабєфа проти великих магнатів і приватної власності, що таке чартизм, хто такі консерватори, віги, фабіанці, боротьба між партіями та громадськими утвореннями тощо, – все це екстраполюється, наприклад, на політичні перипетії сьогодення, на тло міжпартійних, міжконфесійних і міжетнічних протистоянь. Зрештою, війна і боротьба Ірландії з Англією, що тяглася від 1793 року за незалежність, хоч і створено Сполучене Королівство Великої Британії й Ірландії, триває й досі.

Перекладаючи уваги Гаустона Стюарта Чемберлена "Раса, нація, герої", Франко мав на оці розвиток свого народу, а отже, мав потребу в тому, щоб якнайбільше знати, що на цю тему написано в інших країнах.

За догматичним твердженням Біблії, людність на Землі пішла від Сема, Хама і Яхвета. Це дуже обурювало мислячих і розумних людей, можливо, й витворило, на думку автора, "сильний антисемітський рух". Точніше, антисіоністський. Автор, зокрема, уточнює, що "семітам, під котрими в звичайнім житті розуміємо тільки Жидів (що бодай є наскрізь конкретний, на досвіді опертий образ) ми протиставимо "Арійця".

Чимало місця в праці Гаустона Чемберлена відведено національному питанню. З'ясовуються образи юдейських відгалужень, зокрема, сефардимів і ашкеназів, подається значення раси, нації і звичайно героїв, означаються п'ять головних умов, від яких залежать походження і розвиток раси. Тут Франко також черпав факти діяльності світових гебреїв для ствердження своїх думок щодо їхньої діяльності на терені тодішньої Галичини.

Ось один висновок. "Ціле значінє Жидів, – говорить він, – лежить в чистоті їх раси: тільки вона додає їм сили і тривкості і як вони пережили народи старого світа, так само, дякуючи знайомості сего природного закона, переживуть усі теперішні племена, що вічно мішаються одні з одним".

Розуміння органічного зв'язку між расою і нацією є зрозуміння такого ж органічного зв'язку між нацією і її квінтесенцією – героєм або генієм. Така основна думка в праці Чемберлена, що подарував нам перекладач І. Франко. А як критик, говорив, що героями і героїзмом можна назвати тільки таке діло чи постать, де "мука й терпіння одиниці здобуває або окуплює добро цілого народу, цілої людности". Мав на оці Тараса Шевченка, розтлумачуючи та

аналізуючи його поеми "Сон" і "Кавказ".

Є праця І. Франка як аналітика всієї соціал-демократичної, зрештою, комуністичної ідеології "Соціальна акція, соціальне питання і соціалізм", де він сто років тому в 1904 році прямо заявляв, що не боронить соціалізм і завважував, що "соціалізм" як щось "одноцільне взагалі не існує, що були й є різні соціялістичні теорії від Платона до найновіших часів".

У Платоновому виховному "Бенкеті", або, як називає його Каменяр, "Сімпозион" (сімпосій – жанр застільних розмов, створений Платоном. – М. В.), мудрець Сократ і дух його філософствування є основою, коли персонажі розмірковують над Еросом – Богом кохання. Мабуть, проблема виховання на такому делікатному, здавалось би, міфологічному образі в "Бенкеті", що є центральною, найбільше й зацікавила Франка-перекладача.

Якщо в "Державі" можна віднайти в'їдливу сатиру як на будь-яку тиранію, так і на всі види олігархії, то в "Бенкеті" імпонувала йому, очевидно, теорія Ероса, як вічного потоку любові й творчості. Крім трансцендентально-діалектичного вчення про ідеї, твір від початку до кінця пронизаний болісно-солодким відчуттям життя, у якому ідеальне й матеріальне безнадійно сплутані й перемішані – інколи навіть до повного нерозпізнавання.

Віднайдений уривок давньогрецького письменника, найвидатнішого, як пишуть критики, з представників так званої "нової комедії" кінця четвертого – початку третього століття Менандера, І. Франко перекладає під назвою "Право дитини". Менандера наслідували великі творці, наприклад, Плавт, Теренцій.

Менандер, хоч і комедійник, проте всюди вводить серйозні мотиви. Щастя і нещастя, наприклад, у нього приходять до людини не від богів, яким ніколи було турбуватися про кожну людину зокрема, а від її власної вдачі.

Художня сила Менандера – у майстерності індивідуальної характеристики, і характеристика стає у нього однією з пружин у розвитку дії. Як засіб популяризації елліністичної філософії й комедії, його твори мали не тільки художнє, а й освітнє значення для всього грецького світу, пізніше – Риму. А цей факт аж ніяк не міг обійти Франка. Тим паче, за часів Плутарха Менандер був улюбленим поетом грецького освіченого суспільства. Антична літературна критика цінувала у нього як влучність зображення, так і

стилістичну майстерність — вишуканість мови, "грацію" діалогу, в чому Менандер не мав суперників. Він володів всіма регістрами звичайної мови, яку вмів пристосовувати "до будь-якого характеру, до будь-якого настрою, до будь-якого віку" (Плутарх). Мистецтво "нової" комедії Менандера мало великий вплив на західноєвропейську драму, що дуже цінував І. Франко і взявся донести до нас Менандерове слово і його морально-етичний, філософський, зрештою, дидактичний зміст.

За попередніми підрахунками франкознавців творча спадщина І. Франка, окрім академічного зібрання творів у 50-ти томах, налічує приблизно стільки ж. Варто назвати хоча б п'ятитомник апокрифів, шестикнижжя "Галицько-руських приповідок", сотні поетичних літературознавчих, історичних і політичних праць, сотні перекладів з мов народів світу. Все це потребує великих творчих, матеріальних і людських ресурсів для вивчення і видання неоцінених скарбів нашого титана-мислителя, вченого й поета, політика й перекладача, редактора і видавця. Створене й зроблене ним має залишитися для вдячних нащадків, для розбудови нашої держави.

1. *Літературно-науковий вісник*. — 1913. — Т. 63. — № 9. — С. 259.
2. *Франко І. Мозаїка*. — Л., 2002. — 432 с.
3. *Іван Франко: "З останніх десятиліть XIX в."*; Драгоманов М. Документи і матеріали. — № 321. — С. 576.
4. *Франко І. Зібрання творів: У 50 т.* — Т. 45. — С. 448.
5. *Там само*. — Т. 41. — С. 379.
6. *ЛНВ*. — 1904. — Т. 27. — № 78. — С. 108.
7. *Франко І. Мозаїка*. — Л., 2002. — С. 313–330.
8. *ЛНВ*. — 1908. — Т. 43. — № 79. — С. 257.
9. *Маркс К., Енгельс Ф. Твори*. — Т. 1. — С. 379, 381.
10. *Там само*. — Т. 5. — С. 348.
11. *Франко І. Зібрання творів: У 50 т.* — Т. 35. — С. 268.

Твори І. Франка поза академічним виданням
(Опубліковано в книжці "Мозаїка". — Л., 2002. — 432 с.)

- "Розвивайся ти, високий дубе..." "З вершин і низин" (1893). — С. 74–75.
- "Не пора, не пора, не пора..." "З вершин і низин" (1893). — С. 69–70.
- Ляхам. "З вершин і низин" (1893). — С. 73–74.
- Хрест. "Греко-католицький церковний календар" (Варшава, 1888). — С. 24.

Самбатіон. "З вершин і низин" (1887). — С. 24–32.

Пір'я. "З вершин і низин" (1887). — С. 32–34.

Асиміляторам. "З вершин і низин" (1893). — С. 234–236.

Заповіт Якова. "З вершин і низин" (1893). — С. 236–237.

Великі роковини. "Літературно-науковий вісник" (— Т. 4. — Кн. 2. — С. 129–136), (Франко І. Твори. — 1929. — Т. 28. — Кн. 2. — С. 5–54).

Гей, Січ іде. "Новий громадський голос" (1905. — 12 жовт. — С. 237).

Верхліцький Ярослав. Бар-Кохба (Уривок із поеми). "Літературно-науковий вісник" (1899. — Т. 7. — Кн. 9. — С. 296–303. — Т. 8. — Кн. 11. — С. 209–220. — Т. 8. — Кн. 12. — С. 222–232), (Франко І. Твори. — 1929. — Т. 28. — Кн. 2).

Розенфельд Моріц. Моя пісня. "Неділя" (1911. — 11 черв.). (Франко І. Твори. — 1929. — Т. 27. — С. 342).

Розенфельд Моріц. Пісня робітників. "Неділя" (1911. — 5 серп.). (Франко І. Твори. — 1929. — Т. 27. — С. 343).

Із лектури наших предків. "Стара Україна" (1924. — № 12. — С. 79–183). З приміткою: "Тут стаття уривається. Цифра "1" на початку статті і слова в рукописі "Далі буде" вказують, що була закроена ширше, однак, на жаль, не закінчена".

Причинки до оцінення поезій Тараса Шевченка. "Світ" (1881. — Ч. 8–9. — С. 158–161; Ч. 10. — С. 171–172).

Про життя і діяльність Олександра Кониського. (Франко І. Про життя і діяльність Олександра Кониського. — Л.: Вид-во товариства "Просвіта", 1901. — 36 с.).

Олександр Яківлевич Кониський. "Літературно-науковий вісник" (1901. — Т. 13. Кн. 1. — С. 115–116).

"Вік" (1798–1898). Томи I, II, III. "Літературно-науковий вісник" (1902. — Т. 19. — Кн. 8. — С. 100–102).

Українсько-руська література і наука в 1899 році. "Діло" (1900. — Ч. 1. — С. 1–2).

З останніх десятиліть XIX в. "Літературно-науковий вісник" (1901. — Т. 15. — Кн. 7. — С. 48–67). Уривок вміщено на с. 49–50 часопису.

Огляд української літератури у 1906 р. "Рада" (1907. — 11, 14, 16, 30 січ., 22 лют.).

Новини нашої літератури. "Літературно-науковий вісник" (1907. — Т. 38. — Кн. 10. — С. 139–141).

Українська трибуна в Росії. "Літературно-науковий вісник" (1906. – Т. 25. – Кн. 8. С. 335–343).

Україна. Науковий та літературно-публіцистичний журнал. "Літературно-науковий вісник" (1907. – Т. 38. – Кн. 6. – С. 507).

З приводу фейлетону Свистуна... "Літературно-науковий вісник" (1901. – Т. 13. – Кн. 1. – С. 39–41).

Ще у справі одної рецензії й її рецензентів. "Діло" (1917. – 23 листоп.).

Поет зради. Вперше опубліковано німецькою мовою під назвою "Ein Dichter der Verrathes" у виданні "Die Zeit Bd.II (№136. – 8 трав. – С. 86–89); Franko Iwan. O literaturze polskiej: Wyboru dokonat M. Kirilowski. – Krakow, 1979. – С. 60–70.

Теперішня хвиля а русини. "Діло" (1883. – 29 верес. / 11 жовт.).

Між своїми. "Молода Україна" (Л., 1910. – Ч. 1. – С. 96–97).

З кінцем року. "Жите і слово" (1896. – Т. 5. – С. 401–407).

Український і галицький радикалізм. "Жите і слово" (1896. – Т. 6. – С. 244).

Не так тії вороги, як добрії люди. "Жите і слово" (1896. – Т. 6. – С. 244–250).

Коли не по конях, так по оглоблях. "Жите і слово" (1897. – Т. 6. – Кн.1. – С. 16–17).

Uhraina ingredienta. "Жите і слово" (1895. – Т. 4. – С. 470–483).

Двоязычність і дволичність. "Літературно-науковий вісник" (1905. – Т. 30. – Кн. 1–3. – С. 231–244).

Сухий пенъ. "Літературно-науковий вісник" (1905. – Т. 29. – Кн. 8. – С. 85–88).

Бледнов. "Кур'єрі львівському" (1892. – № 104–108, 110–111).

Семітизм і антисемітизм у Галичині. "Przeglad spoleczny" (Т. 3. – № 5. – С. 431–444). А також у книзі "В наймах у сусідів" (1914. – С. 115–131).

Жидівська держава. Опубліковано польською мовою під назвою "Panstwo zydowskie" в "Tydzien" (1914. – № 10. – 9 берез. – С. 73–74).

Мої знайомі жида. "Діло" (1936. – № 117–119). Написано близько 1908 р.

Із історії робітничого руху в Австрії. "Przeglad spoleczny" (Т. 2. – № 2. – С. 402–406). А також у книзі "В наймах у сусідів" (1914. – С. 30–37).

З новим роком (1897). "Жите і слово" (1897. – Т. 6. – Кн. 1. – С. 1–12).

Фабіанці і фабіанізм. "Жите і слово" (1897. – Т. 6. – Кн. 1. – С. 16–17).

Соціалізм і соціал-демократизм. "Жите і слово" (1897. – Т. 6. – Кн. 4. – С. 265–292).

До історії соціалістичного руху. "Літературно-науковий вісник" (1904. – Т. 25. – Кн. 7. – С. 134–152).

Мозаїка-2

1. Поезії, поетичні переспіви, переклади

Посвята Михайлові Петровичу Драгоманову (У виданні "Фавст". Трагедія Йогана Вольфганга Гете. Часть перша. У Львові. 1882).

Кантата, уложена на вечер О. Я. Кониського дня 22 січня 1885 р. під музику гімназиста Остапа Нижанковського (Діло. – 1928. – № 84).

Муляр Никифір (2 черв. 1902) (Література і мистецтво. – 1941. – Ч. 4).

Притча про немилосердя (Євангелія Матвія. ХУІІІ, зач. 23–35) (Писано 1 січня 1913) (Діло. – 1913. – Ч. 5).

З великої війни ("Дала лиш знать себе зима", "А мав я також два видіння", "А другий раз було село" (19–20.08. – 1915) (Діло. – 1915. – Ч. 9).

Інвазія ("Несемо вам, чого у нас так много") (16.X.1915) (Діло. – 1915. – Ч. 72).

Усміх фортуни ("Їх мучив страх, побоювання брало") (26.X.1915) (Діло. – 1915. – Ч. 86).

З Панасових оповідань. І. Москаль у диму ("З Москалями мали ми") (05.11.1915) (Життя і знання. 1915. – № 5. – С. 139–140).

Привіт ("Підгір'я моє ти зелене") 1.2.(1916); (Література і мистецтво. – 1941. – № 5).

Пісня Дебори (Писано д. 27. серпня до 2 вересня 1912 року) (Відбитка з: Неділя. – 1912. – Ч. 38).

2. Літературознавство, мистецтво, наука, релігія

Допис І. Франка до статті П. Бажанського "До ластівки". Дуєт на Тенор і Баритон з фортепіаном, (Зоря. – 1885. – Ч. 23. – С. 276 з підписом "И. Ф.")

"Передне слово" до книжки "Обрусителі. Повість із суспільного життя поліської країни, Н. Ланской. З великоруского переклала (Ольга Рошкевич). У Львові, 1885.

Передмова (М. Драгоманов. Листи до Івана Франка і інших. 1887– 895. Видав Іван Франко. – Л., 1908.).

Відозва (Про збирання народних пісень) (У Львові дня 9 н. ст. грудня 1894) (Народ. – 1894. – № 22).

Емерик Турчинський (посмертний спогад) 17.4.1896 (Kurier Lwowski. – 1896. – № 107 (від 17 квітня).

Огляд праць над етнографією Галичини в ХІХ в. (4. ХІ. 1900) (36. Первісне громадянство та його пережитки на Україні. – 1928. – Вип. 1. – С. 157–163).

Михайло Павлик. Замість ювілейної силуетки (ЛНВ. – 1905. – Т. 29. – Кн. 3).

Нова історія українського письменства. (Сергій Єфремов. Історія Українського письменства, "Діло", 1911) Львів, дня 2–3 вересня 1911 (Діло. – 1911. – Ч. 196. – С. 1. – Ч. 197. – С. 1–2. – Ч. 198. – С. 1–2).

Із Наукового Товариства (аристів) а імені Шевченка (Діло. – 1911. – Ч. 198; за 7 вересня, с. 4).

Євген Юриницький (Неділя. – 1911. – Ч. 36. – С. 6–7).

"Крило – Крило!" (10.11.1911) (Діло. – 1911. – Ч. 254; від 15. н. ст. падолиста).

Проф. В. Шухевич. Гуцульщина (ЗНТШ, т. ССХХІІІ, с. 226–283) (Zeitschrift für österreichische Volkskunde. – 1902. – № 5).

Біблійне оповідання про Сотворення Світа в світлі науки. Закінчення ("Новий Громадський Голос" 1905) (Вінніпег, 1918).

3. Політика

"Туманення, визискування, уопослідження". Пояснення І. Франка до розповідей селян про життя ("Дзвін", 1878).

П. Вахнянин серед "сміття" (Народ. – 1893. – Ч. 19–20).

А хто виграв? (Народ. – 1893. – № 22. – С. 289–291).

Два з'їзди (Народ. – 1894. – № 5. – С. 72–75).

Сучасна хроніка (Вистава. Русини і Поляки. З'їзди і торжества. Віче мазурське) (Народ. – 1894. – № 16).

"Реалісти чи кар'єристи?" (Життя і Слово. – 1896. – Т. 5. – Кн. 2. – С. 73–92).

Політична хроніка (Католицьке віче. Посольські правозадання д. Романчука. Малярсько-

москвофільське збратанє у Верецьких) (Життя і Слово. – 1896. – Т. 5. – Кн. 2. – С. 154–156).

Політична хроніка (П'ятий з'їзд русько-укр. радикальної партії. Передвиборчі заходи. Галицька конституція в австрійському парламенті. Нова руська партія. Заява) (Життя і Слово. – 1896. – Кн. 4. – С. 309–317).

Як я став "казенним радикалом" (Замість політичної хроніки) (Життя і Слово. – 1897. – Кн. 5. – С. 473–500).

Політична хроніка (Спростованє посла Романчука і дещо для його пояснення) (Життя і Слово. – 1896. – Кн. 5).

Пригода З. Авдіковського дня 1 серпня 1848 року. Писано дня 5 мая 1912 (Неділя. – 1912. – Ч. 18).

4. Переклади з історії, політики, драматургії, філософії, релігії

Сучасна Англія. Нарис розвою її політичного життя 1814–1896 рр. Шарля Сеньобоса. (З французької переклав Іван Франко. Львів, 1898).

"Раса, нація, герої". Уваги Гаустона Стюарта Чемберлена (Передмова І. Франка. – ЛНВ. – 1899. – № 7).

Менандр. Право дитини. Новознайдена сцена з Менандрової комедії. Передмова, переклад І. Франка. (ЛНВ. – 1908. – Кн. 1. – Лютий).

Три святі грішники. Старохристиянські легенди. Переклад з передмовою Івана Франка (Марія Магдалина. Марія Єгиптянка. Марина монах) (Пам'ятки українсько-руської мови і літератури. – Л., 1910. – Т. 6).

Плятон. "Сімпозион" ("Бенкет") (Переклад і передмова Івана Франка. Написано 10–17 грудня 1911, видано: Львів, 1912).

М. І. Женченко,

асист.

УДК 655. 41: 342. 761

Видавнича діяльність правничих комісій УАН–ВУАН та Юридичного видавництва при Нарком'юсті УРСР у 20-ті роки ХХ століття

Розглядаються осередки видання правничої літератури в радянській Україні 20-х років ХХ століття.
The centres of the edition to the legal book in Soviet Ukraine the 20-th years of the 20-th century are considered.

Становлення України як демократичної правової держави, формування засад громадянського суспільства безпосередньо пов'язано з підвищенням правової освіти громадян. З огляду на це, за роки незалежності в Україні значно активізувалося видання юридичної літератури, з'явився ряд нових видавничих організацій, які спеціалізуються на випуску літератури правової тематики.

Проте будувати сучасну видавничу мережу в галузі права неможливо без знання історії правничого книговидання, у якій, на жаль, можна назвати лише окремі періоди існування української державності, а отже, й, власне, української правничої літератури.

Одним із таких періодів стало перше десятиліття радянської влади, яке на Заході назвали "золотим віком" української юридичної науки".

Видання правничої літератури у 20-ті роки ХХ століття переважно здійснювали дві організації – Українська Академія наук (УАН) та Юридичне видавництво при Нарком'юсті УРСР.

Діяльність Юридичного видавництва при Нарком'юсті УРСР залишилася поза увагою науковців, видання ж правничих комісій соціально-економічного відділу УАН–ВУАН докладно аналізуються у статтях і дисертації Т. В. Вересовської [6–8] та згадуються у колективній праці "Академічна юридична думка" [1], монографіях Б. М. Бабія [3–4]. Проте у зазначених роботах розглядаються окремі публікації, об'єктом же нашого дослідження є видання як поліграфічно самостійно оформлений друкований виріб, що має вихідні відомості.

Таким чином, метою даної статті є:

– проаналізувати діяльність основних осе-

редків видання власне української правничої літератури в перше десятиліття радянської влади;
– подати уточнений перелік видань правничих комісій УАН–ВУАН;

– охарактеризувати тематико-типологічний репертуар Юридичного видавництва Нарком'юсту УРСР.

Дослідження проводилося на основі даних бібліографічного покажчика "Видання Академії наук УРСР (1919–1967): Суспільні науки" [9], списку видань ВУАН, наведеному в статті В. Врублевського [10], та каталогу видань Юридичного видавництва Нарком'юсту УРСР за 1924–1928 роки [11].

Ідея заснування академії вперше виникла серед членів Наукового товариства ім. Т. Шевченка (НТШ) у Львові, її підхопило і розвинуло Українське наукове товариство у Києві (УНТ). На засіданні ради УНТ 8 липня 1917 року було сформовано комісію, що почала опрацьовувати плани перетворення Товариства на Українську академію наук (УАН). Гетьман П. Скоропадський 14 листопада 1918 року затвердив закон про заснування УАН у Києві та її перший склад – 12 дійсних членів.

З перших днів існування Академії актуальним стало питання про створення власного видавництва. Вже в 1918 році була організована та почала функціонувати Редакційно-видавнича комісія, яка і стала першим академічним видавництвом.

Згідно з Постановою Раднаркому УРСР "Об украинской академии наук" від 25 січня 1921 року було вирішено:

"1. Закрепить за Академией наук здание бывшей Киевской 1-й гимназии и бывшего пансиона Левашевой.

2. Передать в преимущественное пользование Академии наук достаточно оборудованную ти-

пографію в Києве и обеспечить ее бумагой для академических изданий..." [12, 49].

Проте рішення про передання друкарні залишилося тільки на папері, практично ж видавнича діяльність Української Академії наук (з 1921 р. вона стала називатися Всеукраїнською) розпочалася лише в 1923 році, коли декретом Раднаркому Академія все ж таки отримала у свою власність друкарню Києво-Печерської лаври, яка завдяки зусиллям Секретаря ВУАН А. Кримського та працівників канцелярії була відроджена. Така підтримка владою української науки пояснювалася прийнятим партійним керівництвом на XII з'їзді партії у 1923 році рішенням про початок проведення політики українізації, метою якої було залучитися підтримкою українського народу, завоювати його прихильність, оскільки за визнанням Сталіна Україна становила "слабку ланку Радянської влади" [13].

Розширенню видавничої діяльності Академії у 1924–1928 роках сприяло підписання договору з видавництвом "Червоний шлях", згідно з яким останнє взяло на себе управління академічною друкарнею і зобов'язалося зі своїх прибутків щомісячно видавати безоплатно 10 друкарських аркушів академічних видань, а також надані в 1925–1926 роках державні асигнування на видавничі потреби ВУАН [10].

Книги правничої тематики видавав Соціально-економічний відділ ВУАН, який об'єднував два наукових товариства – економістів і правників.

Юридичний "клас" відділу розробляв теорію й історію права. З цією метою було утворено кафедри філософії права, порівняльної історії права, західноруського та українського права, українського і звичаєвого права, державного, адміністративного й міжнародного права, кримінології, цивільного права й цивільної політики, церковного права [3].

Протягом 1918–1919 років у відділі було створено постійну комісію для вивчення історії західноруського та українського права та комісію звичаєвого права.

Комісія для виучування історії західноруського та українського права була утворена за пропозицією академіка Ф. Тарановського при кафедрі західноруського та українського права; її основним завданням стала розробка проблем історії держави і права, головним чином у період XVI–XVIII століть. Тому в працях наукових співробітників цієї комісії висвітлювалися питання історії Литовського статуту, магдебурзького права, луцького трибуналу 1578 року,

центральної державних установ гетьманської України тощо.

Творча спадщина кафедри й комісії становить майже 180 праць, що містяться переважно у восьми збірниках "Праць Комісії для виучування історії західно-руського та українського права", які виходили друком протягом 1925–1930 років накладом 1000 (вип. 1) та 1200 (вип. 2–6, 8) примірників. Сьомий випуск повністю знищено, оскільки в ньому було опубліковано статтю за судженого в справі СБУ М. Є. Слабченка. Не дійшов до друкарні й запланований дев'ятий випуск [7].

Серед праць комісії були як наукові статті – "Карний зміст "потока" "Руської Правди" С. Борисенка, "Луцький трибунал" Г. Попова (вип. 1); "Генеральна старшина на Лівобережній Україні XVII–XVIII вв." Л. Окиншевича, "Право необхідного спадкування за Литовським статутом" (вип. 2); "Про смердів "Руської Правди" М. Максименка, "Утворення професійної адвокатури в Литовсько-Руській державі" С. Борисенка (вип. 3), так і монографії – "Громадський (копний) суд на Україні-Русі XVI–XVIII ст." І. Черкаського (вип. 4, 5) та "Центральні установи України-Гетьманщини XVII–XVIII ст." (вип. 6, 7).

Велика увага в комісії приділялася археографічній діяльності для виявлення та систематичної публікації юридичних пам'яток України литовсько-польської та козацької доби. Л. Модзалевський збирав документи Військового генерального суду Гетьманщини, готувалися до друку акти Луцького трибуналу другої половини XVI століття та акти Полкових судів (насамперед Полтавського). Однак комісії не вдалося здійснити свої плани про багатотомне видання пам'яток українського права, вийшов друком лише перший том збірника "Матеріали до історії українського права" за редакцією М. Василенка (1929).

Назавжди було втрачено також матеріали до словника-енциклопедії української юридичної старовини, що збиралися комісією з 1925 року [7].

Комісія звичаєвого права, заснована 1 січня 1919 року, займалася вивченням цивільного права взагалі та українського зокрема і порівняльно-історичним дослідженням розвитку цивільного права. Протягом 1925–1928 років було надруковано три випуски "Праць Комісії для виучування звичаєвого права" накладом 1000 (вип. 1) та 1200 (вип. 2, 3) примірників, до яких увійшло понад 70 великих досліджень наукових співробітників

комісії, серед них: "З минулого (Нарис спадково-правних стосунків села Прохорів)" М. Товстоліса (вип. 1, 1925), "Студії з українського звичаєвого права" В. Завітневича (вип. 2, 1928), "Нариси звичаєвого права України" В. Камінського (вип. 2-3, 1928), "Революційне радянське звичаєве право" О. Малиновського (вип. 3, 1928) та ін. [8].

У спеціальній **Правничо-термінологічній комісії** при ВУАН проводилася термінологічна праця в галузі українського права, результатом якої став великий "Російсько-український словник правничої мови", виданий ВУАН за головною редакцією академіка А. Кримського і фактичною редакцією І. Черкаського (1926).

У 1927 році розпочала діяльність **Комісія для вивчення радянського права**, у якій працювали секції кримінального та адміністративного права. Організатором, а потім і головою комісії був А. Кристер.

Комісія видала лише один випуск "Адміністративне право" (1929) збірника "Наукові досліді та розвідки Комісії радянського права" за редакцією А. Кристера. На початку 30-х років академію було реорганізовано, діяльність правничих комісій зупинилася.

Якщо академічне видавництво публікувало виключно наукові праці українських правників, призначені вузькому колу спеціалістів, попит інших верств населення задовольняло спеціалізоване **Юридичне видавництво**, створене на основі "Положення об юридическом издательстве Наркомюста" від 15 серпня 1923 року.

Юридична література видавництва була розрахована на депутатів, працівників виконавчих органів рад, юрисконсультів, суддів, адвокатів, нотаріусів, прокурорів, а також студентів юридичних вищих навчальних закладів.

Протягом 1924-1928 років у Юридичному видавництві виходили друком переважно офіційні видання законодавчих і нормативно-правових актів УРСР: "Адміністративний кодекс", "Кримінальний кодекс", "Трудовий кодекс" тощо, збірники "Найважливіші ухвали цивільної касаційної колегії Найвищого суду за 1925 р.", "Промышленность. Законодательство и ведомственные распоряжения", "Збірник постанов Цивільної касаційної колегії Найвищого суду УРСР 1926 р." та ін.

Ще одним пріоритетним напрямом книговидавання, що було особливо важливо для пересічних громадян, стало видання практичних коментарів до законодавчих актів УРСР з різних галузей права: "Цивільний процесуальний кодекс УСРР"

(текст та практичний коментар з поартикульними поясненнями з ухвал цивільної касаційної колегії та пленуму найвищого суду Ф. Шостя), "Новый квартирный закон" (текст і постатейний коментар І. Готфрида), "Земельний кодекс УСРР" (текст та поартикульний коментар М. Гершенова та Е. Кельмана), "Уголовно-процессуальный кодекс УСРР в редакции 1927 года" (текст і практичний коментар М. Шаргей), "Поручительство" (науково-практичний коментар І. Новицького).

Друкувалися також виробничо-практичні видання – "Банковое дело. Руководство для банковских работников" С. Певзнера та І. Дрисина; навчальні видання – "Підручник цивільного права" В. Вольфсона, "Задачи по советскому уголовному праву" М. Гродзинського, "Курс административного права" В. Кобалевського; монографії – "Основные идеи гражданского права" Я. Канторовича, "Проблема развития акционерного права" С. Ландкофа.

Важливе значення для розвитку української правничої термінології мало видання "Практичного правничого російсько-українського словника", складеного С. Веретка та М. Матвієвським. Як зазначалося в анотації, "цей словничок має на меті дати практичного підручника української юридичної термінології при користуванні актами радянського законодавства на укрмові, а відтак – взагалі в зв'язку з українізацією радапарату та потребою правильно й одноманітно вживати українські правничі терміни" [11].

Крім неперіодичних видань, Юридичне видавництво друкувало також продовжувані та періодичні: "Збірник Узаконень та Розпоряджень робітничо-селянського Уряду України", "Бюлетень народнього комісаріату юстиції" та двотижневий орган Нарком'юсту УРСР журнал "Червоне право". Останній мав розділи: "З судової зали" (подавалися звіти про найважливіші судові процеси), "Правнича хроніка" (наводилася інформація про діяльність законодавчих та інших центральних органів влади УРСР і СРСР, практика Найвищого Суду УРСР), "Практичний порадник української правничої термінології", "Відповіді "Червоного права", "Критика й бібліографія", "Поштова скринька".

У 30-ті роки у зв'язку з утворенням централізованої видавничої системи та згідно з Постановою Раднакому УРСР від 21 серпня 1931 року "О государственном издательском объединении УССР" юридичне видавництво було ліквідовано,

а всі його права і обов'язки перейшли до утвореного при Народному комісаріаті освіти УРСР на базі Державного видавництва УРСР об'єднання видавництв під назвою "Державне видавниче об'єднання УСРР" (ДВОУ), у статуті якого зазначалося "...5. Объединение является правопреемником издательств "Радянский крестьянин", "Пролетарий", "Український робітник", "Юридическое издательство", "Наукова думка", "Культура" [12, 329].

Висновки

У розглядуваний період попит широкого кола читачів на юридичну літературу задовольняло саме видавництво Нарком'юсту УРСР. Проте юрвидав поширював переважно ідеї радянської законотворчості, і, незважаючи на проведення політики українізації, більшість книжок друкував все ж таки російською мовою.

Видання ж правничих комісій ВУАН, хоча й мали вузьке спрямування на наукову аудиторію, цінні тим, що в них досліджувалося, власне, українське право. Так, М. Василенко, голова Соціально-економічного відділу та Комісії для виучування західноруського та українського права, член товариства правників, намагаючись спростувати погляди та твердження тих істориків і правознавців, котрі розглядали західноруське право "як право цікаве схожістю, аналогією і паралелізмом його інститутів з східноруським правом", висловлював незадоволення з приводу того, що "схожість, а не різниця цікавили їх більше". Він, як і більшість співробітників відділу, вважав, що в Західній Русі та в Лівобережній Україні після возз'єднання її з Росією у 1654 році існувало самостійне, відокремлене від російської правової системи право, основним джерелом якого були народні звичаї як "хвилювання народні" [5].

1. *Академічна юридична думка / НАН України. Ін-ту держави і права ім. В. М. Корецького / Ю. С. Шемшученко (ред.), І. Б. Усенко (уклад.), Т. І. Бондарук (уклад.).* – К.: Видавничий дім "Ін Юре", 1998. – 503 с.

2. *Академія правових наук України: Довідник.* – К.: Видавничий Дім "Ін Юре", 2002. – 248 с.

3. *Бабий Б. М.* Очерк развития правовых исследований в Украинской ССР, 1919–1984 гг. – К.: Наук. думка, 1984. – С. 5.

4. *Бабий Б. М.* Правовые исследования в Академии наук Украинской ССР, 1919–1973 гг. – К.: Наук. думка, 1974. – 143 с.

5. *Василенко М. П.* Передмова / Праці комісії для вивчення історії західно-руського та українського права. Випуск перший. – К., 1925. – С. 4–5.

6. *Вересовська Т. В.* Видавнича та бібліографічна діяльність соціально-економічного відділу УАН-ВУАН (1918–1928 рр.) як джерело з історії науки: Автореф. дис. ... канд. і. наук / Нац. акад. наук. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2000. – 19 с.

7. *Вересовська Т. В.* Видавнича діяльність Комісії для виучування історії західноруського та українського права УАН-ВУАН (1918–1928) // Бібл. вісник. – К., 2000. – № 2. – С. 50.

8. *Вересовська Т. В.* Видавнича та бібліографічна діяльність Комісії звичаєвого (народного) права Соціально-економічного відділу УАН-ВУАН (1918–1928 рр.) / Архівознавство. Археографія. Джерелознавство: Міжвід. зб. наук. праць. – К., 2000. – Вип. 2: Архівознавчі читання. – С. 239–252.

9. *Видання Академії наук УРСР (1919–1967): Суспільні науки: Бібліографічний покажчик / Акад. наук Української РСР. Центр. наук. б-ка.* – К.: Наук. думка, 1969. – С. 262–280.

10. *Врублевський В.* Видавнича діяльність Всеукраїнської Академії наук в 1925–1928 рр. // Вісн. НАН України. – 1994. – № 9–10. – С. 101–102.

11. *Каталог видань юридичного видавництва НКЮ УСРР. 1924–1928.* – Харків, 1928. – С. 7.

12. *Книга и книжное дело в Украинской ССР: Сборник документов и материалов 1917–1941 гг.* – К.: Наук. думка, 1985. – С. 49, 329.

13. *Субтельний О.* Україна: Історія. – 2-ге вид. – К.: Либідь, 1992. – С. 337.

М. С. Тимошик,
д. філол. н., проф.
УДК 655. 5

Редакторські посади у видавництві: фахові вимоги та функціональні обов'язки

З урахуванням нових тенденцій в організації редакційно-видавничого процесу з'ясовується сфера застосування редакторських професій, аналізуються фахові вимоги до носіїв таких професій та функціональні обов'язки редакторських працівників у сучасному видавництві.

Taking into consideration new tendencies in the organization of the process of editing and publishing the sphere of application of editing professions is being found out. Professional requirements for such specialists and functional duties of workers engaged in the process of editing in a modern Publishing House are being analyzed.

З переходом української видавничо-поліграфічної галузі на ринкові засади розвитку, активним формуванням видавничої мережі нового типу та ринку збуту різних видів друкованої продукції відчутно збільшився попит на фахівців видавничої справи та редагування.

Помітно розширився й діапазон застосування так званих редакторських професій, які традиційно готувалися й готуються в університетах, що мають спеціальність "видавнича справа та редагування". Якщо раніше випускника такої спеціальності чекали на різних творчих посадах лише у видавництвах (а їх до здобуття Україною незалежності було не так вже й багато – трохи більше двох десятків), то нині вибір працевлаштування дуже розмаїтий.

Сфера застосування редакторських професій

На початку з'ясуємо: де сьогодні можна застосувати набуті навички редактора-видавця?

1. Власне видавництва як самостійні підприємства (юридичні особи), що спеціально займаються підготовкою, опрацюванням, випуском і реалізацією різних видів видавничої продукції. Це класичні видавництва, найпотужніший сегмент видавничого ринку, який в останні роки динамічно розвивається і стверджується. Сюди належать:

- державні видавництва сфери управління Держкомтелерадіо України;
- видавництва сфери управління іншими державними організаціями;
- видавництва інших форм власності (приватні, кооперативні, спільні тощо).

2. Різноманітні організації, фірми, агентства, підприємства, інституції, окремі особи, які мають право займатися видавничою діяльністю згідно зі статутними документами і які зареєстровані в Національному агентстві ISBN. Особливістю цього сегмента є те, що видавництво тут не є юридичною особою, а виступає складовою структурною одиницею, окремим підрозділом цілого підприємства, організації чи установи. І все ж, не маючи власного рахунку, але виробивши свій логотип, таке видавництво в усьому іншому нічим не поступається класичному: така ж організація редакційно-видавничих процесів, такі ж вимоги до редакторського опрацювання та поліграфічного відтворення видавничого продукту, ті ж вимоги дотримання видавничих стандартів, що і в юридично оформленого видавництва. Перелік видавничих організацій у цьому блоці може бути таким:

- видавництва навчальних закладів, наукових інститутів;
- видавництва підприємств і фірм;
- видавництва громадських організацій;
- видавництва наукових організацій;
- видавництва політичних партій;
- видавництва релігійних організацій та духовних центрів;
- видавництва редакцій газет і журналів;
- видавництва друкарень та інших редакційно-видавничих підприємств.

3. Редакції газет і журналів, де фахівці-редактори віддавна працюють на творчих посадах

літературних редакторів, коректорів або, набувши досвіду й майстерності, на керівних посадах редакторів чи головних редакторів.

4. Редакції радіомовлення та телебачення, де випускники цієї спеціальності займають посади редакторів інформаційних (новинних), аналітичних та інших програм, шеф-редакторів, випускових редакторів, літературних редакторів.

5. Рекламні агенції та рекламні відділи підприємств, організацій і фірм (творча й організаційна робота з підготовки рекламних текстів або сюжетів).

6. Державні органи законодавчої та виконавчої влади різних рівнів (від центральних до міських та районних). Грамотний, професійно підготовлений і патріотично налаштований редактор вкрай потрібен тут не лише на посадах референтів, аналітиків, прес-секретарів інформаційних служб, відділів діловодства, прес-центрів, а й високих посадовців – від міністрів, голів адміністрацій до депутатів.

7. Маркетингові відділи різноманітних великих та середніх виробників промислової, сільськогосподарської продукції, ліків, де готуються до друку різноманітні інструкції, правила користування виробами (нерідко кількома мовами відразу), рекламна продукція.

8. Бібліотечні або науково-дослідні установи, де наявні посади референтів, творчих працівників.

9. Різноманітні центри, організації, що займаються багатопрофільною виставковою, ярмарковою діяльністю. Проводити значну за обсягом рекламну та промоційну діяльність вони просто не зможуть без представників редакторських професій.

10. Органи масової та спеціальної комунікації.

Такий перелік можна продовжувати.

Фахові вимоги

Із розширенням діапазону застосування редакторських професій невідмінно підвищуються й вимоги щодо кваліфікаційного рівня їх носіїв. У цьому можна пересвідчитися, переглянувши спеціальні електронні сайти, на яких вміщується інформація щодо вакансій редакторів і видавців.

Простежується така тенденція: якщо кілька років тому у графі "потрібен на роботу" зазначалася просто посада (редактора, коректора, координатора видавничого проекту, літературного працівника), то останнім часом все частіше по-

дається детальна інформація щодо кваліфікаційних вимог до кандидата посісти таку вакансію. Наведемо приклад щодо таких вимог на посаду заступника головного редактора з обіцяною зарплатою до 600 умовних одиниць, які поставила через пошукову електронну систему одна велика видавнича фірма:

Загальні вимоги: вища освіта (видавнича справа, журналістика); досвід роботи у друкованій періодиці (суспільно-політичній, для дозвілля) не менше трьох років; абсолютна грамотність, вільне володіння ПК; досвід роботи з юридичними і бухгалтерськими документами.

Ділові якості: вміння ставити завдання й добиватися їх виконання; емоційна врівноваженість; повна віддача роботі, самостійність, цілеспрямованість; творчий потенціал; комунікативні й аналітичні здібності; гнучкість мислення.

Професійні вимоги: вміння організовувати редакційний процес (організація роботи редакторів, залучення сторонніх авторів); досвід редагування (гарний стиль) та оформлення матеріалів, пошук і здобування фотоматеріалів, робота з художниками, контакти з інформаційними агентствами; навички макетування (макетна сітка), добре знання англійської (німецької) мови.

У наведеному вище прикладі виведена роботодавцем-практиком своєрідна професіограма добре підготовленого редактора, якому, за відповідності цим вимогам, гарантована високооплачувана робота.

Поставимо у цьому контексті запитання: які узагальнені фахові вимоги щодо навичок і вмінь висуває практика сьогодення до видавничого працівника? Спробуємо умовно поділити їх за окремими блоками.

Перший. Працівник редакторсько-видавничого цеху має здобути поглиблену гуманітарну освіту, яка передбачає набуття знань з таких нормативних дисциплін, як історія, філософія, політологія, культурологія, економіка, правознавство, соціологія, психологія, логіка, українська й зарубіжна літератури. Останнім часом поширенішою стає практика, коли такі знання, шляхом одержання другої освіти, здобувають ті випускники природничих, економічних чи юридичних спеціальностей, які відчують у собі нереалізований творчий потенціал. Це чи не найкраща форма підготовки висококваліфікованих редакторів для випуску, скажімо, природничої, математичної чи юридичної літератури.

Окремим рядком у цьому блоці слід виділити вимогу щодо бездоганного володіння державною та однією-двома іноземними мовами. В умовах повсюдного формування і ствердження глобалізованого суспільства надумана деякими обмеженими й шовіністично налаштованими українськими політиками проблема щодо того, якою мовою спілкуватися в Україні на роботі чи вдома, відпадає сама по собі. Адже пересічний громадянин будь-якої країни Європейського Союзу вільно володіє, крім своєї рідної, ще двома-трьома мовами, а тому легко може переходити в різних ситуаціях (вдома чи за кордоном) на мову співрозмовника. Що вже говорити про фахівця гуманітарного профілю. На таку практику має орієнтуватися й наш редактор-видавець, оскільки йому весь час доведеться мати справу з текстами, в тім числі й іншомовними.

Другий. Ідеться про цілий комплекс професійно зорієнтованих нормативних дисциплін, без усвідомленого засвоєння яких годі говорити про становлення кваліфікованого редактора-видавця. Умовно поділимо їх на кілька головних розділів:

- історичний (історія видавничої справи – у світі та у своїй державі, історія редагування);
- теоретичний (основи видавничої справи та редагування, теорія масової комунікації, теорія твору, текстознавство);
- творчий (редагування за видами видань, художнє та технічне редагування, редакторська майстерність);
- організаційно-практичний (вступ до спеціальності, організація і планування видання, коректура, поліграфія, режисура та архітектоніка видання);
- нормативно-правничий (видавничі стандарти, авторське право, правові засади масової комунікації);
- маркетинговий (видавничий бізнес, видавнича справа за кордоном, електронна комерція).

Третій. У зв'язку зі зміною технології підготовки видавничих оригіналів, що сталася після суцільної комп'ютеризації всього редакційно-видавничого процесу, на порядок денний нагально постала проблема не просто оволодіння редактором оргтехнікою на рівні користувача (комп'ютером, принтером, сканером), а саме рівень його комп'ютерної "просунутості". Ідеться, отже, не лише про здатність редагувати різні види текстів та вносити правки в режимі "on line", не лише про готовність замінити по-

ширені раніше у видавництвах посади оператора комп'ютерного складання, а й про вміння перетворювати тексти у відповідні формати й на цьому етапі вдосконалювати текст, бути на "ти" з електронними таблицями, текстовими, графічними та ілюстративними редакторськими програмами.

Цього не можна досягнути без оволодіння такими предметами, як "Системи верстки", "Макетування і верстка", "Дизайн видання".

І насамкінець про ще один, **четвертий**, блок фахових вимог. Вони є специфічними, бо не завоюються під час лекційних чи семінарських занять, а набуваються в процесі формування особистості, в тім числі й за роки навчання в університеті. Йдеться про порядність і патріотизм редактора. Такі вимоги особливо важливі для фахівців, які формуються в перехідних суспільствах, де ще живучі телефонне право, цензура, темники, де домінує не закон і право, а якась "невидима рука". Патріотично налаштований редактор, який є особистістю, ніколи не буде на догоду начальнику, за можливість просунутися по службовій лінії чи отримати зароблені аморальним шляхом додаткові кошти, готувати до друку неправдиві тексти, фальшувати факти, вихолощувати шляхом маніпулювання словами і фразами первинну сутність твору, який готується до оприлюднення і, отже, матиме вплив на читача, слухача, глядача.

З вищевикладеного випливає своєрідна формула узагальнених кваліфікаційних вимог до сучасного редактора та видавця в нинішніх умовах розвитку українського суспільства. Це – Професіоналізм, Порядність, Патріотизм.

Відповідаючи таким кваліфікаційним вимогам, фахівець видавничої справи та редагування здатний буде виконувати цілий ряд виробничих функцій. Виділимо найголовніші: творчу, аналітичну, коригуючу, дослідницьку, організаційну, технологічну, координаційну, комунікативну, маркетингову, освітньо-виховну.

Змістове наповнення таких функцій найкраще простежити при аналізі функціональних обов'язків видавничих працівників.

Функціональні обов'язки

У процесі еволюції й повсюдного поширення друкарської та видавничої справи поступово утворювався, а згодом поглиблювався розподіл обов'язків між творцями рукописного чи друкованого продукту. Цьому сприяли, з одного боку, невпинне вдосконалення творчих начал самих редак-

торів та авторів, вироблення ними відповідних правил (внутрішня структура та зміст), а з іншого – вдосконалення власне технології випуску видання (зовнішня його конструкція, матеріали, з якої вона виготовляється). Все це потребувало згрупування певної кількості завдань та обов'язків і виділення для їх виконання спеціально підготовлених для цього окремих працівників.

Так поступово всередині своєрідного видавничого цеху, як прообразу сучасного видавництва, виокремлювалися посади: начальник друкарні (у сучасному розумінні – директор видавництва), заступник начальника (головний редактор), каліграф (друкарка, складач шрифтів, оператор комп'ютерного складання), справщик (коректор), канцелярський службовець (редактор-організатор), палітурник (художній редактор), книгоноша (менеджер з продажу).

Як бачимо, назви посад змінювалися. Та сутність творчих чи виробничих функцій працівника, який претендував посісти відповідну посаду, залишалася сталою: цей працівник мусив знати й уміти виконувати саме означену посадою конкретику справ.

Практика засвідчувала: чим більшим був видавничий цех, тим чіткіший вигляд мав поділ функцій на групи. Інакше важко було досягнути злагодженості, стабільності й належної якості при виготовленні такого складного і специфічного продукту, яким є, скажімо, книга, журнал чи газета.

Перекидаючи з цієї короткої ретроспективи місточок у сьогодення всуціль комп'ютеризованої видавничої справи, варто наголосити ось на чому. Незалежно від величини, структури чи спеціалізації за тематичними напрямками випуску друкованої продукції того чи іншого видавництва, у штатному його розкладі кадрів мусять бути посади, без яких діяльність цього творчо-виробничого підрозділу буде недоцільною й неефективною. Йдеться про такі посади, як директор, головний редактор, редактор, коректор, художній редактор, технічний редактор, маркетолог.

Інша річ, що перелічені посади на практиці нерідко суміщуються. Особливо часто це простежується в невеликих видавничих структурах, коли чи не всі функціональні обов'язки в складному ланцюгу "авторський оригінал – видавничий оригінал – оригінал-макет – книга" випадає виконувати одному-двом працівникам. Нерідко таке суміщення відбувається від не-

знання початкуючим редактором-видавцем усіх тонкощів редакційно-видавничого процесу, нерідко – від його бажання заощадити кошти. Результат у цих ситуаціях – передбачливий: вихід у світ друкованого продукту низької якості, шлях якого до покупця буде незавидним.

Глибоке усвідомлення й розрізнення кожним працівником видавництва, не кажучи вже про його керівників, кола своїх конкретних функцій, завдань і обов'язків потрібне з кількох причин:

- по-перше, це дає змогу чітко розмежувати перелік конкретних функцій між різними підрозділами видавництва;

- по-друге, ефективно використати кваліфікаційний рівень кожного працівника колективу;

- по-третє, визначити міру відповідальності кожного за доручену ділянку роботи;

- по-четверте, краще організувати роботу видавництва чи видавничого підрозділу, максимально убезпечивши себе від ряду помилок.

За радянських часів, коли видавнича справа, як складова ділянка ідеологічної роботи правлячої комуністичної партії, перебувала в рамках строгої регламентації, відповідним союзним галузевим комітетом розроблялися й періодично затверджувалися типові положення про редакції та відділи видавництв, а також про посадові обов'язки працівників видавництва. Так, в останнє колишній Держкомвидав СРСР затверджував таке положення у квітні 1982 року.

Звичайно, з погляду сьогодення багато чого з таких документів є нині надто заідеологізованим, архаїчним й недемократичним. Однак було там немало й раціонального, від якого, очевидно, не варто відмовлятися, бо базувалося воно на досвіді попередників та інструкціях, які складалися справжніми професіоналами галузі.

Нині в кожному видавництві, виходячи передусім зі змісту Статуту та виробничої необхідності, розробляються й затверджуються самостійно функціональні обов'язки для кожної штатної одиниці. Як правило, цей документ, як додаток до договору, підписується роботодавцем і працівником під час влаштування останнього на роботу.

Спробуємо запропонувати один із можливих варіантів функціональних обов'язків для найпоширеніших видавничих посад: директора, головного редактора, редактора редакції, коректора, художнього редактора, технічного редактора, менеджера з продажу.

Директор

Це керівник видавництва, який спрямовує діяльність усього колективу і несе повну відповідальність за результати його роботи. З юридичної точки зору директором може виступати або власник (засновник) самого видавництва, або особа, яка найнята засновником для виконання конкретних функцій. Залежно від масштабів діяльності, географічних ознак, структури та форми власності видавництва така посада може ще називатися: генеральний директор, президент, видавець.

Функціональні обов'язки такого керівника зосереджуються здебільшого довкола двох напрямів: організаційно-управлінського та фінансово-господарського.

Основний перелік організаційно-управлінських функцій:

- визначення структури видавництва та затвердження штатного розкладу;
 - прийняття та звільнення з роботи штатних працівників;
 - представлення видавництва у державних органах та громадських організаціях;
 - організація, координація і контроль роботи всіх структурних підрозділів;
 - затвердження річних і квартальних планів випуску видань;
 - укладання і підписання різних договорів з авторами, художниками, перекладачами, рецензентами, позаштатними працівниками;
 - проведення виробничих зборів та нарад усього колективу;
 - розробка (спільно з профспілковою організацією) і контроль за виконанням соціальних програм, програми підвищення кваліфікації працівників, поліпшення культурно-побутових умов членів колективу.
- Основний перелік фінансово-господарських функцій:
- формування, разом із фінансовою службою, поточного та перспективного бізнес-плану;
 - розпорядження матеріальними засобами видавництва;
 - пошук джерел фінансування нових видавничих проєктів;
 - відкриття й закриття розрахункових та інших рахунків;
 - підписання всіх фінансових документів;
 - контроль за своєчасними розрахунками з державним бюджетом, установами банку, поставальниками, підрядними та іншими організаціями;

– укладання й підписання договорів з поліграфічними підприємствами на виготовлення видань та іншими суб'єктами господарської діяльності відповідно до статутної діяльності.

До структурних підрозділів, які перебувають у безпосередньому віданні директора, належать: юридична служба (юрисконсульт), планово-економічний, виробничий, фінансовий, господарський, маркетинговий відділи.

Головний редактор

Головний редактор видавництва – це фахівець, як правило, з редакторською або журналістською освітою, який у цілому визначає видавничу програму і керує всім редакційно-видавничим процесом. За штатним розкладом (у структурі видавництва радянського типу) є першим заступником директора.

Функціональні обов'язки головного редактора формуються довкола двох основних напрямів його діяльності: організаційного і творчого.

Організаційний напрям передбачає:

- підбір кадрів і керівництво роботою всього редакційного корпусу видавництва (завідувачі редакцій, редактори різних категорій, коректори);
- пошук надійних авторів (авторських колективів), перспективних тем, рецензування оригіналів, оформлення документів на одержання грифів навчальних видань;
- прийняття рішення щодо початку редакторського опрацювання чи відхилення поданого оригіналу;
- затвердження титульних чи спеціальних наукових редакторів;
- розробка перспективного, річного і квартального планів випуску видань;
- координація і контроль роботи завідувачів редакцій;
- розв'язання принципових питань, пов'язаних з якістю оригіналу чи у взаємостосунках між автором і редактором;
- складання і контроль за виконанням графіків проходження оригіналів у видавничих підрозділах;
- розгляд питань, пов'язаних з виконанням чи невиконанням авторами договірних зобов'язань;
- прийняття рішень щодо припинення видань, розірвання договорів, усунення помилок на різних етапах редакційної роботи;
- візування документів на укладання авторських угод, виплату авторських та художніх гоно-

рарів, за рецензування і позаштатне редагування;
– підготовка й ведення видавничих нарад щодо змісту тематичних планів та якості випущеної продукції.

Творчий напрям передбачає:

- ознайомлення з авторськими оригіналами, одержаними за замовленням чи самопливом;
- вибіркове читання видавничих оригіналів на одному з етапів редакційно-видавничої підготовки (після опрацювання редактором; перша, друга верстки; чисті аркуші);
- прочитання на одному з етапів редагування особливо важливих за змістом оригіналів;
- затвердження макетів художнього оформлення поліпшених видань;
- підписання видання: до складання, до друку, до випуску в світ;
- аналіз рецензій, опублікованих у пресі, на випущені власні видання;
- організація презентацій кращих видань;
- вивчення кон'юнктури видавничого ринку, тематики близьких за профілем видавництва суміжних видавничих організацій з метою уникнення дублювання при плануванні видань;
- розробка плану промоційних заходів, контакти з пресою, громадськими організаціями, науково-дослідними інституціями та навчальними закладами;
- участь у книжково-видавничих тусовках.

До структурних підрозділів, які перебувають у безпосередньому віданні головного редактора, належать: редакції видавництва (книжкових та періодичних видань), коректорат, відділи художнього та технічного оформлення (служби головного художника та технічного редактора), комп'ютерний відділ (служби макетування та верстання), відділ маркетингу.

Редактор

Це основний творчий працівник у видавництві, який безпосередньо відповідає за редакований оригінал, його структурний, інформативний, науковий і мовностилістичний рівень. Образно кажучи, завданням редактора є професійно "провести" доручений йому оригінал по всіх етапах редакційно-видавничого процесу – від редагування авторського оригіналу до перевтілення його в конкретний вид видавничої продукції та випуску в світ.

Залежно від структури, масштабів діяльності видавництва, його спеціалізації, а також досвіду та рівня кваліфікації працівників така посада в

штатному розкладі має свої різновиди: завідувач редакції, науковий редактор, старший редактор, провідний редактор, редактор, молодший редактор.

Серед основних функціональних обов'язків редактора виділимо такі:

- ґрунтовне ознайомлення з поданим авторським оригіналом та підготовка аргументованого редакторського висновку на придатність його до редагування;
- формулювання письмових вимог до автора щодо необхідності доробки оригіналу та ретельна перевірка виконання зауважень після повернення з доопрацювання;
- редагування затвердженого головним редактором авторського оригіналу відповідно до технології та техніки редакторської правки;
- ознайомлення автора з внесеними правками, погодження з ним необхідних скорочень, доповнень, змін;
- надання авторові необхідної допомоги у вдосконаленні композиції оригіналу (структурування розділів, параграфів, доцільності додавання до авторського тексту передмови, післямови, покажчиків, бібліографічних довідок, коментарів, приміток, додатків тощо);
- редагування підготовлених автором ілюстративних матеріалів, з'ясування необхідності в додатковому ілюстративному ряді, визначення місця його розташування;
- перенесення авторських виправлень до редакційної верстки;
- звіряння цитат і використаних текстів за першоджерелами;
- підготовка анотації та каталожної картки видання, а також рекламних текстів для відділу маркетингу;
- візування видавничого оригіналу: до верстання, до друку, у світ;
- безпосередня участь у розробці проекту художнього оформлення;
- робота з другою версткою, плівками, чистими аркушами і сигнальним примірником відповідно до методики редагування.

Коректор

Слово "коректор" – латинського походження (corrector – той, що виправляє друкарські помилки при підготовці видання).

Окрім видавництва, посада коректора віддавна "прописалася" також у друкарні. Солідне поліграфічне підприємство, яке дбає про свою

високу репутацію серед постійних і нових замовників, прагне мати в себе цього представника редакторських професій аби уникнути можливих помилок на завершальному етапі виготовлення видавничого продукту.

У видавництві коректор (або ціла коректорська служба) працює під безпосереднім керівництвом головного редактора.

До найголовніших функціональних обов'язків коректора належать:

- зчитування як зрівняння видавничого оригіналу з авторським (другої верстки з першою) після внесення редакторських правок;

- вичитування як усунення орфографічних, пунктуаційних помилок, буквених неточностей і технічних вад верстки;

- дотримання принципу єдності (уникнення різночитань елементів тексту, що повторюються) у поданні прізвищ та ініціалів, бібліографічних посилань, географічних та історичних назв, мір ваги;

- виявлення смислових, логічних, стилістичних та фактичних помилок;

- читання з подвоєною увагою специфічних елементів тексту (висновки і визначення термінів, дати, числа, імена);

- спеціальне звіряння з оригіналом прізвищ, оскільки редакторські комп'ютерні програми нерідко самочинно замінюють зовсім не відоме прізвище на подібне, яке вже введено до їх словників (для прикладу, Вілінська на Віленська, Козирський на Мозирський, Полонська-Василенко на Полянська-Василенко, Сальський на Сільський та ін.);

- "прив'язування" у змістовий контекст слів, у яких при комп'ютерній заміні букви замінюється смисл речення (шкода – на школа, лише на дише, реактора на редактора).

- перевірка вихідних відомостей в останній підписній верстці;

- звіряння сторінок сигнального примірника з наростанням пагінації сторінок та методом "прив'язування" змісту за перехідними сторінками.

Художній редактор

Це творчий працівник видавництва, який займається художнім редагуванням різних видів видань. Охочіше беруть на цю посаду спеціаліста із художньо-поліграфічною освітою.

Завданням художнього редактора є відтворити ідею конкретного видання такими зображальними засобами, які сприяли б його виділенню у

видавничому морі й були логічно вмотивовані відповідно до тематики, структури та змісту. При цьому слід добитися відповідності оформлення змістові й призначенню видання.

Художній редактор (відділ художнього оформлення) працює під безпосереднім керівництвом головного редактора.

У штатному розкладі видавництв поширені такі посади: завідувач відділу художнього оформлення, старший художній редактор, художній редактор.

Основні функціональні обов'язки такі:

- розробка і погодження проекту художнього оформлення видання (обкладинки, оправ, суперобкладинки) з редактором, автором і головним редактором;

- розробка проекту елементів художнього оформлення видання (титли, шмуцтитли, заставки, кінцівки);

- організація ілюстрування тексту звичайних, поліпшених, подарункових і ювілейних видань;

- виготовлення логотипа (видавничої марки) видавництва;

- розробка проекту серійних видань;

- добір позаштатних художників для виконання робіт з художнього оформлення;

- приймання від позаштатних художників оригіналів виконаних робіт та визначення їх якості;

- підготовка договорів і угод із позаштатними художниками та узгодження з головним редактором розміру виплат за виконані художні роботи;

- підготовка документів на поліграфічне відтворення всіх елементів художнього оформлення;

- погодження з поліграфічним підприємством технології відтворення художнього оформлення (запис кольороподілу на диск у видавництві з наступним відтворенням його друкарнею, кольороподіл власними силами з наданням друкарні кольорового відбитку на паперовому носії);

- оцінка і затвердження пробних відбитків художнього оформлення, одержаних з друкарні;

- перегляд і візування сигнальних примірників на предмет якості художнього оформлення.

Технічний редактор

Це видавничий працівник, який займається технічним редагуванням видань. На нього покладається відповідальна місія: добитися реаль-

ного втілення задуму видавництва створити видавничий продукт на високому художньому, структурному, змістовому та поліграфічному рівнях виконання.

У конкретиці функціональних обов'язків технічного редактора це означає:

- визначення, відповідно до затвердженого головним редактором формату видання, формату сторінки й кількості рядків на ній, розміру інтерліньяжу (відступів між рядками), розмірів абзацних відступів, спусків на початкових сторінках;
- підбір шрифтових параметрів видання (тип гарнітур, кеглів для заголовків, підзаголовків, основного тексту);
- вказівки для оператора комп'ютерного складання (верстальника) щодо внутрітекстових відбивок між різними фрагментами текстів (скажімо, історичних довідок, розгорнутих цитат);
- зазначення місця розташування та форми подання ілюстрованих вставок (таблиць, схем, графіків, фотографій, графічних малюнків і текстівок до них);
- відпрацювання верстки та оригінал-макета в контексті якості набору, якості відтворення тексту та ілюстрацій на плівках;
- складання "Технічної видавничої специфікації поліграфічного виконання друкованого видання" перед передачею оригінал-макета до друкарні;
- звірювання у "чистих аркушах" тексту зі змістом, зміст і відтворення колонтитулів, вклейок і накидок;
- перевірка якості друкування, фальцювання аркушів, палітурних та оздоблювальних процесів та візування сигнальних примірників.

Ми розглянули функціональні обов'язки головних представників редакторських професій у видавничій справі. Відразу варто наголосити: перелік цих обов'язків не є завершеним чи раз назавжди сталим. Це – лише основа, своєрідна конструкція, на яку можна буде налізувати й інші, можливо, більш деталізовані, подрібнені, виокремлені із загальної канви або ж спонукані специфікою видання функції, які носій тієї чи іншої посади зобов'язаний буде бездоганно виконувати. За умов вимушеного суміщення обов'язків різних посад у малих і середніх видавництвах (скажімо, редактора й коректора, художнього й технічного редактора, головного редактора й завідувача котроюсь із редакцій) розрізнення таких обов'язків особливо необхідне. Адже відсутність якоїсь посади в штатному розкладі зовсім не означає, що передбачені цією посадою обов'язки десь зникають. Їх все одно має виконувати носій вищої або суміжної посади.

Derricourt Robin. An author's guide to scholarly publishing. – New Jersey: Princeton University Press, 1996. – 236 p.

Trzynadlovski J. Edytorstwo. – Warszawa: Wydawnictwa Naukowo-Techniczne, 1978. – 174 s.

Настольная книга издателя / Е. Малышкин, А. Мильчин, А. Павлов, А. Шадрин – М.: Аст., 2004. – 812 с.

Тимошик М. Видавничий бізнес: Погляд журналіста, видавця, вченого. – К.: Наша культура і наука, 2005. – 328 с.

О. І. Бондаренко,

асп.

УДК 070.1:325.54 (477)

Формування державної міграційної політики

У статті йдеться про процес формування державної міграційної політики в Україні. Зокрема досліджуються можливі негативні наслідки вимушеної міграції та пропонуються шляхи вдосконалення міграційного законодавства для запобігання цьому явищу.

The article is about the process of migration state politics forming in Ukraine. Possible negative consequences of a forced migration are researched. The ways of migration law system improvement which can avoid it are proposed in the article.

Останнім часом кількість людей, які перетинають кордони у пошуках кращої долі, різко зростає. Таким чином, на початку ХХІ сторіччя один з тридцяти п'яти жителів планети – мігрант. Якби всі ці люди жили в одній країні, то за кількістю населення це була б п'ята держава у світі.

Поняття "міграція" у нашій країні увійшло в ужиток порівняно нещодавно, оскільки у радянські часи міграції як такої не існувало, відбувалась лише незначна внутрішня міграція: люди вирушали на будівництво, освоювали цілину тощо.

Процес формування державної міграційної політики розпочався в Україні з моменту здобуття нею незалежності. Декларацією про державний суверенітет, прийнятою Верховною Радою України 16 липня 1990 року, серед іншого було проголошено, що Україна регулює імміграційні процеси. Основним питанням, яке на той час хвилювало громадськість, був контроль над в'їздом [1, 188–200].

За радянських часів у результаті міграції швидко збільшувалося іонаціональне населення України і відбувався виїзд представників титульного етносу. Тільки протягом 80-х років міграційний приріст неукраїнського населення республіки становив 513 тис. осіб, тоді як зменшення кількості етнічних українців за рахунок міграції становило 505 тис. осіб. Якщо за переписом населення 1979 року поза Україною в СРСР мешкали 13, 8 % етнічних українців, то за переписом 1989 року вже 15,4 % або майже 7 млн осіб [2, 322–331].

Міграційна ситуація ускладнювалася ще й тим, що чимало іноземців та осіб без громадянства, які прибули в Україну, вимушено залиши-

ли місця попереднього проживання внаслідок збройних конфліктів, міжетнічної напруженості у деяких пострадянських державах.

З боку держави були вжиті актуальні на той час заходи щодо поліпшення ситуації, зокрема, у 1993 році прийнято Закон України "Про біженців", у 1994 році – Закони України "Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України", "Про правовий статус іноземців". Таким чином, вже у перші роки незалежності були визначені основні напрями міграційної політики України.

Указом Президента України від 24 травня 2000 року "Про основні напрями соціальної політики до 2004 року" було визначено пріоритетні напрями – регулювання міграційних процесів, до яких належать: сприяння репатріації вихідців з України та їхніх нащадків, повернення депортованих за національною ознакою, захист соціально-економічних інтересів і прав українських працівників-мігрантів, надання права на притулок і захист біженців. Вищезазначеним указом визначалось завдання щодо створення правових та соціально-економічних засад регулювання зовнішньої трудової міграції, збереження трудового та інтелектуального потенціалу держави, завершення формування законодавства з питань міграції та вдосконалення системи органів виконавчої влади, які здійснюють управління міграційними процесами [3, 118–140].

На жаль, протягом тринадцяти років незалежності так і не було достатньо відпрацьовано стратегічні підходи щодо сприяння репатріації співвітчизників, які з різних причин, часто не з власної волі, опинилися поза межами України і

прагнули повернутися на її територію. В Україні не було прийнято спеціального закону, спрямованого на захист вимушених переселенців-співвітчизників за умов, коли багато етнічних українців, вихідців з України інших національностей, які залишили місця попереднього проживання на Закавказзі та Центральній Азії і бажали повернутися на батьківщину, іммігрували не в Україну, а в Росію. Втрата потенційних репатріантів для України, населення якої внаслідок негативних демографічних тенденцій зменшується, є болючою, оскільки йдеться здебільшого про кваліфікованих робітників і спеціалістів, які мають достатньо високий освітній рівень і могли би прислужитися розбудові Української держави, до того ж людей культурно і ментально споріднених місцевому населенню.

Вчені вважають, що найгострішу міграційну проблему невдовзі становитиме не лише вимушена міграція і повернення людей на батьківщину, а й трудова міграція громадян України за кордон, що супроводжуватиметься впливом мізків. Це створює загрозу значних втрат трудового та інтелектуального потенціалу нації і стане особливо відчутним в умовах економічного піднесення країни [4, 76–80].

Інтенсифікація міграційних процесів, що відбуваються останнім часом у світі, ставить некеровані потоки мігрантів під контроль кримінальних структур, які займаються їх незаконним перевезенням з метою трудової або сексуальної експлуатації.

В умовах високого рівня безробіття в Україні та через відсутність чи недовіру існуючих двосторонніх міждержавних угод про взаємне працевлаштування, наші громадяни змушені звертатися до різних підприємницьких структур, які займаються посередницькою діяльністю у працевлаштуванні за кордоном. Ці комерційні структури не несуть цивільно-правової відповідальності за невиконання ними своїх зобов'язань. Канали нелегальної міграції активно використовуються транскордонною злочинністю для торгівлі людьми, контрабанди наркотиків та зброї. Зростання обсягів нелегальної міграції в Україні сприяє погіршенню загальної криміногенної ситуації. Особами з числа іноземців вчиняються на території нашої держави різні злочини, у тому числі й тяжкі, вони самі стають жертвами нападів з боку кримінальних структур.

Врегулювання міграційних процесів є нагальною потребою для нашої країни, вирішен-

ня якої можливе шляхом проведення цілеспрямованої державної політики у сфері міграції. Враховуючи здобутки й недоліки попереднього досвіду, в основу міграційної політики держави має бути закладений аналіз і прогноз ситуації, як підґрунтя для напрацювання необхідних заходів з протидії негативним наслідкам міграційних процесів.

Останнім часом з метою удосконалення міграційного законодавства державою вжито таких заходів: у 2001 році Верховною Радою України прийнято Закони України "Про громадянство", "Про імміграцію", "Про біженців". У січні 2002 року Україна приєдналася до Конвенції і Протоколу ООН про статус біженців – загальновизнаних міжнародних документів у сфері захисту прав людини.

Однак комплексного нормативного акту, який би визначав заходи щодо послідовної, комплексної і практичної реалізації міграційної політики, не існувало. З огляду на це Кабінет Міністрів України затвердив Програму регулювання міграційних процесів на 2003–2005 роки, розроблену Державним комітетом України у справах національностей та міграції за участю зацікавлених міністерств та відомств. Стратегічними завданнями цієї програми є: завершення формування нормативно-правової бази з питань міграції, визначення концепції створення скоординованого адміністративного механізму державного регулювання міграційних процесів та забезпечення його впровадження і ефективного функціонування, забезпечення захисту прав осіб, яким надано статус біженців чи притулок в Україні, сприяння процесу репатріації в Україну вихідців з України та їхніх нащадків, створення правових і соціально-економічних засад регулювання трудової міграції, розвиток міжнародного співробітництва у сфері міграції.

Провідні дослідники міграційної політики вважають, що для реалізації цих основних завдань передбачено здійснення низки заходів. Зокрема, з метою удосконалення національної законодавчої бази з міграційних питань доцільно розробити нові законопроекти, що визначали б основні засади державної міграційної політики України, запроваджували б додаткові форми захисту в Україні осіб, які вимушено залишили свою країну, а також посилювали б відповідальність за порушення законодавства з питань міграції. Окрім цього, вищезазначеною програ-

мою передбачено розробити проекти нормативно-правових актів, які врегульовували б процеси трудової міграції та визначали б порядок використання в Україні іноземної робочої сили з метою захисту національного ринку праці, забезпечували б соціальний захист громадян України, які працюють за її межами.

Програмою передбачено підготовку нормативно-правового акту щодо утворення у складі Держкомнацміграції України Державної міграційної служби та її територіальних органів, що є дуже актуальним питанням на цей час, оскільки, як свідчить світовий досвід, найбільша ефективність у сфері регулювання державою міграційних процесів досягається у разі зосередження всього комплексу міграційних питань в одному центральному державному органі. На жаль, до цього часу міграційними питаннями опікуються кілька міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, хоча ще 13 вересня 2001 року Указом Президента України утворено Державний комітет України у справах національностей та міграції, який визначено спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у справах міграції, до повноважень якого належить внесення в установленому порядку пропозицій щодо формування державної політики у сфері міграції, а також міжгалузева координація та функціональне регулювання з питань, що належать до його компетенції [5, 10].

Передбачається, що новоутворювана міграційна служба займатиметься питаннями регулювання міграційних процесів, виходячи з підґрунтя їх виникнення. Ні для кого зараз не є таємницею, що основними спонукальними чинниками міграційних переміщень є економічні, соціальні та гуманітарні аспекти. Тому першочерговим завданням такої служби буде відпрацювання політики держави, спрямованої на використання на користь України інтелектуального, трудового та економічного потенціалу мігрантів. Поряд з цим вироблятимуться заходи щодо створення всередині держави умов для превенції незаконної міграції, тобто такого становища, за яким в Україну буде невиконано та безперспективно намагатися потрапити нелегально. В усіх розвинених європейських державах використовується програма припинення незаконної міграції шляхом створення попереджувальних заходів, виявлення та видворення незаконних мігрантів з території держави.

До організаційних заходів, що будуть здійснені в рамках програми, належить вивчення питання про визначення регіонів України, найбільш придатних для розселення та працевлаштування мігрантів, їх культурної і мовної адаптації в наше суспільство, підготовка плану заходів, спрямованих на поліпшення становища осіб, яким надано статус біженця чи притулок в Україні, запровадження відповідно до світових стандартів автоматизованої інформаційної системи обліку та ідентифікації осіб, які шукають притулку в Україні, та біженців, опрацювання питання щодо створення єдиних спеціалізованих пунктів збору, розміщення та перевірки мігрантів, тощо. З метою належного кадрового забезпечення опрацюватиметься питання щодо запровадження у вищих навчальних закладах спеціалізації з підготовки фахівців у сфері міграції. Вживатимуться заходи стосовно започаткування постійного циклу радіо- та телепередач інформаційно-роз'яснювального характеру з питань міграції та біженців, що безперечно сприятиме підвищенню інформованості суспільства із зазначених питань.

Значну увагу у програмі приділено міжнародному співробітництву. Зокрема, поставлені завдання щодо активізації роботи з укладання відповідних міжнародних договорів стосовно врегулювання процесу переселення та захисту прав переселенців, співробітництва у сприянні добровільній репатріації в Україну вихідців з неї та їх нащадків, щодо трудової діяльності та соціального захисту громадян України, які працюють за її межами, а також міжнародних договорів, укладання яких спрямоване на поліпшення становища біженців.

Таким чином, можна з впевненістю констатувати, що реалізація Програми регулювання міграційних процесів на 2003–2005 роки буде дуже важливим здобутком нашої держави у цій галузі й повністю відповідатиме заходам, що вживає Україна на шляху до інтеграції у Європейське Співтовариство.

На сьогодні у стадії розробки перебувають деякі нормативно-правові акти, які регулюватимуть міграційну політику. Вчені, експерти у галузі права та інші фахівці у галузі міграції вважають прийняття цих законодавчих норм великим кроком уперед на шляху до врегулювання міграційної політики в Україні. Йдеться про проект Указу Президента "Про Державну міграційну службу України" та проект Закону України "Про основні засади державної міграційної політики України".

Проект Закону України "Про основні засади державної міграційної політики України" визначає єдині засади міграційної політики держави та напрями її реалізації для забезпечення, з урахуванням інтересів національної безпеки та територіальної цілісності держави, ефективного державного управління міграційними процесами та співробітництва з іншими державами, міжнародними організаціями для спільної реалізації завдань у сфері міграції, формування на основі європейських норм та стандартів національного законодавства та створення умов для інтеграції України до Європейського Союзу.

Проект Указу Президента "Про Державну міграційну службу України" передбачає створення Державної міграційної служби як урядового органу державного управління у сфері міграції у складі Державного комітету України у справах національностей та міграції. Така служба буде реалізовувати державну міграційну політику, не перебуватиме у складі силового відомства, її діяльність буде прозорою та відкритою для співпраці як з урядовими структурами з питань міграції інших країн, так і з неурядовими та громадськими організаціями, у тому числі міжнародними.

Слід зазначити, що утворення Державної міграційної служби України матиме значні позитивні політичні, економічні та соціальні наслідки для України, оскільки основні функції державного управління у сфері міграції будуть зосереджені в одному органі виконавчої влади, для якого ця сфера діяльності буде основною. Це забезпечить комплексний підхід до управління міграційними процесами, значно підвищить його ефективність завдяки проведенню постійного аналізу та моніторингу міграційних процесів як в Україні, так і за її межами, зокрема в країнах ризикової міграції (країни, із яких в Україну найбільші потоки незаконних мігрантів) та в державах, де найбільше перебуває гро-

мадян України, у тому числі нелегальних трудових мігрантів. На підставі такого аналізу здійснюватиметься розробка довгострокових та короткострокових державних програм, спрямованих на вирішення всього комплексу міграційних питань, у тому числі протидії незаконній міграції, проведення запобіжних заходів щодо можливих негативних наслідків міграційних процесів, підвищення ефективності та якості нормотворчої, законопроектної роботи, виконання законодавства у сфері міграції.

Варто зазначити, що з розширенням Європейського Союзу нагальною потребою для України є врегулювання проблемних питань у сфері міграції, у тому числі трудової, та надання притулку. Створення спеціального уповноваженого органу надасть змогу порушити перед Європейським Союзом питання щодо підписання між Україною та ЄС угоди про співробітництво у сфері міграції.

1. Чехович С. Б. Питання вдосконалення порядку нормативно-правового регулювання міграційних процесів в Україні // Державно-правова реформа в Україні. – К., 1997.
2. Леонова А. Український досвід розв'язання міграційних проблем у культурно-правовому контексті // Вісн. Укр. Акад. держ. управління при Президенті України. – 2001. – № 1.
3. Мозоль А. Характеристика і аналіз міграційного законодавства та міграційних процесів в Україні: (Регулювання міграційних процесів у галузях публічного права – конституційного і адміністративного) / Національна академія внутрішніх справ України // Право України. – 2001. – № 4.
4. Аметов Р. Світовий досвід економічного облаштування репатріантів та іммігрантів // Економіка України. – 2002. – № 8.
5. Президент. Про Державний комітет України у справах національностей та міграції: Указ... 13 вересня 2001 р. № 836/2001 // Урядовий кур'єр. – 2001. – 20 верес.

Л. М. Вежель,

к. філол. н.

УДК 050: 22.08

У поєдинку з бездуховністю

Нові підходи Г. Костельника до трактувань джерел атеїзму, бачення справжніх причин впровадження його у життя, зокрема монополії на безперешкодне світове панування "вибраної" нації, спонукали взятися за висвітлення актуальної проблеми в умовах нинішнього тотального наступу на християнський світ, намагаючись бодай наближено натрапити на слід таємних лабіринтів глобального зла.

New approaches of Mr. Kostelnik to interpreting of atheism sources, vision of the real reasons of its use, for example, the monopoly of unquestionable world supremacy of the "chosen nation", motivated him to start writing about burning problems in current situation of total hammering of Christian world. Mr. Kostelnik tries to find the track of global evil's secret labyrinths.

Подолавши ідеологічну навалу націонал-соціалізму та агресивного комунізму першої половини XX століття значна частина народів бездуховного простору колишньої імперії зла поступово зводиться з колін, назавжди пориваючи кайдани атеїзму як "релігії" фізичного й духовного терору й поневолення.

Постає складне й непросте запитання: для чого й кому потрібна була "віра" в сатанинській упаковці? Вичерпну відповідь на нього дають праці Г. Костельника: "Одиноко правильна лінія", "Християнська апологетика", "Атеїзм релігією", "Боротьба за людську природу", "Джерела суб'єктивних поглядів", "Моральне зло", "З глибини провалля", "Релігійні фальші нових часів", обнародовані часописами "Нива", "Дзвони", "Мета", "Діло", що становлять цілу епоху теологічної журналістики першої половини XX століття. Без усвідомлення цих надбань і залучення їх до суспільно-політичних процесів нашого сьогодення неможливо будувати демократичне суспільство, започатковане, зокрема, Українською Помарнчевою революцією.

Велику роль у подоланні релігійно-конфесійних та ідеологічних розбіжностей на пошматованій території України зіграла праця Г. Костельника "Релігійні фальші нових часів", яку навперербій друкували численні видання того часу.

У першому її розділі "Трагедія науки" автор пише, що ніщо не мстило Європі так боляче, як релігійні фальші, спричинені духовною катастрофою новочасного розвитку науки. Персоніфікуючи привиди снобізму, варто було б вкласти

в його уста слова Ісуса Христа щодо самого себе: "Блажен, хто не соблазниться мною". Адже, наблизивши глобальні результати наукових відкриттів до потреб людини, вчені тим самим започаткували невідворотну світову катастрофу. "Захоплені й запаморочені небувалим розвитком науки, – пише Г. Костельник, – люди науки переоцінили її, абсолютизували її механічне становище, покладали на неї всі свої надії, які тільки властиві людській душі. Здавалося їм, що наука ось-ось розв'яже всю загадку життя-буття, що наука заступить релігію. Релігія стоїть на містичному становищі, а передвоєнна наука стояла на механічному, матеріалістичному становищі... Наука виповіла релігії боротьбу насмерть і нівелювала її всіма способами" [1, 19–20]. Наука, продовжує автор, поставила за ідеал модерної людини відречення від релігії, замінивши її "сучасними відкриттями", спрямованими на світове панування загадкового індивіда. При цьому варто пам'ятати, що ще грецько-римські мудреці довели, що людина – це релігійне ество. А це означає, що релігійність належить до природних складових людини. Лише згодом боротьба проти релігії була перенесена на людську природу. Релігія, як зазначено у статті, навчас про боже, високе походження Homo sapiens, а наука, відкинувши Бога, все це заперечує. Вона зрівняла людину з вітром (теорія механічної еволюції), а через це упав до неможливості рівень етики. Замість релігійного ідеалу "святості" наука поширила поняття "фізичної сили перемоги", а замість релігійного "царства небесного" висунула ідеал "земного раю". "Кожна релігія, – пи-

ше теолог, – є тим духовним цементом, що згуртовує людей. Великі релігії об'єднували різні раси й народи в духовну єдність, а така духовна єдність конечна для будування життєвих цінностей у більшому стилі та для тривалого миру" [1, 20–21]. Виходить, що кількість вір прямо пропорційна кількості людей: у результаті запланованої анархії людських душ у самому громадському житті відсутня будь-яка злагода. У найважливіших життєвих ситуаціях люди втрачали тверезу критичність, а всякі фантазії про поліпшення умов життя сприймали за легкодоступні. Нерідко звихнені типи ставлять себе вище найбільших геніїв людства, вважаючи себе за наймудріших проводирів народу. Головний фальш новочасної науки Г. Костельник вбачає в насильницькому привласненні сфер релігії: нібито наука покликана об'єктивно реалізувати ті проблеми, які можливо вирішити у формі віри. Таким чином "своєю вірою" наука збалансувала наближення до Бога. При цьому слід віддати належне теологу, що він не заперечував і матеріалістичних засад таких наук, як фізика, хімія, математика, досягненнями яких атеїсти заступали релігію. "Модерне людство, перейняте тими пофальшованими поняттями, – читаємо в дослідженні, – іде фальшивим шляхом життя. А фальшивий шлях життя мусить вести до катастрофи, як, наприклад, коли російська інтелігенція зразу не зорієнтувалася, що більшовизм несе з собою, і безчинно гляділа на ріст більшовизму, а більшовики потім вирізали їх, наче баранів. Релігія – це завершення цілого людського внутрішнього життя, її промені й мотори розходяться по всьому життю" [1, 22]. Водночас вільнодумці та атеїсти звинувачували релігію в нетолерантності щодо наукового поступу, зокрема в несприйнятті еволюційної теорії Дарвіна та висновків матеріалізму, згідно з яким "наука" має стати "Третім Завітом", що землю перетворить у небо. "Вчені втратили розум у ставленні до релігії, до її правди й значення, – пише Г. Костельник, – витворили собі всілякі релігійні фальші, що рано чи пізно змушені були люто помститися на Європі, оскільки релігія – не якась собі відірвана від життя доктрина, а, як Христос каже, "огонь, покликаний горіти між людьми" [1, 24]. Розуміючи значення релігії в житті людства, її рятівний характер перед навалою запланованої бездуховності, варто зауважити, що віруючі швидше зречуться батьківщини й національності, аніж релігії. Однак таке бачення

теолога, на нашу думку, трохи гіперболізоване, оскільки породила його недоля теолога, відірваного від батьківського оберіга. Наприклад, якщо І. Франко, якого Г. Костельник вважав раціоналістом, не часто навідувався до церкви, сприймався реакційними колами псевдопатріотом України, то хіба нещиро, декларативно відповідає він Ю. Романчуку у вірші "Сідоглавому":

*Ти, брате, любиш Русь,
Як дім, воли, корови, –
Я ж не люблю її
З надмірної любови.*

Але в даному випадку не слід плутати терміни "атеїст" і "раціоналіст". Останній з них наприкінці XIX століття охопив усю Європу і певною мірою позначився на творчості Лесі Українки, М. Павличка, М. Драгоманова та ін. Вірячи у безмежну силу людського розуму у сфері пізнання світу, І. Франко все-таки розсудливо ставився до традицій: відзначав релігійні свята, поминав померлих родичів, бо ті звичай увібрав із молоком матері. "Людина зростається зі своєю релігією, – наче заперечує своє ставлення до І. Франка Г. Костельник, – тому релігія стає найглибшим "Я" людини, без якої вона не може ані уявити собі свого життя. Розстатися зі своєю релігією – це для загалу людей таке, як дати собі вирвати своє серце" [1, 24].

Саме в традиціях закладено раціональне зерно поведінки українця, щирого послідовника Ісусового вчення. Пригадаймо з цього приводу трактування душі нашого народу у зіставленні з моральністю великороса М. Костомаровим у праці "Две русские народности", у якій перевага надається українцям. "Народ південноруський, – пише М. Костомаров, – глибоко релігійний в найширшому розумінні цього слова; так чи інакше поставили б його обставини, те чи інше виховання засвоїв би він, до тих пір, поки буде існувати сума головних ознак, що є складовою його народності, він завжди збереже в собі начала релігії: це неминуче поруч з тим поетичним настроєм, яким відрізняється його духовний склад. Де поезія, там релігія; одне без іншого немислиме; віру в душі вбиває аналіз" [2, 69].

Саме коперсання в людських душах породило найстрашніше у світі явище – марксизм, покликаний завладіти світом через атеїзм, повалення християнства, перевернути все з ніг на голову, де б легше було панувати "вибраним". Отже, марксизм – не лише безбожний, а й анти-

християнський, нафарширований сатанизмом Марксової доктрини, у якій кипить під шарклою "наукових" винаходів найпекельніше зло. З цього приводу навіть І. Франко ще 1898 року писав про марксизм: "...Ще не довго ждати і будемо мати (а властиво, вже й маємо) формальну релігію, основу на догмах ненависти та класової боротьби" [3, 19, 227].

Коли антигуманне "вчення" претендента на роль Мойсея пройшло випробування на "міцність", відомий філософ М. Бердяєв у статті "Соціалізм як релігія" (1906) запримітив у марксизмі "брехню", "в'язницю духа" та "зло майбутнього", що так щиро проповідували вожді "надлюдини" – левіти.

Гавриїл Костельник зауважує, що атеїзм – це теж віра у безвірство. Мовляв, учені й інтелігенти новітніх часів, самі того не відаючи, витворили собі нову віру – нову релігію і так пройнялися нею, що вона їх засліпила. Бо на свою власну атеїстичну віру здецидовані атеїсти дивилися як на "науку", доходячи висновку, що, мовляв, релігія перестала бути мотором в історії людства. І, як не дивно, пише Г. Костельник, головну роль у нівелюванні релігійного почуття серед українців відігравала спеціальна преса, яка по всьому світі перебувала у руках опонентів християнства. "Отже, – читаємо в дослідженні Г. Костельника, – коли жиди нівелювали релігію в християн, то, з одного боку, промощували собі дорогу до всіх посад у християнському громадянстві, а з другого боку, зовсім не зривали зі своїм народом під поглядом релігії, бо навіть явний атеїст-жид міг би собі піти на судний день до синагоги ніби тільки з національного почуття. Релігія, зведена на "поезію", у християнських народів, мусила розпадатися, а в жидів – ні, бо, як сказано, в жидів релігія – це національний елемент..." [4, 27]. За прикладом далеко ходити не доводиться. Під час трансляції по телевізору моменту відкриття в Києві синагоги можна було побачити частину високопоставлених українських урядовців у чорних ярмурках на головах. І це не сприймалося як аномалія, а навпаки, як агітація за повернення до віри батьків.

Величезна маса марксистсько-ленінської друкованої продукції насичена лозунгами, що закликають до боротьби з релігією. Домінантою усіх тих ідеологічних підвалин новочасного "вчення" вважається висловлювання безвірника Леніна: "Ми мусимо боротися проти релігії. Це АВС цілого матеріалізму, отже також і марксиз-

му". А голові більшовицького союзу атеїстів О. М. Ярославському (справжнє прізвище – Губельман Міней Ізраїльович) належать перли такого гатунку: "Ми поборюємо не тільки релігійні упередження, але й усяку релігію; Ми зобов'язані знищити всякий релігійний світогляд. Якщо для перемоги одного класу треба засудити 10 мільйонів людей, як це остання війна зробила, то так належить зробити й буде зроблено". Наведені цитати засвідчують причини появи атеїзму – жадою до всесвітнього панування певних політико-релігійних кіл, наступ яких тріумфальним шквалом пронісся Європою з початком діяльності К. Маркса (Мордехайма), який добре усвідомлював, що релігійні війни, успадковані з минувшини, неминуче продовжуватимуться і в майбутньому. Саме на релігійних війнах базуються мрії про світове панування. У нівеляційному наступі на релігію, передусім на християнську, прикривалися фразою, що релігія – це приватна справа, яка вкоренилася і в советській конституції. Саме собою зрозуміло: завданням такої тези є якнайглибше дискредитувати релігію, обґрунтувати її як щось суб'єктивне й малозначуще. "Атеїзм є саме принципом духовної суб'єктивізації, анархізації, атомізації, – йдеться у третьому розділі праці "Релігія – приватна справа". Та це тільки була початкова фаза атеїзму. Так само кожна нова теїстична релігія в своїй початковій фазі суб'єктивізує та анархізує людей. Хочаби їх переконати, вона апелює до їх суб'єктивного розуму та почуття, відриває від їхнього церковного авторитету... Але в другій своїй фазі нова релігія мусить висувати об'єднуючий принцип, мусить усталити свої догми та свою ієрархію, бо інакше розсипалася б. Тим самим шляхом іде й атеїзм там, де він почував себе пануючим. Більшовицька партія в СРСР має в своєму регуляміні аргумент, що кожний її член мусить бути безбожником, і більше того, що кожний має брати участь у анти-релігійній пропаганді. З того видно, що атеїзм для комуністичної партії не є приватною, малозначною справою, але дуже важливим громадським чинником" [4, 66]. Отже, якби більшовики насправді дотримувалися закону про релігію, вважаючи її приватною справою, то не нищили б найдавніші й найкращі культові споруди, не забороняли б з такою люттю функціонування української мови в богослужінні та школі. Радянська влада, всупереч законові від 5 лютого 1918 року про відокремлення церкви від держа-

ви, втручалася у церковне життя, розкладаючи його зсередини, а в 1927 році засновує і всіляко заохочує Спільку войовничих атеїстів України плюндрувати найстаріші церковні споруди. "Росіяни мусили це робити, — пише Ю. Липа. — Адже ж століття і тисячоліття дивилися на них з презирством з тих храмів, веж і будівель. Бо підбиті чи сфедеровані народи знаходили б у тих пам'ятках віру в себе, в свою давню велич і передусім у свою індивідуальність, в красоту власного, органічного життя" [5, 42]. Одним словом, з надмірного бажання панувати над світом впливає потреба релігійних воєн. Пригадаймо, яким способом поганська римська імперія реалізувала мету знищити християнську віру: руйнувала християнські святині, палила святі книги, конфісковувала майно нескорених християн, приневолюючи зрікатися Христової віри. Чи не саме це маємо змогу спостерігати над грузинами-перекинчиками, наприклад, у Батумі, де турки-завойовники силоміць накинuli магометанську віру, хоч, як не дивно, у цьому приморському місті все-таки уціліла єдина християнська церква, де до цих пір правиться Служба Божа. Все це засвідчує, що нескорених не поставили на коліна ні шляхом позбавлення волі, ні шляхом перетворення в попіл християнських оберегів, ні торжеством півмісяця над хрестом, ні засиллями турецьких традицій. Але й це не було самоціллю окупантів, оскільки підґрунтям їхнього розбою була соціальна мета. "Що модерні релігійні війни є одночасно й соціальними війнами, — зазначає Г. Костельник, — це зовсім не нівелює їх релігійного характеру, бо релігійні війни завжди були одночасно також соціальними..." [4, 27].

Фразою "релігія — приватна справа" більшовики прикривали розбій, насильство, голодомори, знущання в ГУЛАГах. Натомість відкрито пропагували свою державну релігію — атеїзм, що набув форми обов'язкового сповідування в процесі манкуртизації людини. Звідси виходить, що релігія поміж хаосу термінів "держава", "громада", "суспільство" завжди залишається громадською, суспільною справою, тобто незмінними категоріями, оскільки форми держави є постійно змінними... І все-таки, якщо держава є інституцією своїх підданих, не має права бути байдужою до того, що діється в церкві, то навіщо стільки лицемірства? "Тому, — відповідає Г. Костельник, — що релігія має першорядне значення для громадського життя, а послідовно також для

держави... Є такі християнські секти, що забороняють своїм вірним воювати зі зброєю в руках. Нехай пошириться така секта в якійсь державі, то держава опиниться без жовніврів" [4, 66].

Нерідко й у наші дні маємо нагоду чути з уст ідеологічних мутантів, що релігія, мовляв, — моя приватна справа. Так, але до тих пір, поки така думка не стане на перешкоді більшості. Уявімо собі, що в Україні релігію буде введено в шкільне навчання як обов'язковий предмет. Якщо дитина батька-атеїста не вивчатиме цієї дисципліни, вона не отримає документа про закінчення школи. Отже, у цьому випадку релігія — не приватна справа, а громадська, загальна. "Фраза "релігія — це приватна справа", — пише Г. Костельник, — тим фальшива, що вона лукаво замовчує й заперечує громадську сторону релігії, її велике значення для громадського життя. Вона є грубим софізмом" [4, 68].

Поняття "релігія", як і всякий інший абстрактний термін, вживаємо в конкретних випадках, модефікаціях. Слово це латинського походження і означає "повинність", "зобов'язання". У його етимологічному змісті вміщено два головні моменти: 1) віра в Бога (логічний зміст релігії); 2) шанування Бога (моральний зміст релігії). Виходить, що у слові "віра" закладено логічну суть релігії, а в латинському слові "релігія" — моральний, практичний бік віри в Бога. Зі сказаного випливає, що слово "віра" має ширше значення, ніж слово релігія. Наприклад, у реченнях: "Ми не віримо в торжество комунізму", "Я вірю тобі на слово", "Він вірує в Бога" наявні предикати мають лексичне значення. А слово "релігія" належить тільки до віри в Бога. З цього випливає, що атеїзм не є наукою, а тільки релігійною вірою, наскрізь облудною, антиестетичною, антиетичною.

Часто доводиться чути, що в середовищі безбожних відщепенців виробилися "ідеальні норми поведінки", якась особлива етика. Що воно таке? "Незалежна етика", — вважає теолог, — це такий самий релігійний фальш нових часів, як і те, що ніби атеїзм є наукою, а не вірою. Нема й не може бути ніякої незалежної етики, але всяка етика залежна від своєї релігійної віри. Етика — це ніщо інше, як практичний, моральний бік релігійної віри" [4, 267]. Таким чином, релігія веде за собою етику, а етика — релігію. З цих міркувань краще було б назвати атеїзм "негативною релігією", оскільки він базується на негації Бога. Якщо устами й помислами запеклого біль-

шовика-атеїста Бухаріна треба створити "нову землю, нових людей, нові звичаї", то й найголовнішим завданням усіх комуністів є знищення всіх, відданих Богові, як планово робилося у 1932–1933 роках, стягуючи "пекло" на землю під прикриттям науки. Природничі науки, зокрема хімія, фізика, біологія, медицина, спираючись на матеріалістичні засади, сподівалися всі таємниці світу вирішити шляхом дослідження матерії. Але часом навіть фізики, як, наприклад, Паскуаль та новіші, винайшовши нейтрини в лабораторних умовах, зважили душу, яка покидала тіло, дійшли висновку, що "раніші антирелігійні прямування науки вже нині не є можливі". Коли Європою замаячив привид комунізму з його питомою релігією – атеїзмом, серед свідомої маси зринає своєрідна протидія – новітній націоналізм. "Новітній націоналізм, що зродився як реакція проти більшовицького комуністичного інтернаціоналізму, – твердить Г. Костельник, – чимало засвоїв собі саме від більшовицького режиму (диктатура партії, перевиховання народу, особливо молоді, виключне право на душу молоді і т. ін)" [4, 421].

На думку Д. Донцова, новітній націоналізм почав шукати свого Бога не у викомбінованім розумом ідеалі, а тільки у власнім бажанні, у власній вірі. Наш час став часом катастрофи для раціоналізму. А в політичному світі замість нього прийшов безоглядний національний догматизм, що здетронізував інтелігентність, поставивши на його місце афект як найбільшу вибухову силу людства. Впливає, таким чином, що націоналістична доктрина належить до атеїстичних релігій і народжена з позитивізму, який боготворив людську суспільність. У пошуках філософської розв'язки схематичного співвідношення категорій атеїсти-раціоналісти-позитивісти-волюнтаристи Г. Костельнику явно не таланило. До них він прилучив таке "божище", як "нація", що потягло за собою "новітню націоналістичну релігію". Етика націоналістичної релігії не є ані правдива, ані достатня, вважає теолог, певно, на тій підставі, що Україна не була його рідною батьківщиною. Оскільки народ не є Абсолютом, тому й не можна вважати його за такого й ставити як найвище мірило добра і зла. "Це було би, – вважає теолог, – без сумніву, добре для українського народу, коли б усе майно, яке посідають чужинці на його землях, опинилося в посіданні українського народу. Націоналістична релігія, що ніби є в собі "замкненою цілістю", твердить,

що добром є те, що для народу добре. З того слідувало би, що ніби це було би етично добре, коли б український народ мав змогу й вирізав усіх чужинців, або вигнав їх зі своїх земель з торбами, а їх майно собі забрав. Але справжні закони людського життя перестерігають кожну людину з непопсованою душею перед якимсь таким актом... На цю тему можна "сильні слова" пускати на вічах та книжках; для слухачів чи читачів це буде мати переважно тільки значення поетичної закраски, але жити по тій етиці націоналістичної релігії не можна..." [4, 425]. Верховенствующим законом, тобто етичним, покликана бути правда. Але правди, як помилково вважає теолог, не творить ані голос народу, ані його воля, мовляв, люди тільки шукають правди і облаштовують своє життя або згідно з нею, або ні. Отже, справжні етичні закони вищі від людей: нація може творити своє життя відповідно чи невідповідно до правди. Вони в даному разі виступають лише шукачами істини, а не її творцями. Тому є чистісіньким абсурдом, коли б нація була мірилом етичних законів, доброго і злого. Така думка Г. Костельника контрастує з філософією Я. Мудрого, Г. Сковороди, ба навіть І. Вишенського, які вважали націю основою суспільного життя. Аналогічно сприймаючи й розуміючи націоналізм як явище опору асиміляції, теолог, як не прикро, проводить паралелі між ним та комуністичним атеїзмом, схилившись до думки, що ідеологи націоналізму преспокійно можуть поповнити ряди комуністів, констатуючи: хто втратив віру в Бога, той втратив сенс життя. "Без віри в Бога, – осмислюємо найважливішу тезу дослідження, – ніщо в людському житті не певне, бо ніщо не є на своєму правильному, природньому місці, але все переставлене. І лишається тільки вічний бунт... Атеїзм є джереалом для перманентного духовного бунту" [4, 427]. Але, як вважає теолог, якщо націоналізм дотримується атеїстичної релігії, він містить найтривкіші мотиви. "Є різні вчені, – резюмує П. Ісаїв, – аналітики, чи такі, що пишуть лише причинки, або й причинки до причинків, або й учені компілятори, що з мурав'їною пильністю згромаджують наукові здобутки, сегрегують їх, укладають в системи, самі від себе нічого не додаючи нового, але є й учені-завойовники, конкістадори правди. Костельник – це якраз вчений-конкістадор, який відважно й сміливо вибирається в похід за правдою, а її здобування вважає за зміст свого життя. Це ще

й конкістадор-ветеран, вправний і загартований, що прижмуреним оком дивиться на всі небезпеки, а свого противника в полеміці кількома вдалими хватками кладе відразу на лопатки; ветеран із вродженою інтуїцією орієнтації, в котрім напрямі, хоч би і без компасу плувсти на широкому морі по здобич правди" [6, 548].

Не зайвим буде тут послатися на Арістотеля, який твердив, що найвища приємність — це відкривати істину, що дає відповіді на всі життєво важливі запитання.

Читаючи дослідження Г. Костельника, маємо змогу відчуті різницю між ними та писаниною пересічних учених, яку можна відтворити фотографічним способом. Звичайно, немало вчених дають нам висвітлення проблем чи явищ анфас, схоплених із заявленої традиційної позиції, дуже часто незручної і не всеосяжної. Костельнику, навпаки, щастить знайти найзручнішу позицію, що забезпечує цілісність і повноту. Щоправда, з цієї позиції він здатний схопити й профільні нюанси, як, наприклад, у стереокіно. У науці ж важливо знайти й вирішити проблему, розчленити її на частини і добратися до її суті, як це вдається талановитому малюру, що ігнорує принцип фотографії. Саме у цьому плані Г. Костельник — митець, здатний вирішити квестію і зачарувати допитливого читача.

Гавриїл Костельник, як вважає П. Ісаїв, — це людина надзвичайно живої, глибокої і творчої думки, що ширяє від галактичних "звіздозборів", віддалених на сотні мільйонів літ світла, аж до найдрібніших атомів і електронів, від найскладніших трансцендентальних проблем до найглибших і найтонших питань людської душі чи думки, від метафізики до парапсихології, від наукової літературної критики і виявів власної поетичної творчості до важливих природничих квестій. Немає ділянки, що не цікавила б його, особливо з релігійно-філософського боку, немає наукової галузі, у якій він, якщо не забирав голосу, то бодай намагався виробити свій власний обґрунтований погляд.

Шукаючи причини норм і відхилень від них у царині віри, Г. Костельник сягає найдавніших глибин, коли навіть первісна людина розуміла, що природа — це велика таємниця, твір "безконечно мудрого Бога". "А що більше людина вглиблюється в природу, — читаємо у першому абзаці твору "Основи атеїзму та теїзму", — то повніше виступає перед нею мікрокосмічна та макрокосмічна структура природи, то ясніше й

більше вдаряючи стає для неї думка, що люди — це тільки малолітні учні перед природою та що це відношення ніколи не зміниться, що не може змінитися, бо Розум, який є автором природи світу, безконечно перевищує наш людський розум, що тільки одну "іскорку" того первісного, вічного Розуму" [7, 162]. Це найголовніший аспект релігії. Хто піде цим шляхом думок, той не зможе не дійти до віри в Бога. Посилаючись на Іоанна, теолог нагадує своїм читачам: "На початку було слово, був Логос, Розум, була мудрість, а всі дальші етапи й фази світу — це творчі вияви того самого Розуму" [7, 164].

Згідно з релігійними уявленнями, Розум наявний у бутті, тобто передує всякій еволюції в природі. Безвірники, навпаки, вважають розум наслідком еволюції та комбінацій природних сил, тобто таких, що постали "самі з себе". Однак, як доводить логіка, ніщо само з себе не постає, тим паче без причини, бо для "мудрих конструкцій мусить бути мудра причина". Стоячи на таких позиціях, Г. Костельник, однак, не заперечує еволюційної теорії. Історія земного органічного світу така, твердить він, що спершу існували примітивні істоти, потім щораз досконаліші, нарешті, з'явилася на світ повноцінна людина. Це не суперечить вірі в Бога, що засвідчує й Святе Письмо. Але безвірники повертають закони еволюції на свій лад. Еволюційна теорія Дарвіна, про що йдеться в дослідженні Г. Костельника, виводить вищі органічні істоти з нижчих зовсім механічним способом. Всі вони ніби самі собі здобули свою природу, самі себе зорганізували. Існує в цьому плані чимало розбіжностей між представниками різних наукових течій. Суб'єктивісти, наприклад, доводять, що все наше пізнання реалізується тільки в межах нашої власної свідомості, а зовнішній світ для нас зовсім не доступний. Водночас сенсуалісти вважають, що тільки наші смислові зображення мають об'єктивну вартість. Тим часом емпірики всяке наше об'єктивне пізнання переносять на досвід. "Усі вони, — твердить Г. Костельник, — залюбки є агностиками в релігійних квестіях, схилиються до атеїзму, а всякі поняття про Бога вважають за антропоморфізми" [7, 164]. Якщо представники названих філософських течій через своє хитання — недовершені атеїсти, то найрадикальнішим атеїстичним світоглядом оперують матеріалісти. Ведучи мову про природність теїстичної віри на моральних засадах, теолог протиставляє їй атеїзм, що з погляду морального є штучним, пе-

рекрученим, неприродним. Він не відповідає справжнім потребам людської природи: найблигородніші її чинники викривляє, душить і нищить. Отже, як вважає Г. Костельник, атеїзм – це не тільки викривлення розуму, а й недуга душі.

Розмірковуючи над культурою стародавнього світу, на яку проєктують окремі "вчені" атеїзм, теолог зауважує, що саме природничо-технічна революція сучасності є головною причиною новочасного атеїзму. Та не "наукою", а тільки вірою люди живуть і мусять жити. Хочемо цього не задля марної цікавості, а для практичного життя, щоб визначити йому найвищу ціль. Коли є Бог, душа, потойбічний світ, то наше внутрішнє життя буде мати зовсім інакший вигляд, ніж якщо б ми переконалися, що нема ні Бога, ні душі, ні іншого життя. З того ясно, що релігія – найважливіша проблема людей.

Всебічно розвінчав Г. Костельник поширений у світі погляд, начебто віра є чимсь ірраціональним, що ґрунтується на самісінькому чутті. Адже на самому чутті базується так зване "почуття", з чим зовсім не є тотожною віра. Нема віри без логічного субстрату, оскільки розумова праця є основою для віри. Почуття не має своїх логічних аргументів. А віра мусить мати їх, творячи одну з форм розумового пізнання. У цьому плані навіть всякий здогад, всяка опінія й теорія є вірою.

Коріння атеїзму досить давнє, але, "вдосконалюючись", він дійшов пікової потворності. Уже Французька революція виявила лють та божевілля атеїзму, а російський більшовицький переворот залякав увесь світ. Прояви воюючого атеїзму німецьких та іспанських комуністів ілюструють ту саму психіку, що й прояви російського більшовицького атеїзму.

"Які причини атеїзму?" – запитує Г. Костельник і відповідає, що духівництво вбачало причини атеїзму в гріховності. Однак парадокс поширення атеїзму полягає в тому, що він крокує поруч з наукою. Отже, "величина" ідеї йде в парі з небезпекою трагедії. Повчальним у цьому плані є гіркий досвід Олександра Великого, Ганнібала, Цезаря, Наполеона, які у своєму зрості тягли за собою зародки власної трагедії. Якщо світ не визволиться від звироднілої психози атеїзму, як вважає протопресвітер, то загине, оскільки недуга, якщо організм не позбудеться її, завжди веде до смерті.

"Така основна думка тієї цікавої і цінної книжки, – пише П. Ісаїв, – думка, що її автор переконливо доказує з усією ерудицією і хистом. Це коротке, але таке влучне, правдиве й оригінальне схоплення відразу дає авторові велику перемогу над атеїзмом, з місця підважує атеїстичну гордість і пику на свою науковість та робить з нього в полеміці зовсім слабкого і кволого противника. Поваливши "науковість" атеїзму, легко здемаскувати і всі його фальшиві консеквенції" [6, 548].

1. *Нива*. – 1937. – № 1.
2. *Костомаров Н.* Две русские народности // *Основа*. – 1861. – № 3.
3. *Франко І.* Твори: В 20 т. – К., 1956. – Т. 19.
4. *Костельник Г.* Релігійні фальші нових часів // *Нива*. – 1937. – № 1.
5. *Лука Ю.* Призначення України. – Л., 1992.
6. *Ісаїв П.* Рецензія на книгу Г. Костельника "Релігійні фальші нових часів" // *Дзвони*. – 1938. – № 12.
7. *Костельник Г.* Основи теїзму та атеїзму // *Дзвони*. – 1939. – № 5 / 6.

Предикації як прояв текстової змістовності

Проаналізовано основні підходи до дослідження змісту тексту, розглянуто предикації як джерело герменевтичної ситуації та здійснено спробу виділити етапи процесу формування змісту твору з корекцією на професійне мовлення.

It is analyzed the basic approaches in researches of text's content as well as it is considered the predication as a source of hermenevitic situation and selected the stages of process of formaion of work content taking into account professional broadcasting.

У сучасній лінгвістиці існує чимало деколи взаємодоповнюючих, а деколи взаємовиключаючих підходів до вивчення змісту тексту і його структурних одиниць (логіко-методологічний, онтологоцентричний, семантико-прагматичний, тощо) [1–3 та ін.]. У нашій статті, основним об'єктом дослідження в якій виступатиме предикація як прояв текстової змістовності, ми спробуємо проаналізувати ці підходи і на основі синтезу відомих уже мовознавчій науці теоретичних положень з'ясувати роль предикації як джерела герменевтичної ситуації, поетапно прослідкувавши процес формування змісту твору з корекцією на професійне мовлення. Актуальність таких студій визначається передовсім необхідністю напрацювання рекомендацій прикладного характеру щодо творення інформативно повноцінних – тобто зрозумілих реципієнтові – текстів.

Уявлення про зміст тексту формується як результат осмислення сукупності його предикацій, "актів з'єднання незалежних предметів думки, виражених самостійними словами, з метою відобразити "стан справ", подію, ситуацію дійсності" [1]. Формування такого уявлення припускає наявність акту, що повідомляє смисл, завдяки якому людина ставить річ у зв'язок зі своїм мікрокосмосом, що близько до філософської позиції G. Fritz. Останній ототожнює розуміння речення з охопленням, збагненням думкою його сенсу, в результаті чого поняття смислу корелятивне поняттю розуміння [4], однак логіко-методологічний підхід Фреге не дозволив йому вийти за межі традиційних граматичних моделей. Організація побудови мислення за загальними законами логіки залишається підставою для розуміння речення як змістовної і смислової єдності у межах тексту, при цьому більшість

викладених далі поглядів на проблему змісту речення частіше припускають тотожні відношення між термінами "зміст речення" і його "смисл": усе, що виходить за рамки значення речення як сукупності значень складових його лексичних одиниць, є його змістом, а також смислом.

У лінгвістиці існує декілька підходів до дослідження змісту речення. Одні дослідники розглядають зміст речення через призму структурно-синтаксичних схем [2], які "своїм існуванням зобов'язані їхньому заповненню, вони "абстраговані" від безлічі однорідних "заповнень", що представляють план мовної реальності" [2].

Дослідження змісту речення як відповідності його семантичної структури будь-якій ситуації оточуючої дійсності [5; 6] можуть бути віднесені до сфери онтологоцентричних, оскільки описують систематику конкретних емпіричних ситуацій як частин, "що відображають у мові реальну дійсність" [6].

Зміст речення трактується як певна концептуальна структура, що розуміється по-різному залежно від логічного підходу: з позицій класичної чи символічної логіки, концептуалізації ситуацій або мови як суб'єктно-предикатного відношення, де суб'єкт інтерпретується по-різному, переважно – як носій ознак, а предикат – як ознака, що приписується суб'єкту [7] (схема 1).

Теорії, засновані на ідеях символічної логіки [8; 9; 10; 11], прирівнюють зміст речення до позиції як структури, що включає, крім предиката, деяку кількість змінних (аргументів чи семантичних акцентів) і модус (схема 2). А антропологічні концепції [12; 13; 14] мають за основний компонент змісту речення інформацію про мовця (слухача), місце і час мовного акту та ін. Так, теорія

Схема 1. Концептуальна структура речення (варіант I)

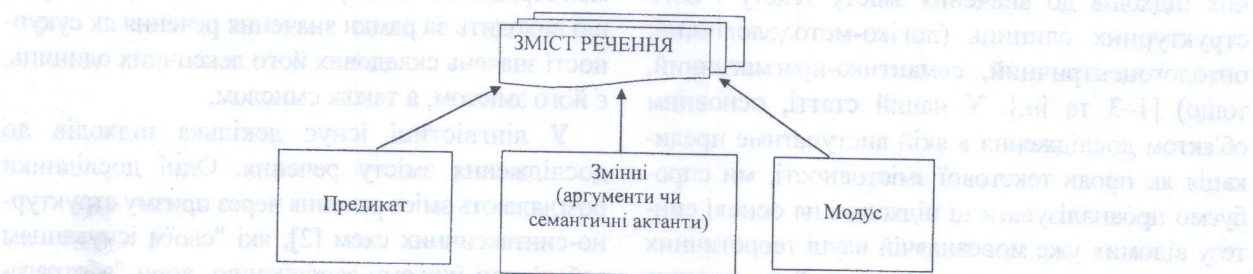

Схема 2. Концептуальна структура речення (варіант II)

логіко-тематичного членування речення виражає логічну суб'єктно-предикатну структуру думки, виражену за допомогою граматичних засобів, як особливий рівень мови, що володіє особливою структурою інформативності для реципієнта. Предикат є носієм основної, а суб'єкт – другорядної інформації [15].

У семантиці осмислення речення припускає наявність семантичного узгодження його внутрішніх структур і одиниць, а смисл – результат просторово-часового узгодження між його іменниковою та дієслівною групою [16], при цьому формальна семантика інтерпретує тільки складні чи прості речення, а не послідовності речень, у результаті чого встановлення зв'язку між реченнями є ускладненим, і на завершальному етапі характер семантичного зв'язку між реченнями встановлюється на прагматичному рівні [17]. Незважаючи на ствердження Н. Д. Арутюнової [18] про те, що фактор семантичної співвідносності визначає не лише взаємодію предиката та його актантів, але і взаємодію предикатів у зв'язному тексті, наведені автором приклади "зв'язних текстів" для ілюстрації предикативних зв'язків не перевищують меж складного речення. Однак, зауважимо,

і в межах складного речення можливе відновлення смислу на основі предикації.

Оскільки будь-яка комунікативна ситуація здійснюється "за наявності надлишку фактів, що не мають систематичного зв'язку з даною комунікативною діяльністю", особливого значення набуває фактор контексту, який по відношенню до предикативної структури тексту є своєрідною абстракцією від подібного "надмірного" розмаїття [18]. Контекст вміщує лише ті факти, які систематично виявляють доречність відповідних висловів у даному комунікативному акті, а однією із основних якостей контексту є його "динамічний" характер, тож деякими дослідниками контекст розуміється як послідовність, потік подій [19].

Багато систематичних студій [20; 21; 22] пов'язують поняття смислу речення не з принципом породжувальної граматики, а з методами розкриття змісту, властивого певному колу конкретних висловів.

При формальному підході до вивчення предикативної структури тексту головною проблемною текстовою ситуацією є новизна текстового суб'єкта (потреба у його предикації – поясненні, уточненні і т. ін.), і складність його предиката,

при якій важче з'ясувати те, про що саме говориться, пояснюється, доводиться в тексті. До похідних відносимо проблемні ситуації суперечностей текстових суб'єктів, відсутності, або неповноти суб'єктів чи їхніх предикатів та ін.

Герменевтика враховує наявність не одного, а щонайменше двох контекстів, взаємна проекція і зв'язок яких породжує нові смисли: текст живе у двох контекстах – автора і читача, адресанта і адресата. Ці контексти проектується один на одного, утворюють опозицію, що породжує нові смисли.

Діяльність, спрямована на перетворення мовного факту, осмислення мовних знаків і відтворення культурної діяльності, пов'язаної з даним знаком, є, по суті, відтворення контексту ситуації діяльності. Поняття контексту при цьому набуває значення, синонімічного поняттю "світ". Відповідно, зрозуміти твір можна тільки в контексті, контекст потрібно відновити, а це потребує належних знань.

Семантика речення часто використовує поняття "контекст" у значенні ситуації реальної дійсності, яка описується реченням, коли ситуація вважається смислом речення. Термінологічна синонімія, що виникає при цьому, пов'язана з тим, що смисл (ситуація) залишається незмінним у результаті трансформацій. Поняття смислу також набуває деякої особливості, коли мова йде про рівень змісту тексту: "Планомірно відібраний для повідомлення предметний зміст є смислом повідомлення, і він-то й досягається у розумінні ..." [23].

Смисл оцінюється як "те, що є чи в принципі може бути у свідомості кожного індивіду. Однак те, що не можна ефективно виявити, не може претендувати на виконання цієї ролі" [24], а також як те, що робить висловлювання зрозумілим [25; 26].

Синтагматичні стосунки між різноманітними семантичними компонентами речення досить докладно вивчені [27; 28], але "вивчення ролі різних смислових компонентів речення у його загальній смисловій організації ускладнюється відсутністю загальноприйнятої класифікації мовних значень, відповідно і досить різноманітним розумінням того місця, яке займають у типології мовних значень граматичні значення" [28].

Предикація має не лише зовнішню сторону, яка реалізується у предикативній структурі речення, а й внутрішню форму – відносно автономний план внутрішньомовних процесів.

Спробуємо подати поетапний реальний процес формування змісту твору з корекцією на професійне мовлення. Робота логіко-психологічного механізму відбувається на кількох рівнях:

1. Рівень долокутивної предикації (1-й рівень предикації). У професійному мовленні це етап збору матеріалу та імітації мотивації (необхідності написання) твору.

2. Рівень локутивної внутрішньомовної предикації (2-й рівень предикації). У професійному мовленні це імітація комунікативного задуму, комунікативної мети, це розробка теми.

3. Рівень локутивної явної мовної предикації (3-й рівень предикації). У професійному мовленні це розкриття теми, імітація процесу вибору форми вираження.

4. Рівень локутивної неявної мовної предикації (4-й рівень предикації). У професійному мовленні це робота з підтекстами, це свідоме програмування процесу сприймання й розуміння твору читачем, глядачем, слухачем. Це імітація роботи механізму асоціативного мислення.

Складнощі, пов'язані зі зливанням мовних і понятійних елементів у предикативній схемі думки, можуть провокувати виникнення проблем у сферах мислення і розуміння. Помилки періоду предикації пов'язані з порушенням у забезпеченні системно-структурної організації твору, тобто у роботі логіко-психологічного механізму породження змісту твору. Помилки в процесі діяльності автора зумовлені порушеннями у сфері забезпечення функціонування твору. Ці два типи помилок лежать в основі порушень структури і функцій твору і є їх причиною.

Отже, увесь період предикації змісту твору триває на фоні діяльності автора як особистості, наділеної своїми і суспільними потребами. Тому аналізувати формування змісту твору необхідно також із урахуванням цього фону. Цей діяльнісний фон визначає насамперед функцію твору, від якої вже залежить і сама системно-структурна організація змісту.

1. Степанов Ю. С. Альтернативный мир. Дискурс. Факт и принцип причинности // Язык и наука конца XX века. – М.: Ин-т языкознания РАН, 1995. – С. 231–240, 393.

2. Зильберт Б. А. Социопсихолингвистическое исследование текстов, радио, телевидения, газеты. – Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1986. – 211 с.

3. *Strauss A.* Modern mass media. – Cambridge, 1981. – 247 p.
4. *Fritz G.* Theme of text // *Languages*. – 1982. – № 8. – P. 208–221.
5. *Сусов И. П.* Лингвистика между двумя берегами // *Языковое общение: Единицы и регулятивы*. – Калинин, 1987. – С. 108–113.
6. *Гак В. Г.* Коммуникативные трансформации и системность средств логического выделения во французском языке // *Филологические науки*. – 1975. – № 5. – С. 49–60.
7. *Арутюнова Н. Д.* Национальное сознание, язык, стиль // *Лингвистика на исходе XX века: Итоги и перспективы: Тез. докл. междунар. конф.* – М., 1995. – Т. 1. – С. 99–103.
8. *Панов М. В.* Из наблюдений над стилем сегодняшней периодики // *Язык современной публицистики*. – М.: Русский язык, 1988. – С. 127–136.
9. *Апресян Ю. Д.* Английские синонимы и синонимический словарь // *Англо-русский синонимический словарь*. – М.: Русский язык, 1979. – С. 29–38.
10. *Femerer F. H., van, Grootendorst R.* Speech acts in argumentation discussions. – Paris, 1984. – 334 p.
11. *Черняховская Л. Д.* Смысловая структура текста и ее единицы // *Вопросы языкознания*. – 1983. – № 6. – С. 82–91.
12. *Agricola P.* The theme of text // *Languages*. – 1976. – № 11. – P. 171–176.
13. *Sandig B.* Probinne einer linguistischen Stilistik // *Linguistik und Didaktik*. – 1970. – № 3. – S. 117–121.
14. *Weaver C. A., Mannes S., Fletcher C. R.* (eds.) *Discourse Comrehension // Honor of Walter Kintsch*. – Hilisdale, 1995. – P. 49–58.
15. *Панфилов А. К.* Лекции по стилистике русского языка. – М.: Гос. пед. ин-т, 1968. – 80 с.
16. *Бурви́кова-Зарубина Н. В.* Закономерности линейной структуры монологического текста: Автореф. дисс. ... д. филол. наук. – М., 1981. – 38 с.
17. *Звегинцев В. А.* О цельнооформленности единиц текста // *Известия АН СССР. Сер. лит. и яз.* – 1980. – Т. 39. – С. 13–22.
18. *Арутюнова Н. Д.* Фактор адресата // *Известия АН СССР*. – 1981. – Т. 40. – С. 57–167.
19. *Дейк Т. А., ван.* Вопросы прагматики текста // *Новое в зарубежной лингвистике*. – М.: Прогресс, 1978. – № 8. – С. 229–337.
20. *Сотникова А. Л.* Фактор реципиента и способы его экспликации в различных типах текстов // *Языковые единицы в речевой коммуникации*. – Л.: ЛГУ, 1991. – С. 98–116.
21. *Степанов Ю. С.* Методы и принципы современной лингвистики. – М.: Наука, 1975. – 312 с.
22. *Cook O.* *Discourse and Literature*. – Oxford University Press, 1994. – 280 p.
23. *Шубин Э. П.* О языковой коммуникации // *ИЯШ*. – 1967. – № 4. – С. 27–37.
24. *Хэар Р. М.* Дескрипция и оценка // *Лингвистическая прагматика. Новое в зарубежной лингвистике*. – М.: Прогресс, 1985. – Вып. 16. – С. 117–128.
25. *Потятиник Б. В.* Социально-психологические аспекты влияния СМИ на аудиторию: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.01.10 – журналистика / Киев. гос. ун-т им. Тараса Шевченко. – К., 1991. – 16 с.
26. *Fairclough N.* *Critical Discourse Analysis*. – Longman, 1995. – 370 p.
27. *Бондарко А. В.* Грамматическое значение и смысл. – Л.: Наука, 1978. – 175 с.
28. *Буряк В. В.* Основные типы знания рационального дискурса (культурно-историческая классификация): Дис. ... канд. филос. наук: 09.00.01 / Симферопольский гос. ун-т им. М. В. Фрунзе. – Симферополь, 1999. – 179 с.

Зникнення акцидентних мальованих шрифтів із оформлення сучасних книжкових видань

У статті розглядається проблема зникнення акцидентних мальованих шрифтів із художнього оформлення видань (окрім дитячих). Аналізуються причини цього явища, доводиться доцільність використання мальованих акцидентів і пропонуються шляхи повернення цього виду оформлення у сучасні книги.

An article covers up the problem of disappearing the drawn accident fonts from the book design (excepting child's editions). The author analyses the causes of this fact, argues vitality of using drawn accident fonts and gives the methods of returning this font type to present-day editions in the article.

Темою цього дослідження є становище акцидентних мальованих шрифтів у сучасних книжкових виданнях. До уваги не беруться дитячі видання для молодшого віку, оскільки в них сама концепція оформлення відрізняється від концепції оформлення видань для дорослих. Наголошено на невиправданому ігноруванні сучасними видавцями могутнього шару української книговидавничої культури – мальованих акцидентів. У статті досліджуються причини і наслідки такої видавничої політики для деяких книг зокрема і для видавничої і шрифтової галузей загалом.

Актуальність теми впливає із сучасних тенденцій розвитку ринку: не проблема виробити продукцію – проблема її продати. Що стосується книг, то одним із перших аргументів при виборі цього товару покупцем є її зовнішній вигляд – дизайн обкладинки, малюнок тексту. Тому та книга, яка привернула увагу відразу, має більше шансів бути проданою і принести видавцеві прибуток. Останніми роками простежується тенденція оформлювати обкладинки і тексти стандартним набором електронних шрифтів. Через це багато книг, особливо художня проза, поезія, навіть підручники, мають однаковий, претензійний і бідний вигляд. Мальований же акцидент створює враження багатства і естетично приємний ефект, а головне – книга з таким шрифтом виділяється із загальної маси, привертаючи читачку увагу. Отож, основа актуальності дослідження – постановка питання про

покращення вигляду книги за допомогою використання акцидентних мальованих шрифтів.

Наукова новизна теми зумовлена тим, що поява електронних шрифтів розглядається не тільки з активно озвучуваного нині у публікаціях позитивного боку [4; 5; 7], а й виявленням деяких негативних моментів. У статті заперечується відкидання мальованих акцидентних шрифтів як несучасних чи віджилих і доводиться їх особливе місце в оформленні сучасної книги.

Мета дослідження полягає в тому, аби звернути увагу видавців, дизайнерів і художників на позитивні боки використання мальованих акцидентних шрифтів саме на сучасному етапі. Також пропонуються альтернативні шляхи здешевлення дорогого мальованого акцидента. Слід звернути увагу на деякі грані проблеми зникнення мальованих акцидентних шрифтів із художнього оформлення книг.

У нашій роботі ми спирались на праці таких спеціалістів у галузі шрифтового мистецтва, як Н. Н. Таранов, О. В. Снарський, М. Г. Ровенський, В. І. Сава. Сучасні автори А. Рахімов, Ю. Ніколаєв і К. Носов допомогли нам скласти картину нинішніх поглядів на ряд питань, без висвітлення яких неможливо було б розкрити цю тему повністю. Крім того, ми використали праці спеціалістів з реклами, аби ілюструвати купівельну поведінку читача.

Найперше хочемо окреслити ту тенденцію на книжковому ринку, яка привернула нашу увагу

до даної теми. З огляду на нашу професію (редактор видавництва художньої літератури) постійно стежимо за книжковим виробництвом як в Україні, так, по можливості, і за кордоном. На українських теренах (на відміну від Європи) простежується тенденція до використання тільки електронних версій шрифтів при оформленні книг. Видавці останніми роками майже не вдаються до мальованих акцидентів, таких популярних свого часу. (Як уже зазначалось, дитячі видання до уваги ми не беремо.) Ми бачимо прикру одноманітність в оформленні книг: кілька "найпопулярніших" шрифтів використовуються як для написання основного тексту, так і для оформлення обкладинки багатьма видавництвами. Ті ж шрифти, які імітують слов'янську в'язь, або китайські ієрогліфи, або дитячий почерк, справляли належне враження на покупця тільки на зорі свого використання, коли мало хто із видавців мав у своєму розпорядженні комп'ютерну техніку – тобто 15 років тому. Нині ж ці шрифти легко впізнавані не тільки спеціалістом, а й пересічним читачем. Упізнаваність як нехудожніх, так і художніх електронних шрифтів спричинила цікавий, але, на нашу думку, цілком закономірний ефект: покупці відчують штучність, "ширвжитковість" популярного шрифту, намагання видавництва видати дешеве за дороге. (Саме цим, до речі, можна пояснити мінімалізм в оформленні книг, де використовуються прості шрифти: якщо нема можливості використати дорогий шрифт, треба зробити так, аби дешева і проста гарнітура була взагалі непомітною і виконувала функції лише інформаційні.) Навіть якщо споживач глибоко не усвідомлює своїх мотивів, він може відмовитися купувати книгу тому, що художні шрифти, використані в ній, мають вигляд досить дешевого. Як відомо з теорії реклами, дешевий вигляд товару – його велика вада [6]. Навіть покупець, обмежений у фінансах, прагне дорогого вигляду своєї покупки незалежно від того, якого плану ця покупка – вжиткового чи інтелектуального. Отже, читачі хочуть, аби куплена ними книга мала дорогий, а головне – ексклюзивний вигляд.

До цього часу наші видавці використали багато дієвих способів надати особливого вигляду своїм виданням: нестандартні формати, яскраві ілюстрації, особливе розташування тексту на сторінках тощо. Проте ми схилиємось до думки, що використання акцидентного мальованого шрифту – також дуже дієвий спосіб виділити

книгу з ряду подібних. На це є кілька причин. По-перше, мальовані акциденти у книгах для дорослих тривалий час не використовувались, що саме по собі може стати новинкою. По-друге, такі гарнітури завжди ексклюзивні, не схожі ні на які інші, раніше не бачені, а тому створюють у покупця бажане для видавця (і продавця) враження дороговизни. По-третє, в Україні шрифтове мистецтво на дуже високому рівні [1; 3; 10; 11], тому можна бути певним, що художники-шрифтовики створять не тільки читабельний, а й високохудожній шрифт, приємний для ока читача. По-четверте, шрифт – це спосіб передачі як інформації, закладеної в тексті, так і емоцій, викликаних ним. "Шрифт не только помогает донести смысл текста, но и передает настроение, заложенное в нем", – стверджує художник-шрифтовик О. Снарський [10]. Створити у потенційного покупця настрій ще до того, як він візьметься за прочитання анотації – основна заповідь, що він все-таки візьме в руки саме цю книгу, а не якусь іншу [6]. А це, у свою чергу, збільшує шанси книги бути проданою.

Після такого переліку безперечних позитивів використання акцидентів постає закономірне питання: чому ж сучасні видавці від них відмовились? На наш погляд, тут відіграли роль певні причини.

Перша з них полягає в тому, що нині художній і технічний редактор у штатному розкладі багатьох видавництв об'єднаний в одній особі. Що це означає на практиці? Як правило, спеціалісти з двома освітами – художньою і технічною – велика рідкість. Тому людина, яка обіймає таку посаду, частіше має одну освіту, і можна сміливо стверджувати, що освіта ця – технічна. Звідси й обмежені можливості такого працівника: без відповідної підготовки неможливо займатись роботою художника. Більше того, спостерігаючи за продукцією деяких видавництв, пересвідчуємось, що їх художні (технічні) редактори навіть не здогадуються про те, що існують художники-шрифтовики, до яких можна звертатися у разі потреби в оригінальному шрифті. З одного боку, це – наслідок невимогливості керівника до персоналу (у свою чергу, часто спричинений неможливістю платити багато висококваліфікованим спеціалістам); з іншого – недостатній рівень теоретичної підготовки працівників. (Підготовка спеціалістів такого профілю, необхідний набір теоретичних знань, які вони повинні мати, розробка відпо-

відних навчальних програм можуть стати темою для подальших розробок у напрямі викладання видавничої справи і програм верстки.)

Друга причина – висока ціна замовлення ексклюзивного шрифту в художника. Справді, замовляти шрифт у художника досить дорого. Але тут, на наш погляд, багато що залежить від прагнення худреда отримати шрифт. Можна піти в обхід: не замовляти шрифт "під видання", а пошукати і купити вже готовий. Звичайно, за нього художник попросить менше, ніж за новий. Знайти мальовані шрифти теж досить просто: в усіх школах шрифтовиків на старших курсах курсові, бакалаврські й дипломні роботи виконуються як розробки шрифтів. Згідно з українським законодавством авторське право на них зберігається за художником. Самі шрифти, по-перше, зберігаються в навчальному закладі, по-друге, час від часу проводяться виставки робіт художників-шрифтовиків, вхід на які почасти вільний. Звичайно, і там, і там худреду підкажуть, як знайти художника, роботи якого зацікавили його.

Третя причина полягає у спрощенні видавничого процесу, а саме: у наявності величезних каталогів у пам'яті ПК кожного видавництва. Поділяючи думку спеціалістів [4; 5; 7] з приводу всіх позитивів комп'ютеризації і загального зростання технічного рівня видавництв, ми багато в чому пов'язуємо зникнення мальованих акцидентів саме з цими обставинами. Адже, на перший погляд, видавництву фінансово вигідніше придбати каталог шрифтів і використовувати його тривалий час, ніж замовляти дорогі шрифти у художника. Так чинять і видавці-початківці, неспроможні винайняти художника, і, на жаль, потужні видавництва, які можуть собі дозволити використовувати мальовані акциденти. Проте якщо мова заходить про особливі, ексклюзивні книги, то така політика здається нам малодоречною.

Висновки. Проблема зникнення акцидентних мальованих шрифтів не можна розглядати

відірвано від усього набору питань, пов'язаних із концепцією оформлення видання. Тут і загальна дорожнеча видавничого процесу, і висока плата художникам за створення акцидентів, і велика роль швидкості у виданні нових книг. Проте у цій статті ми навели аргументи, які, можливо, дозволять в іншому ракурсі подивитися на прийом використання мальованих акцидентних шрифтів у оформлення книги і повернути цей незаслужено занедбаний спосіб оформлення на книжкові сторінки.

1. Гиленсон П. Г. Справочник художественно-го и технического редактора. – М.: Книга, 1988. – 526 с.

2. Книга как художественный предмет: [Сборник: В 2 ч.] – М.: Книга, 1988. – Ч. 1: Набор. Фактура. Ритм. – 1988. – 382 с., ил.

3. Книга как художественный предмет: [Сборник: В 2 ч.] – М.: Книга, 1990. – Ч. 2: Формат. Цвет. Конструкция. Композиция. – 1990. – 399 с., ил.

4. Ніколаєв Ю. Книга за 5 минут // Print Week. – 2004. – № 2. – 20 сентября. – С. 55.

5. Носов К. Adobe Indesign: передовые компьютерные технологии в полиграфии // Компьютеры + Программы. – 2001. – № 10.

6. Огилви Д. Огилви о рекламе. – М.: Изд-во Эксмо, 2004. – 232 с., илл.

7. Рахимов А. Информационные технологии в коммуникации и полиграфии // Друкарство. – 2003. – № 3. – С. 16.

8. Ровенский М. Г. Книга и шрифт // Полиграфия. – 1989. – № 9.

9. Сава В. І. Художньо-технічне оформлення книги. – Л.: Оріяна-Нова, 2003. – 168 с.

10. Снарский О. В. Шрифты-алфавиты для рекламных и декоративно-оформительских работ. – К.: Реклама, 1984. – 182 с., ил.

11. Таранов Н. Н. Рукописный шрифт. – Л.: Вища школа, 1986. – 160 с.

Т. А. Трачук,

асист.

УДК 070:001.8 (477) "19"

Розроблення в радянський час українськими вченими навчального курсу теорії і практики журналістської творчості

У статті визначено основні напрями наукових пошуків українських теоретиків журналістики протягом 60–80-х років XX століття, показано розробку питань теорії і практики журналістської діяльності в працях Ю. Лазебника, В. Здорогеги, Д. Прилюка, В. Рубана, Д. Григораша, Г. Вартанова.

The main tendencies of scientific searches of the Ukrainian theorists of journalism during the 60-80 years of the XX century are determined in the article.

Відкриття у 50-х роках XX століття факультетів журналістики в українських університетах створило умови для активізації наукової роботи в галузі журналістики, виникла необхідність створення цілісної спеціальної теорії журналістської діяльності як творчої основи для навчання журналістської майстерності.

Назріла потреба науковості, "теоретизму" у підготовці працівників преси на противагу існуючим на той час лише ремісничо-практичним тенденціям.

Спочатку теоретичні праці мали здебільшого практично-дидактичний характер. Їх автори зосереджували увагу головним чином на теорії жанрів. Згодом теоретики журналістики вже намагалися дослідити природу самої творчості журналіста, з'ясувати внутрішні закономірності цього виду літературної праці.

Визначення поняття журналістики, її функцій та принципів, системи жанрів. Теорія партійно-радянської журналістики протиставлялась західним, а за тогочасною термінологією, буржуазним теоріям журналістики, які, як було прийнято вважати, відзначалися ненауковим, а іноді й просто шарлатанським ставленням до об'єкта дослідження.

Підкреслювалось те, що нібито буржуазна журналістика всіляко намагається замаскувати свою класову сутність, прикриваючись такими поняттями, як "безпартійність", "об'єктивність", "надкласовість". Відкидалися також ідеї західних

теоретиків преси щодо визнання її як "третьої сили", "четвертої влади", "надкласового судді" [1, 8].

На думку тогочасних теоретиків, журналіст повинен творити на потребу свого класу, бо в класовому антагоністичному суспільстві інакше й бути не може. Як зазначив Д. Прилюк, журналіст – це завжди політик. Об'єктом же відображення у журналістській творчості, за словами науковця, є реальна суспільна дійсність – матеріальне виробництво й економіка, наука і культура, мистецтво й побут, правові й моральні норми співжиття людей. Однак відображення повинно відбуватися не в усій їх повноті й складності (цим, за словами Д. Прилюка, займаються наука і мистецтво), а саме: у соціально-політичному аспекті, у світлі вимог сьогодення-завтрашнього дня, щоразу диктованих конкретною соціальною ситуацією, що складається в процесі суспільного розвитку [1, 9].

Як зазначив В. Рубан, цілком у дусі воєнничого більшовизму і притаманної цьому часу термінології, журналістика – це, передусім, могутня зброя пізнання, освоєння і перетворення дійсності, сила якої полягає в тому, що вона правильно відображає динаміку життя, діалектику його розвитку, могутність його поступального руху. На думку дослідника, вона – не тільки активний засіб ідеологічного впливу на маси, а й діловий апарат постійно зміцнюваного взаємодіючого зв'язку партії і народу, акумулятор знання, досвіду і мудрості суспільства [2, 6].

Радянську журналістику було прийнято вважати журналістикою високих ідеалів. Як зазначали науковці, органи масової інформації не тільки формують політично активну дієздатну громадську думку, але є також її органом, рупором.

У 1974 році вийшов довідник Д. Григораша "Журналістика у термінах і виразах", де пояснено близько 1700 понять, зв'язаних з теорією журналістики і публіцистики, організацією редакційної роботи газет і журналів, літературною практикою і поліграфічною технікою, специфікою радіомовлення і телебачення, структурою системи друкованої інформації. Звичайно, при створенні цього довідника були використані положення з праць класиків марксизму-ленізму, партійних документів про пресу. Однак саме він був єдиною книжкою, що вміщувала розроблену в радянський час українськими вченими поняттєво-термінологічну систему журналістознавства і не втратила певного значення досі.

У довіднику Д. Григораша журналістика визначається як, по-перше, одна з форм суспільно-політичної діяльності, літературно-публіцистична праця в газетах, журналах, видавництвах, органах масової інформації, радіомовленні й телебаченні, професія журналіста; по-друге, наука, що вивчає закони літературно-публіцистичної творчості, розробляє методи ведення й організації роботи періодичних видань, редакцій радіомовлення і студій телебачення; по-третє, система періодичних видань: газети, журнали, альманахи, вісники, бюлетені [3, 40–41].

Основоположними критеріями для радянської журналістики визначалися принципи об'єктивності, правдивості, комуністичної партійності, ідейності, народності, масовості.

Вищеперераховані принципи комуністичної журналістики найповніше розкрив Д. Прилюк у навчальному посібнику "Теорія і практика журналістської творчості. Методологічні проблеми" (1973) [1].

Майстерність журналіста, на думку науковця, розпочинається з об'єктивного розуміння фактів. Адже об'єктивність бачення, дослідження і відображення дійсності передбачає не тільки правдиву констатацію фактів, а й вивчення повноти картини, за якої факти відбулися чи відбуваються. Такий науковий підхід, як підкреслив дослідник, застерігає журналіста від упередженості в оцінках і висновках. Радянський журналіст, звичайно, вивчав і аналізував дійсність з певних ідейних позицій, бо інакше

не мав права називатися партійним журналістом. Однак теоретично наголошувалось на тому, що журналіст повинен зважати на об'єктивну правдивість фактів та обставин, за яких вони склалися. Саме точність, за словами Д. Прилюка, є альфою й омегою творчості журналіста [1, 14].

Правдивість радянські журналістознавці розглядали як категорію не об'єктивістську, не позапартійну, а класову. Як писав Д. Прилюк, "коли ми чуємо слова "правда", "правдивість", то маємо задуматись: а з точки зору якого класу? Адже суспільний розвиток – це, насамперед, зіткнення класових інтересів, утвердження передового, прогресивного в боротьбі з відсталим, віджилим. Тільки принцип комуністичної партійності допомагає журналістові якомога повніше освітити істину й правильно зрозуміти історичний процес розвитку, соціальну сутність подій та фактів, що потрапляють у поле його зору" [1, 20].

Отже, визначалось, що радянський журналіст повинен об'єктивно і правдиво досліджувати й відображати дійсність, однак при цьому він обов'язково повинен керуватися принципом комуністичної партійності. Загалом, цей принцип розвивався й утвердився одночасно з розвитком і зміцненням партії комуністів і її преси. Під партійністю у діяльності журналіста вбачали глибоке розуміння програмних накреслень Комуністичної партії і її практичних рішень у ході здійснення цих накреслень, діяльність, підпорядкована інтересам партії.

Наступним принципом радянської журналістики, в якому і повинна була виявлятися ця сама партійність, була ідейна переконливість журналіста – тобто сприймання і відображення дійсності у світлі ідей марксизму-ленізму. Саме комуністичною ідейністю, яка, як зазначалося, була органічною рисою світогляду радянського журналіста, повинен був керуватися працівник ЗМІ у своїй творчості, послідовно відстоюючи інтереси трудящих і їх ідеали [1, 22].

Отже, підкреслювалося, що для радянського журналіста є чужою і ворожою, так би мовити, фальшива ідея безпартійності, якою намагаються маскуватись так звані буржуазні журналісти. Марксистсько-ленінська ідейність і комуністична партійність радянського журналіста, як наголошувалось, випливають з природи радянської преси як народної трибуни і гострої ідейної зброї партії [4, 63].

Характерною рисою радянської журналістики, яку визначили тодішні науковці, є те, що вона – не тільки справа професіоналів, а й жива діяльність мільйонних мас, рядових трудівників міст і сіл. Говорячи про народність преси і творчості радянського журналіста, підкреслювали насамперед їх інтернаціональний характер. Народність розглядали як категорію ідейно-політичну, що залежить від умов економічного, політичного й духовного розвитку народу [1, 25].

Головними функціями засобів масової інформації і пропаганди визначалися функції пропагандиста, агітатора й організатора мас.

У рамках комуністичної ідеології було прийнято вважати, що формування громадської думки засобами масової інформації здійснюється через ідеологічний і психологічний вплив на свідомість і почуття людей. Першим етапом у формуванні громадської думки, як визначали журналістикознавці, було обнародування ідей; другим – схвалення або осуд ідей масами; третім – зміни у громадській думці, її результативність, дієвість, з'ясування органами масової інформації, наскільки ідея увійшла у свідомість мас, знайшла прихильників, дістала підтримку. Як зазначив В. Рубан, масштаби масової дієвості органів масової інформації щодо громадської думки виявляються: по-перше, в конкретних зв'язках редакцій з масами, по-друге, в об'єктивних економічних і громадських вимірах результатів журналістського відображення, по-третє, шляхом енергійного застосування соціально-статистичних методів [5, 55].

Вихідні позиції радянських журналістів у відображенні дійсності В. Рубан визначив таким чином: 1) реальне відтворення дійсності; 2) відображення її з точки зору боротьби за комунізм; 3) зв'язок цього відображення з світоглядом марксизму-ленінізму [5, 57].

Отже, як зазначали науковці, журналістське відображення дійсності є специфічним пізнанням дійсності, зумовленим об'єктивними потребами суспільного розвитку – швидко й цілеспрямовано давати людям, соціальним групам і класам необхідні знання для правильної політичної орієнтації [1, 38].

Українські журналістикознавці розглядали також питання журналістської етики, під якою розуміли норми поведінки, сукупність моральних правил, якими повинен керуватися у своїй праці журналіст. Так, приміром, В. Здоровега вказав на три групи етичних журналістських норм. Перша

група, за його словами, зв'язана з процесом збирання, перевірки фактів і написання самого твору. Саме вона тісно зв'язана з принципом правдивості й партійності комуністичної журналістики. Друга група етичних норм радянської журналістики, як зазначив науковець, зв'язана зі стосунками журналіста з героєм твору. Вона включає широке коло проблем, починаючи від можливості домислу і закінчуючи питаннями журналістського такту. В. Здоровега підкреслив, що працівник засобів масової інформації повинен вміти оберігати професійну таємницю. Науковець назвав журналіста представником найгуманнішої професії, який повинен скрізь і в усьому виявляти людяність, чуйність, високі особисті моральні якості. Третя група етичних норм, на думку журналістикознавця, зв'язана зі стосунками журналіста зі своїми колегами по редакції. Дуже важливим для редакційного колективу є поєднання високої організованості, цілеспрямованості дій з виявом індивідуальної ініціативи, неповторності того чи іншого журналіста. Етика вимагає від журналіста також і збереження редакційної таємниці [6, 99–106].

Систему засобів масової інформації і пропаганди, загалом в СРСР і зокрема в Україні, журналістикознавці розглядали як сукупність ідеологічних органів або установ певного типу, до якої входять газети, журнали, радіо, телебачення і інформаційні агентства з відповідними прийомами і методами цілеспрямованої творчої діяльності, формами організації, матеріально-технічними засобами, що постійно розвиваються, вдосконалюються і виконують функції колективного пропагандиста, агітатора і організатора мас під керівництвом Комуністичної партії [7, 9].

Жанри журналістики зароджувались історично як результат довголітньої практики. Повторювані безліч разів форми подачі інформації усвідомлювались спочатку самими журналістами, а згодом і дослідниками преси як більш-менш усталені, "канонічні".

У журналістиці під словом "жанр", за довідником Д. Григораша "Журналістика у термінах і виразах", вважався "усталений тип твору, який склався історично і відзначається особливим способом освоєння життєвого матеріалу, характеризується чіткими ознаками структури" [3, 76].

Жанр, як зазначалося, не є самоціллю, адже він залежить від життєвого матеріалу, від завдань, які ставить перед собою літератор, від його індивідуального уподобання. Саме зміст

твору диктує вибір жанру, а не навпаки [8, 16].

Отже, жанр – це форма вираження відображеного змісту. Як зазначив Д. Прилюк, ця форма – це внутрішня організація викладеного матеріалу, об'єктивно зумовлена структура вираження, яка має свої відмінності залежно від висловленого змісту. Ці відмінності, за словами науковця, можуть час од часу повторюватись, засвідчуючи цим певну усталеність форми. І саме у тому, на думку дослідника, є приналежність жанру як форми відображення, що він за всіх умов зберігає постійні свої ознаки і по-своєму формує відображуваний зміст [9, 147–148].

Д. Прилюк указав критерії, що позначаються на виборі жанрів. Це, по-перше, характер об'єктів, які відображаються; по-друге, масштаб охоплення дійсності; по-третє, функція, конкретне призначення жанру; по-четверте, специфіка аудиторії, до якої звернуті журналістські виступи; і, нарешті, спосіб відображення, який висуває на перший план ті чи інші літературно-стилістичні засоби вираження [9, 149–151]. Загалом же, вищеперелічені дослідником ознаки жанрів містилися у навчальному посібнику "Жанры советской газеты", який був підготовлений вченими факультету журналістики Московського державного університету ім. М. В. Ломоносова. Як уже зазначалося вище, цю книгу в 1974 році було перекладено українською мовою [10, 10–11].

За Д. Прилюком, жанр – це смисловий каркас, оздоблений різноманітним словесним матеріалом, який в одних випадках є найпростішим та найекономічнішим, аж до вживання мовних кліше, в інших – аналітико-діловим, з залученням науково-технічної термінології і ділового мовлення, а в третіх – публіцистично-художнім, з багатою синонімією та образністю [9, 151].

У цілому ж, система жанрів радянської журналістики як чітка структура була сформована за єдиним принципом, критерієм (спосіб освоєння жанром життєвого матеріалу) у три групи. Першу групу становлять інформаційні жанри, другу – аналітичні, третю – художньо-публіцистичні.

В. Рубан запропонував свій варіант розв'язання цієї проблеми. Дослідник вважав помилковим вживання терміна "інформаційний жанр". Він запропонував звернутися до досвіду теорії літератури, де поділ на жанри підпорядкований поділу на види. Застосувавши саме такий принцип, науковець виокремив насамперед два постійні види журналістської творчості – інфор-

мацію і публіцистику. Кількість жанрів, за словами вченого, не можна визначити, бо вона не є сталою: одні жанри забуваються, інші народжуються [11, 24].

В. Здорова вважав досить умовним поділ газетних матеріалів на інформаційні й публіцистичні [12, 160]. Інформацію він розглядав як повідомлення про факт, як опис факту, а публіцистику як осмислення, пояснення факту, як судження про факт і явища дійсності [12, 168].

До найпоширеніших публіцистичних жанрів він відніс публіцистичну статтю, різновидами якої є стаття-огляд і стаття-коментар, фейлетон ("конкретний", "безадресний", документальний), памфлет (портретний, літературно-критичний, історичний, памфлет-некролог, памфлет-огляд), нарис (художній та публіцистичний), публіцистичний репортаж, відкритий лист, щоденник [8, 16].

Г. Вартанов, визнаючи загальноприйнятий розподіл журналістських жанрів, до інформаційних відніс замітку, звіт, репортаж, інтерв'ю; до аналітичних – кореспонденцію, статтю, передову статтю, огляд, огляд преси, коментар, рецензію, лист; до художньо-публіцистичних – нарис, есе, фейлетон, памфлет [13, 27–39; 14, 10–19].

Д. Прилюк до інформаційних жанрів, які головним чином сповіщають факти і подробиці, зараховував замітку, звіт, огляд, репортаж, інтерв'ю, зарисовку; до аналітичних, у яких те чи інше повідомлення служить лише приводом для виступу, а основу становить детальний аналіз одного або багатьох фактів, – кореспонденцію, статтю, коментар, рецензію, огляд преси, репліку, лист до редакції і лист з редакції, діалог, або бесіду; до публіцистично-художніх, у яких аналіз фактів відбувається пристрасно й тенденційно, з громадським пафосом і полемічною силою, з допомогою експресивних і художньо-образних засобів, – нарис, есе, фейлетон, памфлет. Науковець також зазначив, що за глибиною відображення думки, жанри можна також поділяти на інформаційно-публіцистичні, аналітико-публіцистичні, художньо-публіцистичні. Наприклад, якщо у замітці наявні риси публіцистичності, то вона буде вже інформаційно-публіцистичною, а якщо ця ж якість буде притаманна кореспонденції чи статті, то вони будуть вже виділятися як публіцистичні. Все, на думку Д. Прилюка, залежить від переважаючих рис того чи іншого жанру [9, 152–153].

У цілому ж, дослідник вважав не досконалою загальноприйняту жанрову усталеність. Оглядаючи досвід журналістської практики, він указав на явище, яке назвав "внутріжанровою різновидністю". Суть цього явища, за науковцем, полягає в тому, що кожний жанр, як форма вираження певного змісту, зберігає свої усталені риси, або "сміслові каркаси", і водночас на вимогу різноманітних виявів дійсності допускає ті чи інші відхилення від норми, які нерідко "розмивають" межі жанрів. І саме на цьому ґрунті відбуваються постійна взаємодія жанрів, взаємопроникнення їх як форми відображення дійсності [9, 154–155].

На думку Д. Григораша, всі газетні жанри належать до публіцистики, адже вона саме у їх вигляді функціонує в журналістиці. За словами науковця, групу інформаційних жанрів становлять замітка, звіт, інтерв'ю (інтерв'ю-монолог, інтерв'ю-повідомлення, інтерв'ю-діалог, інтерв'ю-зарисовка, інтерв'ю-роздум, інтерв'ю-"круглий стіл"), репортаж, деякі види кореспонденції, деякі види огляду; групу аналітичних – кореспонденція, стаття, огляд, огляд преси, рецензія, лист, а групу художніх – нарис, памфлет, фейлетон, гумореска, байка, епіграма, пародія, шарж [15, 141–157].

І. Валько при класифікації жанрів преси запропонував виходити не з самого предмета, а з основ теорії соціального відображення. Адже, за його словами, творче соціальне відображення може бути простим, узагальненим і узагальнено-естетичним, а жанри публіцистики, незалежно від розмірів, також можна віднести до одного з цих ступенів. Дослідник підкреслив, що матеріал одного й того ж жанру залежно від якості виконання може вміщувати в одному випадку просте відображення, в другому – узагальнене, у третьому – узагальнено-естетичне. Саме через це І. Валько, як і В. Здоровега та Д. Прилюк, вважав поділ у журналістиці на жанри інформаційні й аналітичні умовним. Науковець зазначив, що на практиці такий поділ постійно спростовується взаємопроникненням жанрів [16, 9, 13–14].

У цілому І. Валько вважав, що всі існуючі класифікації жанрів страждають деякими суперечностями, адже інформаційна публікація може бути художньою, також художнім може бути й аналітичний твір. Саме ж поняття "художність", на думку дослідника, виражає більше якісний бік, тоді як "інформативність" являє собою в основному кількісний показник [16, 10–11].

Узагальнені висновки жанрових досліджень у радянський час в Україні були представлені в навчальному підручнику "Теорія і практика радянської журналістики (Основи майстерності. Проблеми жанрів)" (колектив авторів, 1989) [17].

Загалом, дослідники, як і Д. Прилюк, повторили визначені у навчальному посібнику "Жанри советской газеты" критерії поділу журналістики на жанри. До першого віднесли об'єкт відображення, до другого – призначення того чи іншого виступу, до третього – масштаб охоплення дійсності, масштаб узагальнення, до четвертого – особливості літературно-стилістичних засобів вираження задуму. Вони також зазначили, що в цілому жанри визначаються не на основі якої-небудь однієї із названих ознак, а на основі всіх ознак у їх сукупності [17, 116–119].

За навчальним посібником 1989 року, до інформаційної групи жанрів належать замітка, звіт, інтерв'ю, репортаж, інформаційна кореспонденція (тобто матеріали, головне завдання яких повідомити, відтворити, описати факт, подію, явище); до аналітичної – аналітична кореспонденція, стаття з її різновидами, огляд, лист, огляд преси (твори, головне призначення яких аналізувати, узагальнювати, робити висновки, давати рекомендації); до художньо-публіцистичної – нарис, фейлетон, памфлет, інші модифікації так званої художньої публіцистики [17, 119].

Однак загалом такий поділ журналістських творів на жанри і жанрові групи вважався досить умовним, адже, як зазначали українські науковці, "живу творчість важко вкласти у прокрустове ложе схем і класифікацій" [17, 120].

До особливостей журналістського твору теоретики відносили, по-перше, його політичну гостроту, що тісно зв'язана з практичною спрямованістю, націленістю на досягнення конкретних результатів не тільки у сфері свідомості, а й у сфері реальних вчинків людей, до яких звертається орган масової інформації; по-друге, особливу актуальність і оперативність журналістського твору; по-третє, його документалізм; по-четверте, повторюваність тем [17, 9–14; 6, 80, 81, 85].

Визначення основ журналістської майстерності. Серед безлічі проблем теорії, методики і психології літературної праці в журналістиці, які стали предметом обговорення у дисертаційних дослідженнях, статтях, монографіях та навчальних посібниках 60–80-х років ХХ століття і які продовжують дискутуватись

донині, насамперед, треба виділити таке кардинальне питання, як сутність журналістської майстерності, професіоналізму працівника ЗМІ. Бо все інше – жанрова палітра, композиційна досконалість, мовностилістичне багатство, вміння збирати й осмислювати факти тощо, так чи інакше, підпорядковані головній меті журналіста – якомога краще інформувати аудиторію, допомагати людям краще зрозуміти те, що відбувається у світі, допомагати їм успішніше працювати, досягати поставлених завдань.

У цьому дусі розглядалися проблеми ефективності роботи в усіх сферах діяльності, пов'язаної зі створенням відповідного інформаційного продукту – усного виступу, художнього твору, науково-популярної книги, газетної статті, телевізійного репортажу тощо. Зрозуміло, у кожному із видів творчості свої закони професійної вправності.

Дмитро Прилюк визначив три соціально-психологічні чинники, від знання яких залежить рівень майстерності журналіста: 1) психологію особи, групи людей, вчинки чи діяльність яких відображаються в журналістському творі, – психологію об'єкта; 2) психологію процесу творчості, тобто відображення об'єкта журналістом, – психологію суб'єкта; 3) психологію сприйняття написаного чи переданого в ефір – особи читача і читачької (відповідно, слухача – слухачької, глядача – глядацької) аудиторії в усій своїй багатоманітності, – психологію споживача творчості [1, 39].

Творчість, як розумів Д. Прилюк, – це діяльність, що супроводжується набуттям практичного досвіду, тобто певного рівня майстерності. Майстерністю ж він називав досконале володіння справою на всіх етапах творення якогось-небудь продукту, і тому її не можна прирівнювати лише до знання якогось одного прийому чи способу. Майстерність журналіста – це й знання фактів дійсності, і розуміння глибинних процесів, що їх породили, і вміння міркувати над ними. Це й визначення ідеї та мети виступу, і вибір найкращої форми викладу, і відчуття краси свого витвору [1, 48].

Журналістська творчість – це передусім уміння спостерігати, бачити, осмислювати побачене й своєрідно цікаво викладати факти, думки й почуття на папері або безпосередньо в ефір [1, 49].

Перша спроба визначення суті літературної майстерності в українському журналістикознавстві належить Ю. Лазебникові. Відповідаючи на питання, що таке майстерність, у книзі "Проб-

леми літературної майстерності у журналістиці" він пише: "Це сукупність композиційно-сюжетних і мовностилістичних засобів, яка дає можливість авторові глибше заглядати в зміст, ясніше викладати думку і насичувати її такими ідейними поглядами, які б здатні були оволодіти читачем, його мислями і його емоціями" [4, 64].

Отож, тематика журналістської творчості, як і тематика газети чи журналу в цілому, за Ю. Лазебником, повинна завжди включати в себе і проблеми виробництва, і комуністичне виховання, і все те, з чим стикається у суспільному житті радянська людина [4, 79].

Таке визначення відповідало у загальних рисах концепції журналістики у так званому розвиненому соціалістичному суспільстві. Адже, як наголошувалось у безлічі партійних вимог, завдання пропагандистів, журналістів, у першу чергу, зводилося до того, щоб якомога простіше, дохідливіше, переконливіше донести до відповідної аудиторії готові, нав'язані партійними програмами догматичні ідеї. У цьому визначенні відсутнє головне – правдивість, слухність того, що доносяться до людини. Адже у процесі впливу на реципієнта паралельно існує два компоненти: що і як, тобто зміст і форма, зміст сказаного і спосіб його вираження.

Тому ближчим до істини, таким, що витримало випробовування часом і залишається актуальним сьогодні, є дефініція, сформульована у посібнику "Теорія і практика радянської журналістики": "Журналістська майстерність – це вміння оперативно відгукуватися на актуальні питання, глибоке і компетентне проникнення в суть суспільних явищ, правдиве узагальнення їх з партійних і загальнолюдських позицій, сміливе, аргументоване, цікаве і переконливе втілення думок у стислій і досконалій літературній формі, конкретні практичні результати виступів" [17, 44].

І хоч цьому визначенню понад 30 років, воно у загальних параметрах відповідає нинішнім параметрам журналістики, включає в себе такі ключові поняття професіоналізму, як актуальність, самостійність і оригінальність мислення, оперативність і правдивість, аргументованість, переконливість і цікавість, досконалість форми і результативність оприлюднених повідомлень, суджень і висновків. Це та, кажучи образно, серцевина дискурсу, яка може у чомусь змінюватись, розвиватись, доповнюватись, вдосконалюватись, бо розвитку журналістики, як і самого життя, немає кінця.

Журналістика в найширшому значенні слова – це творчість і одночасно ремесло. Процес творчості в журналістиці, на думку В. Здорогеги, – це таке зіставлення фактів, явищ, наслідок якого народжуються нові життєві конфлікти і ситуації, нові образи і думки. Цей процес немислимий без творчої уяви, інтуїції. У праці журналіста своєвільно поєднуються елементи об'єктивного і суб'єктивного. Його творча активність ґрунтується на синтезі двох видів інформації: тій, яка надходить із зовнішнього світу, – назвемо її умовно програмою об'єкта, – і тій, яка зберігається у його свідомості, – назвемо її теж умовно програмою суб'єкта. Залежно від того, яка з них переважає, ми умовно ділимо твори журналістики на інформаційні й аналітичні [17, 16–17].

Схематично всю інформацію, яку несуть засоби масового впливу, автори популярного посібника запропонували поділити на шість потоків: офіційну інформацію (партійні й державні постанови, звіти, комюніке, привітання, розпорядження, резолюції конференцій, з'їздів, виступи керівних партійних і державних діячів тощо), ділову інформацію (різні поради, консультації, виступи спеціалістів). Далі виділяється подієва інформація (стислі повідомлення про події і факти), власне публіцистика, довідкова інформація і реклама, а також естетична інформація (добірки поезій, оповідання, гуморески, уривки з повістей і романів, тексти і ноти пісень у газеті, на радіо – це насамперед музика, а також художні передачі – радіоспектаклі, інсценізації, читання уривків з художніх творів, концерти на замовлення, на телебаченні – це кіно- і телефільми) [17, 17–20]. Така класифікація інформації із певними варіаціями стала загальноприйнятою в науці.

Українських журналістикознавців цікавило питання формування і будови журналістського твору, його складників.

Було виділено в цілому три етапи роботи над журналістським твором: виникнення задуму, процес збору і систематизація матеріалу (його, у свою чергу, можливо умовно поділити на формування теми, створення концепції, попереднє знайомство з життєвим явищем, зустріч з героями твору тощо), реалізація літературного задуму [17, 46].

Формування журналістського твору, як було визначено, включає в себе задум, тему, ідею, концепцію.

Задум, загалом, розглядався як накреслення контурів майбутнього твору, у яких вже можна

простежити певний порядок і послідовність викладу, обумовлене "стикування" окремих фактів чи подробиць одного факту, розвиток думки і кінцева мета виступу [9, 120].

На формування задуму журналістського виступу, як зазначив інший тогочасний автор Д. Прилюк, завжди мають вплив три основні чинники: по-перше, наявні факти дійсності, зібрані журналістом; по-друге, авторська позиція, з якої факти вивчалися і осмислювалися, – на ній завжди помітний вплив актуальності; і, по-третє, ідея майбутнього твору, що органічно випливає з двох попередніх факторів-передумов [9, 122].

Багатоманітність визрівання журналістських задумів тогочасні науковці звели до двох головних видів: редакційного замовлення і вільного індивідуального зародження задуму журналіста. Вони наголосили, що це не виключає і комбінований варіант, коли редакційне замовлення своєрідно доповнюється індивідуальним баченням редакційного завдання або навпаки [17, 47].

Журналістикознавці стверджували, що задум – це перша стадія народження теми. Адже тема виростає із задуму як процес його глибшого осмислення, заповнення думками, фактами чи може бути відразу чітко сформульована у замовленні редакції [17, 47–48].

Д. Прилюк зазначив, що тема журналістського виступу народжується зі знання фактів та явищ дійсності й якоюсь мірою визначає авторський намір. Але в журналістській творчості, на думку науковця, це найзагальніша категорія в порівнянні із задумом, ідеєю та формою майбутнього твору. "Скоріше всього це найперша авторська інтерпретація побаченого й почутого, що викликало певний політичний інтерес і може буде розкрито в подальшому відтворенні. Вибір теми в журналістиці диктується важливістю й актуальністю питання. Пошуки і вибір теми – це, насамперед, пошуки, вивчення і добір життєвих фактів. Розроблення теми полягає в аналізі відібраних фактів, формулюванні думок і суджень, розкритті суттєвості питання чи проблеми. Аналізуючи, журналіст заглиблюється в причинну зумовленість фактів, у їх взаємозв'язки з іншими фактами та явищами, виявляє суспільні процеси, що породжують їх. Міркуючи над фактами, автор висловлює до них своє ставлення і дає точне цілеспрямовання своєму виступу" [1, 64].

На думку науковця, пошуки теми – це не лише місія окремих журналістів, а це передусім справа колективної творчості редакції, де концентруються думки і пропозиції не тільки штатних працівників. Дослідник вважав, що редакція зобов'язана підказувати теми, час від часу рекомендувати перелік їх не тільки власним працівникам, а й робіськорам, широкій масі своїх авторів [9, 133].

Таким чином, пошук теми для журналіста – це важливий етап творчого процесу, що завершується написанням певного виступу. На якийсь час увага, мислення, талант і воля журналіста зосереджуються на розкритті саме цього питання – поставленого редакцією або виявленого самим у ході спостереження та дослідження фактів. Непорушним законом для журналіста залишається потреба всебічно вивчати дане питання, знати про нього набагато більше, ніж він напише, при чому знати найновіші дані [9, 137].

Дмитро Прилюк зазначив, що журналіст, вивчаючи дійсність і виступаючи в пресі зі своїм твором, здатен сягати істини, якщо враховувати всі фактори, що її зумовлюють: по-перше, непорушна і єдина правда фактів, старанно вивчених і досліджених, яку не можна ні прикрашувати, ні збіднювати, адже вона має свою конкретність, свою обумовленість і певні зв'язки з загальним процесом розвитку; по-друге, постійно діюча правда дійсності, яка здатна породжувати різноманітні за своїм змістом факти, у тому числі й несуттєві, однак вона за внутрішнім змістом значно більша, принципово важливіша, ніж правда окремого факту; по-третє, запит дня, назріла потреба аудиторії читачів, слухачів і глядачів, яка може прийняти або відхилити, або не помітити виступ журналіста; по-четверте, його особисті переконання, вподобання, смаки, прагнення, що виявилися в ході вивчення дійсності й осмислення відібраних матеріалів, його, журналіста, почуття, пристрасть і натхнення, що виникли в ході заглиблення в факти [9, 138].

Д. Прилюк визначив два види втілення ідеї в журналістиці. В одних жанрах – нарисі, фейлетоні, памфлеті – ідейний зміст нерідко передається читачеві як з допомогою художніх засобів (образність, значуща деталь, портрет, опис обстановки, психологічний малюнок, пейзаж), так і шляхом міркувань і тез, підкріплених відповідною аргументацією (посилання на державні й партійні рішення, цифри, цитати, різні

паралелі, аналогії, економічні викладки, документи тощо). У статтях, кореспонденціях, звітах, інтерв'ю, рецензіях, як правило, ідея твору висловлюється шляхом прямого викладу, через аналіз і синтез, з свідомим підкресленням її важливості [9, 146–147].

Концепція журналістського твору, на думку науковців, це своєрідна гіпотеза, припущення можливого тлумачення фактів і явищ. Відповідна концепція зароджується в автора, як правило, ще до детального ознайомлення з фактами, їх докладного вивчення [17, 49].

Вивчаючи побудову журналістського твору, науковці виокремили її складники – сюжет і композицію.

Ю. Лазебник, наприклад, вважав, що в жанрах журналістики, крім нарису і фейлетону в цілому немає тієї сюжетної побудови, яка характерна для епічних і драматичних творів. На думку науковця, кращі зразки таких жанрів журналістики, як репортаж, кореспонденція, відкритий лист і публіцистична стаття, містять у собі лише деякі ознаки сюжету. Вчений їх називає сюжетними прийомами [4, 237].

Він приходить до висновку, що сюжетні прийоми в журналістиці, як форма побудови матеріалу, запозичені з художньої літератури. Сюжетні прийоми у репортажі, кореспонденції, відкритому листі і публіцистичній статті відбивають собою форму розгортання теми, форму руху думки і такого сплавлення подій і фактів у єдиний вузол, яке надавало б творам ідейної цільності, цікавості й краси звучання. У журналістиці сюжетні прийоми є не довільною вигадкою авторів, а відображенням того, що відбувалося чи відбувається в дійсності. Ю. Лазебник підкреслив, що автор журналістського твору, побудованого на конкретних фактах і документальних подіях, повинен дбати про те, щоб усе відтворювалось у найточніших епізодах і деталях. Рушійною силою сюжетної лінії журналістського твору, за словами науковця, є той же конфлікт, що і в художній літературі. Особливою рисою конфлікту в журналістському творі є зіставлення протилежних поглядів і думок, фактів і подій, у яких криється суперечність і відображається боротьба нового зі старим, сміливо утверджується нове в житті. Також учений підкреслив, що сюжетні прийоми в журналістиці органічно зв'язані з технікою сюжетного заголовка. Адже заголовок є тією частиною твору, яка першою показує читачеві, наскільки

він сповнений новизною і чи його автор має свій кут зору на події і явища життя. Отже, на думку Ю. Лазебника, заголовок є найпершим свідченням рівня літературної майстерності журналіста [4, 262–263].

В. Здоровега вважав суперечливими міркування Ю. Лазебника про сюжетні прийоми в журналістиці. Науковець пише: "Виникає законне запитання: чи сюжет – це дія твору, історія зростання образу, характеру, типу, чи сюжет – це основна думка твору, висхідна точка, з якої починається рух думок і почуттів автора. Дії і вчинки персонажів ніяк не можна ототожнювати з основною думкою твору, з розвитком думок його автора. Це – різні речі. Не можна називати сюжетним прийомом поняття, яке нічого спільного з сюжетом не має. Над цими поняттями слід продовжувати думати, шукати кращі, точніші терміни, дефініції. Інакше і в теорію, і в практику можна внести тільки зайву плутанину" [8, 25].

Причиною так званої плутанини, за В. Здоровегою, є те, що Ю. Лазебник намагається знайти якісь універсальні сюжетні прийоми для всіх журналістських жанрів. Однак, як він вказує, маючи багато спільного між собою, вони неоднорідні, і говорити про спільні сюжетні прийоми, скажімо, у репортажі та відкритому листі чи статті дуже важко, а то й просто неможливо. Дуже велика різниця в принципах побудови публіцистичної статті і, наприклад, репортажу. На думку В. Здоровеги, краще розглядати композиційні прийоми творів конкретного жанру [8, 25].

Д. Прилюк вважав, що сюжет і сюжетність властиві в першу чергу і головним чином художнім творам. Сюжет починається там, де з'являються характери. Науковець стверджував, що на твори журналістики, публіцистики не можна механічно переносити термін "сюжет", "сюжетний хід", "сюжетний прийом", як роблять це деякі практики, не зважаючи на те, чи змальовується в журналістському творі характер. Вчений назвав це підміною термінів і зазначив, що заміна слова "сюжет" висловом "сюжетний прийом", як це запропонував Ю. Лазебник, не рятує справи, адже коли в журналістському творі не змальовується характер, то й про "сюжетні прийоми" говорити нічого.

На думку Д. Прилюка, журналістика вдається до сюжетного зображення дійсності, але далеко не в усіх жанрах, а лише в деяких: нарисі, фейлетоні, памфлеті і рідше – репортажі. З позицій інших жанрів, журналістика є безсюжетною.

Отже, сюжет, як зазначив Д. Прилюк, – це послідовність взаємозв'язаних зовнішніх і внутрішніх рухів, у ході яких створюються образи людей, їх характери [18, 26–41].

Загалом, Д. Прилюк вважав, що в основі побудови твору лежить фабула, сюжет і композиція, які й формують його як відносно закінчений витвір авторської праці. Науковець протиставив фабулу сюжетові й композиції, захищаючи її від ототожнення з останніми. Питання про фабулу в інтерпретації Д. Прилюка нерозривно пов'язане з питанням про факт. Науковець під фактом розумів "кусочок життя", результат якоїсь дії, сконденсований у якомусь наслідку руху, прояв якогось розвитку, певний вияв сутності життєвого процесу, а під фабулою – стислий виклад факту, або групи фактів, зроблений у певній послідовності, частіше всього в причинно-часовій [18, 2]. На думку науковця, в основі викладу творів і інформаційно-публіцистичних, і аналітико-публіцистичних, і художньо-публіцистичних жанрів є щось спільне. Це спільне – факт або кількість фактів, у яких сконденсована певна дія. Вона з чогось починається, до чогось іде і чимось закінчується. Відповідно, все це і зображується у викладі, починаючи від коротенького листа чи репліки й закінчується нарисом або фейлетоном. Це спільне для всіх творів публіцистики і є, за Д. Прилюком, фабулою [18, 17]. На думку вченого, найточніше про фабулу висловився такими своїми словами Остап Вишня: "Я не сідаю за писання фейлетонів чи усмішок, поки не знайду три точки: з чого почну, на чому наголошу в майбутній розповіді і чим закінчу її" [18, 18]. Д. Прилюк був впевнений, що ця думка Остапа Вишні стосується саме фабули: "Якщо в сюжеті всі ці частини взаємозв'язані, взаємообумовлені і являють одне ціле, коли нічого не можна ні скоротити, ні додати, у даному разі такої цільності немає. Це лише три головні віхи розповіді, які обов'язково мають у творі бути. До того ж вони є не тотожними з елементами сюжету. Початок, скажімо, статті не завжди буде зав'язкою викладу, як і закінчення – розв'язкою" [18, 18]. Отже, на думку Д. Прилюка, коли мова йде про побудову журналістського твору, то потрібно вживати поняття фабули, адже, як вже зазначалось вище, сюжет і сюжетність властиві, головним чином, художнім творам. Таким чином, "три точки", про які говорив Остап Вишня, Д. Прилюк розглядав саме у фабулі, а не сюжеті журналістського твору. Він

вважав, що "журналістика має справу безпосередньо з фактами, подіями і явищами життя, вона відбирає з них найхарактерніші з точки зору політики і своїми специфічними засобами зображує їх. Звісно, що логічно вона вдається до фабульності, до фабули як конструктивної літературознавчої форми, що найближче стоїть до фактів дійсності" [18, 20].

У навчальному посібнику "Теорія і практика радянської журналістики. Основи майстерності. Проблема жанрів" також наголошувалось на тому, що стосовно журналістики про традиційний сюжет говорити важко. В цілому утверджувалася подібна до Прилюківської думка про те, що у більшості журналістських творів можна говорити не про сюжет, а про фабулу, маючи на увазі хронологічно послідовне розгортання подій і авторських думок [17, 79].

Науковці зазначили, що у деяких журналістських творах все ж є сюжет або елементи сюжету в його класичному розумінні, тобто як зв'язки і суперечності, симпатії і антипатії, і взагалі взаємовідносини людей. На їхню думку, такий сюжет характерний насамперед для художньо-публіцистичних жанрів – нарису, фейлетону, памфлету і основою такого сюжету є, як правило, реальні життєві події, які журналіст відтворює з документальною точністю [17, 79–80].

Іншим важливим елементом форми журналістського твору, який вивчали журналістскознавці, була композиція. На думку Ю. Лазебника, композиція в журналістиці має справу, по-перше, з визначенням пропорційних співвідношень між окремими частинами ідейного задуму автора, по-друге, з місцем і обсягом розгляду конкретного факту і тих висновків, що з нього випливають і, по-третє, з доцільним розподілом логічних понять і художніх образів [4, 214–215].

Дмитро Прилюк, погоджуючись з цією думкою Ю. Лазебника, зазначив, що специфіка журналістського твору починається з komponування тканини викладу. "В журналістиці складовими частинами виступають ядро і подробиці факту або цілі факти, думки і висновки, що з них випливають. Композиція визначає їм місце і обсяг у викладі, в залежності від ролі, яку вони відіграють у розгортанні теми і реалізації ідеї твору. Це місце і обсяг визначає точка зору автора на той чи інший факт, ракурс, у якому вони висвітлюються. Як і в літературному творі, якийсь з фактів має зайняти панівне, домінуюче місце, інші – друго-

рядне або й ілюстративне. Такий підхід до розміщення і висвітлення фактів зумовлює і третю рису композиції в журналістському творі – відповідний розподіл логічних понять і образних виразів. Факти, подробиці, деталі, взяті з дійсності, журналіст для того й описує та розкриває, щоб виплавити з них думку, поняття, висновок, а коли вдається, то й художній образ. Це кінцева мета виступу публіциста" [18, 48–49].

У навчальному посібнику 1989 року його автори спробували розкласти типовий, так би мовити, журналістський твір на його композиційні компоненти. Насамперед, це повідомлення про факти, події, далі їх описи, словесні відтворення баченого, почутого, прочитаного (це можуть бути сцени, епізоди, події, цифри, статистичні дані, адже таким чином у журналістський твір органічно входять певні описи подій, сюжетні елементи, екскурси в минуле, а також відтворення картин природи, обстановки) і, нарешті, образи людей чи їх груп, розкриття соціальної суті персонажів через їх характеристики, психологічний аналіз, діалоги, монологи. Як зазначили науковці, над цим всім домінує авторська думка, всі структурні елементи підпорядковані художній доцільності. Досконалим композиційно твором можна назвати такий твір, коли з нього не можна вилучити жодного епізоду, жодного факту, жодної думки без шкоди цілісності, для розкриття задуму [17, 81–82].

Розглядаючи питання факту, Ю. Лазебник вказав, що основою всякого твору журналіста є саме конкретний факт, хоча не кожний опис факту є ознакою літературної творчості. Конкретний факт, на думку вченого, тоді стає літературним матеріалом, коли журналіст проникає в його зміст, коли він знаходить у ньому внутрішні складові частини, визначає їх внутрішню взаємодію і пізнає взаємозв'язок одного факту з іншими, спорідненими чи суміжними йому фактами. Лише на підставі такого розкриття факту журналіст може створювати багатство своїх думок і обґрунтованість висновків, які необхідні для творчості [4, 7].

На думку В. Здоровеги, вичерпної наукової дефініції факту, яка б задовольнила хоча б більшість дослідників, по суті немає. Як зазначив вчений, слід чітко розмежовувати такі поняття, як реальні, об'єктивні факти та їх відображення в практичному житті, мистецтві, науці, публіцистиці, бо без такої диференціації не уникнути плутанини [19, 25].

Факт є основою для думки, він криє в собі зародки думки (так вважає В. Здоровега). Сам факт існує об'єктивно, незалежно від того, сприйmemo ми його чи ні. Сприйняття ж факту – це вже суб'єктивний акт. Думка, відбиваючи реальний факт, є результатом взаємодії об'єкта і суб'єкта [12, 161].

Отже, В. Здоровега відділив об'єктивний факт від факту відображеного. На його думку, факт у журналістиці – це зафіксований у судженні, цифрі, схемі, формулі, образі об'єктивний факт дійсності. У відображеному факті завжди є частка суб'єктивного. Навіть елементарний факт, за словами вченого, може бути відтворений неточно [6, 82–83].

Журналістикознавець поділив факти на одиничні, у яких зафіксовані окремі події, явища, епізоди; статистичні – узагальнення одиничних фактів, передача їх у цифрах та художні, які є також своєрідним, типовим відображенням реальних явищ, але здійснюваним особливим методом художнього узагальнення. Журналістський твір поєднує в собі різні за характером, ступенем узагальнення факти. Реальний факт, явище ніколи не існують ізольовано. Вони тісно зв'язані з іншими фактами, явищами, цілими їх системами. Вони перебувають у постійному русі, розвитку. Журналіст повинен зрозуміти і відтворити цей взаємозв'язок фактів, встановити причини і наслідки явищ [6, 83].

Конфлікт же у журналістському творі науковці визначили як відображення реальних суперечностей життя з документальною точністю. Завдання журналістики полягає в тому, щоб помітити реальні суперечності на конкретних життєвих прикладах, сформулювати практичну проблему, що вимагає розв'язання, вивчення, дослідження, обговорення [17, 76].

Проаналізувавши найрізноманітніші журналістські твори, науковці виявили одну спільну закономірність: та чи інша життєва суперечність відображується у конфлікті, який, у свою чергу, викликає запитання, а вже пошуки відповідей на них спонукають журналіста до роздумів, аргументації, змушують його переконувати читача або слухача у правильності своєї позиції [17, 78].

Конфліктом журналістського твору може нерідко бути і суперечність між тим чи іншим життєвим явищем і позицією автора. Такого роду конфлікт лежить в основі статті, памфлету, огляду, кореспонденції, навіть рецензії [17, 79].

У цілому ж, при характеристиці принципів і функцій, суспільної ролі преси не можна було вийти за межі у свій час усталених і перетворених у жорсткі догмати про журналістику як зону захисту партійних інтересів, як засобу впливу на аудиторію у комуністичному дусі, виховання тих соціальних чеснот, які були потрібні правлячій еліті. А це виконання, причому беззастережне, волі компартійних правителів, прагнення бачити в них слухняних функціонерів. У цих працях не можна було вийти за продиктований у свій час В. Леніним принцип партійності. Дослідник змушений був танцювати у визначеній функції газети як колективного пропагандиста, агітатора й організатора. І річ не в тому, що газета чи журнал не можуть проповідувати тих чи інших поглядів та знань і так чи інакше впливати на практичну діяльність людей. Річ у тому, що збіднювалися інформаційні та просвітницькі можливості преси. Все це сковувало пошук науковців, вело до одноманітності висновків тощо.

Перші спроби трохи ширше глянути на природу журналістики з'явилися на зламі 50–60-х років, у період хрущовської "відлиги". Це зв'язано, насамперед, із певним пожвавленням після смерті Й. Сталіна у різних сферах суспільного життя. І це торкнулося не тільки літератури й мистецтва, а й такої постійно контрольованої партією галузі суспільного життя, як ЗМІ.

Проявилась певна еволюція поглядів, перехід від цитування класиків і партійних документів до розробки відповідних концепцій, використання і осмислення журналістської практики, яка, на щастя, ламала канони, вносила багато нового. Словом, незважаючи на певні стримуючі чинники, журналістика, особливо у 80-х роках, із наближенням до перебудовчих процесів, не стояла на місці. Ці прогресивні тенденції не могли не знайти відображення у наукових розвідках, у навчальних посібниках, публікаціях у періодиці. Це особливо помітно у дослідженнях В. Здоровеги, Д. Прилюка, А. Москаленка та їхніх колег по Київському та Львівському університетах. Підтвердженням може служити той факт, що видані у 80-х роках посібники і досі критично використовуються студентами, аспірантами, педагогами.

Дослідники української журналістики визначили її головні функції, принципи і методи, розробили теорію жанрів, теорію публіцистики, основні вимоги до мови засобів масової інформації, їх організаційні засади.

Основні досягнення теоретиків журналістики радянського періоду з внесенням у них необхідних коректив стали своєрідним фундаментом для подальшого розвитку журналістикознавства уже в умовах незалежності України.

1. Прилюк Д. М. Теорія і практика журналістської творчості: методологічні проблеми. – К., 1973. – 271 с.

2. Рубан В. А. Журналістика – важлива галузь громадсько-політичної діяльності: Конспект лекцій. – К., 1969. – 60 с.

3. Григораши Д. С. Журналістика у термінах і виразах: Довідник. – Л.: Вища школа, 1974. – 295 с.

4. Лазебник Ю. А. Проблеми літературної майстерності в журналістиці. – К.: Держполітвидав України, 1963. – 266 с.

5. Рубан В. А. Журналістика – важлива галузь громадсько-політичної діяльності: Конспект лекцій. – К., 1969. – 60 с.

6. Здоровега В. Й. Вступ до журналістики: Конспект лекцій. – Л., 1975. – 111 с.

7. Вартанов Г. І. Трибуна партійної і громадської думки. – К.: Т-во "Знання", 1985. – 47 с.

8. Здоровега В. Й. Мистецтво публіциста: Літературно-критичний нарис. – К.: Рад. письменник, 1966. – 174 с.

9. Прилюк Д. М. Теорія і практика журналістської творчості: проблеми майстерності. – К., 1983. – 280 с.

10. Жанри радянської газети: Навч. посіб. для студ. ф-тів ж-ки ун-тів / Пер. з рос. вид. – К.: Вища школа, 1974. – 295 с.

11. Рубан В. А. Предмет, завдання і метод курсу "Теорія і практика партійно-радянської преси": Конспект лекцій. – К., 1966. – 40 с.

12. Здоровега В. Й. У майстерні публіциста. Проблеми теорії, психології публіцистичної майстерності. – Л., 1969. – 178 с.

13. Вартанов Г. І. Слово – зброя: (виховання молодих громадських кореспондентів радянської преси). – К.: Т-во "Знання", 1980. – 48 с.

14. Вартанов Г. І. Короткий довідник газетного працівника. – К.: Політвидав України, 1989. – 173 с.

15. Григораши Д. С. Радянська газета: Семінарий. – Л.: Вища школа, 1987. – 181 с.

16. Валько И. В. Публицистика и развитие социалистического образа жизни. – К.: Вища школа, 1980. – 142 с.

17. Теорія і практика радянської журналістики (Основи майстерності. Проблеми жанрів): Навч. посіб. для студ. ф-тів ж-ки ун-тів / Авт. кол.: В. Й. Здоровега та ін.; За ред. В. Й. Здоровеги. – Л.: Вид-во при Львів. ун-ті, 1989. – 328 с.

18. Прилюк Д. М. Проблеми теорії публіцистики: (Архітектоніка твору): Лекція. – К., 1970. – 68 с.

19. Здоровега В. Й. Пошуки істини, утвердження переконань. Деякі гносеологічні та психологічні проблеми публіцистики. – К.: Вища школа, 1975. – 175 с.

І. М. Барановська,

асп.

УДК 070(05)(477):001

Українська періодика у проблематиці журналістичкознавчих досліджень (на матеріалах кандидатських і докторських дисертацій 1980–1990-х рр.)

Предметом даної статті є конкретні кандидатські й докторські дисертації з журналістики кінця XX століття, присвячені дослідженню української періодики. Крок за кроком у роботі простежується процес висвітлення історії та проблематики досліджень українських видань, аналіз періодики епохи тоталітаризму часів перебудови та сучасного стану, дослідження періодичних видань української еміграції та іншомовних часописів, а також перспектив розвитку періодики.

The subject of the present article is the specific Ph. D. and doctoral theses on journalism of the end of the XX century devoted to the research of the Ukrainian periodical. The process of highlighting of the history and the problems of Ukrainian editions' research, the analysis of the periodical over the epoch of totalitarianism, the period of Perestroika and the contemporary state, the study of the periodical editions of the Ukrainian emigration and foreign language periodicals and also the perspectives of development of the periodical, is gradually observed in the thesis.

Предметом даної статті є конкретні кандидатські й докторські дисертації з журналістики кінця XX століття, присвячені дослідженню української періодики.

Проблеми дослідження української періодики обговорювалися на першій (1993), другій (1994) та третій (1995) наукових конференціях, які проводив Науково-дослідний центр періодики ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України.

Дискусії засвідчили, що вивчення історії українських періодичних видань, аналіз періодики епохи тоталітаризму, часів перебудови та сучасного стану, перспектив її розвитку є вкрай необхідним і актуальним завданням. Окрім цього, науковці наголошували на необхідності дослідження періодичних видань української еміграції та іншомовних часописів, які виходили на етнічних українських землях. Пріоритетними напрямками було визначено: 1) розробку загальноприйнятої наукової концепції дослідження української преси, зокрема теоретичних питань журналістичкознавства; 2) підготовку фундаментальної праці з історії української журналістики; 3) видання повної бібліографії українських періодичних видань XIX–XX століть та багатотомного енциклопедичного словника "Українська журналістика в іменах".

© Барановська І. М., 2005

Наступним кроком у висвітленні історії та проблематики дослідження української періодики стала наукова праця М. М. Романюка "Здобутки і прорахунки дослідників української преси: погляд у XXI ст." (Львів, 2001).

Вчений намагався дати відповідь на запитання: що зроблено в межах таких проблем і чи вдалося нам визначити найважливіші методологічні засади наукових досліджень преси ("нові підходи, критерії, принципи систематизації, аналізу й наукового роз'яснення журналістських явищ минулого") [5].

Однак досі мова про українську періодiku велася головним чином на основі дослідження збережених першоджерел, архівних матеріалів чи сучасних підручників з історії вітчизняної преси. У даній статті пропонується звернути увагу вчених у галузі журналістики, а також фахівців-практиків на іншу, менш досліджену ділянку – варіанти вивчення української періодики на сторінках дисертаційних досліджень кінця XX століття. Аналіз цієї інформації сьогодні може стати основою для визначення перспективних напрямів розвитку української журналістики України та її наукової оснащеності. Тож нині це особливо актуально.

Тільки в останні десять років XX століття в Україні було захищено понад шістдесят дисер-

таційних досліджень з журналістики. Приблизно половина з них – на теми української періодики. Предметом дослідження дисертантів стали друковані ЗМІ, зображальна журналістика, історія преси, літературна критика й мова української періодики тощо. Так, науково-просвітницьку пресу України XIX – першої третини XX століття дослідив О. Коновець [2]; газетні інформаційні моделі – О. Мелешенко [3]; становлення та розвиток системи періодичної преси Катеринославської губернії 1838–1917 років – О. Школьна [11]; зображальну журналістику в друкованих засобах масової комунікації – Б. І. Черняков [12] тощо. В. Власенко у своїй кандидатській дисертації "Українська преса як фактор впливу на міжнародну діяльність держави..." [1] показав вплив друкованих засобів масової інформації різного політичного спрямування на міжнародну діяльність держави на прикладі становлення та розвитку відносин між Україною та НАТО у 90-х роках. Зокрема наголошено на важливості налагодження співпраці між пресою та владними структурами, причетними до прийняття зовнішньополітичних рішень з метою відстоювання державних інтересів України на міжнародній арені.

Наталія Сидоренко проаналізувала етапи та специфіку формування української періодики першої половини XX століття (1914–1950) у таборах військовополонених, інтернованих частин Армії УНР та Української Галицької Армії, переміщених осіб і біженців на території Європи (Німеччина, Австрія, Угорщина, Чехія, Польща, Італія, Великобританія), Азії (Далекий Схід, Росія) та Північної Африки (Єгипет) [8].

У Київському університеті імені Тараса Шевченка 2000 року було захищено й нині актуальну працю про фактори ефективності впливу преси на електорат, де досліджено роль друкованих ЗМІ під час парламентської та президентської передвиборних кампаній 1998–1999 років в Україні та визначено фактори ефективності впливу друкованих матеріалів на громадську думку.

Наприкінці XX століття українське пресознавство почало активно розвиватися у вищих навчальних закладах Києва та Львова, Луганська й Харкова, Дніпропетровська та інших міст. У бібліографічному покажчику "Українське журналістознавство" відображений доробок науковців Інституту журналістики Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Науковці факультету журналістики Львівського національного університету ім. І. Франка

дослідження з історії української преси публікують у щорічному "Віснику Львівського університету. Серія журналістика", збірниках праць кафедр української преси, зарубіжної преси та інформації – в інших виданнях.

У період з 1982 до 2000 року українські журналістознавці підготували й захистили понад сорок дисертаційних досліджень, що безпосередньо стосувалися вітчизняної преси (друкованих засобів масової інформації). Чотири праці були присвячені зображальній журналістиці, історії преси – майже три десятки, вісім робіт стосувалися літературної критики в Україні, 16 дисертантів мали предметом дослідження мову ЗМІ, а 24 науковці – публіцистику [9].

Українській періодиці присвячені дослідження І. Мельника, Н. Остапенко, І. Лубковича, С. Костя, І. Крупського, Б. Чернякова, В. Гошовської, А. Денисенка, Г. Конторчук, Є. Макаренка, В. Ваколюка та інших у 80-ті роки XX століття: В. Іванова, М. Тимошика, Є. Сибиренко-Ставроян, Т. Карпової, М. Недопитанського, О. Сербенської, О. Мелешенка тощо – у 90-ті роки XX століття: В. Бадрака, Н. Сидоренко та інших дисертантів – у 2000 році.

Тільки впродовж 90-х років учені-пресознавці опублікували майже півтори тисячі наукових статей, дванадцять монографій, понад десять навчальних посібників, двадцять чотири збірники праць, шістнадцять матеріалів наукових конференцій, які є вагомим підґрунтям у фундаменті майбутньої "Історії української журналістики". Проте нині цього замало. Необхідно розробити єдину наукову концепцію досліджень, періодизацію журналістського процесу, методології та методики.

Окремим періодом дослідження української періодики в кандидатських і докторських дисертаціях може бути останнє десятиріччя минулого століття.

У 90-ті роки XX століття було відкрито доступ до колишніх спецфондів, до неопрацьованих масивів періодики й знято "табу" на заборонені теми. Стало зрозуміло, що значна частка української преси в Україні та за її межами – ще не вивчена. Дослідник українського пресознавства М. Романюк пояснює такий стан кількома причинами [6]. По-перше, преса виникла в Україні порівняно пізно. "Якщо в Європі найдавніші газети зафіксовані в XVII ст., то в Україні перший часопис "Gazette de Leopol" (французькою мовою) вийшов з друку 1 січня 1776 року у Львові.

Тут же 1848 року започатковано і видання першої газети українською мовою "Зоря Галицька", що виходила до 1857 року". Попри колоніальний стан України, преса швидко розвивалася у різних регіонах, а з кінця XIX століття – і в тих країнах, де компактно поселилися українці. По-друге, величезні обсяги періодичних видань "зупиняли" багатьох науковців, які не могли охопити весь фактичний матеріал і знайти способи його систематизації та опрацювання. Третьою причиною, що зумовила відставання українського пресознавства, вчений вважає певні рамки, у яких опинилися дослідники української періодики.

Тут є кілька чинників – радянські (ідеологічні догми та застосування марксистсько-ленінської методології), закордонні – акцентування уваги на національно-патріотичних виданнях (хоч це – позитивний факт) та применшення історичної ролі у розвитку національної культури преси інших напрямів, зокрема соціалістично-радикального (видання І. Франка, М. Павлика, М. Драгоманова та ін.). Опрацювання української періодики ускладнює і те, що вона зберігається в багатьох архівах, музеях, бібліотеках та приватних колекціях різних країн.

Крім того, серед науковців не було вироблено спільних підходів і методологічних принципів дослідження періодики. Деякі розбіжності були між журналістикознавцями щодо періодизації.

Так, закордонні дослідники здебільшого дотримувались об'єктивно-хронологічної систематизації матеріалу, а радянські – механічно переносили на всеукраїнський ґрунт ленінську періодизацію визвольного руху в Росії, нехтуючи національними особливостями української преси. Ще один клопіт – невиробленість термінології, нечітке розмежування понять "преса" і "журналістика". Неадекватне використання цих термінів подибуємо у заголовках багатьох статей, в опублікованих матеріалах конференцій тощо. Хоча пресу вважають складовою частиною журналістики, "історію української журналістики" варто розпочинати з "історії періодики", яку ще треба опрацювати. Варто досліджувати опубліковані мемуари, листи, архівні документи та матеріали, історичні джерела.

Розрізняють два наукових підходи до вивчення періодики: загальноаналітичний (вивчення історії виникнення і функціонування певного видання чи групи видань) і конкретно-аналітичний (дослідження певної проблеми за

матеріалами періодичної преси). Як правило, обидва підходи орієнтовані на змістово-описовий аналіз преси на основі фронтального чи комплексного методу її вивчення. Крім того, останнім часом застосовують ще й контент-аналіз, щоб виявити підраховані ознаки, риси, характеристики, джерела (частоту використання певних термінів, газетних рубрик тощо). Такі дії відображають й істотні аспекти змісту. Якісний зміст стає придатним для точних обчислювальних операцій, а результати аналізу – об'єктивнішими.

Отож, на даному етапі розвитку українського журналістикознавства необхідно ще визначити найважливіші методологічні засади наукових досліджень преси. Виокремити нові підходи, критерії, принципи систематизації, аналізу й наукового роз'яснення журналістських явищ минулого.

Конче потрібним і актуальним є подальше вивчення історії українських періодичних видань, аналіз періодики епохи тоталітаризму, часів перебудови та сучасного стану. Водночас матимемо можливість говорити і про перспективи розвитку вітчизняної преси. Усе це необхідно для розробки загальноприйнятої наукової концепції дослідження української преси, зокрема теоретичних питань журналістикознавства; підготовки фундаментальної праці з історії української преси, повної бібліографії українських періодичних видань, енциклопедичного словника тощо.

1. Власенко В. І. Українська преса як фактор впливу на міжнародну діяльність держави (проблеми становлення і розвитку відносин України та НАТО у 90-х роках): Автореф. дис. ... к. філол. наук: 10.01.08. / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Ін-т журналістики. – К., 2000. – 24 с.

2. Коновець О. Ф. Науково-просвітницька преса України XIX – перша третина XX ст.: Історія. Теорія. Практика.: Автореф. дис. ... д. і. наук: 07.00.10. – Історія науки і техніки (історія журналістики) / Київ. ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 1994. – 39 с.

3. Мелещенко О. К. Газетні інформаційні моделі: взаємозв'язок та взаємозалежність концепції і структури, тематики: Автореф. дис. ... к. філол. наук: 10.01.10. – Журналістика / Київ. ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 1993. – 22 с.

4. Москаленко А. З. Основи журналістики: Навч. посібник. – К.: Вид-во Київ. ун-ту, 1994. – 342 с.

5. Романюк М. М. Здобутки і прорахунки

дослідників української преси: погляд у ХХІ ст. – Л., 2001. – 10 с.

6. Романюк М. М. Історія української преси: проблеми періодизації // Зб. пр. Науково-дослідного центру періодики. – Л., 1994. – Вип. 1. – 24 с.

7. Сидоренко Н. М. Українська періодика в Італії (1905–1995 рр.). – К., 1997. – 60 с.

8. Сидоренко Н. М. Українська таборова преса першої половини ХХ століття: проблеми національно-духовного самоствердження: Автореф. дис. ... д. філол. наук: 10.01.08. / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 2000. – 34 с.

9. Українське журналістознавство. Дисертаційні дослідження, 1982–2000 рр. / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка.; Укл. Б. І. Черняков. – К., 2000. – 46 с.

10. Українське журналістознавство в працях науковців Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка (1993–1998): Вибрана бібліографія / Укл. В. Ф. Іванов, Б. І. Черняков. – К.: Центр вільної преси, 1998. – 24 с.

11. Школьна О. Д. Становлення та розвиток системи періодичної преси Катеринославської губернії 1838–1917 рр.: Автореф. дис. ... к. філол. наук: 10.01.08. – Журналістика / Київ. ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 1997. – 17 с.

12. Черняков Б. І. Становлення ізографічної публіцистики в дооктябровій більшовистській газеті: Автореф. дис. ... к. філол. наук: 10.01.10. – Журналістика / Київ. гос. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. – К., 1983. – 22 с.

Т. С. Крайнікова,
к. філол. н., доц.
УДК 655.55

Про видавничий бізнес: компетентно і цікаво (З приводу виходу з друку підручника Миколи Тимошика "Видавничий бізнес: Погляд журналіста, видавця, вченого")

The article touches the issue of the text-book of Mykola Tymoshyk "Publishing business: an opinion of journalist, publisher, scientist"

Видавнича справа ще кілька десятиліть тому сприймалася передовсім як мистецтво випуску книги. Що ж, у такому судженні є своя безсумнівна рація. Адже книга – то явище національної культури, виразник духовної парадигми епохи. Її появі передують низка,

власне, творчих процесів – від написання матеріалу автором до скрупульозного змістового, художнього, технічного редагування. Проте цим не вичерпується генеалогія книги чи будь-якого іншого виду друкованої продукції: перш ніж її придбає покупець, вона проходить через круті пороги ринку. І викермувати у цій стихії зможе тільки видання, добре продумане в економічній плані.

"На межі тисячоліть видавничо-поліграфічний сектор національних економік країн Східної Європи став одним з найприбутковіших у структурі галузей, які розвиваються... Із недавньої "важливої ділянки ідеологічної роботи серед трудящих мас" вона (видавнича справа. – Т. К.) все активніше стає об'єктом підприємницької діяльності", – стверджується у передньому слові від видавництва до книги "Видавничий бізнес" Миколи Тимошика. Тож нині до культуртрегерського первня книговидання як рівновеликий додається прагматично-бізнесовий. І "Видавничий бізнес" – нова праця журналіста, професора Київського

національного університету імені Тараса Шевченка з широкознаним іменем, видавця-практика дає на цей запит часу чимало своєчасних і вичерпних відповідей.

Зазначене видання нещодавно побачило світ у "Нашій науці і культурі" – видавництві, відомому книгами з українознавства, історії друкарства, а передовсім проектом "Запізніле вороття" (публікація праць Івана Огієнка). І ось новий задум видавців – створити бібліотеку з проблематики видавничої справи. Вона, слід сказати, давно на часі: на книги з теорії і практики видавничої справи та редагування існує справжній інформаційний голод. Книга "Видавничий бізнес" (К.: Наша наука і культура, 2005. – 328 с.) Миколи Тимошика є, власне, "першою ластівкою" серії "Бібліотека редактора, видавця, автора", гідним початком у реалізації творчих планів.

Чим же вона може бути корисна читачеві? Сучасною і комплексною інформацією про реалії видавничого бізнесу, компетентним їх трактуванням. Багатовекторний підхід автора до проблеми "книга як предмет підприємницької діяльності" можна простежити вже за назвами розділів. Їх у праці сім: "Уроки тисячолітньої традиції", "Видавнича справа і влада", "Культура книговидання і ринкова стихія", "Книжкові ярмарки як форма бізнесу: український варіант", "Зарубіжні книжкові ярмарки", "Менеджмент у видавничому бізнесі", "Кадри для видавничого бізнесу". Таким чином, у коло обсервації потрапляють й історичні джерела українського друкарства; і гострі взаємини суб'єктів видавничої справи із владою, з неминучим при цьому питанням про податки; і реалії видавничої тусовки; і секрети професіоналізму, у тому числі управлінського; і завжди вирішальний людський чинник.

Прикметно те, що у книзі про видавничий бізнес першим стоїть розділ, присвячений питанням історії вітчизняного книготворення – рукописного і друкованого. Як відомо, Микола Тимошик – автор підручника "Історія видавничої справи" (К., 2003), що вже зажив доброї слави серед наукової та студентської громади. Либонь, ця широка ерудиція як у питаннях сучасної видавничої справи, так і минулих століть дозволяє автору вибудовувати логічні місточки між епохами і твердити: видавати книги – означає ставати поруч визнаних метрів цього священнодійства, тож жодні прибутки у будь-якому випадку не можуть затьмарити цю істину.

А ще, на думку автора, роботу видавців не повинна затьмарювати бездумна політика держави, згубна законотворчість, невмотивовано високі податки на книгу. Цей негативний досвід українського книговидавання (а він в Україні предостатній) автор "Видавничого бізнесу" аналізує принципово й аргументовано. Не можна не поділити його патріотичної позиції у захисті українського друкованого слова: воно справді потребує протекціонізму з боку держави. Втім, це далеко не єдиний висновок Миколи Тимошика щодо взаємин влади і видавців...

Наступні розділи переводять розмову в площину ринкових реалій, а в ній в умовах змагальності та конкуренції своє місце знаходять найбільш професійно підготовлені та підприємливі суб'єкти. Микола Тимошик, маючи величезний практичний досвід редактора і видавця, викладає основи необхідних знань для тих, хто прагне досягнути успіху.

Автор констатує: початкуючому видавцеві нині "просто необхідно мати бодай елементарне уявлення про структуру фінансової бази свого видавництва, шляхи її зміцнення, джерела фінансових засобів, величину витрат на виготовлення того чи іншого виду видавничої продукції, складові собівартості друкованого продукту та шляхи її зниження. Йому слід також уміти не лише "розшифрувати" кошторис на випуск видання, а й, бодай приблизно, "прикинути" й оцінити її з точки зору насамперед економічної доцільності". Ці складні премудрості розтлумачуються у книжці доступно, цікаво, з яскравими зрозумілими прикладами. При цьому автор застерігає читача від типових помилок, можливих прорахунків, дає поради, як їх уникнути.

Загальновідомо, що видавнича справа – єдиність сфер власне видавничої поліграфії та розповсюдження. Початкуючому видавцеві неминусь

че доведеться працювати за напрямками "видавництво – поліграфічне підприємство" і "видавництво – реалізатор друкованої продукції". Як вибудувати ці стосунки по-діловому, ствердити партнерство належним чином, оформивши всі необхідні договори, застрахувати свою продукцію, мінімалізувати ризики, йдеться у частинах розділу "Менеджмент у видавничому бізнесі".

Микола Тимошик – постійний учасник вітчизняних і зарубіжних видавничо-поліграфічних виставок, форумів, салонів. На його думку, світовий ярмарковий рух є важливим чинником книговидавання: він спонукає до пошуку, започаткування ділових контактів, дає змогу ефективних маркетингових досліджень, відкриває канали збуту тощо. У книзі "Видавничий бізнес" цьому питанню приділяється велика увага. На прикладі видавничих імпрез у Києві, Львові, Харкові, а також Женеви та Єрусалимі, Познані та Москві автор аналізує ці величезні можливості, розмірковує над позитивами і негативами "українського варіанта" в цій царині видавничої справи.

У книзі "Видавничий бізнес" йдеться і про майбутнє престижної нині спеціальності "видавнича справа та редагування", адже автор – завідувач відповідної кафедри Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка. У завершальному розділі "Кадри для видавничого бізнесу" мовиться про те, яким має бути наповнення такої освіти у ринкових умовах, на які структури екстраполюється підготовка кадрів профільними кафедрами та відділеннями. Це, на нашу думку, слушно: як і кожен бізнес, видавничий потребує певних прогностичних проєкцій, накреслення перспектив розвитку. І ці перспективи, як стверджує автор, попри наявні перепони і труднощі, в Україні є. Охоче пристаємо до такої думки...

Добротні книги пишуться не нашвидкуруч – їх творять роками. Праця "Видавничий бізнес" Миколи Тимошика розпочиналася із публікацій у наукових періодичних виданнях ще у 2000 році. Основні з цих друків названі у кінці книги. Уважний читач, вивчивши їх перелік, пересвідчиться, що позиція автора вже давно сформована: українська книга може і повинна розвиватися у цивілізованих суспільних умовах, і як специфічний предмет бізнесу, вона водночас перебуває у двох системах координат – культури і ринку. Нині останні треба не протиставляти, а синкретизовувати. Збагнути і розв'язати таке завдання допоможе концепція "Видавничого бізнесу" від Миколи Тимошика.

Наукова діяльність професора Б. І. Чернякова

У статті-персоналії йдеться про життєвий і науковий шлях професора Інституту журналістики КНУ імені Тараса Шевченка, доктора філологічних наук Чернякова Бориса Івановича.

In the article it is described the life cycle and scientific experience of Professor of the Institute of Journalism of the National Taras Shevchenko University of Kyiv, Doctor of Philological Sciences Chernyakov Borys Ivanovich.

Черняков Борис Іванович (нар. 24. 04. 1946 р., м. Кролевець Сумської області) – вчений-журналістикознавець, педагог вищої школи.

Трудову діяльність розпочав на Кролевецькому арматурному заводі, де працював спочатку токарем (1964–1968 роках), потім інженером (1968–1969 роках). У 1969–1970 роках працював фотографом Кролевецького райпобуткомбінату. У 1970–1973 роках навчався на відділенні фото-техніки Республіканського заочного технологічного технікуму.

У 1971–1972 роках працював кореспондентом, завідувачем відділу редакції кролевецької районної газети. У 1972–1976 роках навчався на відділенні журналістики Одеської вищої партійної школи. У 1976–1980 роках – викладав в Одеській вищій партійній школі історію вітчизняної та зарубіжної преси, теорію і практику періодичної преси, фотосправу. У 1980–1983 роках навчався в аспірантурі факультету журналістики Київського державного університету імені Тараса Шевченка.

1983 року під керівництвом проф. Д. М. Прилюка захистив кандидатську дисертацію на тему "Становлення зображальної публіцистики в дожовтневій більшовицькій газеті". З того часу працює на факультеті. 1998 року захистив докторську дисертацію на тему "Зображальна журналістика в друкованих засобах масової інформації (від виникнення до середини XIX ст.)". Нині – професор кафедри теорії масової комунікації Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Викладає дисципліни "Зображальна журналістика", "Основи журналістикознавчих досліджень", "Журналістське дослідження", "Вступ до спеціальності" та ін.

Є автором понад 250 наукових та науково-методичних публікацій. Окрім майже 90 окремих видань, друковані матеріали містилися на сторінках фахової періодики, а також у часописах України та зарубіжних країн. Є членом редколегій ряду жур-

налістикознавчих видань. Член спеціалізованої вченої ради із захисту докторських дисертацій. Учений секретар Науково-методичної комісії з журналістики Міністерства освіти і науки України.

З 1975 року – член Спілки журналістів України.

З 1989 року – член Спілки фотохудожників України.

З 2001 року – академік Академії наук вищої школи України, член президії АН ВШ України, заступник академіка-секретаря відділення масової комунікації АН ВШ України.

Основні наукові інтереси: історія молодіжної преси XIX–XX століть; теорія, історія та практика зображальної журналістики; фотокритика; журналістикознавча бібліографія, літературне та історичне краєзнавство.

Упродовж останніх років основні зусилля спрямовувались на інформаційне забезпечення журналістикознавчих досліджень у галузі зарубіжної журналістики (опубліковано ретроспективний бібліографічний посібник "Засоби масової інформації зарубіжних країн"), джерелознавства історії вітчизняної молодіжної преси (показчик "Періодичні видання учнівської і студентської молоді України XIX – початку XX ст.: Джерела дослідження"), лекційних курсів із зображальної журналістики (14 брошур з матеріалами та текстами лекцій).

Розпочато публікацію результатів дослідження українськомовної окупаційної преси 1941–1944 років.

Цікавиться життям рідного краю. Надав допомогу в укладанні енциклопедичного довідника "Сумщина в іменах". Систематично передає до фондів районної бібліотеки в Кролевці книжкові новинки, довідкові видання. Укладає краєзнавчу бібліографію Кролевеччини, біобібліографічні покажчики літераторів М. О. Лукаша, П. Ф. Кочури, П. С. Рудя. Надає допомогу вишам області в розгортанні журналістської освіти на Сумщині.

**НАУКОВІ І НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ПРАЦІ
ПРОФЕСОРА Б. І. ЧЕРНЯКОВА**

1995–2004 роки

1995

1. Методичні поради до написання дипломних робіт з журналістики / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, Ін-т журналістики; Укл.: В. Ф. Іванов, В. А. Качкан, Б. І. Черняков, В. І. Шкляр. – К., 1995. – 26 с.
2. Поетика зображальної публіцистики як система засобів образотворення // Вісн. Київ. ун-ту імені Тараса Шевченка. Сер.: Журналістика. – К., 1995. – Вип. 2. – С. 117–128.
3. 140 років фоторепортажу в Україні // Роль засобів масової інформації в суспільно-культурному процесі в Україні: Матеріали наук. конф. / Київ. ун-т імені Тараса Шевченка, Ін-т журналістики. – К., 1995. – С. 6–64.

1996

4. Народження фотожурналістики: Монографія / Ін-т системних досліджень освіти; Київ. ун-т імені Тараса Шевченка. – К.: ВІПОЛ, 1996. – 71 с. – Бібліогр.: в кінці розд. та на с. 66–70.
5. Правові аспекти створення та використання зображальної інформації у фотожурналістиці // Законодавство та практика засобів масової інформації: Матеріали наук.-практ. конф. – К., 1996. – С. 23–29.
6. Правові засади масово-комунікаційної діяльності в фотожурналістиці // Українська журналістика-96: Матеріали наук.-практ. конф. – К., 1996. – С. 29–35.
7. Утвердження репортажних засад фотожурналістики піонерської доби // Вісн. Київ. ун-ту імені Тараса Шевченка. Сер.: Журналістика. – К., 1996. – Вип. 3. – С. 95–108.
8. Фотографія в ізобразительной журналистике: генезис технических и творческих возможностей: Монография / Ин-т системных исследований образования; Киев. ун-т им. Тараса Шевченко. – К.: ВІПОЛ, 1996. – 119 с. – Бібліогр.: в кінці розд. та на с. 108–112.
9. Часописи політичних в'язнів російського царату XIX – початку XX ст.: Бібліогр. покажчик / Київ. ун-т імені Тараса Шевченка. – К.: ВІПОЛ, 1996. – 63 с. – Бібліогр.: с. 40–54.

1997

10. Винайдення і впровадження технологій фотографічного ілюстрування періодики // Вісн.

Київ. ун-ту імені Тараса Шевченка. Сер.: Журналістика. – К., 1997. – Вип. 4. – С. 201–219.

11. Ілюстрування одеських альманахових видань 30–50-х рр. XIX ст. як чинник становлення зображальної журналістики в Україні // Українська журналістика-97: Матеріали наук. конф. / Київ. ун-т імені Тараса Шевченка, Ін-т журналістики. – К., 1997. – С. 52–58.

1998

12. Еволюція технологій ілюстрування видань як фактор становлення ранньої зображальної журналістики // Редакційно-видавнича справа: досвід, проблеми, майбутнє / Київ. ун-т імені Тараса Шевченка, Ін-т журналістики. – К., 1998. – С. 193–229.
13. Жанри фотожурналістики: Програма курсу / Укл. Б. І. Черняков; Київ. ун-т імені Тараса Шевченка, Ін-т журналістики. – К., 1998. – 6 с.
14. Зародження зображальної журналістики в Україні: Ілюстрування альманахів та книг 30–50х рр. XIX ст. // Вісн. Київ. ун-ту імені Тараса Шевченка. Сер.: Журналістика. – К., 1998. – Вип. 6. – С. 8–16.
15. Зображальна журналістика в друкованих засобах масової інформації (Від виникнення до середини XIX століття): Автореф. дис. ... д. філол. наук: 10.01.08. / Київ. ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 1998. – 37 с. Бібліогр.: с. 32–35.
16. Зображальна журналістика в друкованих засобах масової інформації: Ілюстрована періодика від виникнення до середини XIX століття: Монографія / Київ. ун-т імені Тараса Шевченка, Ін-т журналістики. – К.: Центр вільної преси, 1998. – 115 с. – Бібліогр.: с. 97–104.
17. Зображальна журналістика як предмет і як об'єкт журналістичнознавчого дослідження: Монографія / Київський ун-т імені Тараса Шевченка, Ін-т журналістики. – К.: Центр вільної преси, 1998. – 79 с. – Бібліогр.: с. 62–78.
18. Изобразительная журналистика в печатных средствах массовой информации (От возникновения до середины XIX столетия): Автореф. дис. ... д. филол. наук: 10.01.08 / Киев. ун-т им. Т. Шевченко. – К., 1998. – [2], 37 с. – Библиогр.: с. 32–35.
19. Ілюстрована книжкова періодика у процесі становлення ранньої зображальної журналістики

- ки: Монографія / Київ. ун-ті імені Тараса Шевченка, Ін-т журналістики. — К.: Центр вільної преси, 1998. — 155 с. — Бібліогр.: с. 129–139.
20. Маловідомі та призабуті книги України: Бібліогр. покажч. / Укл. Б. І. Черняков; Київ. ун-т імені Тараса Шевченка, Ін-т журналістики. — Вип. 1: Російськомовні видання 1917–1939 рр. — К.: Центр вільної преси, 1998. — 23 с.
21. Москаленко А. З., Черняков Б. И. Весна журналистского Киева: [Интервью] // Акценты: Новое в журналистике и литературе. — Воронеж: Изд-во ВГУ, 1998. — № 1/2. — С. 47–48; Вечірній Київ. — 1998. — № 95. — 22 трав. — С. 1, 5. Про Ін-т журналістики Київ. ун-ту імені Тараса Шевченка.
22. Особенности становления журнальной периодики учащейся молодежи в дооктябрьской России // Акценты: Новое в журналистике и литературе. — Воронеж: Изд-во ВГУ, 1998. — № 1/2. — С. 63–71.
23. Проблематика фотожурналистики: Програма курсу / Укл. Б. І. Черняков; Київ. ун-т імені Тараса Шевченка, Ін-т журналістики. — К., 1998. — 6 с.
24. Ранняя иллюстрированная периодика России: от зарождения до середины XIX века // Акценты: Новое в журналистике и литературе. — Воронеж: Изд-во ВГУ, 1998. — № 1/2. — С. 39–43.
25. Редагування фотопублікацій і фотокритика: Програма курсу / Укл. Б. І. Черняков; Київ. ун-т імені Тараса Шевченка, Ін-т журналістики. — К., 1998. — 5 с.; 3-є вид.: РВЦ "Київ. ун-т", 1998. — 8 с.
26. Сучасні технічні засоби журналістики: Основи фотографії: Програма курсу / Укл. Б. І. Черняков; Київ. ун-т імені Тараса Шевченка, Ін-т журналістики. — К., 1998. — 15 с.
27. Техніка фотографії і технологія фотожурналістики: Програма курсу / Укл. Б. І. Черняков; Київ. ун-т імені Тараса Шевченка, Ін-т журналістики. — К., 1998. — 11 с.
28. Украинское журналистиковедение в публикациях сб. "Вест. Киев. ун-та... Сер.: Журналистика" (К., 1993–1998. Вып. 1–6) // Акценты: Новое в журналистике и литературе: Альманах. — Воронеж: Изд-во ВГУ, 1998. — № 1/2. — С. 48–51.
29. Украинское журналистиковедение в трудах ученых Ин-та журналистики Киевского университета им. Т. Г. Шевченко, 1993–1998: Избр. библиогр. // Акценты: Новое в журналистике и литературе: Альманах. — Воронеж: Изд-во ВГУ, 1998. — № 1/2. — С. 47–48.
30. Українське журналістичне вчення в працях науковців Інституту журналістики Київського університету імені Тараса Шевченка, 1993–1998 / Укл. В. Ф. Іванов, Б. І. Черняков; Київ. ун-т імені Тараса Шевченка, Ін-т журналістики. — К.: Центр вільної преси, 1998. — 23 с.
31. Цифрова фотографія як складова мультимедіа: перспективи розвитку // Інформація в глобальному вимірі: Зб. наук. праць / Київ. ун-т імені Тараса Шевченка, Ін-т журналістики. — К., 1998. — С. 75–78.
32. Цифровая фотография как средство массовой коммуникации: (Технические возможности и перспективы развития) // Журналистика конца XX столетия: уроки и перспективы: Материалы науч.-практ. конф. / Воронежский гос. ун-т. — Воронеж, 1998. — С. 62–65.
- 1999**
33. Журналістичне вчення публікації у серіальних виданнях Київського університету імені Тараса Шевченка, 1958–1998: Бібліогр. покажчик / Київ. ун-т імені Тараса Шевченка, Ін-т журналістики; Укл. Б. І. Черняков. — К., 1999. — 32 с.
34. Зображально-виражальні засоби фотографії: Поради початкуючим фотомитцям і фотожурналістам / Київ. ун-т імені Тараса Шевченка, Ін-т журналістики; Спілка фотохудожників України; Укл. В. О. Смородін, Б. І. Черняков. — К., 1999. — 21 с.
35. Зображення в культурі і журналістичному вченні / Київ. ун-т імені Тараса Шевченка, Ін-т журналістики. — К.: Центр вільної преси, 1999. — 23 с.
36. Ілюстрування альманахів в Україні (20–50-ті рр. XX ст.) // Українська періодика: історія і сучасність: Доп. та повід. п'ятої Всеукр. наук. конф. 27–28 листоп. 1998 р. — Л., 1999. — С. 30–46.
37. Методи дослідження ранньої зображальної журналістики / Київ. ун-т імені Тараса Шевченка, Ін-т журналістики. — К.: Центр вільної преси, 1999. — 19 с.
38. Периодические издания учащейся молодежи Дона и Северного Кавказа XIX — начала XX вв.: Библиогр. указ. / Киев. ун-т им. Т. Шевченко, Ін-т журналістики. — К., 1999. — 40 с.
39. Развитие культурно-исторических предпосылок иллюстрирования периодической печати / Киев. ун-т им. Т. Шевченко, Ін-т журналістики. — К., 1999. — 28 с.
40. Ранній ілюстрований альманах в Україні (30–50-ті рр. XIX ст.) / Київ. ун-т імені Тараса Шевченка, Ін-т журналістики. — К., 1999. — 23 с.
41. Розвиток технологій ілюстрування творів ранньої зображальної журналістики / Київ. ун-т імені Тараса Шевченка, Ін-т журналістики. — К., 1999. — 23 с.

42. Світло й тінь: Український фотомистецький журнал (Львів, 1991–1998): Бібліогр. покажчик / Спілка фотохудожників України; Укл. Б. І. Черняков. – К., 1999. – 55 с.

43. Становлення ранньої ілюстрованої періодици // Вісн. Київ. ун-ту. Сер.: Журналістика. – К., 1999. – Вип. 7. – С. 61–65.

44. Сучасні технічні засоби журналістики: Навчальна програма / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка; Укл. Б. І. Черняков, В. Е. Шевченко. – К.: РВЦ "Київ. ун-т", 1999. – 17 с.

45. Формотворення в зображальній публіцистиці / Київ. ун-т імені Тараса Шевченка, Ін-т журналістики. – К.: Центр вільної преси, 1999. – 23 с.

46. Фотографія в журналістиці: від винайдення до початку XX століття / Київ. ун-т імені Тараса Шевченка, Ін-т журналістики. – К.: Центр вільної преси, 1999. – 60 с.

47. Фотожурналістика / Укл. Б. І. Черняков // Програми навчальних дисциплін / Київ. ун-т імені Тараса Шевченка, Ін-т журналістики. – К., 1999. – Т. 2. – С. 192–229; [3-є вид.].

48. Фотожурналістика: Програми навчальних дисциплін / Укл. Б. І. Черняков / Київ. ун-т імені Тараса Шевченка, Ін-т журналістики. – 4-е вид. – К., 1999. – 52 с.

49. "Фотохудожник України", 1990–1995: Покажчик змісту / Київ. ун-т імені Тараса Шевченка, Ін-т журналістики. – К., 1999. – 28 с.

2000

50. Жанри зображальної журналістики: Навчальна програма / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка; Укл. Б. І. Черняков. – К., 2000. – 11 с.

51. Зображальна журналістика: Навчальна програма / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка; Укл. Б. І. Черняков. – К., 2000. – 11 с.

52. Микола Лукаш: сходження до Літератури // Образ / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, Ін-т журналістики. – К., 2000. – Вип. 1. – С. 50–65.

53. Основи журналістичнознавчих досліджень: Навчальна програма / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка; Укл. Б. І. Черняков. – К., 2000. – 17 с.

54. Основи наукових досліджень і статистики: Навчальна програма / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка; Укл.: Б. І. Черняков, С. В. Штефан. – К., 2000. – 17 с.

55. Проблематика зображальної журналістики: Навчальна програма / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка; Укл. Б. І. Черняков. – К., 2000. – 7 с.

56. Редагування візуальних матеріалів і художня критика: Навчальна програма / Київ. нац. ун-т імені

Тараса Шевченка; Укл. Б. І. Черняков. – К., 2000. – 7 с.

57. Техніка і технологія фотожурналістики: Навчальна програма / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка; Укл. Б. І. Черняков. – К., 2000. – 15 с.

58. Українське журналістичнознавство. Дисертаційні дослідження, 1982–2000 рр.: Бібліогр. покажч. / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, Ін-т журналістики; Укл. Б. І. Черняков. – К., 2000. – 63 с.

2001

59. "Возведення в звання поета": Вступ і поновлення Миколи Лукаша в Спілці письменників України // Вітчизна. – 2001. – № 9/10. – Верес./жовт. – С. 139–145.

60. Загадки однієї журнальної сторінки: З приводу Лукашевих перекладів з Джона Мільтона // Література плюс. – К., 2001. – Ч. 3. – Трав. – С. 10: портр.

61. Корифеї українського перекладацтва про Миколу Лукаша // Образ / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, Ін-т журналістики. – 2001. – Вип. 2. – С. 35–47. – Бібліогр.: с. 45–47.

62. Микола Лукаш: початок літературного шляху // Київська старовина. – 2001. – № 5. – Верес./жовт. – С. 132–139; 2 іл.

63. Микола Лукаш: спадщина і спадкоємці // Сучасність. – 2001. – № 9. – С. 118–126.

64. Элитарный иллюстрированный альманах в России начала XIX в. // Средства массовой информации в современном мире: Тезисы науч.-практ. конф. / СПб. гос. ун-т. – СПб., 2001. – Ч. 1. – С. 63–65.

2002

65. Ілюстрування українських видань "Декамерона" Джованні Боккаччо в перекладі Миколи Лукаша: традиції, досвід, проблеми // Вісн. Дніпропетров. нац. ун-ту. Сер.: Літературознавство. Журналістика. – Д., 2002. – Вип. 5. – С. 24–28.

66. Київський самвидав другої половини 1990-х років // Українська періодика: історія і сучасність: Матеріали сьомої Всеукр. наук.-теор. конф. – Л., 2002. – С. 534–537. – Співавтор: А. С. Твардієвич.

67. Тарас Шевченко – початкуючий художник-ілюстратор // Журналістика: 36. наук. праць / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, Ін-т журналістики. – К., 2002. – Вип. 26. – С. 17–24.

68. Творча спадщина Миколи Лукаша: етапи формування і освоєння // Кролевеччина, білі плями історії: 36. наук. праць: Матеріали другої наук. конф. по краєзнавству. – Кролевець, 2002. – С. 35–39.

69. Чотири століття британської журналістики // *Наук. записки Ін-ту журналістики* / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. — К., 2002. — Т. 9. — Жовт. / груд. — С. 191–228. — Бібліогр.: 13, 458 назв. — Співавтор: О. К. Мелешенко.

2003

70. Вісник Київського національного університету. Сер.: *Журналістика: Показчик змісту, 1993–2002* / Київ ун-т імені Тараса Шевченка, Ін-т журналістики; Упоряд.: Б. І. Черняков, І. М. Забіяка; За ред. В. В. Різуна. — К., 2003. — 48 с.

71. *Журналістика Франції* // *Наук. записки Ін-ту журналістики* / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. — К., 2003. — Т. 10. — Січ./берез. — С. 159–212. — Бібліогр.: 526 назв., с. 187–212. — Співавтор: О. К. Мелешенко.

72. *Окупаційна преса Райхскомісаріату Україна (1941–1943 рр.)* // *Збірник праць Наук.-дослід. центру періодики* / ЛНБ ім. В. Стефаника. — Л., 2003. — Вип. 11. — С. 135–159.

2004

73. Біобібліографічні матеріали для енциклопедичного довідника "Сумщина в іменах" / Академія наук вищої школи України, Відділення масової комунікації; Укл. Б. І. Черняков. — К., 2004. — 52 с. — (Кролевець і Кролевеччина; Вип. 1).

74. Вплив еволюції технологій ілюстрування на розвиток художнього оформлення видань: Матеріали до лекції / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, Ін-т журналістики. — К., 2004. — 24 с. — (Ілюстрування періодичних видань XVIII – початку XIX ст.: Пошуки журналістської специфіки і техніки відтворення зображення: Тексти лекцій; Вип. 4).

75. Джерелознавчі особливості дослідження становлення зображальної журналістики: Матеріали до лекції / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, Ін-т журналістики. — К., 2004. — 19 с. — (Зображальна журналістика: проблеми теорії і методології дослідження; Вип. 2).

76. Елітарний російськомовний альманах кінця 1830-х – початку 1840-х років: Матеріали до лекцій / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, Ін-т журналістики. — К., 2004. — 28 с. — (Розвиток форм ілюстрування книжкової періодики першої половини XIX ст.; Вип. 1).

77. Засоби масової інформації зарубіжних країн: Ретросп. Бібліогр. посібник / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка; Упоряд.: Б. І. Черняков, О. К. Мелешенко. — К.: ВПЦ "Київ. ун-т", 2004. — 253 с.

78. Зображальні публікації в календарях, літературних альманахах і збірниках XVIII – початку XIX ст.: Матеріали до лекції / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, Ін-т журналістики. — К., 2004. — 20 с. — (Ілюстрування періодичних видань XVIII – початку XIX ст.: Пошуки журналістської специфіки і техніки відтворення зображення: Тексти лекцій; Вип. 3).

79. Зображальні публікації ранніх газетних видань: Матеріали до лекції / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, Ін-т журналістики. — К., 2004. — 16 с. — (Ілюстрування періодичних видань XVIII – початку XIX ст.: Пошуки журналістської специфіки і техніки відтворення зображення: Тексти лекцій; Вип. 1).

80. Зростання та демократизація аудиторії як чинники розвитку типології ілюстрованих видань: Матеріали до лекції / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, Ін-т журналістики. — К., 2004. — 24 с.: табл. — (Формування аудиторії та типології ілюстрованих періодичних видань першої половини XIX ст.: Тексти лекцій; Вип. 1).

81. Ілюстровані періодичні видання другої половини 1820-х – початку 1830-х рр.: Матеріали до лекції / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, Ін-т журналістики. — К., 2004. — 22 с. — (Формування аудиторії та типології ілюстрованих періодичних видань першої половини XIX ст.: Тексти лекцій; Вип. 3).

82. Ілюстрування альманахів та книг в Україні 1830–1850-х років: Матеріали до лекції / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, Ін-т журналістики. — К., 2004. — 28 с. — (Розвиток форм ілюстрування книжкової періодики першої половини XIX ст.; Вип. 2).

83. Ілюстрування журнальної періодики XVIII – початку XIX ст.: Матеріали до лекції / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, Ін-т журналістики. — К., 2004. — 40 с. — (Ілюстрування періодичних видань XVIII – початку XIX ст.: Пошуки журналістської специфіки і техніки відтворення зображення: Тексти лекцій; Вип. 2).

84. Ілюстрування західноєвропейських друкованих видань як фактор впливу на пресу Російської імперії: Матеріали до лекції / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, Ін-т журналістики. — К., 2004. — 15 с. — (Формування аудиторії та типології ілюстрованих періодичних видань першої половини XIX ст.: Тексти лекцій; Вип. 2).

85. Література, ініційована зображенням: Ілюстровані збірники і серійні видання 1840-х років: Матеріали до лекцій / Київ. нац. ун-т імені

Тараса Шевченка, Ін-т журналістики. – К., 2004. – 39 с. – (Розвиток форм ілюстрування книжкової періодики першої половини XIX ст.; Вип. 3).

86. Методи дослідження генезису зображальної журналістики // Наукові записки / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – К.: КПВД "Педагогіка", 2004. – Т. 5: Фак. соціології та психології; Ін-т журналістики. – С. 165–175.

87. Методи дослідження генезису зображальної журналістики: Матеріали до лекції / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т журналістики. – К., 2004. – 19 с. – (Зображальна журналістика: проблеми теорії і методології дослідження; Вип. 1).

88. Микола Лукаш у перекладознавчій критичі: Хроніка прижиттєвих публікацій / Академія наук вищої школи України, Відділення масової комунікації; Укл. Б. І. Черняков. – К., 2004. – 68 с. – (Кролевець і Кролевеччина; Вип. 6).

89. Микола Лукаш: Коротка хроніка життя і творчості / Академія наук вищої школи України, Відділення масової комунікації; Укладач Б. І. Черняков. – К., 2004. – 64 с. – (Кролевець і Кролевеччина; Вип. 5).

90. Микола Лукаш: Про життя і творчість. 1955–1988 рр.: Бібліогр. покажч. / Академія наук вищої школи України, Відділення масової комунікації; Укл. Б. І. Черняков. – К., 2004. – 52 с. – (Кролевець і Кролевеччина; Вип. 9).

91. Микола Лукаш: Про життя і творчість. 1988–1998 рр.: Бібліогр. покажч. / Академія наук вищої школи України, Відділення масової комунікації; Укл. Б. І. Черняков. – К., 2004. – 72 с. – (Кролевець і Кролевеччина; Вип. 10).

92. Микола Лукаш: Про життя і творчість. 1999–2004 рр.: Бібліогр. покажч. / Академія наук вищої школи України, Відділення масової комунікації; Укл. Б. І. Черняков. – К., 2004. – 72 с. – (Кролевець і Кролевеччина; Вип. 11).

93. Микола Лукаш: Твори і переклади. 1953–2004 рр.: Бібліогр. покажч. / Академія наук вищої школи України, Відділення масової комунікації; Укл. Б. І. Черняков. – К., 2004. – 72 с. – (Кролевець і Кролевеччина; Вип. 8).

94. Микола Осипенко: "То життя моє...": Матеріали про життя і творчість. Вибрані поетичні твори. Біобібліографія / Академія наук вищої школи України, Відділення масової комунікації; Укл. Б. І. Черняков. – К., 2004. – 76 с. – (Кролевець і Кролевеччина; Вип. 4).

95. Олекса Грищенко в пам'яті Кролевця: Листи Михайла Коцюбинського з приватного архіву;

Біобібліографія / Академія наук вищої школи України, Відділення масової комунікації. – К., 2004. – 68 с. – (Кролевець і Кролевеччина; Вип. 3).

96. Періодичні видання учнівської і студентської молоді України XIX – початку XX ст.: Джерела дослідження: Бібліографічний посібник / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, Ін-т журналістики. – К., 2004. – 64 с.

97. Повернення. Доля і недоля Миколи Лукаша: (Статті і матеріали 2000–2003 рр.) / Академія наук вищої школи України, Відділення масової комунікації. – К., 2004. – 64 с.: портр.; на 3-ій с. обкл. біогр. дов. про автора, портр.

98. Повернення. Доля і недоля Миколи Лукаша: (Статті і матеріали 2000–2003 рр.) / Академія наук вищої школи України, Відділення масової комунікації. – Доп. вид. – К., 2004. – [2], 67 с. – (Кролевець і Кролевеччина; Вип. 2).

99. Початок систематичного ілюстрування періодики: Матеріали до лекції / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, Ін-т журналістики. – К., 2004. – 31 с.: табл. – (Формування аудиторії та типології ілюстрованих періодичних видань першої половини XIX ст.: Тексти лекцій; Вип. 4).

100. Сучасники про Миколу Лукаша: Дайджест прижиттєвих публікацій / Академія наук вищої школи України, Відділення масової комунікації; Укл. Б. І. Черняков. – К., 2004. – 83 с. – (Кролевець і Кролевеччина; Вип. 7).

101. Уроки мудрості і простоти // Матеріали третіх наукових читань: Доповіді та матеріали наукових читань, присвячених 85-літтю від дня народж. Д. М. Прилюка та О. К. Бабишкіна / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 2004. – Вип. 1. – С. 20–25.

102. Фахові видання Інституту журналістики (покажч.: 1993–2003 роки): Алфавітний покажч. Журналістичнознавчих публікацій "Вісника Київського університету". Сер.: Журналістика. 1993–2002 / Упоряд.: І. М. Забіяка, В. В. Різун, Б. І. Черняков // Наукові записки / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – К.: КПВД "Педагогіка", 2004. – Т. 5: Фак. соціології та психології; Ін-т журналістики. – С. 196–210. – Бібліогр.: 234 назви, с. 206.

103. Шляхами синтезу слова і зображення: Матеріали до лекцій / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, Ін-т журналістики. – К., 2004. – 16 с. – (Розвиток форм ілюстрування книжкової періодики першої половини XIX ст.; Вип. 4).

Бібліобіографія

104. Борис Іванович Черняков. Від сорока до сорока п'яти: Автобіобібліографія 1986–1990 / Спілка фотохудожників України, Творча комісія з історії, теорії фотомистецтва та фотокритики. – К.: Fotoinfo; СФХУ, 1990. – 28 с.
105. Черняков Борис Іванович // Спілка фотохудожників України: Довідник: За станом на 01.07.1994 р. / СФХУ. – К., 1994. – С. 27: портр.
106. Про автора // Черняков Б. І. Зображальна журналістика як предмет і як об'єкт журналістичного дослідження / Київ. ун-т імені Тараса Шевченка, Ін-т журналістики. – К., 1998. – 2-га с. обкл.: портр.
107. Різун В. В. Про автора і його творчість // Черняков Б. І. Ілюстрована книжкова періодика у процесі становлення ранньої зображальної журналістики / Київ. ун-т імені Тараса Шевченка, Ін-т журналістики. – К., 1998. – С. 153–154: портр.
108. Борис Іванович Черняков. Творча фотографія: Праці 1977–1999 рр.: Бібліографічний покажчик / Спілка фотохудожників України, Дослідницький центр історії української преси; Укл.: Н. М. Сидоренко, Б. І. Черняков. – К., 1999. – 23 с.
109. Малиношевська С. М. Від позаштатного до викладача / Світлана Малиношевська // Кролевецький вісник. – 1999. – № 17. – 24 лют.
110. Праці автора з проблем творчої фотографії // Черняков Б. Фотожурналістика: Програми навчальних дисциплін. – К., 1999. – С. 46–52.
111. Список бібліографічних джерел, що містять описи праць автора. Окремі бібліографічні праці автора // Черняков Б. І. Журналістичнознавчі публікації у серіальних виданнях Київського університету імені Тараса Шевченка 1958–1998. – К., 1999. – 2–3-ті с. обкл.
112. Черняков Борис Іванович // Довідник Спілки фотохудожників України: За станом на 01.12.1999 р. – К., 1999. – С. 71: портр.
113. Черняков Борис Іванович // Хто є хто в українських мас-медіа. – К.: К.І.С., 1999. – Вип. 2. – С. 278–279.
114. Малиношевська С. М. Шлях його зростання / Світлана Малиношевська // Кролевецький вісник. – 2001. – № 15. – 21 лют. – С. 4.
115. Черняков Борис Іванович // Академіки Академії наук Вищої школи України. – К., 2001. – С. 415: портр.
116. Борис Іванович Черняков. Чверть століття науково-педагогічної діяльності: Біобібліографічний покажчик / Академія наук вищої школи України; Передмова О. Д. Шкільної. – К., 2003. – 28 с.
117. Борис Іванович Черняков: Автобіографія; Бібліографія праць // Науково-дослідний центр періодики (1993–2003 рр.). – Л., 2003. – Т. 2: Пос-таті. – С. 626–634: портр.
118. Черняков Борис Іванович // Сумщина в іменах: Енциклопедичний довідник. – Суми, 2003. – С. 490. – Бібліогр.: 11 назв.
119. Черняков Борис Іванович // Сумщина в іменах: Енциклопедичний довідник. – Суми, 2004. – С. 514. – Бібліогр.: 11 назв.
120. Черняков Борис Іванович: [Біографічна довідка; біобібліографія, 14 назв] // <http://vlada.kiev.ua/ums/serj/human/0174800.htm>

Б. І. Черняков

д. філол. н., проф.

УДК 070:016:353.8(477)

Періодична преса на окупованій території України

Розглянуто основні етапи виникнення, формування і особливостей функціонування окупаційної преси на території України в роки Другої світової війни.

It is analysed the basis stages of the origin, formation and specific features of functioning of the occupation press on the territory of Ukraine in the Second World War.

Напередодні нападу на СРСР новопризначений райхсміністр Німеччини у справах східних ще не окупованих територій А. Розенберг (уповноваженим фюрера у цій галузі він був з 20 квітня 1941 р.) так формулював перед підлеглими найближчі плани щодо України: "Українські кордони охоплюють власне Україну, включаючи області Курська, Воронежа, Тамбова, Саратова. Впродовж кількох років я доручив виготовляти своїй установі етнографічні карти для всього Сходу. Ми приблизно встановили, як проходять етнографічні межі. Чорноземна область, що є найродючішою областю Росії, може дуже спокійно бути віднесеною до українського уряду, однак це не є остаточним вирішенням питання. Україну буде поділено на 8 генеральних комісаріатів з 24 головними комісаріатами. Вона займе площу в 1,1 млн. кв. км з населенням в 59,5 млн. осіб" [1].

Вже 25 червня 1941 року, коли захоплення великих територій стало здійснюватися, А. Гітлер закріпив усю повноту влади на окупованих територіях за командуючими військами вермахту і встановив основи їх відносин з райхскомісарами як суб'єктами цивільного управління [2]. Одночасно відбувалося розчленування адміністративно-територіального устрою всіх союзних республік — від Балтики до Чорного моря. 1 серпня 1941 року розпочалася передача військовими органами окупованої території України цивільній адміністрації райху [3], підконтрольній імперському міністерству в справах захоплених східних областей, офіційна діяльність якого розпочалася лише 17 липня 1941 року [4]. З частини Західної України (Галіції) утворили п'ятий дистрикт Генеральної губернії, створеної на початку Другої світової війни на захопленій польській території з центром у Львові.

Більшість захоплених східноукраїнських земель увійшли до райхскомісаріату України, що був територіально-адміністративним утворенням часів окупації України під час Другої світової війни, межі якого формувалися відповідно до потреб військово-політичної верхівки держави-агресора і не збігаються з тодішніми державними кордонами України. 20 серпня утворення райхскомісаріату Україна було закріплено декретом райхсканцлера [5]. 1 вересня до райхскомісаріату Україна передані райони Кам'янця-Подільського і південні частини Брестської і Поліської областей Білорусі.

Імперські апетити Румунії задовольнялися утворенням губернаторства Бессарабії з центром у м. Кишинів, куди увійшла територія Ізмаїльської області, і губернаторства Буковини з центром у м. Чернівці. Губернаторство Трансністрії було передано Німеччиною під протекторат Румунії і включало, крім районів Молдови, Одеську область, південну частину Вінницької та західну частину Миколаївської областей. Центром Трансністрії з 19 серпня до 17 жовтня 1941 року був Тирасполь, а згодом — Одеса [6].

20 жовтня 1941 року до райхскомісаріату Україна передані райони Вінниці, Первомайська, Черкас, Києва, Житомира. 15 листопада додатково всю територію на захід від Дніпра — райони Миколаєва, Херсона, Нікополя, Дніпропетровська [7]. Останньою з відомих нам додачею території була акція 1 вересня 1942 року, коли в Кременчуку представники вермахту передали під керівництвом Райхскомісаріату Україна решту Київської і всю Полтавську області; до Дніпропетровської генеральної округи прилучили Запорізьку область, а також приєднали до Кримської генеральної округи райони Таврії — східні від Дніпра в Миколаївській області

і райони Нижні Сірогози, Веселе, Мелітополь, Ново-Василівка, Приозівське, південь Запорізької області [8].

Таким чином, на початок лютого 1943 року до складу Райхскомісаріату Україна входило шість генеральних округ: Волинь / Поділля (центр Рівне), Житомир, Київ, Миколаїв, Дніпропетровськ, частина Таврії / Крим (центр таврійської частини м. Мелітополь). Крим входив до РКУ лише формально, оскільки військова адміністрація своїх повноважень цивільній остаточно не передавала. До того ж верхівка райху виношувала плани приєднання Криму безпосередньо до Німеччини [9], мотивуючи це своїми "історичними правами" на землі прадавніх готських племен. Загальна територія РКУ на січень-лютий 1943 року становила 339 275 кв. км, а населення – 16 910 тис. осіб [10]. Райхскомісаром для України з листопада 1941 року був призначений гауляйтер (обласний керівник нацистської партії) і обер-президент Східної Пруссії Е. Кох з тимчасовим місцеперебуванням у Рівному.

Під військовою адміністрацією залишалися території близьких до фронту Чернігівської, Сумської, Харківської, Сталінської (Донецької), Ворошиловградської (Луганської) областей. Територія РКУ межувала із прифронтовою смугою і, оскільки цивільної влади на рівні райхскомісаріатів для суміжних з Україною російських областей також не створювалося, саме видавці РКУ поширювали свою діяльність аж до Курська, Ростова-на-Дону і навіть Сталінграда, беручи на себе пресове обслуговування паралельно зі структурами вермахту також і цієї прифронтової території.

Яке ж місце у воєнно-стратегічних замірах і політико-адміністративній практиці завойовників займала українська преса? Вони були складовою активної пропаганди, яка покладалася на спецпідрозділи, додані до кожної з груп армій вторгнення ("Північ", "Центр", "Південь") – так званих батальйонів пропаганди. Батальйони (по одному на групу армій) складалися з кількох рот пропаганди, кожна з яких мала відділи (Propaganda-Staffel). Для групи армій "Південь", який обслуговував батальйон "Propaganda-Abteilung U", належність відділів до тієї чи іншої роти зазначалася у випускних даних індексами від U1 до U6 [11]. Середня чисельність контингенту роти пропаганди становила 115 осіб. Залежно від ситуації на фронті відділи часто змінювали дислокацію своїх керівних ланок. Військовослужбовці діяли індивідуально

або в складі компактних груп на великій віддалі від решти груп і командування. На ці пропагандистські підрозділи покладалася робота як у вермахті, так і психологічна обробка військ і населення противника [12]. У 1943 році війська пропаганди як окрема складова вермахту налічували 15 тис. особового складу.

Директивою начальника штабу верховного головнокомандування вермахту Йодля від 6 червня передбачалося безпосередньо перед початком бойових дій посилити роти пропаганди фахівцями-пропагандистами, офіцерами-цензорами з метою організувати перевірку преси на окупованій території. Наголошувалося, що "бажано продовжити випуск кількох великих газет під німецькою цензурою. Це стосується в першу чергу України і Прибалтики. Цензуру слід організувати негайно. Її головне завдання – стежити за тим, щоб текст звітів і коментарів жодною мірою не шкодив інтересам Німеччини. Преса повинна бачити своє покликання в тому, щоб справляти на населення заспокійливий вплив, утримувати від будь-яких актів саботажу. Якщо можливості стежити за пресою не буде, то робота газет і журналів, а також інформаційних агентств має бути припинена" [13].

Через три тижні після вторгнення на вузькій нараді верховод райху ця проблема виникла знову: "На запитання райхслейтера Розенберга фюрер відповів, що треба відродити газети, наприклад, і для України, щоби мати можливість впливати на місцеве населення" [14]. Таким чином, заходам з відновлення української преси, хто б їх не ініціював, на першому етапі окупації було забезпечено урядову підтримку. Суб'єктами газетно-видавничої діяльності в зоні бойових дій виступали насамперед підрозділи пропаганди вермахту, міські та польові комендатури, інколи навіть штаби військових частин, які спиралися на залежні від них цивільні управи як органи місцевого самоврядування. У перші тижні окупації ініціаторами видання газет нерідко виступали діячі опору більшовизмові, члени похідних груп ОУН тощо. Еволюція ж суб'єктів видання періодики за вихідними і випускними даними творів друку і архівними джерелами українськими дослідниками досі ще не простежена і є перспективним напрямом журналістикознавчих досліджень вітчизняної преси 1941–1944 років.

З передачею територій під цивільну адміністрацію РКУ розпочався процес уніфікації видань і щодо їх засновників і власників. У струк-

турі центрального управління Райхскомісаріату Україна ці функції покладалися на політичне управління апарату РКУ, який діяв за приписами політичного відділу міністерства окупованих східних областей, яким керував А. Розенберг. Політичне управління складалося з 14 відділів, у їх числі функціонував відділ загальної пропаганди, а в його структурі – підвідділи: пропаганди, радіо, преси, кіно, іноземних зв'язків, господарського вербування, виставковий, обслуговування військ [15].

Видавниче управління було засновано в структурі відомства райхскомісара 8 жовтня 1942 року. Його начальником призначений Г. Горнауер, заступником Г. Шпott [16]. Управління видавничою діяльністю РКУ здійснювалося також і на основі приписів геббельсівського міністерства пропаганди. Ось зразок директив політуправління РКУ щодо преси: "Українські та інші газети, що видаються в райхскомісаріаті, – винятковий засіб впливу на населення пропагандою і політикою, наказаною райхскомісаром. Вони не слугують народним чи культурним потребам населення чи навіть віровизнанням... Кожен рядок повинен допомагати у здійсненні великої місії фюрера в створенні нової Європи" [17].

Якою була ця політика щодо місцевої преси, покажемо на прикладі зміни зовнішніх характеристик 17 видань, які були передані райхскомісарові від відділів батальйону пропаганди в процесі зміни військової адміністрації на цивільну 1 вересня 1942 року [18]. На початку 1943 року виявилось, що дві газети ліквідовані – кременчуцький "Вечірній листок" і яготинська "Рідна нива". Третина газет змінили назви: "Українське життя" на "Бориспільські вісті", "За краще життя" на "Хорольські вісті", "Рідне слово" на "Лубенський вісник", "Відродження" на "Миргородські вісті", "Українське слово" на "Золотоніські вісті". Замість газети "Останні вісті" (Переяслав) стали виходити "Переяславські вісті".

Як бачимо, окупанти використовували вказівку на національну ознаку і оцінні характеристики патріотичного спрямування. Їх влаштовували лише топонімічні означення, які не нагадували читачам про належність до українства, а позначали місце видання лише територіально.

Ще більш виразною є політика зміни періодичності і накладів місцевих газет. Значно збільшено наклад лише газети "Мелітопольський край" (з 2,5 до 12 тис.), але при цьому вона стала російськомовною. Це пояснюється тим, що

м. Мелітополь було обрано центром таврійської частини генеральної округи Крим, яку німці планували зробити складовою Великонімецьчини. Край був бідний на періодику, тому періодичність і наклад бердянської газети "Світанок" залишили без змін (10 тис.), але в звіті за 1943 рік вона показана як російськомовна. Зросли накладі лише петриківської газети "Новий час" (з 1 до 5 тис.), "Бориспільських вістей" (з 1,5 до 5 тис.) без зміни періодичності.

Зменшено періодичність з триразового випуску на тиждень до тижневика і збільшено накладі "Хорольських вістей" (з 3,5 до 4,5 тис.) і "Гадяцької газети" (з 3,5 до 5 тис.). Зменшено періодичність без зміни накладів газет: "Азовський вестник" з дворазового на тижневик, "Нове Запорожжя" з триразового на тижневик, "Миргородські вісті" з чотириразового на дворазовий, "Рідна нива" (Пирятин) з шестиразового на чотириразовий.

Зменшено і періодичність, і накладі таких видань:

"Дніпрова хвиля" (Кременчук) – з триразового на дворазовий, з 20 тис. до 10 тис.;

"Голос Полтавщини" – з шестиразового до триразового, з 50 тис. до 20 тис.;

"Лубенський вісник" – з чотириразового до дворазового, з 7 тис. до 5 тис.;

"Золотоніські вісті" – з триразового до дворазового, з 10 тис. до 6 тис.

У підсумку такої "оптимізації" 15 видань, що залишилися, мали тижневий наклад сумарно 251,5 тис. прим., тимчасом як на момент передачі періодики під цивільну адміністрацію райхскомісаріату він становив для 17 тоді названих газет 621 тис. прим. Скорочення, таким чином, за лічені місяці відбулося в 2,5 рази.

Встановлення належності видань саме до РКУ вимагає співвіднесення місця і часу їх випуску з динамікою прирощення території райхскомісаріату. До того ж при адміністративному поділі території райхскомісаріату на генеральні округи окупанти мало зважали на попередній поділ на радянські області. Стан видавничої діяльності та системи періодичних видань на території РКУ напередодні початку звільнення України зафіксував звіт керівника видавничої справи в райхскомісаріаті Ганса Горнауера [19], виявлений нами не лише в формі дайджестованого перекладу воєнних часів [20], а й у складі книжкової колекції Науково-допоміжної бібліотеки державних архівів України (м.Київ), яку її працівники умовно називають "бібліотекою Коха".

Списки періодичних видань, систематизовані по генеральним округам, подано в додатку [21]. Навіть побіжно порівнюючи їх із сучасним адміністративно-територіальним поділом нашої держави та Республіки Білорусь, маємо дуже строкату картину. Так, щодо генеральної округи Волинь / Поділля в звіті подано дані про місця видання газет, які нині територіально належать: Вінницькій (1), Волинській (6), Рівненській (3), Тернопільській (1), Хмельницькій (9) областям України і Брестській (2) області Республіки Білорусь. По генеральній окрузі Житомир: Вінницькій (4), Житомирській (6) областям України та Гомельській (1) області Республіки Білорусь. По генеральній окрузі Київ: м. Києву (2), Київській (9), Полтавській (9), Черкаській (7) областям. По генеральній окрузі Дніпропетровськ: Дніпропетровській (7), Запорізькій (3) областям. По генеральній окрузі Миколаїв: Кіровоградській (4), Миколаївській (3), Херсонській (1) областям. По генеральній окрузі Крим / частина Таврії: Запорізькій (1), Херсонській (2) областям.

Маємо розгорнуті відомості про стан поліграфічної бази і газетно-видавничу діяльність лише стосовно шести названих генеральних округ. Частина інформації щодо організації видавничої діяльності в Україні з повним збігом статистичних даних з'явилася в українськомовній періодиці ще в червні, причому з посиланнями на ще більш ранні публікації на Сході України [22].

Для управління видавничою діяльністю в РКУ було розбудовано струнку систему підрозділів, які діяли на комерційних засадах. Головним з них стало "Німецьке видавничо-друкарське товариство в Україні з обмеженою відповідальністю" ("Deutsche Verlags-und Druckereigeigesellschaft Ukraine m.b.H." Luzk), Луцьк, засноване 19 листопада 1941 року берлінською фірмою "Europa-Verlag G.m.b.H." і берлінським підприємцем Р. Шепке [23]. У пресі повідомлялося також, що такою фірмою є "Ост-Європа-Маркт" [24]. Директором компанії призначено Г. Горнауера. Це товариство опікувалося виданням насамперед німецькомовної періодици (див. додаток), у тому числі офіційних бюлетенів райхскомісара та комісарів генеральних округ, гуртовою книготоргівлею, мало в своїй структурі фотоагентство.

Для виконання низки інших завдань при "Німецькому видавничо-друкарському товаристві в Україні" утворено ряд дочірніх підпри-

ємств з обмеженою відповідальністю, на які покладалася діяльність в окремих галузях.

Товариство "Преса України" ("Ukraine Presse" G.m.b.H.), Луцьк. Засноване 1 грудня 1941 року тими ж засновниками, що й "Німецьке видавничо-друкарське товариство в Україні". Директором також став Г. Горнауер. Юридичну адресу фірма мала в Берліні, місцем фактичного перебування – Луцьк. Товариство керувало всіма видавничими підприємствами та друкарнями в райхскомісаріаті України, контролювало їх господарчу діяльність, забезпечувала витратними матеріалами тощо. Приймання місцевих газетних друкарень і видавництв під керівництво "Преси України" відбулося впродовж першої половини 1942 року. При цьому фірма вдалася до "раціоналізації" на кшталт уже показаної на прикладі переданих до цивільної адміністрації 17 газет.

Товариство розповсюдження преси "Українія" (Pressevertrieb "Ukrainia" G.m.b.H.), Луцьк. Засноване в листопаді 1941 року Національною спілкою німецьких видавців газет у Берліні. З 1 липня 1942 року паї перейшли до "Німецького видавничо-друкарського товариства в Україні", берлінські і луцькі підприємці домовилися про розподіл праці в розповсюдженні німецькомовної періодици, включно з найбільшою окупаційною газетою на Сході "Deutsche Ukraine-Zeitung". На початок 1943 року відділ преси мав 32 власних пункти розповсюдження і забезпечував 11 фронтових книгарень, а в серпні 1943 року мережа вже охоплювала 65 міст, у тому числі 16 фронтових і 17 вокзальних книгарень.

Сільськогосподарське видавництво України (Landwirtschaftlicher Verlag Ukraine G.m.b.H.), м. Луцьк. Засноване 6 серпня 1942 року. Голова товариства – керівник "Німецького видавничо-друкарського товариства" Г. Горнауер, господарський керівник – Лорц. У видавництві виходили українськомовний і німецькомовний журнали для селян, ілюстрований селянський календар. Створено відділ бланкової продукції для потреб сільгоспвиробництва.

Товариство "Ужитковий друк України" ("Ukraine Gebrauchsdruck" G.m.b.H., Rowno), Рівне. Засноване 9 грудня 1942 року для випуску образотворчої продукції, книжок, бланків, адміністративної документації, матеріалів для політичної пропаганди. У структурі цього видавництва мало бути фотоательє.

Фотоагентство "Ukraine-Bilddienst" створене 1 лютого 1943 року при "Німецькому видавничо-друкарському товаристві" і мало готувати матеріали для використання в пресі й політичній пропаганді.

На початок 1943 року товариство "Преса України" забезпечувало випуск 91 газети загальним разовим тиражем майже 1 млн. примірників. З 1 серпня ця мережа зросла відразу на 10 відсотків – уніфіковані за обсягом, структурою і накладом газети вийшли, як твердить звіт, у Долинській, Кам'янці, Коростені, Монастирищах, Новомиргороді, Новомосковську, Новому Бuzі, Олешках, Речиці [25]. Евристична цінність цього повідомлення є значною, оскільки в жодній з обстежених нами бібліотек, а також у матеріалах тогочасної преси чи публікаціях новочасних дослідників наявності чи згадок про ці видання не траплялося.

Звісно, до утворення видавця-монополіста кількість назв місцевих газет і місць їх видання були значно більшими: за окремими регіонами в 2–3 рази перевищують звітні дані відомства Горнауера. Треба думати, процес привласнення більшості з них був не без проблем, і глуху згадку про це знаходимо в самому тексті [26]. Але порядок наводився залізною рукою. Незгодні національно свідомі українці відстежувалися спецслужбами райху, потрапляли до пошкріпційних списків і ліквідовувалися. Така доля спіткала редакцію "Українського слова" у Києві [27], у січні 1942 року розстріляно редактора "Чистяковского листка" М. Ф. Сігиду [28], навесні цього ж року редактора кременчуцької "Дніпрові хвилі" М. Щепанського [29], тоді ж розстріляно редактора криворізької газети "Дзвін" М. Пронченка, причому з шельмуванням у пресі [30]. Цей мартиролог можна продовжувати, але збіг цієї хвилі репресій проти найбільш національно свідомих і талановитих особистостей у редакторському корпусі окупованої України з переходом нових господарів до захоплення і привласнення вже розгорнутої і діючої системи газетних видань – безсумнівний. Основними ж, окрім насильницьких, засобами утвердження "орднунгу" були економічні важелі. Як і в Генеральній губернії, матеріально-технічне постачання поліграфічним устаткуванням і запчастинами, витратними матеріалами (папір, шрифти, фарба і т. ін.) було також монополізовано. Цій же меті слугувала і жорстка дозвільна система.

Найдошкульнішими проблемами у розгортанні системи окупаційної преси загарбники

вважали кадрову й брак паперу та його виробництва в Україні. В аналітичному огляді від 14 лютого 1942 року скрушно зазначається, що український читач сприймає лише добре зроблені газети, що за більшовиків дуже значного розвитку набула провінційна преса [31].

Провідною тенденцією в удосконаленні організації українськомовної преси в РКУ було збільшення і подальша уніфікація видань, значне скорочення журналістського апарату на місцях. У документах райхскомісаріату це подається як ініціатива і пропозиції керівника видавництва Г. Горнауера, проте звернемо увагу на те, що в Генеральній губернії цю політику було запроваджено набагато раніше. Вже наприкінці 1941 року окупанти ліквідували 8 з 18 українськомовних газет Галичини, а ще через півроку їх залишилося лише дві [32]. Мемуаристи і дослідники приписують ініціативу в запровадженні нової архітектури офіційної преси Г. Леману – уповноваженому шефа преси у цьому дистрикті Генеральної губернії, але повна ідентичність дій і їх послідовності й у Галичині, і в Райхскомісаріаті Україна свідчить на користь існування єдиної імперської політики щодо унтерменшів, здійснювану через міністерство пропаганди. Тільки в РКУ через значно більший обсяг території і близькість фронту цей процес мав повільніший перебіг.

Пресосназвці, ознайомлюючись із матеріалами про видавничу діяльність у райхскомісаріаті, у яких наявні лише 75–91 назва українськомовних видань, мають враховувати, що всього їх лише в адміністративно-територіальних межах сучасної України, за зібраними нами далеко не повними даними, налічується майже 400 назв переважно газетного типу. Це значно більше, ніж подано в переліках, складених І. Чайковським [33], І. Мальчевським [34], чи наведено в підручнику А. Жуковського і О. Субтельного [35], монографії І. Стафійчука [36], працях М. Коваля [37], А. Юденкова [38]. До них треба додати українськомовну періодику на території Генеральної губернії, яка нині входить до Польщі (близько 40 назв) та аналогічні видання на території Райхскомісаріату Україна, що належать нині до Республіки Білорусь (4). На завершальному етапі присутності окупантів в Україні виходили також газети і журнали, що обслуговували потреби українських військових формувань, як-от: дивізії СС "Галичина" та подібних до неї (14 назв); досить значною і тематично та типологічно розмаїтою є група видань, випущених на території

самої Німеччини (38 назв), які призначалися для остарбайтерів та військовополонених українців. Ще близько 50 видань з'являються в цей час в інших країнах Європи та на інших континентах.

Навіть за умов розірваності та обмеженості національного інформаційного простору ці переважно українськомовні видання досить активно взаємодіяли через спільну автуру, вміщення оглядів і анотацій на окремі випуски, публікацію списків періодики, прізвищ редакторів і працівників, аналіз перебігу літературного процесу. І це при тому, що німецька влада різко негативно ставилася до будь-яких культурницьких зв'язків між Сходом і Заходом України. Все ж можемо говорити про певну систему української і українознавчої періодики, до якої у 1941–1944 роках різночасово входило щонайменше півтисячі видань. До них додамо також фактор наявності близько ста видань радянських партизанів і підпільників, а також приблизно таку ж кількість видань ОУН–УПА, які діяли на ту ж аудиторію – населення окупованих Німеччиною та її сателітами українських земель. На окуповану територію України в роки війни закидалися також випуски періодичних видань, підготовлених політуправліннями радянських фронтів, іншими політичними структурами. Окрему типологічну групу становлять листівкові видання, частина з яких мала серійне оформлення і періодичність. Україна була також ареною напруженої боротьби за слухача в радіоефірі. Потреба системного аналізу цього значного інформаційного масиву давно вже на часі. На дослідників чекають чималі труднощі, але й радощі багатьох відкриттів.

Документи німецької окупаційної влади про видавничу діяльність у РКУ розкривають організаційні засади і, сказати б, методологічні підходи до розгортання друкованої пропаганди нацистів на здобутій і погвалтованій українській землі. Сподіваючись на блиц-кріг, окупант не відкладав колонізацію "свого" життєвого простору на потім, у конкурентній боротьбі поспішав заявити про свої "права" на привілеї привласнювати і вести ринкове господарство. Гідна подиву і вивчення ретельність, з якою окупанти обліковували здобуте, як прискіпливо розробляли і впроваджували засади окупності через суворо дозований обсяг реклами. При цьому ринок рекламних послуг залишався загальноімперським, а прибутки концентрувалися в райху (Дрезден, Берлін).

Документи свідчать, що ласий шматок видавничо-друкарського господарства на території Райхскомісаріату Україна ділили представники берлінських і дрезденських промисловців. При цьому культурні потреби окупованих "примітивних людей Сходу" не просто не бралися до уваги – імперська машина пропаганди спрямовувалася на тотальне обмеження в інформації, відвертий обскурантизм щодо автохтонів. За приписами фюрера дітям дозволялося давати лише початкову освіту [39], бібліотеки нищилися, а видання книжок навіть для потреб початкової школи – заборонялося. Приречення "людей Сходу" на духовний голод реалізувалася через політику розповсюдження книги – виключно німецькомовної. Разом із тим доповідна записка керівника німецької книготоргівлі в Україні [40] реалістично окреслює жалюгідний стан, до якого довели окупанти бібліотечні фонди на початку 1943 року.

Ще наприкінці 1941 року разом з розгромом редакції київського "Українського слова" було знищено й розпочате при газеті книговидання, зокрема підручникове. Робилося це під приводом концентрації видавництва шкільних підручників у Рівному. Намагання дізнатися про відповідні адреси від німецьких властей, щоб встановити зв'язки київських педагогів з видавцями, викликали брутальну реакцію шефа німецької пропаганди Райнгардта: "Культурні потреби українців лишіть ви нам – німцям. Ми знаємо, як про них подбати" [41]. Звіт про видавничу діяльність дає уявлення про справжні наміри окупанта і на цій ділянці: відверто заявлено, що в планах створення системи книгорозповсюдження в Україні "не йдеться про те, щоб видавати і розповсюджувати якусь літературу та книжки для українського населення, оскільки для цього немає жодних умов".

Найбільшу увагу видавці райхскомісаріату приділяли постановці великої німецькомовної газети "Deutsche Ukraine-Zeitung" з колективом працівників у 80 осіб і обслуговуванням не лише РКУ, а й величезної ділянки прифронтової смуги. Окупанти мали намір розгорнути її на базі поліграфічних підприємств захопленого Києва. Але виявилось доцільнішим облаштувати власну друкарню в Луцьку, де 23 січня 1942 року і випущено перше число "DUZ". Уже в січні наклад щоденної газети перевищував 20 тис. прим. На момент децентралізації друкування тиражу (з травня 1941 до вересня 1943 близько половини накладу тиражувалося в Києві) наклад перевищував 56 тис. і

поступово зростав. Максимальних значень досягнуто у вересні 1943 року, коли наклад за місяць становив понад 146 тис. прим. З жовтня друк газети повністю перенесено знову до Луцька.

На відміну від більшості європейських завоювань, проведених у 1939–1941 роках, де німецькомовні щоденні видання орієнтувалися як на аудиторію вермахту, так і на населення окупованих країн, що добре володіло німецькою, видавнича політика на Сході полягала в орієнтації виключно на військових і цивільну німецьку адміністрацію та незначний прошарок фольксдойчів (етнічних німців із місцевого населення). Отже, пропагандисти були ще більш відвертими у формулюванні мети і поточних завдань окупантів, що підвищує джерельну вартість "Deutsche Ukraine-Zeitung", тижневика "Ukraine-Post" та інших німецькомовних видань в Україні, так мало використовуваних українськими вченими, зокрема, дослідниками-журналістами.

Наскільки залежними від становища на Східному фронті були тиражі "Deutsche Ukraine-Zeitung" свідчить аналіз статистичних даних звіту: катастрофа військ вермахту під Сталінградом призвела до скорочення накладу на третину від максимальної, поразка в битві на Курській дузі – вдвічі, а із залишенням Києва від максимально досягнутих щомісячних накладів залишилася лише третина.

З 18 липня 1942 року на додаток до "DUZ" почав випускатися тижневик "Ukraine-Post", також як орган райхскомісаріату. Початковий наклад – 25 тис. прим., у липні–серпні 1943 року – понад 60 тис. прим. Коливання кількісних параметрів накладу тижневика "Ukraine-Post" було менш відчутним, але зазначені тенденції також простежуються. Відсутність же різкої втрати тиражів можна пояснити меншою питомою вагою передплатників-фронтовиків. Це видання більшою мірою орієнтувалося на інформування читачів-фольксдойчів південних областей України та віддалених від шляхів сполучення службовців Райхскомісаріату Україна.

Німецькомовні видання випускалися також при управліннях деяких генеральних округ, зокрема, "Deutsche Bug-Zeitung" (Миколаїв, 1942–1943), "Deutsche Krim-Zeitung" (Сімферополь) та ін., виходили бюлетені з розпорядженнями райхскомісара тощо (див. додаток). Видавці РКУ забезпечували також друкування періодики для потреб вермахту.

Проте створена до середини 1943 року добре продумана і структурована система забезпечення видавничої діяльності в Україні, спрямована на задоволення інтересів колоніальної "розбудови" захопленого "життєвого простору", незабаром почала розсипатися під ударами радянських військ.

Після 25 січня 1944 року, коли гер Горнауер письмово попросився із співробітниками, на рештках території РКУ частина газет продовжували виходити і їх патрунування здійснювали армійські пропагандистські підрозділи [42]. Частина газет переміщувалися на ще не звільнені від німецько-фашистських окупантів території України і, або розгортали свою діяльність на повністю новому щодо видання газети місці, або зливалися чи співіснували із місцевими уже існуючими редакціями, інколи підпорядковуючи їх ресурси і перепрофілюючи друковану інформацію. Головним для таких видань прифронтових областей стало інформування евакуйованих про наявність можливостей розміщення і життєзабезпечення.

Гебельсівський апарат пропаганди дорожив кадрами журналістів-колаборантів, намагався не загубити їх в умовах тотальної втечі з тимчасово окупованої української землі, відступу військ і часто хаотичної евакуації. Про це свідчать оголошення в пресі Генеральної губернії з проханням до журналістів колишніх українських видань повідомити про нове своє місцеперебування [43]. Адже треба було посилити журналістське обслуговування видань для оstarбайтерів в самій Німеччині, військових формувань українських "добровольців" тощо. Навіть із втратою українського читача такі поприхачі пропагандистської машини третього райху не залишалися без роботи. Наприклад, колишнього редактора щоденної київської газети "Нове українське слово" К. Штепу в листопаді 1943 року зараховано до штату відділу пропаганди імперського міністерства окупованих східних областей [44] і згодом прилаштовано було на редагування двох російськомовних власівських газет Російської Визвольної Армії.

Осінь і початок зими 1943 року стали періодом краху видавничої діяльності цивільної влади окупантів в Україні. Були втрачені щоденні газети в Дніпропетровську і Києві, більшість поліграфічних потужностей. З початком нового 1944 року фронт наблизився до Луцька. 14 січня вийшов останній номер "Deutsche Ukraine-Zeitung" на території райхскомісаріату. До честі її господарів, з поліграфічних

підприємств на території Волинської і Рівненської областей лише друкарню "DUZ" було вивезено з фронтової полоси [45]. Редакція евакуювалася до Львова, де її зовсім не чекали і попервах заборонили випускати газету. Все ж 21 січня 1944 року з меншим обсягом вийшов у Львові до другої річниці видання номер газети. Ювілей виявився сумним.

Матеріал для випуску "Українського ілюстрованого журналу", задля якого до Києва завезли і до 1 жовтня підготували до роботи 64-сторінкову ілюстраційну ротацію, мабуть, зберігся. Бо в Дрездені 1944 року незабаром з'явилися друком шість номерів журналу "Нове життя: Українська ілюстрація". Але нове життя цій машині негайно дали в Києві, де радянські поліграфісти того ж таки року налагодили випуск ілюстрованого журналу "Україна".

Яким чином і коли припинили діяльність фірма "Німецьке видавничо-друкарське товариство" і його дочірні підприємства, нам невідомо.

Тим часом на визволеній українській землі тривав процес відновлення мережі центральної, обласної та районної преси. На початок 1944 року знову радянськими стали 301 район з 360, що належали до 10 областей України; у них відновлено випуск 156 районних і міських газет; через чотири місяці на 1 травня 1944 року на значно більшій звільненій території кількість відновлених місцевих газет зросла до 342 [46]. На момент завершення визволення України (жовтень 1944) у ній видавалося вже 852 назви газет усіх типів, разом накладом 2 млн. 620 тис. прим. [47].

ПРИМІТКИ

1. Розенберг А. Из речи рейхсleiterа Розенберга о политических целях Германии в предстоящей войне против Советского Союза и планах его расчленения. 20 июня 1941 г. // Преступные цели – преступные средства: Документы оккупационной политики фашистской Германии на территории СССР (1941–1944 гг.). – М.: Госполитиздат, 1963. – С. 45.

2. Гитлер А. Приказ Гитлера о передаче всей полноты власти на оккупированной территории командующим войсками вермахта // Преступные цели – преступные средства. – М., 1963. – С. 47–48.

3. Мюллер Н. Вермахт и оккупация (1941–1944): О роли вермахта и его руководящих органов в осуществлении оккупационного режима на советской территории. – М.: Воениз-

дат, 1974. – С. 102.

4. Рекотов П. Органи управління в Україні під час фашистської окупації // Пам'ять століть. – 1997. – № 5. – С. 121.

5. Украинская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза 1941–1945 гг.: В 3 т. – К.: Политиздат Украины, 1975. – Т. 1. – С. 331.

6. Молдавская ССР в Великой Отечественной войне 1941–1945: Сб. документов и материалов: В 2 т. – Кишинев: Штиинца, 1976. – Т. 2. – С. 55, 560; Історія застерігає: Трофейні документи про злочини німецько-фашистських загарбників та їхніх посібників на тимчасово окупованій території України в роки Великої Вітчизняної війни. – К.: Політвидав України, 1986. – С. 245. З початку лютого 1944 р. термін "Трансністрія" вже не вживається в офіційних документах румунської окупаційної влади; див.: Щетников В. П. Одесский университет 1941–1944 гг. (по материалам оккупационной прессы) // Записки іст. фак. Одес. держ. ун-ту ім. І. Мечникова. – 1999. – Вип. 9. – С. 266–271.

7. Мюллер Н. Вермахт и оккупация (1941–1944): О роли вермахта и его руководящих органов в осуществлении оккупационного режима на советской территории. – М.: Воениздат, 1974. – С. 102.

8. Прилучення дальших округ до Райхскомісаріату Україна // Уманський голос. – 1942. – Ч. 74. – 13 верес. – С. 3.

9. 16.07.1941 р. А. Гітлер визначив, що Крим має стати областю імперії разом з прилеглими районами північніше Криму і що цих прилеглих районів має бути якомога більше; див.: Борман М. Из протокольной записи совещания Гитлера с руководителями фашистского рейха о целях войны против Советского Союза. 16 июля 1941 г. // Преступные цели – преступные средства: Документы оккупационной политики фашистской Германии на территории СССР (1941–1944 гг.). – М.: Госполитиздат, 1963. – С. 52.

10. Рекотов П. Адміністративний, судовий та поліцейський апарат Рейхскомісаріату Україна (1941–1944 рр.) // Нова політика. – 1997. – № 3. – С. 51–56.

11. Титаренко Д. М. Преса Східної України періоду німецько-фашистської окупації як історичне джерело (1941–1943 рр.): Дис. ... к. і. н.: 07.00.06. / Донецький нац. ун-т. – Донецьк, 2002. – С. 45–46.

12. Орлов Ю. Я. Крах немецко-фашистской пропаганды в период войны против СССР. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1985. – С. 129–131.

13. Йодль. Директива начальника штаба верховного главнокомандования вооруженных сил по вопросам пропаганды в период нападения на Советский Союз от 6 (?) июня 1941 г. // Дашичев В. И. Банкротство стратегии германского фашизма: Исторические очерки. Документы и материалы. – М.: Наука, 1973. – С. 196.

14. Борман М. Из протокольной записи совещания Гитлера с руководителями фашистского рейха о целях войны против Советского Союза. 16 июля 1941 г. // Преступные цели – преступные средства: Документы оккупационной политики фашистской Германии на территории СССР (1941–1944 гг.). – М.: Госполитиздат, 1963. – С. 53.

15. Центральний державний архів органів державної влади і органів державного управління (ЦДАВО) України. – Ф. 4620, оп. 3. – Спр. 239. – Арк. 13–14; Рекотов П. В. Органи управління на окупованій території України (1941–1944 рр.) // Український історичний журнал. – 1997. – № 3. – С. 93.

16. Zwei Jahre Aufbau und Entwicklung des Verlag und Druckereiwesens im Reichskommissariat Ukraine 1941–1943. – S. 7.

17. Центральний державний архів громадських об'єднань (ЦДАГО) України. – Ф. 1, оп. 14. – Спр. 1063. – Арк. 80–82; цит. за: Коваль М. В. Фашистская политика духовного, морально-политического подавления населения Украины и ее крах (1941–1944) // Общественно-политическая жизнь трудящихся Украины в годы Великой Отечественной войны: Сб. науч. тр. – К.: Наук. думка, 1988. – С. 157–158.

18. Liste der 17 ukrainischen und russischen Zeitungen, die von der Propaganda – Abteilung Ukraine an den Reichskommissar Ukraine Übergeben werden = Список 17 українських і російських газет, які передаються відділом пропаганди Україна райхскомісару України // Косик В. М. Україна в Другій світовій війні у документах: Зб. німецьких архівних матеріалів. – Л., 1998. – Т. 2. – С. 247–248 (нім.), 240–241 (укр. мова).

19. Zwei Jahre Aufbau und Entwicklung des Verlag und Druckereiwesens im Reichskommissariat Ukraine 1941–1943 / Hans Hornauer. Dresden, am 25. Januar 1944. – 68 S. Шифр НДБ ЦДАУ: 332си.

20. Два года устройства и развития издательского и печатного дела в Рейхскомиссариате Украины. 1941–1943: [Отчет] / Ганс Горнауэр // ЦДАГО України. – Ф. 166, оп. 3. – Од. зб. 146. – 44 арк.

21. Черняков Б. І. Окупаційна преса Райхскомісаріату Україна // Зб. праць Науково-дослідного центру періодики / ЛНБ ім. В. Стефаника. – Л., 2003. – С. 152–159.

22. Часописна й видавнича справа в Україні // Краківські вісті. – 1943. – Ч. 142. – 4 лип. – С. 2.

23. Zwei Jahre... – S. 4, 9.

24. Часописна й видавнича справа... – С. 2.

25. Zwei Jahre... – S. 34.

26. Zwei Jahre... – S. 29.

27. Бойко Ю. "Українське слово" у 1941 році // Бойко Ю. Вибране. – Гейдельберг, 1990. – Т. 4. – С. 276–288.

28. Титаренко Д. Офіційна преса Донеччини в період німецько-фашистської окупації (1941–1943 рр.) // Зб. праць науково-дослідного центру періодики / ЛНБ ім. В. Стефаника. – Л., 2000. – Вип. 8. – С. 202–204.

29. Стахів Є. Похідні групи ОУН на Східній Україні в 1941–1943 роках // Національно-визвольна боротьба 20–50-х років ХХ ст. в Україні: Зб. матеріалів Першої міжнар. наук. конф. – К.; Л., 1993. – С. 147.

30. Пронченко без маски // Дзвін. – Кривий Ріг, 1941. – № 27. – 3 груд. – С. 4; Кому потрібен такий "Дзвін"? // Дніпропетровська газета. – 1942. – № 7. – 9 січ. – С. 4; порівн.: Думанський А. Співець визволення (Творча діяльність Мих. Пронченка) // Дніпропетровська газета. – 1942. – № 11. – 14 січ. – С. 2.

31. Die Presse im Reichskommissariat Ukraine // Держ. архів Рівненської обл. – Ф. Р-22, оп. 1. – Спр. 149. – Арк. 21–27.

32. Луцький О. І. Офіційна україномовна преса Галичини періоду німецької окупації (1941–1944 рр.): умови і проблематика публікацій // Українська періодика: Історія і сучасність. Доповіді і повідомлення третьої Всеукр. наук.-теор. конф. 22–23 груд. 1995 р. – Л., 1995. – С. 107.

33. Чайковський І. Українські періодичні видання за німецької окупації, 1941–1944 // Гомін України – Література і мистецтво. – 1966. – Ч. 7. – 16 лип. 220 позицій; Чайковський І. Українські періодичні видання в Другій світовій війні, 1939–1945 / Ред. і доп. М. Кравчук. – Філадельфія: Київ, 1976. – 19 с. – (Б-ка укр. книги; Ч. 3).

34. Мальчевський І. Українська преса під німецькою окупацією // На зов Києва: Український націоналізм у II світовій війні: Зб. статей, спогадів і документів. – Торонто; Нью-Йорк: Новий шлях, 1985. – С. 291–295. Список 102 газет.

35. Жуковский А., Субтельный О. Нарис історії України. – Л.: Вид-во НТШ, 1991. – С. 123. На укр. землях видано під окупацією близько 115 газет і журналів.
36. Стафійчук И. П. Комсомол Украины в партизанском движении 1941–1944 гг.: (Полит. работа среди населения оккупированных районов). – М.: Мысль, 1968. – С. 26. "На Украине на средства оккупантов издано около 150 газет и других периодических изданий в преобладающем большинстве на украинском языке".
37. Коваль М. В. Общественно-политическая жизнь трудящихся Украинской ССР в период Великой Отечественной войны. – К.: Наук. думка, 1977. – С. 203: "До середини 1942 р. в РКУ видавалося 189 газет українською та 6 німецькою мовами загальним тиражем 957 тис. прим."; Коваль М. В. Фашистская политика духовного, морально-политического подавления населения Украины и ее крах (1941–1944) // Общественно-политическая жизнь трудящихся Украины в годы Великой Отечественной войны: Сб. науч. тр. – К.: Наук. думка, 1988. – С. 157: "До середини 1942 р. на території РКУ видавалися 160 газет українською і до 10 газет німецькою, румунською і угорською мовами. Їх загальний тираж перевищив 1 млн. прим.". У статті 1988 р. автор явно використовує дані, які не містить джерело, на яке він посилається.
38. Івлєв І. О., Юденков А. Ф. Контрпропаганда підпільників і партизанів на окупованій радянській території (1941–1944 рр.) // Український історичний журнал. – 1985. – № 6. – С. 42. А. Юденков виявив 260 газет, випущених на окупованій території Радянського Союзу, і вважає, що їх було не менше 300.
39. Борман М. Письмо Бормана Розенбергу относительно политики на оккупированных территориях. Ставка фюрера, 26 июля 1942 г. // "Совершенно секретно! Только для командования!": Стратегия фашистской германии в войне против СССР: Документы и материалы. – М.: Наука, 1967. – С. 122–123.
40. Zwei Jahre... – S. 26–28.
41. Немирон Н. У збуджений в огні столиці України: (Славний пам'яті мучеників за Україну в Києві в 1941–1942 рр.) // В боротьбі за українську державу. – Л., 1992. – С. 810.
42. Див., наприклад: Новая жизнь. – Николаев: Издает Propaganda-Staffel II, 1944. – Январь–март.
43. Заклик до редакційних працівників східних земель // Краківські вісті. – 1944. – Ч. 84. – 22 квіт. – С. 3.
44. Коваль М. В. Українська культура та її діячі в політиці нацистських колонізаторів // Український історичний журнал. – 1993. – № 9. – С. 26.
45. ЦДАГО України. – Ф. 1, оп. 23. – Спр. 703; див.: Сергійчук В. І. ОУН–УПА в роки війни: Нові документи і матеріали. – К.: Дніпро, 1996. – С. 144.
46. ЦДАГО України. – Ф. 1, оп. 70. – Од. зб. 126. – Арк. 6; Ф. 1, оп. 23. – Од. зб. 856. – Арк. 64.
47. Цьох Й. Т. Преса Української РСР періоду Великої Вітчизняної війни / Львівський держ. ун-т. – Л., 1984. – С. 47.

ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ НА ОКУПОВАНІЙ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ В 1941–1944 РОКАХ

Азат-Крим [Звільнений Крим]: Орган Кримського мусульманського комітету. – Сімферополь, 1942–1943. Тат. мова. Ред. Нурієв. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (1942–1943), ЛНБ (1942). [АРК].

Азовский вестник. – Генічеськ, 1942 (1 трав.) – 1943. Рос. мова. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, ЛНБ. [Хрс].

Александрійський бюллетень. – Знаменка, [?]. Джерела: Івлєв/Юденков, 1988, с. 262, № 2. [Крг].

Ананьевская газета: Социальный и культурный орган печати. – Ананьїв, 1942. Рос. мова. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ. [Од].

Ана-Юрт [Батьківщина-мати]. Журнал. Тат. мова. Джерела: Горевалов, 2001, с. 298. [АРК].

Баранівські вісті. – Баранівка, 1941. Ред. М. Мельник. Джерела: Чайковський, 1976, № 2. [Жт].

Бахмутская газета. – Артемівськ, 1941. Текст укр. і нім. мовами. Джерела: ЦДАГО України, ф. 1, оп. 23, спр. 115, арк. 44; Івлєв/Юденков, 1988, с. 262, № 6. [Днц].

Бахмутская правда. – Артемівськ, 1941 (листоп.) – 1943 (серп.). Наступні назви: Бахмутский вестник (1942), Голос Донбасса (1943). Місце зберігання: ДАДО, АУСБУ ДО (Спр. 60544, т. 1–3). [Днц].

Бахмутский вестник. – Артемівськ, 1942. Ред. С. П. Попов. Попередня назва: Бахмутская правда, наступна Голос Донбасса. Місце зберігання: ДАДО, АУСБУ ДО (Спр. 60544, т. 1–3). [Днц].

Бережанські вісті: Орган української районної управи. – Бережани, 1941–1942. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, ЛНБ. [Тр].

Берездівські вісті. – Берездів, 1941. – Ч. 1. Джерела: Чайковський, 1976, № 5. [Хм].

Благовестник: Духовна газета для подкарпатських русинів. – Унгвар: Вид. о. Василян, 1921–1942 (1921–1944). Джерела: ЗБП, 1944, с. 39, № 579. Місце зберігання: УжНУ, відділ Карпатики. [Зк].

Близнавські вісті. – Близнюки, 1942 (верес.). Тиждень. Джерела: Нова Україна: Щоденник. – Х., 1942. – 16 жовт. [Хрк].

Бобринецький голос. – Бобринець, 1941–1943. Ред. Л. Щербань (1943). Місце зберігання: НДБ ЦДАУ. [Крг].

Богословія. – Львів, 1923–1942. Квартальник. Ред. Й. Сліпий. Місце зберігання: ЛНБ (1942–1943).

Бориспільські вісті. – Бориспіль, 1941 (жовт.) – 1943. Газета офіційних повідомлень для Бориспільської округи. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (1943), НБУВ (1943). [Кв].

Буг: Первая вечерняя ил. газета. – Одеса, 1942–1943. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (1943), НБУВ (1943).

Бучацькі вісті. – Бучач, 1941. – Ч. 1, 2. Місце зберігання: ЛНБ. [Тр].

Бюлетень / Організація праці українських студентів ім. А. Коцка; Громада українських студентів Політехніки "Основа". – [Львів], 1943 (22 черв.) – 1944 (берез.). Обсяг: 2–4 с. 25 чис. 3 машинопису. Ротатор. Місце зберігання: ЛНБ.

Бюлетень Валківської районної управи. – Валки, 1941 (26 листоп.) – 1942 (19 жовт.). Тиждень. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, ДАХО. [Хрк].

Бюлетень Костянтиноградського округового та міського управління. – Костянтиноград, 1942 (3 берез.) – 1943 (28 серп.). Ред. Василь Чайківський (1943). Згодом: Костянтиноградські нові вісті з 8 лип. 1942. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, ДАХО. [Хрк].

Бюлетень Медичної громади. – Львів, 1943–1944. Місце зберігання: ЛНБ.

Бюлетень Бердянської районно-міської управи. – Бердянськ, 1942. Місце зберігання: ЛНБ (№ 2). [Зп].

Бюлетень газети "Новая жизнь". – Чистякове, 1943 (квіт.–трав.). Неперіод. Місце зберігання: ДАДО. [Днц].

Бюлетень: Видає Краматорська міська управа. – Краматорськ, 1942 (23 січ.) – 1943 (29 серп.).

Наступна назва: Краматорська газета. Місце зберігання: ДАДО, ЛНБ. [Днц].

В наступ. – Олеськ, 1941. Ред. Б. Мандюк. Джерела: Пробоем, 1941, ч. 9, с. 544. [Вл].

Валківські вісті. – Валки, 1942–1943. Джерела: Чайковський, 1976, № 13. [Хрк].

Васильківські вісті. – Васильків, 1942 (4 берез.) – 1943. Ред. Михайло Ситник (1943). Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, НБУВ (1942), ЛНБ. [Кв].

Вернедніпровська газета. – Верхньодніпровськ, 1941 (7 груд.) – 1943. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ. [Днп].

Вечірній листок: Найновіші щоденні вісті. – Кременчук, 1942. Ред. В. Тарасів. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, ЛНБ. [Пл].

Вечірня година. – Краків; Львів, 1942–1944. Ред. Михайло Хом'як; Літ. ред.: Святослав Гординський, згодом Василь Чапленко. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (1942–1943), ЛНБ (1943–1944). [Лв].

Визволена Україна. – Чуднів, 1942–1943. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ. [Жт].

Визволення: Газета для населення звільнених областей. – Конотоп, 1942–1943. Ред. Г. О. Сахно. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, НБУВ (1943), ЛНБ. [См].

Відбудова. – Костянтинівка, 1942–1943. Ред. А. Цимбал. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, ЛНБ, ДАДО. [Днц].

Відділ культурної праці УЦК: Додаток до Вісника УЦК. – Краків; Львів, 1943. Місце зберігання: ЛНБ. [Лв].

Відомості Київської міської управи. – Київ, 1942. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ.

Відродження. – Миргород, 1941–1942. Ред. Михайло Воскобійник. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, НБУВ (1942), ЛНБ (1942). [Пл].

Відродження. – Тараща, 1941–1942. Ред. П. Крук. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, НБУВ (1942), ЛНБ. [Кв].

Відродження: Орган Роменської міської управи. – Ромни, 1941–1943. Гол. ред. Лященко. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, НБУВ (1942–1943), ЛНБ (1942–1943). [См].

Військовий звіт. – Дружківка, 1942. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ. [Днц].

Вільна Україна. – Богуслав, 1941 (серп.–верес.). Місце зберігання: НДБ ЦДАУ. [Кв].

Вільна Україна. – Дніпропетровськ, 1941. Наступна назва: Дніпропетровська газета. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ. [Днп].

- Вільна Україна. – Тетіїв, 1941. Джерела: Краків. вісті, 1943, ч. 36; Чайковський, 1976, № 26. [Кв].
- Вільне слово: Часопис для Бойківщини. – Дрогобич, 1941 (лип.) – 1942. Ред. Михайло Бараник. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, ЛНБ. [Лв].
- Вінницькі вісті. – Вінниця, 1941 (31 серп.) – 1943. Ред. Михайло Зеров. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (1941–1943); НБУВ (1942–1943). [Вн].
- Вірним шляхом: Орган Ярмоленецького окружного комісара. – Ярмолинці, 1942 (10 берез.) – 1944. Тижневик. Ред. Ст. Савіцький. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ. [Хм].
- Вісник проводу ОПУС [Організації праці українських студентів]. – Львів, 1943. Місце зберігання: ЛНБ.
- Вісник Українського повітового комітету. – Сокаль, 1941. Місце зберігання: ЛНБ. [Лв].
- Вісник Українського центрального комітету. – Краків; Львів, 1940–1944. Ротатор. Додатки: "Українське робітництво в Німеччині", "Лікарська справа". Місце зберігання: НДБ ЦДАУ; ЦДАГОУ, Ф. 1, оп. 70, спр. 987, арк. 6–22 (1942); спр. 997, арк. 19–26 об. (1944). [Лв].
- Вісті Лохвиччини. – Лохвиця, 1941 (1 листоп.) – 1943. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (1942–1943), НБУВ (1942). [Пл].
- Вісті Остерщини: Міжрайонова газета. – Остер, 1942–1943. Ред. І. С. Килимник. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, НБУВ, ЛНБ. [Чрг].
- Вісті Прилуччини: Часопис для міста і села. – Прилуки, 1942–1943. Ред. Ф. Харченко. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, НБУВ (1943), ЛНБ. [Чрг].
- Вісті. – Дніпропетровськ, [1943]. Джерела: Горевалов, 1997, с. 228; Горевалов, 1998, с. 191. [Днп].
- Вісті. – Первомайськ, [?]. Джерела: Івлєв/Юденков, 1988, с. 263, № 27. [Од].
- Вісті: Для українських селян. Господарський тижневик. – Рівне, 1942–1943. Ред.: Г. Стефюк, А. Мисечко. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, НБУВ. [Рв].
- Вістник Станіславівської дієцезії. – Станіслав, 1942 (січ.–берез.). Місце зберігання: ЛНБ (1942). [ІФ].
- Вістник Станіславівської обласної управи. – Станіслав, 1941. – Ч. 1. – 29 лип. Ред. Василь Яшан. Місце зберігання: ЛНБ. [ІФ].
- Вістник: Орган Головної групи промислового господарства й зв'язку. – Львів, 1943–1944. Джерела: Наші дні, 1943, ч. 1; Чайковський, 1976, № 40.
- Волинь. – Рівне, 1941 (1 верес.) – 1944 (7 січ.). Ред.: Улас Самчук (1941, 1 верес. – 1942, 22 берез.), Степан Скрипник (1942, берез.–трав.), Андрій Мисечко (1942, трав. – 1943, лип.), Петро Зінченко (1943, лип. – 1944, січ.). Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (1941–1943), НБУВ (1941–1944), ЛНБ, ДАРО. [Рв].
- Воля Покуття. – Коломия, 1941; Львів, 1942–1944. Ред.: Ярослав Христич, літ. ред. Дмитро Николишин; з 3 січ. 1943 Осип Боднарович. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, НБУВ (1942), ЛНБ. [ІФ].
- Воля: Орган окружної управи. – Копичинці, 1941. – Ч. 1, 2. Тижневик. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (ч. 1, 2), ЛНБ (ч. 2–12). [Тр].
- Гадяцька газета. – Гадяч, 1942 (14 січ.) – 1943. Ред. М. Сірий. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (1942), НБУВ (1943), ЛНБ (1942). [Пл].
- Газета Львівська. – Львів, 1941. Ред. Станіслав Васілевський. – [Пол.?). Джерела: Пробоєм, 1943, кн. 3, с. 191; Івлєв/Юденков, 1988, с. 264, № 36; Тарнавський, 1995, с. 84.
- Гайдамака: Орган "Поліської Січі". Своя державність. Збройна сила. Віра Христова. – Олевськ, 1941 (верес.). Ред. К. Сиголєнко. Тижневик. Місце зберігання: ЛНБ, ДАРО, РКМ. [Жт].
- Гайсинська газета. – Гайсин, 1943 (17 січ.). Тижневик. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (1943); НБУВ (1943). [Вн].
- Галицька газета. – [Місце і час вид. не встановлені]. Джерела: Чиркова, 1999.
- Голос Волині. – Житомир, 1941–1943. Ред.: Є. Огуревич (1941), Юрій Гриненко (1941–1943). Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, НБУВ, ЛНБ, ДАРО. [Жт].
- Голос Дніпра. – Херсон, 1941 (21 верес.) – 1943. Ред. Ф. Л. Вдовиченко, К. А. Курінний. Наступна назва: Наддніпрянська правда. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, НБУВ, ЛНБ. [Хрс].
- Голос Донбасса. – Горлівка, 1943. Ред.: І. О. Голуб, згодом Бутвин. Попередні назви: Бахмутская правда, Бахмутский вестник. Містились публікації укр. мовою. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, ЛНБ, ДАДО, АУСБУ ДО (Спр. 60544, т. 1–3). [Днц].
- Голос Крима: Изд. Симферопольского гор. управления. – Симферополь, 1941 (12 груд.) – 1944 (9 квіт.). Рос. мова. Ред. В. В. Попов (12.12.1941–26.03.1942), А. І. Булдєєв (26.03.1942 – окт. 1943), К. А. Бикович (окт. 1943 – 9.04.1944). Додатки: "Женский листок" (з 21.05.1943), "Мо-

лодость" (з 18.07.1943). Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (1942–1944), НБУВ (1943–1944), ЛНБ (1941–1943), ДААРК. [АРК].

Голос Новгород-Сіверщини. – Новгород-Сіверський, 1942. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, ЛНБ. [Чрг].

Голос освобожденной Северщины. – Новгород-Сіверський, 1943. Рос. мова. 2-й р. вид. Місце зберігання: ЛНБ. [Чрг].

Голос освобожденной Северщины. – Семенівка, 1943. Рос. мова. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ. [Чрг].

Голос Охтирщини. – Охтирка, 1942–1943. Ред.: І. Яценко; [Іван Багряний]. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, ЛНБ. [См].

Голос Підкарпаття. – Львів; Дрогобич, 1942–1944. 3 сер. 1942 на основі тижневика Рідна земля. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (1943–1944), НБУВ, ЛНБ.

Голос Полтавщини. – Полтава, 1941–1943. Відп. ред. Григорій Ващенко, ред. Коркишко. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, НБУВ (1942–1943), ЛНБ. [Пл].

Голос Самбірщини. – Самбір, 1942–1944. Див. також: Рідна земля. Джерела: Чайковський, 1976, № 56; Антонюк, 1997, с. 203, № 18. [Лв].

Голос Сарненщини. – Сарни, 1941 (верес.)–1943. Ред. Микола Бережнюк. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, НБУВ (1942–1943), ЛНБ (1942–1943). [Рв].

Голос Таврії. – Сімферополь, 1943 (21 лип. – 3 жовт.). Рос. мова. Раніше і згодом: Голос Крима. Гл. ред. А. І. Булдєєв. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (1943), НБУВ (1943). [АРК].

Голос України. – Кіровоград, 1941–1942. Ред. Василь Пасічник (до верес. 1941). Наступна назва: Українські вісті (з трав. 1942). Джерела: Івлєв/Юденков, 1988, с. 265, № 51, Стахів, 1993, с. 154. [Крг].

Горец Кавказа: Орган Карачаевского обл. нац. комитета. – Мелитополь, 1943. Місце зберігання: НБУВ. [Зп].

Горлівська газета. – Горлівка, 1942. Джерела: Чайковський, 1976, № 58. [Днц].

Горохівські вісті: Часопис Горохівської округи. – Луцьк, 1943 (1 берез.). Ред. Анатоль Дублянський. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ; НБУВ; ЛНБ; ДАВО. [Вл].

Господарство Харкова: Щомісячний огляд. – Харків: Вид. статистичний відділ міської управи, 1942. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ

Господарсько-кооперативний часопис: Орган красового союзу ревізійного. – Львів, 1942–1944.

Вид. Ревізійного союзу українських кооператорів. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, ЛНБ.

Дебальцевский вестник. – Дебальцеве, 1942 (перше півріччя). Джерела: Донецкий вестник. – Юзовка, 1942. – 28 июня; Титаренко, Дис., с. 46, 249. [Днц].

Детский листок: Еженедельный журнал. – Одеса, 1942–1944. Ред. Марія Шахназар. Рос. мова. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ.

Дзвін волі. – Біла Церква, 1942–1943. Див.: Дзвін. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, НБУВ, ЛНБ. [Кв].

Дзвін. – Біла Церква, 1941 (6 жовт.) – 1943. 3 13 лип. 1942 назва: Дзвін волі. Ред. М. Литвиненко. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ. [Кв].

Дзвін. – Кривий Ріг, 1941 (1 жовт.) – 1943 (27 жовт.). Тижневик. Ред.: Михайло Пронченко (1941); М. Жосан (1943). Місце зберігання: НДБ ЦДАУ; НБУВ (1943); ЛНБ. [Днп].

Див. також: Тернопільський голос. – Львів, 1942–1944. [Тр].

Днепровская правда. – [Місце і час вид. не встановлені]. (Дані на 1.03.1942). Раніше: Днепровский край. Джерела: Івлєв/Юденков, 1988, с. 265–266, № 58.

Дніпрова хвиля. – Кременчук, 1941 (лист.) – 1943. Ред.: Михайло Щепанський, В. Тарасів (після 28.02.1942). Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, ЛНБ (1941–1942). [Пл].

Дніпропетровська газета. – Дніпропетровськ, 1941 (20 верес.)–1943 (жовт.). Ред. Є. Савченко. Попередня назва: Вільна Україна. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, НБУВ (1942), ЛНБ (1942–1943). [Днп].

До зброї!: Одноднівка. Вид.: Укр. окр. комітет в Станіславові. – Станіславів, 1943. – 15 трав. Місце зберігання: НБУВ, ЛНБ. [ІФ].

Добрый пастырь. – (Унгвар), 1932–1942. Рочникъ. Джерела: ЗБП, 1944, с. 39, № 588. Місце зберігання: УжНУ, відділ Карпатики. [Зк].

Донецкий вестник. – Юзівка [Донецьк], 1941 (15 листоп.) – 1943 (1 верес.). Ред. Н. Антонцев; П. Сбітнев; А. Я. Вібе; Г. Ковалевський. Містив публікації укр. мовою. Місце зберігання: НБУВ (1943), ЛНБ (1942–1943), ДАДО. [Днц].

Донецька газета. – Слов'янськ, 1941 (14 груд.) – 1943 (29 серп.). Ред.: політики С. Д. Потехін, місцевого життя Ю. П. Онищенко; П. М. Шинкар (до трав. 1943). Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, ЛНБ, ДАДО. [Днц].

Донецькі новини. – Лисичанськ, 1942 (28 листоп.)–1943 (23 січ.). Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, ЛНБ. [Лг].

- Донецькі новини. – Юзівка [Донецьк], [1943]. Джерела: Краків. вісті, 1943, ч. 32. [Днц].
- Дорога. – Краків; Львів: Укр. вид-во, 1940–1944. Місячник. Засновник Богдан Гошовський (1937); ред.: Б. Гошовський (1937–1942), Ю. Старосольський, О. Шепарович (1942–1944). Місце зберігання: НДБ ЦДАУ; ЦДАГОУ, Ф. 1, оп. 70, спр. 992, арк. 6–20 (1943); спр. 997, арк. 38–45 об., 70–77 (1944). [Лв].
- Дрогобицьке слово: Часопис для Підкарпаття. – Дрогобич, 1942. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, НБУВ, ЛНБ. [Лв].
- Дружественный вестник: Урядовий лист Краєвого дружнього союзу в Ужгороді. – Ужгород(?) Джерела: Грановський, 2002, с. 21, № 109. Місце зберігання: УжНУ (1927–1932). [Зк].
- Дружківське слово. – Дружківка, 1942 (13 лип.). Місце зберігання: ЛНБ. [Днц].
- Дунаєвецькі вісті: Часопис Дунаєвецької округи. – Дунаївці, 1941–1944. Згодом: Урядові Дунаєвецькі вісті. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, НБУВ, ЛНБ. [Хм].
- Душпастьєр. – Ужгород, 1924–1941. Джерела: ЗБП, 1944, с. 40, № 591. Місце зберігання: УжНУ, (1924–1939). [Зк].
- Евпаторийские известия: Орган Евпаторийского гор. управления. – Євпаторія, 1941–1943 (авг.). Рос. мова. 3 серпня 1943: Освобождение. Місце зберігання: НБУВ (1941–1942). [АРК].
- Єлисаветградські вісті. – Єлисаветград, 1941. Джерела: Краків. вісті, 1943, ч. 36; Чайковський, 1976, № 76. [Крг].
- Життя Зіньківщини. – Зіньків, 1942. Ред. Іван Понежа. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ. [Пл].
- Жовківські вісті. – Жовква, 1941–1942. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, ЛНБ. [Лв].
- Журнал українознавства. – Львів, [1941]. Джерела: Черниш, 1999.
- За вільну Україну. – Плисків, 1941–1942. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (1941–1942). [Вн].
- За краще життя. – Хорол, 1941 (1 листоп.) – 1942. Ред. Л. Шевченко. Згодом: Хорольські вісті. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (1942), НБУВ (1942), ЛНБ. [Пл].
- За мир и свободу: Орган Народного Антибольшевистского комитета. Фронтowej вып. – Б.м., 1944. Місце зберігання: НБУВ.
- Записки НТШ. – Львів, [1941–1944]. Джерела: Черниш, 1999.
- Заславський вісник. – Заслав [нині Ізяслав], 1941 (23 листоп.) – 1943. Ред. П. Лібов. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (1942–1943), ЛНБ (1942–1943). [Хм].
- Зборівські вісті: Український інформаційний часопис. – Зборів, 1941–1942. Засн. і гол. ред. Михайло Снітинський (1933–1939). Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, ЛНБ. [Тр].
- Звільнена Україна. – Богуслав, 1941. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, НБУВ, ЛНБ. [Кв].
- Звягельське слово. – Звягель, 1942–1943. Ред. Т. Тоцька. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, НБУВ. [Жт].
- Земледелец Тавриды. – Сімферополь, 1943. Рос. мова. Газ. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (1943). [АРК].
- Зиз. – Станіславів, 1942. Джерела: Чайковський, 1976, № 90; Антонюк, 1997, с. 214, № 29. [ІФ].
- Золотий перстень: Літ.-худож. іл. Журнал. – Унгвар, [?]. Руська мова. Джерела: Грановський, 2002, с. 22, № 133. [Зк].
- Золотий перстень: Літ.-худож. іл. місячник. – Львів, 1944. – Ч.1, 2. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, ЛНБ.
- Золотий тризуб: Орган революційного повітового проводу. – Калуш, 1941. Місце зберігання: НБУВ, ЛНБ. [ІФ].
- Золотоніські вісті. – Золотоноша, 1941 (1 жовт.) – 1943. Ред. М. Бондар. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (1942–1943), НБУВ (1943), ЛНБ (1943). [Чрк].
- Золочівське слово: Тижневик для Золочівської округи. – Золочів, 1941–1942. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (1942), НБУВ (1942), ЛНБ. [Лв].
- Зоря = Najnal: Часопис Подкарпатського о-ва наук. – Унгвар, 1941–1944. Квартальник. Гол. ред. І. Кондратович, відп. Ред. І. Гарайда, І. Кондратович. Джерела: Капраль, 2002, с. 25–36. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (1941), ЛНБ (1942, № 3/4); УжНУ, відділ Карпатики. [Зк].
- Іванківські вісті. – 1942 (1 жовт.) – 1943. Ред. Петро Карпенко-Криниця. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, НБУВ, ЛНБ (1942). [Кв].
- Інформаційна служба для Краєвого правління в генеральній окрузі Волинь і Поділля. – Б. м., 1943 (серп., верес.). Місце зберігання: НДБ ЦДАУ. [Вл].
- Інформаційний бюлетень Вукоспілки. – Київ, 1942. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ.
- Калинівські вісті. – Калинівка, 1942–1943. У 1943 евакуйована в Хмільник і переімен. в Хмільницькі вісті. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (1942–1943), ЛНБ (1942). [Вн].

- Калуський голос. – Калуш, 1941–1942. Тижневик. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, ЛНБ. [ІФ].
- Кам'янські вісті. – Кам'янське, 1941 (4 верес.) – 1943. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (1942–1943); НБУВ (1941); ЛНБ. [Днп].
- Карпато-руський голос. – Унгвар, 1931–1944. Видавець С. Фенцик. Джерела: ЗБП–44, с.41, № 615. [Зк].
- Карпатська неделя. – Унгвар, 1939–1941. Джерела: ЗБП–44, с. 42, № 617. [Зк].
- Київські вісті. – Київ, 1943 (трав.). Окремий вип. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ.
- Кіровоградські вісті. – Кіровоград, 1941 (30 серп.) – 1943. Попередні назви: Український голос, Українські вісті. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (1942–1943), ЛНБ (1942–1943). [Крг].
- Клич: Тижнева газета Волині та Поділля. – Луцьк, 1943. Випущена нелегально в німецькій друкарні. Місце зберігання: ДАВО. [Вл].
- Ковельське слово. – Ковель, 1941. Ред. Федір Дудко. Джерела: Чайковський, 1976, № 105. [Вл].
- Ковельські вісті: Орган гебітскомісара. Тижневик. – Ковель, 1942 (21 лют.) – 1944 (лют.). Ред.: О. Муравський (1942), В. Бачинський (1942–1943), Леонід Лісовський (1943), Є. Скрипнюк (1944). Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, НБУВ (1942–1943), ЛНБ, ДАВО. [Вл].
- Козятинська газета в Ружині. – Ружин, 1943. Ред. Гребінський. Попередня назва: Козятинська газета. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, НБУВ. [Жт].
- Козятинська газета. – Козятин, 1941 (20 верес.) – 1943. Ред. А. Слободяний. В евакуації мала назву: Козятинська газета в Ружині. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (1942–1943), НБУВ (1942), ЛНБ (1942–1943). [Вн].
- Колокол: Лит.-худож. журнал. – Одеса, 1942–1943. Тижневик. Ред. Болле. Рос. мова. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ.
- Кооперация Украины. – К., [?]. Журнал. Джерела: Івлєв/Юденков, 1988, с. 268, № 93.
- Коростишівські вісті. – Коростишів, 1942 (21 черв.) – 1943. Ред. Е. Іщенко. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ. [Жт].
- Корсунські вісті. – Корсунь, 1941 (30 верес.) – 1943. Тижневик. Ред. Й. Павлюк. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (1942–1943), ЛНБ (1943). [Чрк].
- Костопільські вісті. – Костопіль, 1941 (19 лип.) – 1943. Ред.: Григорій Рибак (до квіт. 1942); о. Роман Данилевич (квіт. 1942 – січ. 1943; розстріляний 1943); І. Мельничук (з лип. 1943).
- Попередня назва: Самостійність (1941, лип.–серп.). Додатки: Українка; Українська дитина. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, НБУВ (1942–1943), ЛНБ, ДАРО. [Рв].
- Костянтинівські вісті. – Костянтинівка, 1941 (25 груд.) – 1943 (1 верес.). Ред. А. Цимбал. Наступна назва: Відбудова (з 13 жовт. 1942). Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, ДАДО. [Днц].
- Костянтиноградські нові вісті. – Костянтинograd, 1942 (8 лип.) – 1943 (28 серп.). Ред. Василь Чайковський. Попередня назва: Бюлетень Костянтиноградського округового та міського управління. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, ЛНБ, ДАХО. [Хрк].
- Костянтиноградщина. – Костянтинograd, 1942 (січ.). Джерела: Нова Україна: Щоденник. – Х., 1942. – 26 лют.; Титаренко, Дис., 2002, с. 47, 249. [Хрк].
- Костянтиноградщина. – Костянтинograd, 1942 (січ.). Джерела: Нова Україна: Щоденник. – Х., 1942. – 26 лют. [Хрк].
- Краматорська газета. – Краматорськ, 1942. Ред. В. Шопен (справжн.: Шопін). Попередня назва: Бюлетень. Місце зберігання: ЛНБ, ДАДО. [Днц].
- Крем'янецький вісник: Орган українського національного комітету Крем'янецького повіту. – Кременець, 1941 (1 серп.) – 1944. Гол. ред.: Аркадій Трачук, Анатолій Котович. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ; НБУВ (1942–1943), ЛНБ (1941–1943), ЦДІАЛ (1942). [Тр].
- Кролевецькі вісті. – Кролевець, 1941–1942. Ред. Василь Орловський. Джерела: Свідчення краєзнавців. [См].
- Кругозор: Журнал цікавого читання. – Одеса, [?]. Рос. мова. Джерела: Грановський, 2002, с. 35, № 470.
- Ланцет. – Харків, 1943. – № 1. Тексти укр., рос. і нім. мовами. Джерела: Чайковський, 1976, № 114.
- Лебединський вісник. – Лебедин, 1942. Ред. І. Козловський. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, ЛНБ. [См].
- Летичівські (Летишівські, Лятичівські) вісті. – Летичів, 1943 (1 черв.). Тижневик. Ред. Бачинський. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, НБУВ. [Хм].
- Летінь. – [Місце вид. не встановлене], 1944. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ.
- Листок школяра. – Шепетівка, (1942). Вид. Сергій Рябчинський. Джерела: Нова Шепетівщина, 1942, 10 квіт.; АУСБУ по Рівнен. обл., спр. П–87; УЖВІ, 1995, вип. 2, с. 191; Савицький, 2000, с. 307. [Хм].

Литературная газета. – Одеса, [?]. Джерела: Сипко, 2001, с. 33.

Литературная неделя: Вид. Подкарпатське о-во наук. – Унгвар, 1941–1944. Джерела: Капраль, 2002, с. 54–73. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (1941, 1942, 1944); УжНУ, відділ Карпатики. [Зк].

Літаври: Тижневик літератури і мистецтва. Недільне вид. Газ. "Українське слово". – Київ, 1941. – 16, 23, 30 листоп., 7 груд. Ред. Олена Теліга. Попередня назва: Література і мистецтво. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, НБУВ, ЛНБ.

Література і мистецтво: Двотижн. дод. до газ. "Голос Полтавщини". – Полтава, [1942]. Джерела: Пробоем, 1942, ч. 4, с. 255. [Пл].

Література і мистецтво: Дод. до газ. "Українське слово". – Київ, 1941. – 19, 29 жовт., 4 листоп. Ред. Михайло Ситник. Далі: Літаври. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, НБУВ, ЛНБ.

Літературна газета. – Лохвиця: Вид. т-во "Просвіта", 1942. – Ч. 1–3. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, ЛНБ. [Пл].

Літературно-наукова прилога к "Карпатской неделе". – Ужгород, 1941. Джерела: Капраль, 2002, с. 37–53. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ; УжНУ, відділ Карпатики. [Зк].

Лозівські вісті: Український часопис міста і села. – Лозова, 1942–1943 (верес.). Тижневик. Ред. А. Думанський. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (1943), ЛНБ, ДАХО. [Хрк].

Лохвицьке слово. – Лохвиця, 1942. Ред. Я. Ємець. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, ЛНБ. [Пл].

Лубенський вісник. – Лубни, 1941 (28 жовт.) – 1943. Ред. Вадим Страхов. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (1942–1943), НБУВ (1943), ЛНБ (1942). [Пл].

Львівські архієпархіальні відомості. – Львів, 1941–1944. Ред. о. П. Бзедзик. Місце зберігання: ЛНБ (1887–1940, 1942–1944).

Львівські вісті. – Львів, 1941 (серп.) – 1944 (лип.). Ред. Осип Боднарович. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (1941–1942), НБУВ, ЛНБ.

Малі друзі. – Краків; Львів: Укр. вид-во. Відділ у Львові, 1940–1944. Ред. Богдан Гошовський (1937–38, 1940–44, 1948). Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (1941–1944). [Лв].

Маріупольська газета. – Маріуполь, 1941 (1 листоп.) – 1943 (4 верес.). Ред.: М. Г. Сулима (розстріляний), Микола Стасюк. З 5.03.1942 назва: Маріупільська газета. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, ЛНБ, ДАДО. [Днц].

Мелітопольский край = Мелітопольський край. – Мелітополь, 1941 (26 листоп.) – 1943. – Ред. М. І. Баєр. Рос. і укр. мовами. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (1942–1943), ЛНБ (1942). [Зп].

Меч: Періодичний дод. до часопису "Дзвін". – Кривий Ріг, 1941 (листоп.). Місце зберігання: НБУВ, ЛНБ. [Днп].

Мир: Ежемес. журнал по вопросам политики, хозяйства и культуры. – Харків, 1942. – № 1. Ноябрь. – 47 с.: іл. Ред. Герман Бреннер. Рос. мова. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, НБУВ, ЛНБ.

Мир: Щотижнева інформаційно-літ. газета. – Одеса, 1943. Місце зберігання: НБУВ.

Миргородські вісті. – Миргород, 1941 (10 груд.) – 1943. Ред. Михайло Воскобійник. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (1942–1943), ЛНБ (1942–1943). [Пл].

Місіонар Пресвятого Серця Ісусова: Релігійний місячник. – Жовква, 1941–1944. Ред. о. Є. Тимчук. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (1941, 1942, 1944), ЛНБ. [Ль].

Молва: Ежедневная информационная газета. – Одеса, 1941–1944. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (1942–1944), НБУВ (1942–1943), ЛНБ (1943).

На вірній дорозі. – Ярмолинці, [1942]. Джерела: Уманський голос, 1942, ч. 39, 14 трав., с. 2; Краків. вісті, 1943, № 43. [Хм].

На посту. – Дніпропетровськ; Кривий Ріг, 1943. Ред. М. Бернацький. Газета для добровольчих частин. Місце зберігання: ЛНБ. [Днп].

Наддніпрянська правда. – Херсон, 1941 (21 верес.). 6 чисел. Далі: Голос Дніпра. Джерела: Чайковський, 1976, № 136. [Хрс].

Назустріч: Літ.-мист. тижневик. – [Місце і час вид. не встановлені]. Джерела: Ковба, 1997.

Народна школа. – Унгвар, 1940/1941, 1941/1942. Місце зберігання: ЛНБ; УжНУ, відділ Карпатики. [Зк].

Наступ. – Ужгород, 1938–1942. Надалі у Празі. Джерела: ЗБП–44, с. 44, № 668 (1). [Зк].

Наступні вісті. – [Волинь], 1942. Можливо, помилка джерела. Джерела: Івлев/Юденков, 1988, с. 270, № 119. [Вл].

Наука і мистецтво: Літ.-наук. дод. до газ. "Голос Полтавщини". – Полтава: Вид. Відділу освіти Полтавської міської управи, 1942. – Ч. 1, 2. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ. [Пл].

Наш путь. – Херсон, 1943 (черв.–листоп.). Рос. мова. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ. [Хрс].

Наша будуччина. – Товмач (Тлумач), 1941. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, ЛНБ. [ІФ].

Наша ілюстрація. – Львів, 1941. – Ч. 1. Джерела: Чайковський, 1976, № 143; Антонюк, 1997, с. 214, № 42.

Наші дні: Лит. журнал. – Одеса, 1942–1943. Ред. В. Гаврилов. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ.

Наші вісті. – Любомль, 1941 (1 верес.) – 1943. Ред. Анатоль Булавка, ред.-вид. Г. Олішкевич. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (1942), НБУВ (1942–1943), ЛНБ (1942–1943), ДАВО (1941–1943). [Вл].

Наші дні. – Львів: Укр. вид-во часописів і журналів для дистрикту Галичини, 1941 (груд.) – 1944 (лип.). Відп. ред. Іван Німчук; співред. Марія Струтинська, Антоніна Струтинська; С. Гординський, М. Шлемкевич. У березні 1944 ред. евакуйовано до м. Жегестова (Польща). Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, НБУВ, ЛНБ.

Наші обряди та звичаї: Додаток до "Вісн. УЦК". – Краків; Львів, 1942. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ. [Лв].

Неделя: Общественная новинка. – Унгвар, 1941–1944. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (1941–1942). [Зк].

Никопольский листок. – Нікополь. 1944 (січ.). Місце зберігання: НДБ ЦДАУ. [Днп].

Ніжинські вісті: Часопис для міста і села. Орган Ніжинського військового управління. – Ніжин, 1942–1943. Ред.: Іван Ярешко [псевд.: Кошелівець], М. Лисий, Ярошевський (1943). Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, ЛНБ. [Чрг].

Нова громада. – [Місце вид. не встановлене], 1942 (1 січ.) – [?]. Джерела: Івлєв/Юденков, 1988, с. 270, № 126.

Нова доба. – Бердичів, 1941 (19 серп.)–1943. Ред. В. Семенюк. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, ЛНБ. [Жт].

Нова неділя. – Ужгород, [?]. Джерела: УЖВІ, 1999, в. 6, с. 142. [Зк].

Нова рада. – Чернівці, 1940 (квіт.–черв.). Вид. і ред. Юрій Сербинюк. Джерела: Чайковський, 1976, № 152. [Чрв].

Нова Сновська газета: Орган Сновського районного та міського управління. – Сновське, 1942. Ред. О. Палажченко. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, ЛНБ. [Чрг].

Нова Україна. – Полтава, 1943 (квіт.–верес.). Ред. Всеволод Царинник (1943). Раніше виходила в Харкові. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, НБУВ. [Пл].

Нова Україна. – Харків, 1941 (серп.) – 1943 (лют.). Ред.: Петро Сагайдачний, Всеволод Ца-

ринник. 3 квітня 1943 в Полтаві, пізніше у Вінниці. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, НБУВ, ЛНБ, ДАХО.

Нова Україна: Тижневик. – Харків, 1941 (30 серп.) – 1943 (31 січ.). Ред.: Петро Сагайдачний, Всеволод Царинник. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, НБУВ, ЛНБ, ДАХО.

Нова Україна: Часопис для евакуйованих. – Вінниця, 1944 (січ.–берез.). Раніше вид.: Харків, Полтава. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, НБУВ. [Вн].

Нова Шепетівщина: Часопис Шепетівського уїзду. – Шепетівка, 1942 (7 січ.) – 1943. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, ЛНБ (1942). [Хм].

Новая жизнь. – Дебальцево, 1943. Попередня назва: Дебальцевский вестник. Ред. М. В. Дороган. Джерела: Чайковський, 1976, № 157; Титаренко, Дис., 2002, с. 47, 250. [Днц].

Новая жизнь. – Миколаїв: Вид. Propaganda-Staffel II, 1944 (січ.–берез.). Місце зберігання: НДБ ЦДАУ. [Мк].

Новая жизнь. – Рикове [Єнакієве], 1943 (квіт. – 2 верес.). Ред. М. І. Бернацький. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, ДАДО. [Днц].

Новая жизнь. – Чистяково, 1942 (1 квіт.) – 1943 (17 берез.). Ред. Л. Є. Щербань. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (1943), ДАДО. [Днц].

Новая мысль. – Миколаїв, 1943–1944. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (1943). [Мк].

Нове життя. – Ворошиловград, 1942 (18 серп.) – 1943 (7 лют.). Ред. Максим Бернацький. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, ЛНБ, ДАЛО. [Лг].

Нове життя. – Козятин, 1941–1942. Ред. Ясинський. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (1941–1942), ЛНБ (1941). [Вн].

Нове життя. – Первомайськ, 1942 (17 квіт.) – 1943. Ред. Патоков, Максим Бернацький (листоп. 1943 – 22 берез. 1944). Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, ЛНБ (1942). [Мк].

Нове життя. – Пологи, 1942 (1 груд.)–1943. Ред. А. К. Рауш. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ. [Зп].

Нове життя. – Рудки, 1941. Тижневик. Місце зберігання: ЛНБ. [Лв].

Нове життя. – Скалат, 1941. – Ч. 1. Місце зберігання: ЛНБ. [Тр].

Нове життя: Часопис Старокостянтинівської окружної управи. – Старокостянтинів, 1941 (1 листоп.) – 1943. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (1942–1943), ЛНБ (1942–1943). [Хм].

Нове життя: Щотижневий часопис Кахівського гебіта. – Каховка, 1943. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ. [Хрс].

Нове Запоріжжя. – Запоріжжя, 1941 (12 верес.) – 1943. Ред. М. В. Могучий. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, ЛНБ (1942–1943). [Зп].

Нове українське слово. – Київ, 1941 (14 груд.) – 1943. Ред. К. Ф. Штеппа. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, НБУВ, ЛНБ.

Новий час. – [Місце і час вид. не встановлені]. Джерела: Дем'янчук, 1966, с. 160.

Новий час. – Вознесенськ, 1941 (16 верес.) – 1943. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (1942–1943), ЛНБ (1943). [Мк].

Новий час: Газета для населення звільнених областей. – Шостка, 1942–1943. Ред. Кузьма Іващенко. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, НБУВ (1943), ЛНБ. [См].

Новий час: Іл. щоденник. – Львів, 1942–1943. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, ЛНБ (1923–1939).

Новий час: Окружний орган Петриківського, Царичанського, Котівського та Магдалинівського р-нів. – Петриківка, 1942 (20 лип.) – 1943. Ред. А. Лісний. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, ЛНБ. [Днп].

Новий час: Український часопис для населення визволених областей. – Куп'янськ, 1942 (жовт.) – 1943 (10 січ.). Ред. Ю. Вовків. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, ДАХО. [Хрк].

Новий шлях Остерщини. – Остер, 1941 – 1942 (до 1 лют.). Місце зберігання: НДБ ЦДАУ. [Чрг].

Новий шлях. – Сватове, [?]. Джерела: ЦДАГО України, ф. 1, оп. 70, спр. 73, арк. 158–159, 162–163. [Лг].

Новий шлях: Газета Остерської районної управи. – Остер, 1941–1942. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (1942), НБУВ (1942), ЛНБ (1941). [Чрг].

Нові дні: Міжрайонна газета. – Снов, 1942–1943. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, ЛНБ. [Чрг].

Новогеоргіївські вісті. – Новогеоргіївське, 1942–1943. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (1943), ЛНБ (1942). [Крг].

Новое время. – Красний Луч, 1942 (серп.) – 1943 (1 січ.). Ред. І. Акіменко. Місце зберігання: АУСБУ ЛО. [Лг].

Новое время: Газ. Мелитопольского гор. и земского самоуправления. – Мелитополь, 1942. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ. [Зп].

Новое слово. – Одеса, 1944. Рос. мова. Джерела: Недзведский, 2001, с. 130.

Новости дня. – Чистякове, 1943 (серп.). Неперіод. Місце зберігання: ДАДО. [Днц].

Овруцькі вісті. – Овруч, 1943 (серп.). Місце зберігання: НДБ ЦДАУ. [Жт].

Одесса: Ежедневная информационная газ. – Одеса, 1942 – 1943 (листоп.). Ред. Пислару. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (1942–1943), ЛНБ (1942).

Одесская газета. – Одеса, 1941 (листоп.) – 1944 (17 берез.). Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (1943–1944), НБУВ (1941), ЛНБ (1942).

Олевські вісті. – Олевськ, 1942 (22 лют.) – 1943. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, ЛНБ (1942). [Жт].

Олександрівський бюлетень. – Олександрія, 1943 (січ.–трав.). Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (1942–1943). [Крг].

Олександрійські вісті. – Олександрія, 1941 (5 жовт.) – 1943. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ. [Крг].

Опошнівські вісті. – Опішне, 1943 (серп.). Джерела: Zwei Jahre, [1944]; Івлєв/Юденков, 1988, с. 273, № 176. [Пл].

Орленя: Часопис для дітей. – Рівне: Вид-во "Волинь", 1941 (жовт.) – 1942 (листоп.). Ч. 1–14. Ред. Петро Зінченко (розстріляний 1944, січ.). Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, ЛНБ, ДАРО, ЦДАЛ (1942). [Рв].

Освобождение. – Євпаторія, 1943 (авг.). – Рос. мова. Раніше: Евпаторийские известия. Джерела: Горевалов, 2001, с. 298. [АРК].

Освобожденная Северщина. Джерела: Івлєв/Юденков, 1988, с. 273, № 178. [Чрг].

Останні вісті: Вид. часопису "Воля Покуття". – Коломия, 1941. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, ЛНБ. [ІФ].

Останні вісті (Останні новини): Понеділкове вид. газ. "Українське слово". – Київ, 1941. Ред. Ю. Швидкий. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, НБУВ, ЛНБ.

Останні вісті з газети "Нове українське слово". – Переяслав, (1943). Ред. Ю. Мендель. Джерела: Краків. вісті, 1943, ч. 59. [Кв].

Останні вісті. – Біла Церква, 1941. Вид. ред. газ. "Дзвін". Місце зберігання: НДБ ЦДАУ. [Кв].

Останні вісті. – Кролевець: Вид. Deutsches Nachrichtenflugblatt U5, 1942–1943. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (1942), ЛНБ (1943). [См].

Останні вісті. – Переяслав [нині Переяслав-Хмельницький], 1942. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, ЛНБ. [Кв].

Останні вісті: Ранковий вип. газ. "Голос Сарненщини". – Сарни, 1943. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ. [Рв].

Офіціальні вісті гебітскомісара Лохвиччини. – Лохвиця, 1943. Місце зберігання: НДБ

ЦДАУ. [Пл].

П'ятихатська газета. — П'ятихатки, 1943 (лип.—серп.). Місце зберігання: НДБ ЦДАУ. [Днп].

Павлоградська газета. — Павлоград, 1941 (11 листоп.) — 1943. Попередня назва: Українець. Ред. Григорій Чапля. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (1942–1943); ЛНБ. [Днп].

Педагогічний інформаційний бюлетень. — Полтава: Вид. відділу пропаганди України, 1943. — № 2. — Трав. Перший номер вийшов у Харкові (1942, груд.). Місце зберігання: НДБ ЦДАУ. [Пл].

Педагогічний інформаційний бюлетень. — Харків: Вид. відділу пропаганди України, 1942. — № 1. — Груд. — 7 с.; Полтава, 1943. — № 2. — Трав. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ.

Перемога. — Житомир, 1941. Ред. Д. Маслій. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, ЛНБ. [Жт].

Переяславські вісті. — Переяслав [нині Переяслав-Хмельницький], 1942 (12 жовт.) — 1943. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, НБУВ, ЛНБ (1943). [Кв].

Подкарпатский вестник: Официальный орган. — Унгвар, 1943. Тижневик. "Выходит по неделям". Відп. вид.: д-р Siska Istvan. Обсяг 8–24 с. Текст парал. Угор. і рус. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ. [Зк].

Подкарпатское дружество = Karpataljai Szovetkezés. — 1940–1943. Джерела: ЗБП, 1944, с. 46, № 681. Місце зберігання: УжНУ, відділ Карпатики. [Зк].

Подольанин. — Кам'янець-Подільський, 1941 (7 верес.) — 1944. Ред.: Микола Коркишко; Д. Корбутяк і колегія (1943). Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (1943–1944), НБУВ (1942–1943), ЛНБ. [Хм].

Політичні повідомлення Відділу пропаганди України для української преси: Бюлетень Райхскомісаріату Україна. — Б. м., б. д. Місце зберігання: ЛНБ (1942 берез.—квіт.). [Вл].

Полтавська сторона. — [Полтава, до 1.02.1942]. Джерела: Уманський голос, 1942, ч. 10, 5 берез., с. 2. [Пл].

Последние известия. — Шостка, 1942. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ. [См].

Последние новости. — Київ, 1941 (жовт.) — 1943. Ред. Л. В. Дубинин. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (1942–1943), НБУВ (1942–1943), ЛНБ (1942).

Православная Русь. — 1927–1943. Джерела: ЗБП, 1944, с. 46, № 690. Місце зберігання: ДАЗО

в Берегові. [Зк].

Пресова і фотослужба Відділу пропаганди України. — Київ, 1942–1943. Ред. Герман Бреннер. Інші назви: Ost-korrespondenz, Presse und Bilddienst. Місце зберігання: ЛНБ.

Прибугские известия. — Голта, 1943. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ. [Од].

Прибугські вісті: Газета Голтянського повіту. — Голта, 1942. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ. [Од].

Промінь. — Нікополь, 1941 (28 жовт.) — 1943. Ред.: Єлизавета Шкандель; О. Поночівний. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (1942–1943). [Днп].

Путивлянин: Краткие сообщения. — Путивль, 1942–1943. Отв. ред. Нагорский. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, НБУВ (1943), ЛНБ. [См].

Ранок. — Попасна, 1943. Ред. Сизоненко. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, ДАЛО, ЛКМ. [Лг].

Рідна земля: Укр. популярний тижневик. — Львів: Укр. вид-во часописів і журналів для дистрикту Галичини, 1941–1944. Гол. ред. Юліян Тарнович. З літа 1942 базове видання для регіональних випусків газет інших округ Галичини: Воля Покуття, Голос Підкарпаття, Голос Самбірщини, Станіславівське слово, Тернопільський голос, Чортківська думка. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (1943–1944), НБУВ (1941–1942), ЛНБ.

Рідна нива. — Пирятин, 1941 (15 жовт.) — 1943. Ред. Іван Сенько. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (1942–1943), НБУВ (1943), ЛНБ (1942). [Пл].

Рідна нива. — Яготин, 1942. Ред. А. Курило. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, ЛНБ. [Кв].

Рідне слово. — Звенигородка, 1941 (15 верес.) — 1943. Ред. М. Терновий. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (1942–1943). [Чрк].

Рідне слово. — Лубни, 1941–1942. Ред. Вадим Страхов. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, ЛНБ. [Пл].

Рідне слово. Окремий вип. — Київ, 1943 (черв.). Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, НБУВ, ЛНБ.

Рідний край. — Богодухів, 1942 (19 серп.) — 1943 (9 черв.). Ред. П. Стефанов. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, ЛНБ, ДАХО. [Хрк].

Рідний край: Тижневик Карлівської округи. — Карлівка, 1943. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ. [Пл].

Рогатинське слово: Орган повітової управи. — Рогатин, 1941 (з 23 лип.). Ред. Микола Угрин-Безгрішний. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, НБУВ, ЛНБ. [ІФ].

Роменські вісті. — Ромни, 1941 (16 верес.) — 1943. Джерела: Краків. вісті, 1943, ч. 36; Чай-

ковський, 1976, № 199. [См].

Ружинський вісник. — Ружин, 1942–1943. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, НБУВ. [Жт].

Руська молодь: Часопис для подкарпатської молоді. Вид. Подкарпатське о-во наук в Унгварі. — Ужгород, 1941–1944. Ред. Іван Гарайда. Джерела: Капраль, 2002, с. 74–100. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (1941, 1943/44), ЛНБ (1943–1944); УжНУ, відділ Карпатики. [Зк].

Русское слово (Русское слово): Независимая политическая газета. — Унгвар, 1940–1944. Ред. Іван Шпак. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (1943–1944). [Зк].

Сакские известия. — Саки, [?]. — Рос. мова. Джерела: Горевалов, 2001, с. 298. [АРК].

Самбірські вісті. — Самбір, 1941. Відп. ред. Іван Филипчак. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, ЛНБ. [Лв].

Самостійна Україна. — Станіслав, 1941 (7–17 лип.). Ред.: Дмитро Грегосинський; Іван Чепіга. Наступна назва: Українське слово. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, ЛНБ. [ІФ].

Самостійність. — Костопіль, 1941–1942. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (1942), ЛНБ (1941, № 1). [Рв].

Світанок. — Бердянськ, 1942 (23 трав.)–1943. Укр. і рос. мовами. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, НБУВ (1943), ЛНБ. [Зп].

Світанок: Журнал учнів Рільничого ліцею. — Черниця, 1943–1944. Ч. 1, 2. Ред. Іван Кравчук. Загол. друк., текст на циклостилї. Джерела: Чайковський, 1976, № 206. [Мк].

Світлий промінь. — Антоніни, 1941 (28 верес.)–1944. Ред. В. Прибатень. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (1942–1944), НБУВ (1942–1943), ЛНБ (1942–1943). [Хм].

Селянський альманах. — Львів: Хліборобське вид-во, 1942/1943. — 152 с. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, ЛНБ.

Сільський господар: Господарсько-кооперативний часопис т-ва "Сільський господар" та "Укр. кооперації в генерал-губернаторстві". — Краків, 1940–1942; Львів, 1942–1944. Тижневик. Ред. Леонід Бачинський (1940–1941), І. Дробатий. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, ЛНБ (1910–1944).

Слово батьківщини: Окремий вип. — Київ: [Вид. У5/К31], 1943. — Липень. — 4 с.: іл. (2 фото, рис.). Місце зберігання: ЛНБ.

Снежнянський вестник. — Сніжне, 1941 (груд.)–1943 (верес.). Ред.: І. Акименко, Л. Хоботков.

Наступна назва: Сніжнянський вісник (з берез.-черв. 1942). Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, ДАДО. [Днц].

Сніжнянський вісник. — Сніжне, 1942 (берез.-черв.)–1943 (верес.). Ред. І. Акименко. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (1942). [Днц].

Современник. — Сімферополь, 1943. — Рос. мова. Журнал изд-ва "Крым". Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (1943). [АРК].

Сокальське слово. — Сокаль, 1941–1942. Попередня назва: Українські вісті. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (1942), ЛНБ. [Лв].

Сокальські вісті. — Сокаль, 1941–1942 (перше півріччя). Можлива помилка джерела; див.: Українські вісті. Джерела: Антонюк, 1999, с. 356. [Лв].

Сообщения с оккупированных восточных областей. — [Місце вид. не встановлене], 1943. Газ. Джерела: Івлєв/Юденков, 1988, с. 275, № 212.

Станіславське слово. — Станіслав, 1942–1944. Ред.: Дмитро Грегосинський; Антін Княжинський (з черв. 1942). Попередня назва: Українське слово. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, НБУВ (1942–1943), ЛНБ. [ІФ].

Стрийські вісті. — Стрий, 1941–1942. Ред. Микола Приймак. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, ЛНБ. [Лв].

Студентський прапор: Журнал укр. академічної молоді. — Краків; Львів: Вид. Об'єднання праці укр. студентів УЦК, 1943–1944. Ред. Богдан Лончина. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, НБУВ, ЛНБ.

Сумской вестник. — Суми, 1943. Отв. ред. Зайцев. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, ЛНБ (1942). [См].

Сумський вісник: Орган Північно-Східної України. — Суми, 1941–1943. Ред. Ю. Фрей. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ. [См]. Перевірити!

Сурма. — Київ, 1942. Вид. конфісковане. Джерела: Стасюк, 2001, с. 186.

Сучасне й минуле. — Львів, [1941]. Джерела: Черниш, 1999.

Тальнівський тижневик. — Тальне, 1941 (7 верес.)–[?]. Згодом: Тальнівський вісник. Джерела: Мельниченко, 2002, в. 6, с. 81. [Чрк].

Тальнівські вісті. — Тальне, 1941 (7 верес.)–1943. Ред. В. Герлиц. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ. [Чрк].

Тарашанські вісті. — Тараша, 1941 (1 лип.)–1943. Місце зберігання: НБУВ (1943), ЛНБ. [Кв].

Теребовельські вісті. — Теребовля, 1941 (лип.-груд.). Ред. Ілля Чайковський. Місце

зберігання: НДБ ЦДАУ, ЛНБ. [Зк].

Тернопільський голос: Український популярний тижневик для Тернопільщини і Золочівщини. – Львів, 1942–1944. Вид. на базі газ. Рідна земля. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, НБУВ, ЛНБ.

Тернопільські вісті. – Тернопіль, [?]. Джерела: Грановський, 2002, с. 30, № 347. [Тр].

Тижневик Барської округи: Вид. Барського гебітскомісаріату. – Бар, 1942 (17 трав.) – 1944. Ред. Колодченко. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (1942–1944). [Вн].

Тризуб: Орган окружного управління Чортківської округи і управи м. Чортків. – Чортків, 1941–1942. Ред.: м-р Будник. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, ЛНБ. [Тр].

Турчанські вісті. – Турка, 1941–1942. Місце зберігання: ЛНБ. [Лв].

У бій. – Косів, [?]. Ред. д-р Когут. Джерела: Лизанчук, 1995, с. 374, Владимиров, 1998, с. 113; Стасюк, 2001, с. 175. [ІФ].

Українець. – Нова Україна, 1941–1943. Місце зберігання: ЛНБ (1941). [Крг].

Українець. – Павлоград, 1941–1942. Ред. Григорій Чапля. З № 40 змінив назву на Павлоградська газета. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, НБУВ (1942), ЛНБ. [Днп].

Українець. – Сквиря, 1941 (груд.). Ред. Гуменний. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ. [Кв].

Українка: Жіночий двотижневик. – Костопіль. Вид. ред. "Костопільські вісті", 1941–1943. Відп. ред. о. Роман Данилевич, ред. Григорій Рибак. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, ЛНБ (1942–1943), ДАРО. [Рв].

Українська дитина: Місячна газ. для шкільної молоді. Дод. до газ. "Костопільські вісті". – Костопіль, 1942. Ред.: Поспелов (помер 5.12.1942); Григорій Рибак, о. Роман Данилевич, В. Юшук. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, ЛНБ. [Рв].

Українська думка. – Васильків, 1941. Місце зберігання: НБУВ, ЛНБ. [Кв].

Українська думка. – Миколаїв, 1941 (29 верес.) – 1943. Ред.: В. Баранецький (1941), Петро Гребінський (1943). Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, НБУВ, ЛНБ (1943–1944). [Мк].

Українська думка. – Новогеоргіївське, 1941 (17 груд.) – 1943. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (1941), НБУВ (1942–1943). [Крг].

Українська думка. – Черкаси, 1941 (17 верес.) – 1943. Ред. В. І. Маньковський. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, НБУВ (1942–1943), ЛНБ (1943). [Чрк].

Українська земля: Часопис для села. – Макіївка; Юзівка, 1942 (3 груд.) – 1943 (30 серп.). Неперіод. Ред. С. Кулик. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, НБУВ (1943), ЛНБ, ДАДО. [Днц].

Українська книга. – Львів; Краків, 1942–1943. – Кн. 4, 5. Річник. Ред. Є. Пеленський. Місце зберігання: ЛНБ (1942, № 4; 1943, № 5).

Українська кореспонденція. – Рівне: Вид. Дойчес нахріхтенбюро при РКУ, 1942–1943. Керівники: Карл Аріо, Арнольд Блюме. Співробітник (ред.) Улас Самчук (з 20 квіт. 1942). Місце зберігання: ЛНБ (1942). [Рв].

Українська ластівка: Іл. часопис для дітей. – Чернівці, [?]. Джерела: Грановський, 2002, с. 31, № 369. [Чрв].

Українська правда: Тижневик Кахівської округи. – Кахівка, 1942–1943. Ред. К. Калігорський. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, НБУВ (1943), ЛНБ (1943). [Хрс].

Українська пресова служба. – Львів, 1941. – Ч. 1, 2. Місце зберігання: ЛНБ (1941, № 2).

Українська школа: Дод. до газ. "Воля Покуття". – Коломия, 1942 (лип.–серп.). Місце зберігання: ЛНБ. [ІФ].

Українське життя. – Бориспіль, 1941–1942. Ред.: Заводнюк (1941), Г. Словачевський (1941–1943). Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, НБУВ, ЛНБ (1942). [Кв].

Українське життя: Сільськогосподарська газ. – Рівне, [?]. Джерела: ЦДАГО України, ф. 1, оп. 23, спр. 115, арк. 45; Ивлев/Юденков, 1988, с. 276–277, № 228. [Рв].

Українське Полісся. – Чернігів, 1941–1943. Ред. Федір Піпа, Микола Чечотка (1942, літо). Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (1942–1943), НБУВ (1942). [Чрг].

Українське робітництво в Німеччині: Додаток до "Вісн. УЦК". – Краків; Львів, 1943. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, ЛНБ. [Лв].

Українське село: Щотижневий український часопис. – Машівка, 1942. Місце зберігання: ЛНБ. [Пл].

Українське слово = Das Ukrainische Wort. – Станіславів, 1941 (22 лип.) – 1942. Ред.: В. Гуцуляк (1941), Дмитро Греголинський (1941–1942); Вид. Іван Чепіга (1941). Деякі номери укр. і нім. мовами. Попередня назва: Самостійна Україна. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (1941), НБУВ (1942), ЛНБ. [ІФ].

Українське слово. – Житомир; Київ, 1941 (3 серп.–2 жовт.). Ред. І. Рогач. Вид. перенесено до Києва. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, НБУВ, ЛНБ. [Жт].

Українське слово. – Звенигородка, [?]. Ред. М. Терновий. Джерела: Кривенко, 2002, в. 6, с. 84; Мельниченко, 2002, в. 6, с. 81. [Чрк].

Українське слово. – Золотоноша, 1941–1943. Ред. Г. Гейко. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, НБУВ (1942), ЛНБ (1942). [Чрк].

Українське слово. – Київ, 1941 (25 верес.). Ред.: Іван Рогач, Петро Олійник, Орест Чемєринський. Попереднє місце вид.: Житомир. Редакцію репресовано; з 14 груд. вид. Нове українське слово. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, НБУВ, ЛНБ.

Українське слово: Тижневий часопис. – Валки, 1943 (9–29 січ.). – № 1–4. Ред. Іван Дубровський. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, ДАХО. [Хрк].

Українське слово: Тижневик Вовчанської районної управи. – Вовчанськ, 1942 (30 серп.) – 1943 (6 лют.). Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, ДАХО. [Хрк].

Український бюлетень Олександрії. – Олександрія, 1941–1942. Ред. Фонзорг (1941). Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, ЛНБ (1942). [Крг].

Український голос. – Кіровоград, 1941. Ред. Шевченко. Наступна назва: Українські вісті (з 31.12.1941). Місце зберігання: НДБ ЦДАУ. [Крг].

Український голос. – Луцьк, 1941 (17 верес.) – 1944 (січ.). Ред.: Володимир Постригач (1941–1942), Анатоль Дублянський (1942–1944). Дир. вид-ва Юрій Костянтинів. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (1942–1944), НБУВ (1942–1944), ЛНБ, ДАВО. [Вл].

Український голос. – Миколаїв, 1941. – № 1. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ. [Мк].

Український голос. – Умань, 1941–1943. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ. [Чрк].

Український голос: Орган окружної управи та управи м. Проскурова. – Проскурів, 1941 (30 верес.) – 1943. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, НБУВ, ЛНБ (1941–1942, 1944). [Хм].

Український Донбас. – Горлівка, 1941 (18 груд.) – 1943 (листоп.). Ред.: І. О. Голуб (1941); Бутвин (з січ. 1942); М. М. Самойлов (з весни 1943); укр. частини П. Гріцишин. Згодом назва: Голос Донбасса. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (1942), ЛНБ, ДАДО. [Днц].

Український засів. – Харків, 1942. Ч. 1–3. Ред. В. Петров. Ч. 4 в Єлисаветграді. Вид. Propaganda-Staffel U4. Підготовлені до виробництва вип. 5, 6. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, НБУВ (ч.1, 2, 4), ЛНБ (ч. 1, 2, 4), ДАХО (ч. 1, 2).

Український засів. – Харків; Кіровоград, 1942–1943. Ч.1–4. Ред. Віктор Петров. Перші числа вип. у Харкові (ч. 1, 2 – 1942; ч. 3 – 1943), останнє ч. 4 в Кіровограді. Тираж вип. 3 спалений при відступі з Харкова і зберігся в окремих прим. Джерела: Чайковський, 1976, № 262; Шерех, 1998, с. 197. [Крг].

Український кур'єр. – Прилуки, 1943 (черв.–верес.). Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, НБУВ. [Чрг].

Український літературно-мистецький клуб. – [Львів], 1941. Місце зберігання: ЛНБ.

Український пасічник: Орган пасічної секції т-ва "Сільський господар". – Львів, 1942 (трав.) – [1944]. Місячник. Відновлений після трирічної перерви. Ред.: І. Драбатий, С. Яцура; Євген Храпливий. Місце зберігання: ЛНБ (1942–1944).

Український робітник у Німеччині. – Ворошиловград, 1942 (15 верес. – 27 жовт.). Неперіод. Місце зберігання: ДАЛО, АУСБУ ЛО. [Лг].

Український хлібороб. – Рівне, 1942 (січ.–жовт.); Київ, 1942–1943; Луцьк, 1943 (з 30 верес.). Ред. Петро Колесник. Вид. Сільськогосподарське вид-во України (Луцьк). Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, НБУВ, ЛНБ (1943), ДАРО (1942).

Український хлібороб. – Рівне: Вид-во "Волинь", 1942 (січ.–жовт.). Засновник: Рівненське обл. госп. т-во "Сільський господар". Ред. інженер-агроном Петро Колесник (розстріляний 18 листоп. 1943). Місце зберігання: ЛНБ, ДАРО. [Рв].

Український часопис Миргородської області. – Миргород, 1943. Місце зберігання: НБУВ. [Пл].

Українські вісті Новгород-Сіверщини. – Новгород-Сіверський, (1942–1943). Джерела: Чайковський, 1976, № 273. [Чрг].

Українські вісті. – Голта, [1942–1943]. Джерела: Краків. вісті, 1943, ч. 36; Чайковський, 1976, № 270. [Од].

Українські вісті. – Кіровоград, 1942 (трав.). Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, НБУВ, ЛНБ. [Крг].

Українські вісті. – Кіровоград, 1942. Джерела: Пробоем, 1942, ч. 9, с. 538; ч. 10, с. 602. [Крг].

Українські вісті. – Сокаль, 1941 (черв.) – 1942. Ред. Нестор В. Ріпецький. Заборонена; наступна назва: Сокальське слово. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, ЛНБ. [Лв].

Українські вісті: Орган управи м. Львова. – Львів, 1941. Джерела: Антонюк, 1997, с. 215, № 65.

- Українські новини. – Київ, 1943. Джерела: Грановський, 2002, с. 32, № 407.
- Українські новини. – Сміла, 1941 (1 жовт.) – 1943. Ред. О. Мельник. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (1942–1943), НБУВ (1942–1943). [Чрк].
- Українські Перемишлянські вісті. – Перемишляни, 1941. Джерела: Краків. вісті, 1941, ч. 184, 22 серп., с. 2; Антонюк, 1999. [Лв].
- Українські щоденні вісті: Орган управи м. Львова. – Львів, 1941 (5 лип. – 24 серп.). Ред. Осип Боднарівч. Наступна назва: Львівські вісті. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, ЛНБ.
- Уманський голос. – Умань, 1941 (1 верес.) – 1943. Ред. О. Маєвський. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (1942–1943), НБУВ (1942), ЛНБ. [Чрк].
- Урядовий вісник губернатора Галицької області. – Львів, 1943. [Нім. мовою?]. Місце зберігання: ЛНБ (додаток).
- Урядові Дунаєвецькі вісті. – Дунаївці, 1941 (1 жовт.) – [1944]. Раніше: Дунаєвецькі вісті. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, НБУВ (1942–1943), ЛНБ. [Хм].
- Феодосийский вестник. – Феодосія, [?]. – Рос. мова. Газ. Джерела: Горевалов, 2001, с. 298. [АРК].
- Хабнівські вісті. – Хабне [нині Поліське], 1942 (1 жовт.) – 1943. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ. [Кв].
- Харків'янин. – Х., 1943 (18 трав. – 7 серп.). Ред. О. Крамаренко; О. Семененко; П. Біляїв, Ю. Вовків. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, ДАХО.
- Харківські короткі зведення. – Харків: Орган Propaganda-Staffel U3, 1943 (29 берез. – 17 трав.). Щоденно. Ред. П. Біляїв. Herausgeber: Dienststeller NX. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, ЛНБ, ДАХО.
- Харцизький вісник. – Харцизьк, 1942. Джерела: Донецкий вестник, 1942, 16 апр.; Краків. вісті, 1943, ч. 36; Чайковський, 1976, № 280; Титаренко, Дис., 2002, арк. 46, 249. [Днц].
- Харцызский вестник. – Харцизьк, 1942 (друге півріччя). Джерела: Донецкий вестник. – Юзовка, 1942. – 16 апр.; Титаренко Д. М., Дис., с. 46, 249. [Днц].
- Хлеб. Убежище. Труд: Газ. для беженцев и эвакуированных. – Кіровоград, 1943. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ. [Крг].
- Хлібороб. – Волноваха, 1942 (14 черв. – 16 серп.). Місце зберігання: ДАДО. [Днц].
- Хлібороб. – Маріуполь, [?]. Ред. К. Сокольський. Джерела: Титаренко, 2000, с. 203. [Днц].
- Хмільницькі вісті: Тижневик Хмільницької округи. – Хмільник, 1942 (1 січ.). Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (1943) [Вн].
- Хорольські вісті. – Хорол, 1941 (1 листоп.) – 1943. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (1943). [Пл].
- Христова нива. – Одеса, [?]. Журнал. Рос. мова. Джерела: Сипко, 2001, с. 33.
- Христос Воскресе!: Журнал для детей. Изд. по инициативе митрополита Виссариона. – Одеса, 1942; 1943. Рос. мова. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ.
- Хроніка НТШ. – Львів, (1941–1944). Місце зберігання: ЛНБ (1900–1939).
- Часопис: Літ.-мистецька газ. Дод. до газ. "Хабнівські вісті". – Хабне, 1943 (1 жовт., листоп.). Місце зберігання: НДБ ЦДАУ. [Кв].
- Черкаська думка. – Черкаси, 1942. – Ч. 1. Джерела: Чайковський, 1976, № 286. [Чрк].
- Чернігівський кур'єр. – Чернігів, 1943. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, НБУВ, ЛНБ. [Чрг].
- Чин. – Мукачево; Ужгород, 1941. – Серп. – Ч.1. Вид. крайовий комітет ОУН. Ред. Степан Пап. Джерела: Габор, 2003, с. 466, № 136. [Зк].
- Чистяковский листок. – Чистякове, 1941 (груд.) – 1943 (17 берез.). Ред.: М. Ф. Сігіда, Л. Є. Щербань (з січ. 1942). Наступна назва: Новая жизнь (з 1 квіт. 1942). Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, ДАДО, АУСБУ ДО (Спр. 64413). [Днц].
- Чорноморський вісник. – Одеса, [1943]. Вид. ОУН. Джерела: Сергійчук, 1996, с. 308; Стасюк, 2001, с. 185, 189.
- Чортківська думка: Український популярний тижневик для Чортківщини і Бережанщини. – Львів, 1942–1944. Див. також: Рідна земля. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, НБУВ, ЛНБ. [Лв].
- Чортківська думка: Український популярний тижневик для Чортківщини і Бережанщини. – Львів, 1942–1944. Див. також: Рідна земля. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ; НБУВ. [Тр].
- Шематизм...: Спів греко-католицького духовенства Львівської архієпархії. – Львів, 1944. Річник. Місце зберігання: ЛНБ.
- Школяр. – Васильків, 1942–1943. Вид. ред. газ. "Васильківські вісті". Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (1942), ЛНБ (1943). [Кв].
- Школяр: Двотижнева газ. – Остер: Вид-во газ. "Вісті Остерщини", 1942. – Ч. 1–6. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, НБУВ. [Чрг].
- Школярник: Двотижневий часопис для укр. школярів. – Дубно, 1941 (1 жовт.) – 1942. Ред. Авенір Коломиєць. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ, ЛНБ (1941), ЦДАГО Укр., ф. 166, оп. 3,

- спр. 152, арк. 15–22 об. (1941, № 1). [Рв].
- Шлях: Орган незалежної укр. думки. – [Місце вид. не встановлене], 1943. – № 6 (12). Джерела: НДБ ЦДАУ.
- Эхо Приазовья: Газ. заводов б. Ильича и Азовсталь. – Мариуполь, 1942 (11 жовт.) – 1943 (3 верес.). Ред. Пулиров. Місце зберігання: ЛНБ (1943), ДАДО. [Днц].
- Adler im Osten (Орел на Сході). – 1941, VII. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ.
- Amtsblatt des Generalkommissars Kiew Amtliches Verkundungsblatt. – Київ, 1942–1943. Місце зберігання: НБУВ.
- Auf Wacht [На сторожі]. – Миколаїв, [?]. Вид. для вермахту. Джерела: Zwei Jahre, [1944]. [Мк].
- Bukowina [Буковина]. – Чернівці, [?]. Румунська мова. Джерела: Івлєв/Юденков, 1988, с. 263, № 15. [Чрв].
- Centralblatt der Reichskommissars [Центральні відомості державного комісара]. – Луцьк, [?]. Джерела: Краків. вісті, 1943, ч. 142; Zwei Jahre, [1944]. [Вл].
- Der Deutsche in Transnistrien [Німець в Транснїстрії]. – [Одеса, 1944 (лют. і раніше)]. Тижневик. Джерела: Косик, 2000, т.4, с.26, 28.
- Der deutsche Landwirt [Німецький хазяїн]. – Київ, 1942 (жовт.) – 1943. Двічі на місяць. Ред. Зіфкен. Вид. Сільськогосподарське вид-во України (Луцьк). Джерела: Zwei Jahre, [1944]. [Вл].
- Der Kampf [Боротьба]. – Кривий Ріг; Миколаїв. Вид. для вермахту. Джерела: Zwei Jahre, [1944]. [Днп].
- Der Kampf [Боротьба]. – Кривий Ріг; Миколаїв. Видання для вермахту. Джерела: Zwei Jahre, [1944]. [Мк].
- Der Kampf. – Юзівка [Донецьк], 1943. Вид. вермахту. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ. [Днц].
- Der Sieg [Перемога]. – Київ, 1942. Вид. для вермахту. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ.
- Der Urlauberzug [Потяг відпускників]. – [Місце і час вид. не встановлені]. Вид. для вермахту. Джерела: Zwei Jahre, [1944].
- Deutsche Bug-Zeitung. – Миколаїв, 1942–1943. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (1942). [Мк].
- Deutsche Krim-Zeitung. – [Сімферополь], [?]. Нім. мова. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (1942). [АРК].
- Deutsche Ukraine-Zeitung [Німецька газета України]. – Луцьк, 1942 (23 січ.) – 1944 (14 січ.). Щоденна. Друкувалася в Луцьку і Києві. Евакуйована до Львова, де з 21 січ. 1944 друкувала-ся меншим форматом. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (1942–1944), ЛНБ (1942–1943). [Вл].
- Deutsche-Ukrainische Bletter (Німецько-український листок). – Ромни, (1942–1943). Ред. Іван Романченко. Джерела: ЦДАГО Укр., ф. 1, оп. 23, спр. 4505, арк. 41. [См].
- Flieger, Funker, Flak [Льотчик, радист, зенітник]. – Дніпропетровськ; Херсон. Вид. для вермахту. Надалі в Бреслау (1943). Джерела: Zwei Jahre, [1944]. [Днп].
- Flieger, Funker, Flak [Льотчик, радист, зенітник]. – Дніпропетровськ; Херсон. Вид. для вермахту. Надалі в Бреслау (1943). Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (1943). [Хрс].
- Gazeta Lwowska: Щоденник. – Львів, 1941 (9 серп.) – [?]. Див. також: Газета Львівська. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (1944).
- Karpataljai Kozlony = Подкарпатський вестник. – Ужгород, 1939–1944. Ред. Balas Vilmos. Джерела: Габор, 2003, с. 453–454, № 123. Місце зберігання: ДАЗО в Берегові. [Зк].
- Karpati Hirado [Карпатська хроніка]. – Унгвар, 1941–1944. Відп. ред. Дюла Шойтуш, політич. ред. Вільгельм Нодь, керівний ред. Імре Сабо. Джерела: Габор, 2003, с. 476, № 21. Місце зберігання: УжНУ, відділ Карпатики (1944). [Зк].
- Karpati vasarnap: A magyar-ruthen testveriség lapja. – Унгвар, 1939–1941. Foszkeszto: Ilnczky Sandor. Felelos szerkeszto es kiado: Dr. Nemet Sandor. Джерела: ЗБП, 1944, с. 42, № 618. Місце зберігання: УжНУ, відділ Карпатики. [Зк].
- Lemberger Zeitung. – Львів, 1941. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (1942–1943).
- Monitorul oficial [Офіційний вісник]. – Чернівці, 1941 (жовт.). Румунська мова. Місце зберігання: ЧДКМ. [Чрв].
- Ost korrespondenz: Пресова й фотослужба Відділу пропаганди України. – Б. м., 1942. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ. [Вл].
- Ostfront [Східний фронт]. – Полтава; Вінниця, [?]. Вид. для вермахту. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (1942–1943). [Пл].
- Ostfront. – Полтава; Вінниця, [1941–1943]. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (1942–1943). [Вн].
- Ost-korrespondenz: Пресова і фотослужба Відділу пропаганди України. – Київ, 1942. Ред. Герман Бреннер. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ.
- Ost-Kurier: Frontzeitung in der Ukraine. – [Місце вид. не встановлене], 1942–1944. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ.
- Panzer Voran. – Юзівка [Донецьк], 1943. Вид. вермахту. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ. [Днц].

Parole: Soldatenzeitung. – [Одеса, 1944]. Джерела: Косик, 2000, т. 4, с. 26, 28.

Proceedings. – [Місце і час вид. не встановлені]. Вид. реф. змісту. Джерела: Черниш, 1999.

Raure und Rad [Гусениця і колесо]. – Київ, 1943. Вид. для вермахту. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ.

Soldatenzeitung der Ukraine [Солдатська газета для України]. – Луцьк, 1942–1943. Видання вермахту. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (1942–1943). [Вл].

Ukraine-Post [Українська пошта]. – Луцьк, 1942 (18 лип.) – 1943 (верес.). Тижневик. Місце зберігання: НДБ ЦДАУ (1943). [Вл].

Verordnungsblatt der Reichskommissars [Розпорядження державного комісара]. – Луцьк, [?]. Джерела: Краків. вісті, 1943, ч. 142; Zwei Jahre, [1944]. [Вл].

Zeitung fur eine Panzerarmee [Газета танкових армій]. – [Місце і час вид. не встановлені]. Вид. для вермахту. Джерела: Zwei Jahre, [1944].

МІСЦЯ ЗБЕРІГАННЯ ТА ДЖЕРЕЛА

(список скорочень)

Антонюк, 1997 – Антонюк Н. В. Українське культурне життя в "Генеральній Губернії" (1939–1944 рр.). За матеріалами періодичної преси. – Л.: Б.в., 1997. – С. 127–148, 213–215.

Антонюк, 1999 – Антонюк Н. В. Проблеми функціонування західноукраїнської преси періоду Другої світової війни // Українська періодика: історія і сучасність: Документи та повідомлення п'ятої Всеукр. наук.-теор. конф. 27–28 листоп. 1998 р. – Л., 1999. – С. 353–358.

АУСБУ ДО – Архів Управління Служби безпеки України по Донецькій обл.

АУСБУ ЛО – Архів Управління Служби безпеки України по Луганській обл.

АУСБУ РО – Архів Управління Служби безпеки України по Рівненській обл.

Владимиров, 1998 – Владимиров В. М. Історія української журналістики (1917–1997 рр.). – Луганськ: СУДУ, 1998. – 164 с.

Габор, 2003 – Габор В. В. Українські часописи Ужгорода (1867–1944 рр.): Іст.-бібліогр. дослідж. / ЛНБ ім. В. Стефаника. НДЦ періодики. – Л., 2003. – 564 с.

Горевалов, 1997 – Горевалов С. І. Військова журналістика України в національно-визвольних змаганнях [за утворення самостійної держави. – 2-е вид., доп. і перероб.] / Відділення вій-

ськової підготовки Держ. ун-ту "Львівська політехніка". – Л., 1997. – 316 с.

Горевалов, 1998. – Горевалов С. І. Військова журналістика України: історія та сучасність / Військовий ін-т при Держ. ун-ті "Львівська політехніка". – Л., 1998. – 387 с.

Горевалов, 2001 – Горевалов С. І. Пропагандистська війна на теренах Криму під час Великої Вітчизняної війни (1941–1944 рр.) // Актуальні проблеми журналістики: Зб. наук. праць / Ужгород. нац. ун-т. – Ужгород, 2001. – С. 295–308.

Грановський, 2002 – Національна періодика України воєнної доби в Європі у 1940–1945 рр. (альманахи, бюлетені, вісники, газети, журнали) // Грановський Б. В. Джерела альтернативного українознавства: (Європа 1940–1945 рр.): Бібліогр. довідник. – К., 2002. – С. 17–36. Список подано в двох частинах: 1. Перелік україномовної преси німецької окупаційної влади на Україні (1941–1944 рр.), української діаспори в Європі, Провіда ОУН-УПА та Радянської України (1940–1945 рр.) тощо [442 назви]; 2. Перелік російсько- та іншомовної преси німецької окупаційної влади на Україні (1941–1944 рр.), української діаспори в Європі та Радянської України (1941–1945 рр.) [69 назв].

ДААРК – Державний архів Автономної Республіки Крим.

ДАВО – Державний архів Волинської обл.

ДАДО – Державний архів Донецької обл.

ДАЗО – Державний архів Закарпатської обл.

ДАЛО – Державний архів Луганської обл.

ДАРО – Державний архів Рівненської обл.

ДАХО – Державний архів Харківської обл.

Дем'янчук, 1966 – Дем'янчук І. Л. Зброєю слова: Преса партизанського підпілля і партизанських формувань періоду Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр. – К.: Вид-во Київ. ун-ту, 1966. – 239 с.

ЗБП, 1944 – Лелекач М. М., Гарайда І. І. Загальна бібліографія Підкарпаття / Зложили Николай Лелекач и Иван Гарайда. – Унгвар, 1943 [Тит. с. 1944]. – Факс. вид.: Ужгород: Вид-во В. Падяка, 2000. – 212 с.

Ивлев/Юденков – Список газет, издававшихся советскими партизанами и подпольщиками на оккупированной территории СССР в годы Великой Отечественной войны, и список антисоветских газет, журналов и бюллетеней, издававшихся фашистскими захватчиками и их прислужниками на оккупированной советской территории в период

- 1941–1944 гг. // Ивлев И. А., Юденков А. Ф. Оружием контрпропаганды: Советская пропаганда среди населения оккупированной территории СССР, 1941–1944 гг. – М.: Мысль, 1988. – С. 242–278.
- Ковба, 1997 – Ковба Ж. Періодичні видання Східної Галичини (липень 1941 – липень 1944) як джерело дослідження поведінки місцевого населення в умовах фашистського "остаточного вирішення єврейського питання" // Єврейська історія та культура в Україні: Матеріали конф. – К., 1997. – С. 56–60.
- Капраль, 2002 – Капраль М. Подкарпатское общество наук. Публикації: 1941–1944 / Спередслово и редакция І. Удварі. – Ужгород: ПоліПрінт, 2002. – 171 с.
- Косик, 2000 – Ситуація в Трансністрії: Доповідна уповноваженого Райхміністра окупованих територій при групі армій "Південь" майора О. В. Мюллера 2 лют. 1944 р. // Косик В. М. Україна в Другій світовій війні у документах. – Л., 2000. – Т. 4. – С. 24–26 (укр.); 27–28 (нім.).
- Краків. вісті, 1941, ч. 184 – Львовянин. Українські газети поза Львовом // Краківські вісті. – 1941. – Ч. 184. – 22 серп. – С. 2.
- Краків. вісті, 1943, ч. 32 – Літературні паростки // Краківські вісті. – 1943. – Ч. 32. – 18 лют. – С. 3–4. – Підпис: кс.
- Краків. вісті, 1943, ч. 36 – Доповнення до списку преси в Україні // Краківські вісті. – 1943. – Ч. 36. – 23 лют. – С. 2. – Підпис: кс.
- Краків. вісті, 1943, ч. 59.
- Краків. вісті, 1943, ч. 142 – Часописна й видавнича справа в Україні // Краківські вісті. – 1943. – Ч. 142. – 4 лип. – С. 2. – Без підп.
- Кривенко, 2002 – Кривенко С. І. Документи фонду "Видавництво "Українська думка", орган Черкаської районної управи. 1941–1943 рр." як складова частина джерельної бази вивчення історії періоду німецько-фашистської окупації Черкащини // Сторінки воєнної історії України. – К., 2002. – Вип. 6. – С. 81–82.
- Лизанчук, 1995 – Лизанчук В. В. Газета "Українське слово" (1941–1942 рр.) як тип видання // Зб. праць НДЦ періодики / ЛНБ ім. В. Стефаника. – Л., 1995. – Вип. 2. – С. 365–375.
- ЛКМ – Луганський краєзнавчий музей.
- ЛНБ – Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника.
- Мельниченко, 2002 – Мельниченко В. М. Україномовна преса на території Черкащини в період фашистської окупації // Сторінки воєнної історії України. – К., 2002. – Вип. 6. – С. 81–82.
- НБУВ – Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського.
- НДБ ЦДАУ – Науково-допоміжна б-ка Центральних державних архівів України.
- Недзведский, 2001 – Недзведский А. В. Одесская тетрадь. – О.: Друк, 2001. – 149 с.
- РКМ – Рівненський краєзнавчий музей.
- Савицький, 2000 – Савицький Л. Вплив української періодики на формування національної свідомості населення Кам'янець-Подільської області під час фашистської окупації 1941–1944 рр. // Українська періодика: історія і сучасність: Доп. та повідомлення шостої Всеукр. наук.-теор. конф. 11–13 трав. 2000 р. – Л., 2000. – С. 306–310.
- Сергійчук, 1996 – Сергійчук В. І. ОУН – УПА в роки війни: Нові документи і матеріали. – К.: Дніпро, 1996. – 494 с.
- Сипко, 2001 – Сипко Є. Особливості румунського окупаційного режиму в Трансністрії (ідеолого-культурологічний аспект) // Вісник Книжкової палати. – 2001. – № 1. – С. 32–34.
- Стасюк, 2001 – Стасюк О. Видавнича діяльність ОУН періоду німецької окупації // Зб. праць НДЦ періодики / ЛНБ ім. В. Стефаника. – Л., 2001. – Вип. 9. – С. 172–192.
- Стахів, 1993 – Стахів Є. Похідні групи ОУН на Східній Україні в 1941–1943 роках // Національно-визвольна боротьба 20–50-х років ХХ ст. в Україні: Зб. матеріалів Першої міжнар. наук. конф. – К.; Л., 1993. – С. 145–159.
- Тарнавський – Тарнавський О. Літературний Львів, 1939–1944. – Л.: Просвіта, 1995. – 136 с.
- Титаренко, Дис. – Титаренко Д. М. Преса Східної України періоду німецько-фашистської окупації як історичне джерело (1941–1943 рр.): Дис. ... к. і. н.: 07.00.06. / Донецький нац. ун-т. – Донецьк, 2002. – С. 45–46.
- УЖВІ, 1995 – Романюк М. М. Рябчинський Сергій Андрійович // Українська журналістика в іменах: Матеріали до енциклопедичного словника / ЛНБ ім. В. Стефаника. НДЦ періодики. – Л., 1995. – Вип. 2. – С. 191.
- УЖВІ, 1999 – Габор В. В. Кондратович (Контратович) Іриней (Іреней) Михайлович // Українська журналістика в іменах: Матеріали до енциклопедичного словника / ЛНБ ім. В. Стефаника. НДЦ періодики. – Л., 1999. – Вип. 6. – С. 141–142.
- УжНУ – Ужгородський національний університет.
- ЦДАГО України – Центральний державний архів громадських об'єднань України.
- ЦДІАЛ – Центральний державний історичний архів України. Філіал у Львові.

Чайковський, 1976 – Чайковський І. Українські періодичні видання в Другій світовій війні, 1939–1945 / Ред. і доп. М. Кравчук. – Філадельфія: Київ, 1976. – 19 с. – (Б-ка укр. книги; Ч. 3).

ЧДКМ – Чернівецький державний краєзнавчий музей.

Черниш, 1999 – Черниш Н. І. Редакторська діяльність В. Кубійовича // Українська періодика: історія і сучасність: Доп. та повідомлення п'ятої Всеукр. наук.-теор. конф. – Л., 1999. – С. 526–529. Інформація про вид. потребує уточнення.

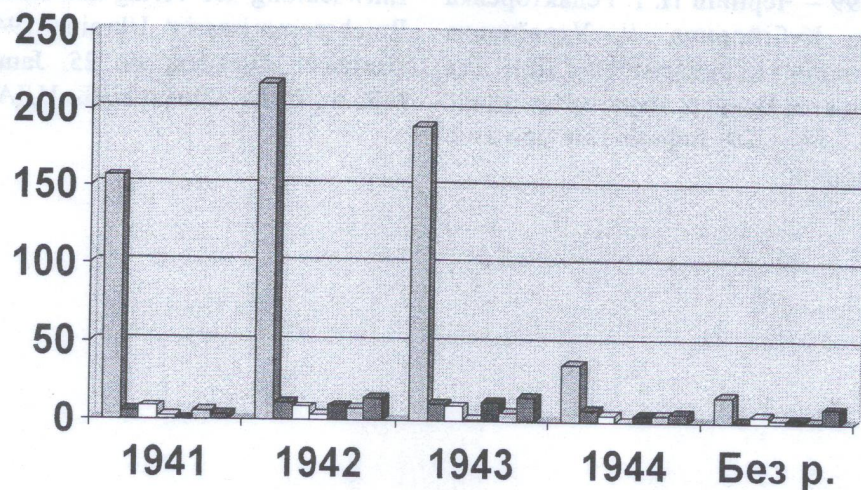
Шерех, 1998 – Шерех Ю. Українська еміграційна література в Європі 1945–1949: Ретроспективи й перспективи // Шерех Ю. [Щевельов Ю. В.] Пороги і запоріжжя. – Х.: Фоліо, 1998. – Т. 1. – С. 196–235.

Zwei Jahre, [1944] – Zwei Jahre Aufbau und Entwicklung des Verlag und Druckereiwesens im Reichscommissariat Ukraine 1941–1943 / Hans Hornauer. Dresden, am 25. Januar 1944. – 68, [39] S., 2 вкл. Шифр НДБ. ЦДАУ: 332си.

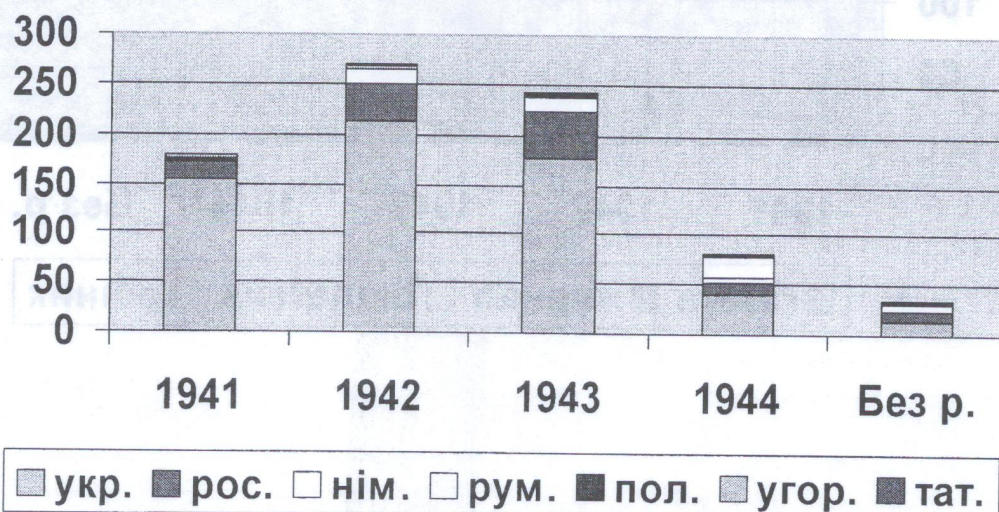
ВИДОВА ТИПОЛОГІЯ ВИДАНЬ

ТИПОЛОГІЯ ВИДАНЬ ЗА АДРЕСНІСТЮ І ПРИЗНАЧЕННЯМ

СПІВВІДНОШЕННЯ ПЕРІОДИКИ ЗА МОВОЮ ВИДАННЯ

Б. І. Черняков,

д. філол. н. проф.,

О. К. Мелешенко,

д. філол. н. проф.,

УДК 070.01

Теорія журналістики і масової комунікації в українськомовних і російськомовних джерелах (1991–2001)

Йдеться про проект бібліографічного поняття, що має на меті показати перебіг інтенсивних наукових пошуків на пострадянському просторі з журналістської освіти, ввести до обігу найвідоміші результати досліджень.

The question is the project of bibliographic pointer aimed at presenting a motion of intensive scientific researches on journalistic education as well as introduction of the most significant results of these researches.

Після виходу у світ у 2003 році бібліографічного ретроспективного покажчика "Засоби масової інформації зарубіжних країн" його укладачі – професор кафедри міжнародної журналістики Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка О. К. Мелешенко та професор кафедри теорії масової комунікації цього ж навчального закладу Б. І. Черняков продовжили роботу з формування науково-допоміжної бази даних журналісткознавчих досліджень, здійснюваних, зокрема, на пострадянському просторі. Проектований бібліографічний покажчик має на меті показати перебіг інтенсивних наукових пошуків учених-пресознавців та комунікавістів, насамперед, України та Російської Федерації, за умов державного усамостійнення, поза директивним впливом московського УМО (навчально-методичного об'єднання) з журналістської освіти, виявити і ввести до наукового обігу найбільш вагомі результати досліджень.

Покажчик включає якнайширший спектр наукової та науково-публіцистичної продукції – монографії, автореферати дисертацій або ж самі дисертації, підручники, посібники, тексти лекцій, конспекти лекцій, інші науково-методичні розробки, наукові статті, доповіді або тези виступів на наукових конференціях, виступи в засобах масової інформації, а також перекладні праці закордонних учених. Систематизація нагромаджуваної інформації здійснюється за такими напрямками:

"Теорія журналістики"; "Теорія масової комунікації. Інформаційне суспільство"; "Світовий і національний інформаційний простір. Безпека інформаційного простору"; "Журналістська май-

стерність"; "Журналістська освіта"; "Друковані засоби масової інформації"; "Телевізійна журналістика"; "Радіожурналістика"; "Фотожурналістика. Зображальна журналістика"; "Міжнародна журналістика"; "Військова журналістика"; "Українська журналістика"; "Журналістика Російської Федерації"; "Інтернет-журналістика"; "Свобода ЗМІ та журналістської діяльності"; "Журналістська етика і правові засади діяльності ЗМІ"; "Психологія журналістики"; "Соціологія журналістики та масової комунікації"; "Редакційно-видавнича справа"; "Маркетингові комунікації в журналістиці: редакційний менеджмент"; "Маркетингові комунікації в журналістиці: реклама"; "Маркетингові комунікації в журналістиці: зв'язки з громадськістю"; "Маркетингові комунікації в журналістиці: економіка ЗМІ"; "Журналісткознавчі комунікації".

Якщо тема наукових праць має міжвидовий характер, одна позиція заноситься в кілька розділів (наприклад, "Журналістська майстерність" і "Друковані засоби масової інформації").

Для більшої зручності бібліографічний покажчик розбито на розділи. Розташування публікацій – хронологічне, у межах року – алфавітне. Робота над покажчиком ще далеко не завершена, але укладачі пропонують її попередні напрацювання за першими двома розділами: "Теорія журналістики" та "Теорія масової комунікації". Належність запропонованого матеріалу укладачам позначено їх криптонімами БЧ та ОМ в кінці бібліографічних записів.

Укладачі запрошують колег до співпраці в інформаційному забезпеченні журналісткознавчих досліджень.

Теорія журналістики

1991

1. Кузнецова О. Д. Використання і трансформація образів // *Культура мови і культура в мові*. – К., 1991. – С. 137–142. [БЧ].
2. Кузнецова О. Д., Лизанчук В. В. Методи збору й фіксації інформації в журналістиці: Навч. посібн. – К., 1991. – 120 с. (У співавтор.). [БЧ].
3. Потятиник Б. В. До питання функціонування тоталітарної журналістики // *Українська журналістика-90: Тез. доп. II Респ. наук.-практ. конф.* – К., 1991. – С. 51–54. [БЧ].
4. Потятиник Б. В. Міф про дієвість // *Журналіст України*. – К., 1991. – Ч. 4. – С. 5–6. [БЧ].
5. Потятиник Б. В. Психологический механизм влияния тоталитарной журналистики на личность реципиента // *Советская журналистика в 1990 году: Тез. науч.-практ. конф.* – М., 1991. – Ч. 2. – С. 82–85. [БЧ].
6. Черняков Б. И. На путях объединения исследователей пресс-фотографии // *Тез. конф. "Советская журналистика в 1990 году. Проблемы реорганизации печати, телевидения, радио в условиях экономической и политических реформ"* / Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. – М., 1991. – Ч. 2. – С. 115–118. [БЧ].
7. Черняков Б. И. Проблемы повышения эффективности и качества фотоинформации в периодической печати // *Идеологическое обновление многонациональной советской печати: Тез. вс. научно-практ. конф.* – Уфа, 1991. – С. 64–65. [БЧ].
8. Гой В. М. Особливості парламентської публіцистики // *Вісн. Львів. ун-ту. Сер.: Журналістика*. – 1992. – Вип. 17: *Українська журналістика: Генезис і сучасні проблеми*. – С. 21–25. [БЧ].
9. Здоровега В. Й. Свобода, відповідальність, професіоналізм // *Вісн. Львів. ун-ту. Сер.: Журналістика*. – 1992. – Вип. 17: *Українська журналістика: Генезис і сучасні проблеми*. – С. 12–21 [БЧ].
10. Карташян Г. А. Критерии эффективности журналистской деятельности в условиях плюрализма // *Журналистика в 1991 году: Материалы Междунар. науч.-практ. конф.* – М., 1992. – Ч. 3. – С. 10–11. [ОМ].
11. Корконосенко С. Г. Введение в специальность: Метод. указания. – СПб, 1992. [ОМ].
12. Корконосенко С. Г. Печать, управление и самоуправление. – Тула, 1992. [ОМ].
13. Корконосенко С. Г. Социально-ролевая характеристика прессы // *Вестн. С.-Петерб. ун-та. Сер. 2*. – 1992. – Вып. 1. [ОМ].
14. Корконосенко С. Г. Социальные потребности и функции прессы // *Журналистика в 1991 году: Материалы Междунар. науч.-практ. конф.* – М., 1992. – Ч. 3. – С. 3–4. [ОМ].
15. Кузнецова О. Д. Аргументация в публицистике. – Л., 1992. – 130 с. [БЧ].
16. Лось Й. Д. Преса і динаміка суспільної свідомості // *Українська журналістика і національне відродження: Зб. наук. праць*. – Л., 1992. – С. 11–17. [БЧ].
17. М'яснянкіна Л. Образність як лінгвістична категорія й особливості її прояву в мові газети // *Українська журналістика і національне відродження: Зб. наук. праць*. – Л., 1992. – С. 86–93. [БЧ].
18. Павлюк Л. Біполярна діалогічна вісь дискусійного матеріалу // *Українська журналістика та сучасні проблеми*. – К., 1992. – С. 123–138. [БЧ].
19. Потятиник Б. В. Вільна преса – це вчорашній день західної журналістики. Роздуми над книгою "Чотири теорії преси" // *Журналіст України*. – 1992. – № 3. [ОМ].
20. Потятиник Б. В. Парадокс в публицистическом мышлении // *Журналистика в 1991 году: Тез. науч.-практ. конф.* – М., 1992. – Ч. 2. – С. 18–19. [БЧ].
21. Потятиник Б. В. Парадоксальне мислення в журналістиці // *Українська журналістика і національне відродження: Зб. наук. праць*. – Л., 1992. – С. 19–27. [БЧ].
22. Потятиник Б. В. Тоталітарна журналістика. – Л., 1992. – 80 с. [БЧ].
23. Прохоров Е. П. Формирование социальной позиции журналиста // *Вестн. Моск. ун-та. Сер. 10: Журналистика*. – 1992. – № 1. – С. 3–15. [ОМ].
24. Черняков Б. І. Візуальна мова зображальної публіцистики: тропи і стилістичні фігури // *Язык и культура: Материалы Первой международной конф.* – К., 1992. – С. 116–118. [БЧ].
25. Черняков Б. І. Тропи і стилістичні фігури в мові зображальної публіцистики // *Преса у політичній системі суспільства: Матеріали наук. конф.* – К., 1992. – С. 29–30. [БЧ].
26. Черняков Б. И. Фотопубликации в системе жанровых форм иллюстрированной периодики: функционально-типологический аспект // *Фото-*

- графия как явление визуальной культуры: Материалы науч. конф. – Рига, 1992. – С. 22–25. [БЧ].
27. Черняков Б. И. Язык изобразительной публицистики: вербально-визуальные тропы и стилистические фигуры // Изучение истории и практики печати России в условиях демократизации общества: Материалы науч.-практ. конф. – Воронеж, 1992. – С. 146–148. [БЧ].
- 1993**
28. Буданцев Ю. П. Теория и практика журналистики и массовых информационных процессов. – М., 1993. [ОМ].
29. Введение в теорию журналистики: В 2-х ч. / Сост. Е. П. Прохоров. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1993. – Ч. 1. – 78 с.; Ч. 2. – 80 с. [ОМ].
30. Гой В. М. Телебачення суверенної держави – чи провінція телевізійної імперії // Засоби масової інформації й утвердження державного суверенітету України: Матеріали наук.-практ. конф. – Л., 1993. – С. 94–96. [БЧ].
31. Журналист и общество / Под ред. С. Г. Корконосенко. – СПб, 1993. [ОМ].
32. Здоровега В. Й. Засоби масової інформації в політичній системі // Політологія. – Л., 1993. – С. 417–433. [БЧ].
33. Здоровега В. Й. Науково-теоретичні основи функціонування журналістики в умовах розбудови суверенної демократичної України // Засоби масової інформації й утвердження державного суверенітету України: Зб. матеріалів наук.-практ. конф. – Л.: Світ, 1993. – С. 11–13. [ОМ].
34. Здоровега В. Й. Преса і влада // Українська періодика: історія і сучасність: Тези доп. і повід. Всеукр. наук.-теорет. конф. 9–10 груд. 1993 р. – Л., 1993. – С. 8–13. [БЧ].
35. Здоровега В. Й. Українська журналістика: входження в європейську культуру // Наук. зб. УВУ. – Мюнхен; Львів, 1993. – С. 127–134. [БЧ].
36. Корконосенко С. Г. Журналист и социальный контроль // Журналист и общество / Под ред. С. Г. Корконосенко. – СПб, 1993. [ОМ].
37. Корконосенко С. Г. Редакция и учредитель // Журналист и общество / Под ред. С. Г. Корконосенко. – СПб, 1993. [ОМ].
38. Корконосенко С. Г. Социальные функции прессы в политической жизни современного российского общества: Автореф. дис. ... д. политич. наук. / С.-Петербург. гос. ун-т. – СПб, 1993. [ОМ].
39. Кузнецова О. Д. Класифікація газет України // Українська періодика: історія і сучасність: Тези доп. і повід. Всеукр. наук.-теорет. конф. 9–10 груд. 1993 р. – Л., 1993. – С. 133–137. [БЧ].
40. Кузнецова О. Д. Правові й етичні норми журналістики: Тексти лекцій. – Л., 1993. – 95 с. [БЧ].
41. Лизанчук В. В. Документи в журналістиці як засіб розкриття історичної правди про русифікацію України // Українська періодика: історія і сучасність: Тези доп. і повід. Всеукр. наук.-теорет. конф. 9–10 груд. 1993 р. – Л., 1993. – С. 154–158. [БЧ].
42. Мелешенко О. К. Газетні інформаційні моделі // Вісн. Київ. ун-ту. Сер.: Журналістика. – К., 1993. – Вип. 1. – С. 195–206. [БЧ].
43. Менделеев А. Г. СМИ в современном обществе. – М., 1993. [ОМ].
44. Методологические основы изучения региональной печати / Под ред. Я. Н. Засурского. – М., 1993. – 97 с. [ОМ].
45. Основные понятия теории журналистики (новые подходы к проблеме) / Под ред. Я. Н. Засурского. – М., 1993. [ОМ].
46. Петрушко Ю. В., Осадчий М. Г. Неформальная печать Украины: Диссидентство как фактор ее появления // Журналистика в 1992 году. СМИ в условиях информационного рынка: Тез. науч.-практ. конф. – М., 1993. – С. 43–46. [БЧ].
47. Потятиник Б. В. Західні теорії преси і українська журналістика // Засоби масової інформації й утвердження державного суверенітету України: Матеріали наук.-практ. конф. – Л., 1993. – С. 73–77. [БЧ].
48. Потятиник Б. В. Місія у філософській публіцистиці // Вісн. Львів. ун-ту. Сер.: Журналістика. – 1993. – Вип. 18: Українська журналістика: формування сучасного обличчя. – С. 42–45. [БЧ].
49. Свитич Л. Г. Введение в журналистику: Метод. пособие к семинар. занятиям. – М., 1993. [ОМ].
50. Системный анализ журналистской деятельности / Отв. ред. С. Г. Корконосенко. – СПб, 1993. [ОМ].
51. Черняков Б. І. Візуальні тропи і стилістичні фігури в мові зображальної публіцистики // Вісн. Київ. ун-ту. Сер.: Журналістика. – К., 1993. – Вип. 1. – С. 152–163. [БЧ].
52. Шкляр В. І. Політика. Преса. Час: (Політичний портрет у пресі) // Вісн. Київ. ун-ту. Сер.: Журналістика. – К., 1993. – Вип. 1. – С. 42–50. [БЧ].
53. Яцимирська М. Г. Загальні особливості мови сучасної української газети // Засоби масової інформації й утвердження державного суверенітету України: Матеріали наук.-практ. конф. – Л., 1993. – С. 136–140. [БЧ].

1994

54. Васильева Т. В., Ковтун В. Г. Новые традиционные информационные структуры Санкт-Петербурга и России / Учеб. пособие-справочник. – СПб, 1994. [ОМ].
55. Волошинський Б. І. Засоби масової інформації і влада // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики / Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника. – Л., 1994. – Вип. 1. – С. 156–161. [ОМ].
56. Дмитровський З. Є. Телевізійне інформування в Україні: подолання реліктів тоталітарної журналістики // Доп. та повідом. Другого міжнарод. конгресу українців. – Л., 1994. – С. 332–335. [БЧ].
57. Журналист и информация / Под ред. С. Г. Корконосенко. – СПб, 1994. [ОМ].
58. Здоровега В. Й. Військова проблематика ЗМІ і підготовка журналістських кадрів // Засоби масової інформації і становлення національної армії України. – К., 1994. – С. 52–62. [БЧ].
59. Здоровега В. Й. Вступ до журналістики: Текст лекцій. – Л., 1994. – 80 с. [БЧ].
60. Кин Дж. Средства массовой информации и демократия. – М.: Памятники исторической мысли, 1994. [ОМ].
61. Корконосенко С. Г. Понятие гласности в теории и практике печати // Журналистика и развитие общественной мысли 20 века: Материалы науч.-практ. конф. – Владикавказ, 1994. – Вип. 1. [ОМ].
62. Корконосенко С. Г. Пути развития отечественной теории журналистики // Вестн. СПбГУ. Сер. 2: Журналистика. – 1994. – № 4. [ОМ].
63. Кузнецова О. Д. Актуальні проблеми класифікування періодики України // Українська періодика: історія і сучасність: Тези доп. і повід. Другої Всеукр. наук.-теорет. конф. 21–22 груд. 1994 р. – Львів; Житомир, 1994. – С. 111–114. [БЧ].
64. Москаленко А. З. Основы журналистики. – К.: ВПЦ "Київський університет", 1994. – 341 с. [ОМ].
65. Рябий В. Я. Актуальні функції демократичної журналістики в Україні // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики / Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника. – Л., 1994. – Вип. 1. – С. 139–156. [ОМ].
66. Сидоров В. А. Политическая культура средств массовой информации. – М., 1994. [ОМ].
67. Социальное функционирование журналистики / Под ред. С. Г. Корконосенко. – СПб: Час пик, 1994. – 181 с. [ОМ].
68. Черняков Б. И. Развитие культурно-исторических предпосылок иллюстрирования перио-

дической печати // Журналистика и развитие общественной мысли XX века: история, теория, практика: Сб. науч. тр. / Северо-Осетин. гос. ун-т им. К. Л. Хетагурова. – Владикавказ, 1994 [обл. 1993]. – С. 33–54. [БЧ].

69. Шкляр В. І., Чічановський А. А. Національний інформаційний продукт (соціально-економічний аспект) // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики / Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника. – Л., 1994. – Вип. 1. – С. 171–179. [ОМ].

1995

70. Гой В. М. Українське радіо: нова модель мовлення // Українська періодика: історія і сучасність: Тези доп. і повід. третьої Всеукр. наук.-теорет. конф. 22–23 груд. 1995 р. – Л., 1995. – С. 194–197. [БЧ].
71. Здоровега В. Й. Наука в системі публіцистичної аргументації // Зб. праць каф. укр. преси. – Л., 1995. – Вип. 1. – С. 3–14. [БЧ].
72. Здоровега В. Й. Українська періодика у сучасному інформаційному просторі // Українська періодика: історія і сучасність: Тези доп. і повід. третьої Всеукр. наук.-теорет. конф. 22–23 груд. 1995 р. – Л., 1995. – С. 11–18. [БЧ].
73. Киричек П. Н. Публицистика и политология: природа альянса. – Саранск, 1995. [ОМ].
74. Корконосенко С. Г. Основы теории журналистики / Ф-т журн. СПбГУ. – СПб, 1995. – 88 с. [ОМ].
75. Корконосенко С. Г. Социологические проблемы журналистской теории и практики // Актуальные проблемы журналистики. – Чебоксары, 1995. [ОМ].
76. Кузнецова О. Д. До проблеми класифікування періодики України // Вісн. Львів. ун-ту. Сер.: Журналистика. – 1995. – Вип. 19: Українська журналістика: Історія і сучасність. – С. 11–15. [БЧ].
77. Кузнецова О. Д. Журналістські методи в періодиці та їх класифікація // Українська періодика: історія і сучасність: Тези доп. і повід. третьої Всеукр. наук.-теорет. конф. 22–23 груд. 1995 р. – Л., 1995. – С. 143–145. [БЧ].
78. Кузнецова О. Д. Спроба класифікації сучасних газет України // Зб. праць каф. укр. преси. – Л., 1995. – Вип. 1. – С. 21–24. [БЧ].
79. Кузнецова О. Д. Спроба класифікації сучасних журнальних видань України // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики / Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника. – Львів, 1995. – Вип. 2. – С. 174–180. [БЧ].

80. Лизанчук В. В. Єдиний національний інформаційний простір України: реальність чи міф // Українська періодика: історія і сучасність: Тези доп. і повід. третьої Всеукр. наук.-теорет. конф. 22–23 груд. 1995 р. – Л., 1995. – С. 120–124. [БЧ].
 81. Лизанчук В. В. Українське державотворення і свобода слова // Вісн. Київ. ун-ту. Сер.: Журналістика. – К., 1995. – Вип. 2. – С. 26–43. [БЧ].
 82. Луаз М. Деонтология и СМИ. – М., 1995. [ОМ].
 83. Мамалига А. І. Галузі функціонально-комунікативного вивчення тексту // Вісн. Київ. ун-ту. Сер.: Журналістика. – К., 1995. – Вип. 2. – С. 177–188. [БЧ].
 84. Нечиталюк М. Ф. Бібліографічна робота журналіста. – К., 1995. – 100 с. [БЧ].
 85. Павлюк Л. Парадокс, "метафора низу", гротеск: апологія стилю і аномалії стилю // Вісн. Львів. ун-ту. Сер.: Журналістика. – 1995. – Вип. 19: Українська журналістика: Історія і сучасність. – С. 113–120. [БЧ].
 86. Потятиник Б. В. Формування національного інформаційного простору в Україні та за кордоном // Українська періодика: історія і сучасність: Тези доп. і повід. третьої Всеукр. наук.-теорет. конф. 22–23 груд. 1995 р. – Л., 1995. – С. 125–128. [БЧ].
 87. Прохоров Е. П. Введение в теорию журналистики. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1995. [ОМ].
 88. Прохоров Е. П. Журналистика в режиме диалога // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 10: Журналистика. – 1995. – № 1–2. [ОМ].
 89. Система средств массовой информации России / Под ред. Я. Н. Засурского. – М., 1995. [ОМ].
 90. Смирнов В. В. Проблемы теории массовых коммуникаций новой российской журналистики // Современное состояние и перспективы развития журналистской науки, образования, практики: Тезисы и материалы Междунар. школы-семинара. – Ростов н/Д, 1995. – С. 36–38. [ОМ].
 91. Современное состояние и перспективы развития журналистской науки, образования, практики: Тезисы и материалы Междунар. школы-семинара. – Ростов н/Д, 1995. [ОМ].
 92. Теория и методика журналистского творчества / Под ред. Г. С. Мельник. – СПб, 1995. [ОМ].
 93. Черняков Б. І. Поетика зображальної публіцистики як система засобів образотворення // Вісн. Київ. ун-ту імені Тараса Шевченка. Сер.: Журналістика. – К., 1995. – Вип. 2. – С. 117–128. [БЧ].
 94. Шкондин М. В. Средства массовой информации: Системные характеристики. – М., 1995. [ОМ].
 95. Юраш А. В. "Community journalism" в системе американской преси // 36. праць каф. укр. преси. – Л., 1995. – Вип. 1. – С. 179–188. [БЧ].
- 1996**
96. Васківський Ю. П. Негативні тенденції у розвитку української преси // 36. праць каф. укр. преси. – Л., 1996. – Вип. 2. – С. 3–9. [БЧ].
 97. Грабельников А. А. Средства массовой информации постсоветской России. – М., 1996. [ОМ].
 98. Корконосенко С. Г. Динамика теории журналистики в современной России // Факультет журналистики: Первые 50 лет. Статьи, очерки / Отв. ред., сост. С. Г. Корконосенко. – СПб, 1996. – С. 58–77. [ОМ].
 99. Корконосенко С. Г. Основы теории журналистики: Метод. указания. – СПб, 1996. [ОМ].
 100. Корконосенко С. Г. Старые и новые концепции в теории журналистики // Акценты. Новое в журналистике и литературе: Альманах / Ф-т журн. ВГУ. – [Воронеж], 1996. – № 1. [ОМ].
 101. Крупський І. В., Федоришин П. Засоби масової інформації України в умовах державотворення // Студії політолог. Центру "Генеза". – 1996. – Ч. 6. – С. 376–378. [БЧ].
 102. Кузнецова О. Д. Гарантировать журналистам особую социальную защиту // Журналистика в 1995 году: Тез. научн.-практ. конф. – М., 1996. – С. 10–12. [БЧ].
 103. Кузнецова О. Д. Проект нової системи захисту честі, приниженої ЗМІ // 36. праць каф. укр. преси. – Л., 1996. – Вип. 2. – С. 14–17. [БЧ].
 104. Кузнецова О. Д. Структура журналистської науки і дослідники журналістики // 36. праць каф. укр. преси. – Л., 1996. – Вип. 2. – С. 23–27. [БЧ].
 105. Лизанчук В. В. Кому належить інформаційний простір України // Львівщина-96: Регіональний річник. – Тернопіль; Львів, 1996. – Кн. 1. – С. 193–196. [БЧ].
 106. Лизанчук В. В., Кузнецова О. Д. Методи збирання й фіксації інформації в журналістиці. – Л., 1996. [ОМ].
 107. Лубкович І. М. Журналістське спілкування в умовах конфлікту // 36. праць каф. укр. преси. – Л., 1996. – Вип. 2. – С. 30–36. [БЧ].
 108. Музыкант В. Л. Введение в журналистику. Подготовка к творческому конкурсу. Пособие

- для абитуриентів. – М.: РУДН; Уникум-центр, 1996. [ОМ].
109. Музыкант В. Л. Подготовка к творческому конкурсу по специальности "Журналистика". – М.: Уникум-центр, 1996. [ОМ].
110. Олешко В. Ф. Социожурналистика: Прагматическое моделирование технологий массово-коммуникационной деятельности. – Екатеринбург, 1996. [ОМ].
111. Паславський І. І. Засоби масової інформації в політичній системі демократичного суспільства // Зб. праць каф. укр. преси. – Л., 1996. – Вип. 2. – С. 49–56. [БЧ].
112. Паславський І. І. Преса і влада: ідеї, реалії та перспективи // Теоретичні та організаційні проблеми формування репертуару української книги та періодики: Доп. й повід. Міжнар. наук. конф. 25–26 серп. 1995. – Л., 1996. – С. 250–262. [БЧ].
113. Потятиник Б. В. Чи є національним інформаційний простір України // Генеза-Експерт. – 1996. – Ч. 2. – С. 21–24. [БЧ].
114. Прохоров Е. П. Журналистика. Государство. Общество. – М., 1996. [ОМ].
115. Сиберт Ф., Петерсон Т., Шрамм У. Четыре теории печати. – М., 1996. [ОМ].
116. Система средств массовой информации в России / Под ред. Я. Н. Засурского. – М., 1996. – 56 с. [ОМ].
117. Тертычный А. Социальная значимость позиции журналиста // Журналистика в 1996 году: Тезисы Междунар. науч.-практ. конф. – М., 1996. – Ч. 3. – С. 41. [ОМ].
118. Черняков Б. І. Правові аспекти створення та використання зображальної інформації у фотожурналістиці // Законодавство та практика засобів масової інформації: Матеріали наук.-практ. конф. – К., 1996. – С. 23–29. [БЧ].
119. Черняков Б. І. Правові засади масово-комунікаційної діяльності в фотожурналістиці // Українська журналістика-96: Матеріали наук.-практ. конф. – К., 1996. – С. 29–35. [БЧ].
120. Черняков Б. І. Фотография в изобразительной журналистике: генезис технических и творческих возможностей: Монография / Ин-т системных исследований образования; Киев. ун-т им. Тараса Шевченко. – К.: ВИПОЛ, 1996. – 119 с. – Бібліогр.: в кінці розд. та на с. 108–112. [БЧ].
121. Шкляр В. І. Основи теорії журналістики. – К.: МЛП – ВИПОЛ, 1996. [ОМ].
122. Юраш А. В. Релігійна преса як синтетичний конфесійно-журналістський феномен // Зб. праць каф. укр. преси. – Л., 1996. – Вип. 2. – С. 56–64. [БЧ].
123. Балинский И. О. Радиотекст: деякі аспекти функціонування та розвитку // Телерадіожурналістика: історія, теорія, практика, погляд у майбутнє: Зб. наук.-метод. праць. – Л., 1997. – С. 87–92. [БЧ].
124. Вартанов Г. І., Шкляр В. І. Основи журналістики. – К., 1997. [ОМ].
125. Владимиров В. М. Теория и методика журналистского творчества. – Луганск: Изд-во Восточноукр. гос. ун-та, 1997. – 98 с. [ОМ].
126. Габор Н. Б. Прогнозування у публіцистиці та його роль у формуванні політичного обличчя України // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики / Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника. – Л., 1997. – Вип. 3/4. – С. 248–268. [БЧ].
127. Гой В. М. Радіопубліцистика прямого ефіру: новий етап розвитку // Вісн. Львів. ун-ту. Сер.: Журналістика. – 1997. – Вип. 20: Українська журналістика: історія і сучасність. – С. 38–43. [БЧ].
128. Дмитриев Л. А. Искусство информации. – М., 1997. [ОМ].
129. Дмитровський З. Є. Коментар в інформаційній телепрограмі: особливості, методика підготовки // Вісн. Львів. ун-ту. Сер.: Журналістика. – 1997. – Вип. 20: Українська журналістика: історія і сучасність. – С. 34–38. [БЧ].
130. Дмитровський З. Є. Особливості підготовки інформаційного телесюжету // Телерадіожурналістика: історія, теорія, практика, погляд у майбутнє: Зб. наук.-метод. праць. – Л., 1997. – С. 92–97. [БЧ].
131. Дэннис Э., Мэррил Дж. Беседы о мас-медиа. – М.: Нац. ин-т прессы; Вагриус, 1997.
132. Журналист в поисках информации / Сост. В. В. Авдеев. – М., 1997. [ОМ].
133. Засурский Я. Н. Журналистика в переходный период // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 10.: Журналистика. – 1997. – № 5. [ОМ].
134. Здоровега В. Й. Проблема свободи слова та вимоги професіоналізму і журналістської етики в інформаційній сфері України // Свобода слова в Україні: стан, проблеми, перспективи: Матеріали парламент. слухань у Верховній Раді України 10 квіт. 1997 р. – К., 1997.
135. Корконосенко С. Г. Концепция законодательства о СМИ в свете социально-ролевой характеристики прессы // Концепция законодательства о средствах массовой информации для посттоталитарных государств: Материалы Междунар.

семинара. – СПб, 1997. [ОМ].

136. Крупський І. В. Тема української державності на сторінках релігійно-церковної преси і проблеми церковного життя у світській журналістиці // Матеріали VIII Міжнарод. наук. конф. – Л., 1997. – С. 46–48. [БЧ].

137. Крупський І. В. Українська релігійно-церковна періодика і проблеми національного державотворення // Українська періодика: історія і сучасність: Тези доп. і повід. четвертої Всеукр. наук.-теорет. конф. 19–20 груд. 1997 р. – Л., 1997. – С. 188–190. [БЧ].

138. Крупський І. В. Українська національно-патріотична журналістика в країнах Європи // Вісн. Київ. нац. ун-ту. Сер.: Журналістика. – 1997. – Вип. 4. – С. 75–87. [БЧ].

139. Кузнецова О. Д. Аналітичні методи в журналістиці: Навч. посібн. – Л., 1997. – 110 с. [ОМ].

140. Кузнецова О. Д. До проекту кодексу етики журналіста України // Вісн. Львів. ун-ту. Сер.: Журналістика. – 1997. – Вип. 20: Українська журналістика: історія і сучасність. – С. 21–25. [БЧ].

141. Кузнецова О. Д. О регулюванні системи захисти честі и достоинства на Украине // Законодательство и практика СМИ. – М., 1997. – Ч. 6. – С. 7–8. [БЧ].

142. Кузнецова О. Д. Правові гарантії незалежної преси // Українська періодика: історія і сучасність: Тези доп. і повід. четвертої Всеукр. наук.-теорет. конф. 19–20 груд. 1997 р. – Л., 1997. – С. 142–145. [БЧ].

143. Кузнецова О. Д. Розвиток нової системи захисту честі й гідності як один з напрямків розбудови громадянського суспільства // Студії політолог. центру "Генега". – 1997. – Ч. 2. – С. 63–64. [БЧ].

144. Кузнецова О. Д. Трансформація незалежної періодики // Журналістика в переходній період: Тез. междунар. науч. конф., МГУ, 23–25 окт. 1997 г.: В 5 ч. – М., 1997. – Ч. 2. – С. 18–21. [БЧ].

145. Лизанчук В. В. Електронні засоби масової інформації в контексті українського державотворення // Телерадіожурналістика: історія, теорія, практика, погляд у майбутнє: Зб. наук.-метод. праць. – Л., 1997. – С. 3–22. [БЧ].

146. Москаленко А. З. Вступ до журналістики. – К.: Школяр, 1997. – 298 с. [ОМ].

147. Москаленко А. З. Два кити: Журналістика як система засобів масової інформації. Журналістика перехідного періоду. – К.: Школяр, 1997. – 30 с. [ОМ].

148. Москаленко А. З. Свобода преси – одна з основних цінностей й демократії // Вісн. Київ. ун-ту. Сер. Журналістика. – К., 1997. – Вип. 5. – С. 3–11. [БЧ].

149. Нагорняк М. В. Проблеми формування інформаційного простору України // Вісн. Київ. ун-ту. Сер.: Журналістика. – К., 1997. – Вип. 5. – С. 54–59. [БЧ].

150. Ненов І., Соколов В. Четверта влада. – Одеса, 1997. [ОМ].

151. Паславський І. І. Вплив преси на формування та функціонування політичної влади // Зб. пр. Науково-дослідного центру періодики / Львів. наук. біб-ка ім. В. Стефаника. – Л., 1997. – Вип. 3/4. – С. 374–378. [БЧ].

152. Паславський І. І. Основні функції сучасної української преси: полемічні нотатки // Вісн. Львів. ун-ту. Сер.: Журналістика. – 1997. – Вип. 20: Українська журналістика: історія і сучасність. – С. 50–52. [БЧ].

153. Подолян М. П. Передумови журналістської творчості. – К., 1997. [ОМ].

154. Подолян М. П. Першооснови журналістської творчості: Конспект лекцій. – К.: Центр вільної преси, 1997. – 74 с. [ОМ].

155. Потятиник Б. В. Критерії якісної газети в проєкції на українські медіа // Вісн. Львів. ун-ту. Сер.: Журналістика. – 1997. – Вип. 20: Українська журналістика: історія і сучасність. – С. 31–33. [БЧ].

156. Потятиник Б. В. Насильство на українському та зарубіжному екранах // Збір. пр. Науково-дослідного центру періодики / Львів. наук. біб-ка ім. В. Стефаника. – Л., 1997. – Вип. 3/4. – С. 274–282. [БЧ].

157. Приступенко Т. О. Авторське право і журналістика // Вісн. Київ. ун-ту. Сер.: Журналістика. – К., 1997. – Вип. 5. – С. 18–23. [ОМ].

158. Приступенко Т. О. Держава і преса – шляхи порозуміння // Вісн. Київ. ун-ту. Сер.: Журналістика. – К., 1997. – Вип. 4. – С. 15–25. [ОМ].

159. Прохоров Е. П. Гуманізм – основа журналістики ХХІ века // Журналістика в переходний період: Тезиси Междунар. науч.-практ. конф.: В 5 ч. – М., 1997. – Ч. І. – С. 4. [ОМ].

160. Прохоров Е. П. Журналистская деонтология: итоги, проблемы, перспективы // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 10: Журналистика. – 1997. – № 1. – С. 29. [ОМ].

161. Прохоров Е. П. Формирование деонтологических принципов в переходную эпоху // Журналістика в переходний період: Тезиси

- Международ. науч.-практ. конф.: В 5 ч. – М., 1997. – Ч. 3. [ОМ].
162. Савчук В. І. До питання про суспільну роль засобів масової комунікації // Українська періодика: історія і сучасність: Тези доп. і повід. Четвертої Всеукр. наук.-теорет. конф. 19–20 груд. 1997 р. – Л., 1997. – С. 151–154. [ОМ].
163. Система средств массовой информации России / Под ред. Я. Н. Засурского. – М., 1997. [ОМ].
164. Слободянюк Р. Д. Методи прогнозування у ЗМІ // Вісн. Київ. ун-ту. Сер.: Журналістика. – К., 1997. – Вип. 4. – С. 52–66. [БЧ].
165. Сучасна українська журналістика: поняттєвий апарат / За ред. А. З. Москаленка. – К.: Центр вільної преси, 1997. – 53 с. [ОМ].
166. Шкляр В. І. Журналістика і дипломатія // Вісн. Київ. ун-ту. Сер.: Журналістика. – К., 1997. – Вип. 5. – С. 37–42. [БЧ].
167. Юраш А. В. Католицька концепція журналістики // Вісн. Львів. ун-ту. Сер.: Журналістика. – 1997. – Вип. 20: Українська журналістика: історія і сучасність. – С. 25–30. [БЧ].
- 1998**
168. Амбросенкова В. К. Организация информационной службы в СМИ // Основы информационной культуры / Отв. ред. С. В. Смирнов. – СПб, 1998. – С. 55–63. [ОМ].
169. Бусленко Н. И. Правовые основы журналистики. – Ростов н/Д, 1998. [ОМ].
170. Варганова Е. Л. Национальная инфраструктура новых медиа в России // Журналистика в переходный период и перспективы: Материалы науч.-практ. конф. – М., 1998. [ОМ].
171. Владимиров В. М. Основы журналистики в понятиях и комментариях. – Луганск: Изд-во Восточноукр. гос. ун-та, 1998. – 140 с. [ОМ].
172. Воробьев А. М. Средства массовой информации как фактор формирования гражданского общества: процесс, тенденции, противоречия. – Екатеринбург, 1998. [ОМ].
173. Горевалов С. І. Військова журналістика України: історія та сучасність. – Л., 1998. – 388 с. [БЧ].
174. Засурский Я. Н. Закономерности и тенденции развития журналистики в переходный период // Журналистика в переходный период: Тезисы Международ. науч.-практ. конф. – М., 1998. – С. 15. [ОМ].
175. Засурский Я. Н. Российская пресса как институт гражданского общества // Контроль гражданского общества за информационной открытостью власти: теория и практика: Материалы науч.-практ. конф. / Сост. И. Дзялошинский. – М., 1998. – С. 28. [ОМ].
176. Здоровега В. Й. Вступ до журналістики: Текст лекцій. – 2-ге вид. – Л., 1998. – 87 с. [ОМ].
177. Ким М. Н. Читатель и газета: культура информационного взаимодействия // Основы информационной культуры / Отв. ред. С. В. Смирнов. – СПб, 1998. – С. 33–47. [ОМ].
178. Корконосенко С. Г. Основы теории журналистики: Метод. указания. – СПб, 1998. [ОМ].
179. Корконосенко С. Г. Социология журналистики в системе теории журналистики // Социология журналистики: Очерки методологии и практики / Под ред. С. Г. Корконосенко. – СПб, 1998. [ОМ].
180. Корконосенко С. Г. Теория журналистики – социология журналистики – журналистская критика // Средства массовой информации в современном мире. 1998: Тезисы Международ. науч.-практ. конф. – СПб, 1998. [ОМ].
181. Кузнецова О. Д. Методи пізнання і відтворення у журналістиці і системне навчання // Проблеми освіти: Наук.-метод. зб. – К., 1998. – Вип. 9. – С. 60–67. [БЧ].
182. Кузнецова О. Д. Незалежна преса й суспільно-економічна трансформація // Зб. праць і матеріалів на пошану проф. Л. І. Крушельницької. – Л., 1998. – С. 389–396. [БЧ].
183. Кузнецова О. Д. Незалежна преса у контексті суспільно-економічних трансформацій // Студії політолог. центру "Генеза". – 1998. – Ч. 1. – С. 55–60. [БЧ].
184. Кузнецова О. Г. Основные способы воздействия СМИ на читательскую аудиторию // Основы информационной культуры / Отв. ред. С. В. Смирнов. – СПб, 1998. – С. 47–55. [ОМ].
185. Лернатович В. Б. Ментальність і ЗМІ // Воля і Батьківщина. – 1998. – Ч. 3. – С. 14–18. [БЧ].
186. Лизанчук В. В. Електронні засоби масової інформації в контексті українського державотворення // Воля і Батьківщина. – 1998. – Ч. 1. – С. 11–23. [БЧ].
187. Лизанчук В. В. Протиукраїнська агресія в телерадіоефірі // Дзвін. – Л., 1998. – Ч. 1. – С. 99–106. [БЧ].
188. Мельник Г. С. О природе и сущности информации // Основы информационной культуры / Отв. ред. С. В. Смирнов. – СПб, 1998. – С. 4–16. [ОМ].

189. Москаленко А. З. Засоби масової інформації й утвердження державності // Вісн. Київ. ун-ту. Сер.: Журналістика. – К., 1998. – Вип. 6. – С. 3–4. [БЧ].
190. Москаленко А. З. Основні функції і принципи преси. – К.: РВЦ "Київський університет", 1998. [ОМ].
191. Москаленко А. З. Теорія журналістики. – К.: Експрес-об'ява, 1998. [ОМ].
192. Москаленко А. З., Черняков Б. І. Весна журналістського Києва: [Інтерв'ю] // Акценти: Новое в журналистике и литературе. – Воронеж: Изд-во ВГУ, 1998. – № 1/2. – С. 47–48; Вечірній Київ. – 1998. – № 95. – 22 трав. – С. 1, 5. Про Ін-т журналістики Київ. ун-ту імені Тараса Шевченка. [БЧ].
193. Паславський І. І. Парламентські вибори: особливості кампанії та роль ЗМІ // Політичний процес в Україні: стан і перспективи розвитку: Зб. наук. праць. – Л., 1998. – С. 102–108. [БЧ].
194. Паславський І. І. Преса як особливий вид підприємництва // Генеза-експерт. – 1998. – Ч. 5. – С. 44–48. [БЧ].
195. Паславський І. І. Становлення й утвердження свободи преси в Україні // Студії політолог. центру "Генеза". – 1998. – Ч. 1. – С. 61–62. [БЧ].
196. Подолян М. П. Публіцистика як система жанрів. – К., 1998. – 42 с. ("Слово-зброя": Б-ка Ін-ту журн. Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка; № 4). [ОМ].
197. Почкай Е. П. Факторы, определяющие отбор информации // Основы информационной культуры / Отв. ред. С. В. Смирнов. – СПб, 1998. – С. 16–22. [ОМ].
198. Прохоров Е. П. Введение в теорию журналистики. – М.: Изд-во "РИП-холдинг", 1998. [ОМ].
199. Прохоров Е. П. Гуманистические ориентиры журналистики // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 10: Журналистика. – 1998. – № 1. – С. 3–22. [ОМ].
200. Прохоров Е. П. Журналистика как социальный институт демократического общества // Акценты. Новое в журналистике и литературе. – [Воронеж], 1998. – № 1–2. [ОМ].
201. Рой М. Ф. Соціальне орієнтування преси та її жанри // Українська журналістика-98: Зб. наук. праць. – К.: Центр вільної преси, 1998. – С. 102–103. [ОМ].
202. Сиберт Ф., Петерсон Т., Шрамм У. Четыре теории печати / Под ред. Я. Н. Засурского. – М.: Нац. ин-т прессы; Вагриус, 1998. [ОМ].
203. Смирнов С. В. Информационная культура и культура мышления журналиста // Основы информационно-культурной культуры / Отв. ред. С. В. Смирнов. – СПб, 1998. – С. 63–77. [ОМ].
204. Справочник для журналистов стран Центральной и Восточной Европы / Ред.-сост. Малькольм Ф. Мэллет. – М., 1998. [ОМ].
205. Средства массовой информации в демократическом обществе. – М., 1998. [ОМ].
206. Теория и методика журналистского творчества. – М., 1998. [ОМ].
207. Тепляшина А. Н. Информационный сервис современных библиотек // Основы информационной культуры / Отв. ред. С. В. Смирнов. – СПб, 1998. – С. 92–98. [ОМ].
208. Тепляшина А. Н. Культура информационного поиска // Основы информационной культуры / Отв. ред. С. В. Смирнов. – СПб, 1998. – С. 77–92. [ОМ].
209. Українське журналістознавство в працях науковців Інституту журналістики Київського університету імені Тараса Шевченка, 1993–1998 / Укл. В. Ф. Іванов, Б. І. Черняков; Київ. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т журналістики. – К.: Центр вільної преси, 1998. – 23 с. [БЧ].
210. Черняков Б. І. Зображальна журналістика як предмет і як об'єкт журналістознавчого дослідження: Монографія / Київ. ун-т імені Тараса Шевченка, Ін-т журналістики. – К.: Центр вільної преси, 1998. – 79 с. – Бібліогр.: с. 62–78. [БЧ].
211. Черняков Б. І. Цифрова фотографія як складова мультимедіа: перспективи розвитку // Інформація в глобальному вимірі: Зб. наук. праць / Київ. ун-т імені Тараса Шевченка, Ін-т журналістики. – К., 1998. – С. 75–78. [БЧ].
212. Черняков Б. І. Украинское журналистскоеведение в публикациях сб. "Вест. Киев. ун-та... Сер.: Журналистика" (К., 1993–1998. Вып. 1–6) // Акценты: Новое в журналистике и литературе: Альманах. – Воронеж: Изд-во ВГУ, 1998. – № 1/2. – С. 48–51. [БЧ].
213. Черняков Б. І. Украинское журналистскоеведение в трудах ученых Ин-та журналистики Киевского университета им. Т. Г. Шевченко, 1993–1998: Избр. библиогр. // Акценты: Новое в журналистике и литературе: Альманах. – Воронеж: Изд-во ВГУ, 1998. – № 1/2. – С. 47–48. [БЧ].
214. Черняков Б. І. Цифровая фотография как средство массовой коммуникации: (Технические возможности и перспективы развития) // Журналистика конца XX столетия: уроки и перспективы: Материалы науч.-практ. конф. / Воронежский гос. ун-т. – Воронеж, 1998. – С. 62–65. [БЧ].
215. Шкляр В. І. Мас-медіа і соціокультурна

реальність // Українська журналістика-98: Зб. наук. праць. – К.: Центр вільної преси, 1998. – С. 94–96. [ОМ].

216. Шкляр В. І. Цілісно-нормативна орієнтація журналістики // Інформація у глобальному вимірі: Зб. наук. праць. – К.: Центр вільної преси, 1998. – С. 27–28. [ОМ].

1999

217. Васьківський Ю. П. Журналістський маркетинг: теорія і практика // Українська періодика: історія і сучасність: Тези доп. і повід. п'ятої Всеукр. наук.-теорет. конф. 27–28 листоп. 1998 р. – Л., 1999. – С. 159–169. [БЧ].

218. Ворошилов В. В. Типологія журналістики: Конспект лекцій. – СПб: Изд-во Михайлова В. А., 1999. – 48 с. [ОМ].

219. Ворошилов В. В. Результативність журналістики: Конспект лекцій. – СПб: Изд-во Михайлова В. А., 1999. – 48 с. [ОМ].

220. Ворошилов В. В. Журналістика: Конспект лекцій. – СПб: Изд-во Михайлова В. А., 1999. – 64 с. [ОМ].

221. Габор Н. Б. Концептуальна публіцистика: пошуки істини чи інтелектуальні пастки? // Уникнути апокаліпсису: Зб. ст. та матеріалів. – Л., 1999. – С. 81–86. [БЧ].

222. Горевалов С. І. Організація роботи редакції військової газети Збройних Сил України. – Л., 1999. – 80 с. [БЧ].

223. Дмитровський З. Є. Політичне інформування на телеекрані // Актуальні проблеми державного управління: Зб. наук. праць. – Л., 1999. – Вип. 2. – С. 190–195. [БЧ].

224. Дмитровський З. Є. Висвітлення питань інформаційної діяльності телеканалів України на сторінках газети "День" // Телевізійна й радіожурналістика: історія, теорія, практика: Погляд у майбутнє. – Л., 1999. – Вип. 2. – С. 206–220. [БЧ].

225. Здоровега В. Й. Професіоналізм українського журналіста у контексті історичного досвіду та сучасних економічно-політичних реалій // Українська періодика: історія і сучасність: Тези доп. і повід. п'ятої Всеукр. наук.-теорет. конф. 27–28 листоп. 1998 р. – Л., 1999. – С. 12–22. [БЧ].

226. Ильин А. и др. Отзвук слова. Из опыта работы спичрайтеров первого Президента России. – М., 1999. [ОМ].

227. Капелюшний А. О. Структурні типи (конструктивні схеми) текстів телевізійних анонсів у газеті // Телевізійна й радіожурналістика: історія, теорія, практика: погляд у майбутнє. – Л., 1999. – Вип. 2. – С. 266–275. [БЧ].

228. Корнилов Е. А. Классификация социокультурных моделей журналистики // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 10: Журналистика. – 1999. – № 1. [ОМ].

229. Крупський І. В. Українська релігійно-церковна журналістика і проблеми національного державотворення // Зб. пр. Науково-дослідного центру періодики / Львів. наук. біб-ка ім. В. Стефаника. – Л., 1999. – Вип. 6. – С. 395–399. [БЧ].

230. Кузнецова О. Д. Правові гарантії незалежної преси // Українська періодика: історія і сучасність: Тези доп. і повід. п'ятої Всеукр. наук.-теорет. конф. 27–28 листоп. 1998 р. – Л., 1999. – С. 381–384. [БЧ].

231. Кузнецова О. Д. Свобода ЗМІ та її правові гарантії // Вісн. Київ. ун-ту. Сер.: Журналістика. – К., 1999. – Вип. 7. – С. 78–81. [БЧ].

232. Кузнецова О. Д. Трансформація й інтерференція моралі незалежних газетних видань // Зб. пр. Науково-дослідного центру періодики / Львів. наук. біб-ка ім. В. Стефаника. – Л., 1999. – Вип. 6. – С. 312–326. [БЧ].

233. Лернатович В. Б. Ментальність і преса // Зб. пр. Науково-дослідного центру періодики / Львів. наук. біб-ка ім. В. Стефаника. – Л., 1999. – Вип. 6. – С. 327–333. [БЧ].

234. Лизанчук В. В. Засоби масової інформації і проблеми громадянського примирення в Україні // Українська періодика: історія і сучасність: Тези доп. і повід. п'ятої Всеукр. наук.-теорет. конф. 27–28 листоп. 1998 р. – Л., 1999. – С. 22–25. [БЧ].

235. Лизанчук В. В. Основні засади функціонування сучасного українського радіомовлення // Телевізійна й радіожурналістика: історія, теорія, практика: Погляд у майбутнє. – Л., 1999. – Вип. 2. – С. 3–122. [БЧ].

236. Лизанчук В. В. Преса – це мозок і серце нації... // Сучасна інформаційна політика: Наук. вид. – К., 1999. – С. 37–41. [БЧ].

237. Москаленко А. З. Демократизація ЗМІ та інформаційні права громадян // Сучасне та майбутнє журналістики в плюралістичному суспільстві: Матеріали наук.-практ. укр.-швейцарськ. семінару. – К.: Центр вільної преси, 1999. – С. 11–23. [ОМ].

238. Москаленко А. З. Сучасна українська преса. – К., 1999. [ОМ].

239. Недопитанський М. І. Проблема концепції інформаційної структури // Сучасна інформаційна політика: Тези наук.-практ. конф. – К.: Центр вільної преси, 1999. – С. 96–99. [ОМ].

240. Общественно ориентированная журна-

- листика: плюсы и минусы. Мнения американских журналистов // *Право знать*. – 1999. – Вып. 34. [ОМ].
241. Паславський І. І. Джерела фінансування преси на етапі трансформації суспільства // *Зб. пр. Науково-дослідного центру періодики / Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника*. – Л., 1999. – Вип. 6. – С. 333–356. [БЧ].
242. Паславський І. І. Політична ситуація і ЗМІ // *Українська періодика: історія і сучасність: Тези доп. і повід. п'ятої Всеукр. наук.-теорет. конф.* 27 – 28 листоп. 1998 р. – Л., 1999. – С. 267–275. [БЧ].
243. Рэндалл Д. Универсальный журналист: Пер. с англ. – 3-е изд., испр. и доп. – Великий Новгород; СПб, 1999. [ОМ].
244. Слободянюк Р. Д. Проблема у системі координат категорії змісту // *Вісн. Київ. ун-ту. Сер.: Журналистика*. – К., 1999. – Вип. 7. – С. 53–58.
245. Современная журналистика. – К.: Центр вільної преси, 1999. – 686 с. [ОМ].
246. Хоменко Т. М. Публіцистика думання і пошуки істини: провідництво у сучасній українській публіцистиці // *Публіцистика і тенденції розвитку світу: Зб. наук. ст.* – Л., 1999. – С. 72–78. [БЧ].
247. Черняков Б. И. Развитие культурно-исторических предпосылок иллюстрирования периодической печати / Киев. ун-т им. Т. Шевченко, Ин-т журналистики. – К., 1999. – 28 с. [БЧ].
248. Черняков Б. І. "Фотохудожник України", 1990–1995: Показчик змісту / Київ. ун-т імені Тараса Шевченка, Ін-т журналістики. – К., 1999. – 28 с. [БЧ].
249. Черняков Б. І. Журналістикознавчі публікації у серіальних виданнях Київського університету імені Тараса Шевченка, 1958–1998: Бібліогр. показчик / Київ. ун-т імені Тараса Шевченка, Ін-т журналістики; Укладач Б. І. Черняков. – К., 1999. – 32 с. [БЧ].
250. Черняков Б. І. Зображення в культурі і журналістикознавстві / Київ. ун-т імені Тараса Шевченка, Ін-т журналістики. – К.: Центр вільної преси, 1999. – 23 с. [БЧ].
251. Черняков Б. І. Методи дослідження ранньої зображальної журналістики / Київ. ун-т імені Тараса Шевченка, Ін-т журналістики. – К.: Центр вільної преси, 1999. – 19 с. [БЧ].
252. Черняков Б. І. Формотворення в зображальній публіцистиці / Київ. ун-т імені Тараса Шевченка, Ін-т журналістики. – К.: Центр вільної преси, 1999. – 23 с. [БЧ].
253. Черняков Б. І. Фотожурналістика: Програма навчальних дисциплін / Уклад. Б. І. Черняков / Київ. ун-т імені Тараса Шевченка, Ін-т журналістики. – 4-те вид. – К., 1999. – 52 с. [БЧ].
254. Шкляр В. І. Преса та електорат // *Вісн. Київ. ун-ту. Сер.: Журналистика*. – К., 1999. – Вип. 7. – С. 46–49. [БЧ].
255. Шкондин М. В. Система средств массовой информации. – М., 1999. [ОМ].
- 2000**
256. Буряк В. Д. Жанр у контексті інтелектуального генезису вираження факту в інформаційно-художньому мисленні // *Зб. пр. Науково-дослідного центру періодики / Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника*. – Л., 2000. – Вип. 8. – С. 261–304. [ОМ].
257. Ворошилов В. В. Журналистика. – СПб: Изд-во Михайлова В. А., 2000. – 335 с. [ОМ].
258. Грабельников А. А. Русская журналистика на рубеже тысячелетий. Итоги и перспективы. – М., 2000. [ОМ].
259. Дмитровський З. Є. Деякі проблеми політичного інформування в українському телепросторі // *Зб. пр. каф. укр. преси*. – Л., 2000. – Вип. 3. – С. 82–88. [БЧ].
260. Дмитровський З. Є. Інтерв'ю в інформаційній телепрограмі: особливості, методика підготовки // *Телевізійна й радіожурналістика: Зб. наук.-метод. праць*. – Л., 2000. – Вип. 3. – С. 342–349. [БЧ].
261. Засурский Я. Н. Журналистика и мир на рубеже тысячелетий // *От книги до Интернета. Журналистика и литература на рубеже нового тысячелетия* / Отв. ред. Я. Н. Засурский и Е. Л. Вартанова. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 2000. – С. 12–36. [ОМ].
262. Засурский Я. Н. СМИ как фактор процессов общественной трансформации на рубеже тысячелетия // *Журналистское образование в XXI веке: Кого, кому и как учить журналистике?: Материалы науч.-практ. конф.* / Сост. Л. М. Макушина. – Екатеринбург, 2000. – С. 9. [ОМ].
263. Здоровега В. Й. Підготовка журналістів: погляд збоку і зсередини / *Зб. пр. каф. укр. преси*. – Л., 2000. – Вип. 3. – С. 94–101. [БЧ].
264. Ким М. Н. Журналистская информация: прагматический аспект // *Невский наблюдатель: Региональный научный и профессиональный альманах журналистов Санкт-Петербурга и Северо-Запада Российской Федерации*. – СПб: СПбГУ, 2000. – № 1. – С. 22–24. [ОМ].

265. Корконосенко С. Г. Введение // Основы творческой деятельности журналиста / Ред.-сост. С. Г. Корконосенко. – СПб: Знание, СПБИНВЭСЭП, 2000. [ОМ].
266. Кузнецова О. Д. Проблеми нової правової культури в періодиці України / Зб. праць каф. укр. преси. – Л., 2000. – Вип. 3. – С. 142–147. [БЧ].
267. Кузнецова О. Д. Ціннісно-етичне регулювання журналістської діяльності в Україні // Зб. пр. Науково-дослідного центру періодики / Львів. наук. біб-ка ім. В. Стефаника. – Л., 2000. – Вип. 7. – С. 185–191. [БЧ].
268. Лернатович В. Б. Націологічні діалоги: інверсія преси (українці – євреї) / Зб. праць каф. укр. преси. – Л., 2000. – Вип. 3. – С. 148–154. [БЧ].
269. Лизанчук В. В. Радіожурналістика: засади функціонування: Підручник. – Л., 2000. – 366 с. [БЧ].
270. Лизанчук В. В. Свобода слова. Якою їй бути? // Дзвін. – 2000. – Ч. 5/6. – С. 93–103. [БЧ].
271. Лизанчук В. В. Чи свобода слова стоїть на сторожі інформаційної безпеки України // Друкарство. – 2000. – Ч. 3. – С. 18–21; Ч. 4. – С. 8–10. [БЧ].
272. Мартыненко В. С. Информационная политика государства и социальный контроль // Журналистика и социология'99. Журналистика и социальный контроль: Материалы науч.-практ. семинара 2 дек. 1999 г. / Ред.-сост. С. Г. Корконосенко. – СПб, 2000. – С. 40–44. [ОМ].
273. Медведева Е. В. СМИ в парламенте // Парламентская журналистика: ретроспектива, теория, практика / Отв. ред. И. Н. Тхагушев / Ф-т журн. МГУ. – М., 2000. – С. 7–38. [ОМ].
274. Михайлов С. А. Поговорим о терминах // Век информации: Тезисы междунар. постоянно действ. науч.-практ. семинара (20 декабря 2000 года, Санкт-Петербург) / Сост. С. А. Михайлов. – СПб, 2000. – С. 5–7. [ОМ].
275. Музыкант В. Л. Подготовка к творческому конкурсу по журналистике. – М.: Изд-во "РИП-холдинг", 2000. – 76 с. [ОМ].
276. Муминов Ф. А. Методы журналистской деятельности // Акценты. Новое в журналистике и литературе. – [Воронеж], 2000. – Вып. 1/2 (18/19). – С. 5–12. [ОМ].
277. М'яснянкіна Л. Композиція реклами на радіо // Телевізійна й радіожурналістика: Зб. наук.-метод. праць. – Л., 2000. – Вип. 3. – С. 369–376. [БЧ].
278. Нерух О. О. Першооснови журналістської творчості. – Харків: Світ дитинства, 2000. – 108 с. [ОМ].
279. Нечиталюк М. Ф. Зачинатель теорії публіцистики: Деякі питання теорії публіцистики в інтерпретації Івана Франка / Зб. праць каф. укр. преси. – Л., 2000. – Вип. 3. – С. 211–220. [БЧ].
280. Парламентская журналистика: ретроспектива, теория, практика / Отв. ред. И. Н. Тхагушев / Ф-т журн. МГУ. – М., 2000. – 92 с. [ОМ].
281. Паславський І. І. Збройні конфлікти і журналістика // Зб. пр. Науково-дослідного центру періодики / Львів. наук. біб-ка ім. В. Стефаника. – Л., 2000. – Вип. 7. – С. 403–416. [БЧ].
282. Паславський І. І. Парламентська публіцистика: особливості, здобутки й прорахунки / Зб. праць каф. укр. преси. – Л., 2000. – Вип. 3. – С. 233–239. [БЧ].
283. Паславський І. І. Терористи й журналісти: вимушені форми співпраці на протилежних сторонах барикад // Телевізійна й радіожурналістика: Зб. наук.-метод. праць. – Л., 2000. – Вип. 3. – С. 389–396. [БЧ].
284. Пенькова М. В. Журналист в работе // Парламентская журналистика: ретроспектива, теория, практика / Отв. ред. И. Н. Тхагушев / Ф-т журн. МГУ. – М., 2000. – С. 38–51. [ОМ].
285. Пенькова М. В. Парламентский корреспондент в Госдуме РФ (особенности работы // Средства массовой информации в современном мире. 2000: Тезисы Междунар. науч.-практ. конф. – СПб, 2000. – С. 181–182. [ОМ].
286. Плахов В. Д. Гуманизм и деструкция: позиция СМИ // Средства массовой информации в современном мире. 2000: Тезисы Междунар. науч.-практ. конф. – СПб, 2000. – С. 206–208. [ОМ].
287. Прохоров Е. П. "Гражданин России" – не только запись в паспорте // От книги до Интернета. Журналистика и литература на рубеже нового тысячелетия / Отв. ред. Я. Н. Засурский и Е. Л. Варганова. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 2000. – С. 96–106. [ОМ].
288. Прохоров Е. П. Информационный поряток на службе демократии // Зб. праць каф. укр. преси. – Л.: ЛНУ ім. Ів. Франка, 2000. – Вип. 3. – С. 255–263. [ОМ].
289. Різун В. В. Нова журналістська освіта в Україні // Зб. праць каф. укр. преси. – Л.: ЛНУ ім. Ів. Франка, 2000. – Вип. 3. – С. 267–269. [ОМ].
290. Розкошний А. П. Творчий потенціал журналіста як вирішальний фактор впливу ЗМІ на сучасне суспільство (методологічний аспект) // Українська періодика: історія і сучасність: Тези доп. і повід. шостої Всеукр. наук.-теорет.

конф. 11–13 травня 2000 р. / За ред. М. М. Ромашука. – Л., 2000. – С. 200–203. [ОМ].

291. Капелюшний А. О. Росіянізми в телевізійному мовленні і в газетному тексті // Телевізійна й радіожурналістика: Зб. наук.-метод. праць. – Л., 2000. – Вип. 3. – С. 359–368. [БЧ].

292. Свитич Л. Г. Феномен журналізму / Под ред. Я. Н. Засурского. – М.: ИКАР; Ф-т журналістики МГУ, 2000. – 252 с. [ОМ].

293. Сидоров В. А. Основания для осторожно-оптимизма: СМИ как инструмент построения гражданского общества // Формирование гражданского общества как национальная идея России XXI века: Тезисы науч.-практ. семинара. – СПб, 2000. [ОМ].

294. Система средств массовой информации: Учеб. материалы для тестирования / Сост. М. В. Шкондин. – М., 2000. – 15 с. [ОМ].

295. Слободянюк Р. Д. Композиція журналістського твору // Вісн. Київ. ун-ту. Сер.: Журналістика. – К., 2000. – Вип. 8. – С. 33–37.

296. Смирнов В. В. Философия журналистики: новая пространственно-временная сфера // Средства массовой информации в современном мире. 2000: Тезисы Междунар. науч.-практ. конф. – СПб, 2000. – С. 25–26. [ОМ].

297. Смирнов В. В. Философия журналистики: способы и формы отражения // Журналистика – Реклама – Связи с общественностью: Материалы науч.-практ. конф. – Воронеж, 2000. – С. 81–83. [ОМ].

298. Смирнов В. В. Философия журналистики: формы движения в информационном пространстве // Журналистика на рубеже тысячелетий: Материалы науч.-практ. конф. – Ростов н/Д, 2000. – С. 12–14. [ОМ].

299. Спаркс К. Теория СМИ после падения коммунизма в Европе (Почему больше не подходят старые модели Востока и Запада) / К. Спаркс // Средства массовой информации и современное общество: Материалы семинаров рос.-сканд. курса "NorFA" / Ред.-сост. Н. Г. Бойкова, Т. В. Васильева, Д. А. Рушин. – СПб: СПбГУ, 2000. – С. 37–55. [ОМ].

300. Тхагушев И. Н. Общественное мнение в журналистике: изменение функции // Средства массовой информации в современном мире. 2000: Тезисы Междунар. науч.-практ. конф. – СПб, 2000. – С. 192–193. [ОМ].

301. Українське журналістознавство. Дисертаційні дослідження, 1982–2000 рр.: Бібліогр. по-

кажчик / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, Ін-т журналістики; Уклад. Б. І. Черняков. – К., 2000. – 63 с. [БЧ].

302. Ущиповский С. Н. Историко-просветительская функция журналистики в контексте развития общества // Средства массовой информации в современном мире. 2000: Тезисы Междунар. науч.-практ. конф. – СПб, 2000. – С. 97–99. [ОМ].

303. Шалденков Ю. А. "Четвертая власть": исторические и современные аспекты // Журналистика и социология'99. Журналистика и социальный контроль: Материалы науч.-практ. семинара 2 дек. 1999 г. / Ред.-сост. С. Г. Корконосенко. – СПб, 2000. – С. 164–168. [ОМ].

304. Шевченко В. Е. Композиція та архітектоніка друкованого видання // Вісн. Київ. ун-ту. Сер.: Журналістика. – К., 2000. – Вип. 8. – С. 70–75. [БЧ].

305. Шкондин М. В. Система средств массовой информации. – 2-е изд., доп. – М., 2000. – 29 с. [ОМ].

306. Шкондин М. В. Системные факторы трансформации структуры российских СМИ. – М., 2000. – 11 с. [ОМ].

2001

307. Бабочиева М. Л. Коммуникация и специфика национальной модели гражданского общества // Журналистика в 2000 году: реалии и прогнозы развития: Тезисы Междунар. науч.-практ. конф. 30 янв. – 3 февр. 2001 г.: В 9 ч. – М., 2001. – Ч. 1. – С. 7–9. [ОМ].

308. Ворошилов В. В. Журналистика. – 3-е изд. – СПб: Изд-во Михайлова В. А., 2001. – 446 с. [ОМ].

309. Глушко О. К. Основы журналистських знань / Міжнар. ун-т розвитку людини "Україна". – К., 2001. – 47 с. [ОМ].

310. Григорьева Е. С. Взаимодействие журналиста и аудитории как основа эффективной коммуникации // Акценты. Новое в журналистике и литературе. – [Воронеж], 2001. – Вип. 1/2 (22/23). – С. 76–81. [ОМ].

311. Гриценко О. М., Кривошея Г. П., Шкляр В. І. Основы теорії журналістської діяльності. – К., 2000. [ОМ].

312. Гриценко О. М. Основні принципи взаємодії ЗМІ і громадської думки // Українська журналістика в контексті світової: Зб. наук. праць / За заг. ред. В. І. Шкляра. – К., 2001. – Вип. 5. – С. 49–56. [ОМ].

313. Дорошук Е. С. Познавательная деятельность журналиста // Журналистика в 2000 году:

- реалии и прогнозы развития: Тезисы Междунар. науч.-практ. конф. 30 янв. – 3 февр. 2001 г.: В 9 ч. – М., 2001. – Ч. 5. – С. 7–9. [ОМ].
314. Дуцик Д. ЗМІ і громадянське суспільство // Українська журналістика в контексті світової: Зб. наук. праць / За заг. ред. В. І. Шкляра. – К., 2001. – Вип. 5. – С. 32–39. [ОМ].
315. Жолудь Р. В. Влияние христианской публицистики на формирование этической парадигмы журналистики // Журналистика в 2000 году: реалии и прогнозы развития: Тезисы Междунар. науч.-практ. конф. 30 янв. – 3 февр. 2001 г.: В 9 ч. – М., 2001. – Ч. 3. – С. 43–44. [ОМ].
316. Зиборович С. Мас-медіа і ідея свободи // Українська журналістика в контексті світової: Зб. наук. праць / За заг. ред. В. І. Шкляра. – К., 2001. – Вип. 5. – С. 9–16. [ОМ].
317. Ким М. Н. Продуктивные и репродуктивные аспекты публицистического творчества // Средства массовой информации в современном мире. 2001: Тезисы Междунар. науч.-практ. конф.: В 2 ч. – СПб, 2001. – Ч. 1. – С. 72–73. [ОМ].
318. Корконосенко С. Г. Журналистика как институт социального контроля // Журналистика и социология. Россия, 90-е годы: Монограф. сб. ст. / Ред.-сост. С. Г. Корконосенко. – СПб, 2001. – С. 50–71. [ОМ].
319. Корконосенко С. Г. Коммуникационные иллюзии в теории журналистики // Журналистика в 2000 году: реалии и прогнозы развития: Тезисы Междунар. науч.-практ. конф. 30 янв. – 3 февр. 2001 г.: В 9 ч. – М., 2001. – Ч. 1. – С. 3–6. [ОМ].
320. Корконосенко С. Г. Пропаганда – просвещение – журналистика // Средства массовой информации в современном мире. 2001: Тезисы Межд. науч.-практ. конф.: В 2 ч. – СПб, 2001. – Ч. 1. – С. 158–160. [ОМ].
321. Кучерова Г. Э. Теория журналистики в свете методологии постмодернизма и постструктурализма // Средства массовой информации в современном мире. 2001: Тезисы Междунар. науч.-практ. конф.: В 2 ч. – СПб, 2001. – Ч. 1. – С. 73–74. [ОМ].
322. Науменко Т. В. Проблема свободы печати в теории и практике деятельности журналиста // Журналистика в 2000 году: реалии и прогнозы развития: Тезисы Междунар. науч.-практ. конф. 30 янв. – 3 февр. 2001 г.: В 9 ч. – М., 2001. – Ч. 9. – С. 19–20. [ОМ].
323. Олешко В. Ф. Культура и средства массовой информации: характер взаимоотно- шений // Журналистика в 2000 году: реалии и прогнозы развития: Тезисы Междунар. науч.-практ. конф. 30 янв. – 3 февр. 2001 г.: В 9 ч. – М., 2001. – Ч. 6. – С. 20–22. [ОМ].
324. Орлов С. Г. Структурная трансформация СМИ как предмет научного исследования // Журналистика в 2000 году: реалии и прогнозы развития: Тезисы Междунар. науч.-практ. конф. 30 янв. – 3 февр. 2001 г.: В 9 ч. – М., 2001. – Ч. 3. – С. 18–19. [ОМ].
325. Петрів Т. І. Інформаційна доба і проблеми сучасної політичної культури // Українська журналістика в контексті світової: Зб. наук. праць / За заг. ред. В. І. Шкляра. – К., 2001. – Вип. 5. – С. 29–32. [ОМ].
326. Прозоров В. В. Вечные ценности и современные СМИ // Журналистика в 2000 году: реалии и прогнозы развития: Тезисы Междунар. науч.-практ. конф. 30 янв. – 3 февр. 2001 г.: В 9 ч. – М., 2001. – Ч. 2. – С. 17–18. [ОМ].
327. Прохоров Е. П. Введение в теорию журналистики. – М.: Изд-во "РИП-холдинг", 2001. – 307 с. [ОМ].
328. Прохоров Е. П. Журналистика и демократия. – М.: РИП-холдинг, 2001. – 268 с. [ОМ].
329. Різун В. В. Роль ЗМК в демократичному суспільстві // Публіцистика і політика: Зб. наук. праць / За заг. ред. В. І. Шкляра. – К., 2001. – Вип. 2. – С. 13–15. [ОМ].
330. Руцин Д. А., Кузин В. И. Российские парадигмы СМИ // Журналистика в 2000 году: реалии и прогнозы развития: Тезисы Междунар. науч.-практ. конф. 30 янв. – 3 февр. 2001 г.: В 9 ч. – М., 2001. – Ч. 2. – С. 6–9. [ОМ].
331. Свитич Л. Г. Ценностный императив журнализма в свете концепции "золотого сечения" // Журналистика в 2000 году: реалии и прогнозы развития: Тезисы Междунар. науч.-практ. конф. 30 янв. – 3 февр. 2001 г.: В 9 ч. – М., 2001. – Ч. 2. – С. 3–6. [ОМ].
332. Сидоров В. А. СМИ в условиях формирования гражданского общества // Журналистика в 2000 году: реалии и прогнозы развития: Тезисы Междунар. науч.-практ. конф. 30 янв. – 3 февр. 2001 г.: В 9 ч. – М., 2001. – Ч. 2. – С. 9–11. [ОМ].
333. Система средств массовой информации в России / Под ред. Я. Н. Засурского. – М.: Аспект Пресс, 2001. – 259 с. [ОМ].
334. Стельмах А. ЗМІ та формування політичної поведінки виборців / Анжей Стельмах // Публіцис-

тика і політика: Зб. наук. праць / За заг. ред. В. І. Шкляра. – К., 2001. – Вип. 2. – С. 33–36. [ОМ].

335. Стюфляева М. І. Публіцистика як текст // Журналістика в 2000 году: реалії і прогнози розвитку: Тезиси Міжнарод. науч.-практ. конф. 30 янв. – 3 февр. 2001 г.: В 9 ч. – М., 2001. – Ч. 5. – С. 5–7. [ОМ].

336. Тхагушев І. Н. Парламентська журналістика: год досліджень // Средства массовой информации в современном мире. 2001: Тезиси Міжд. науч.-практ. конф.: В 2 ч. – СПб, 2001. – Ч. 1. – С. 167–168. [ОМ].

337. Тхагушев І. Н. Парламентська журналістика: теоретичний підхід // Журналістика в 2000 году: реалії і прогнози розвитку: Тезиси Міжнарод. науч.-практ. конф. 30 янв. – 3 февр. 2001 г.: В 9 ч. – М., 2001. – Ч. 1. – С. 11–12. [ОМ].

Масова комунікація. Інформаційне суспільство

1991

341. Социология массовой коммуникации / В. Н. Иванов, Л. Л. Блохина, И. В. Ладодо, М. М. Назаров, Г. Г. Кузнецов. – М.: б. г. [ОМ].

342. Массовая коммуникация в современном мире / Под ред. Ю. П. Буданцева. – М., 1991. [ОМ].

343. Романчук О., Кузьменко В. На порозі Надцивілізації: роздуми про майбутнє. – Л., 1991. – 216 с. [БЧ].

344. Тоффлер А. Смещение власти: знание, богатство и принуждение на пороге XXI века. – М., 1991. [ОМ].

345. Хакен Г. Информация и самоорганизация. – М., 1991. [ОМ].

1992

346. Бекбосынова И. Диалог как коммуникация // Диспут. – 1992. – № 1. – С. 74. [ОМ].

347. Грабельников А. А. Общественное самоуправление и массовая коммуникация. – М.: РУДН, 1992. [ОМ].

348. Добриневская Т. Особенности деятельности коммуникатора в различных типах коммуникационного процесса // Журналістика в 1991 году: Матеріали Міжнарод. науч.-практ. конф. – М., 1992. – Ч. 3. – С. 11–13. [ОМ].

349. Зернецька О. В. Новий політичний порядок у Південно-Східній Азії та стратегічні проблеми масової комунікації // Вісн. АН України. – 1992. – № 11. – С. 101–103. [ОМ].

350. Коган В. З., Уханов В. А. Человек, информация, потребности, деятельность. – Томск, 1992.

351. Лотман Ю. М. Культура и взрыв. – М., 1992. [ОМ].

338. Чередниченко И. В. Основные функции журналистики (опыт построения новой классификации) // Средства массовой информации в современном мире. 2001: Тезиси Міжнарод. науч.-практ. конф.: В 2 ч. – СПб, 2001. – Ч. 1. – С. 96–97. [ОМ].

339. Шилова В. А. К проблеме эволюции социальных функций СМК // Журналістика в 2000 году: реалії і прогнози розвитку: Тезиси Міжнарод. науч.-практ. конф. 30 янв. – 3 февр. 2001 г.: В 9 ч. – М., 2001. – Ч. 2. – С. 19–21. [ОМ].

340. Шкляр В. І. Соціокультурні та політичні моделі журналістики // Українська журналістика в контексті світової: Зб. наук. праць / За заг. ред. В. І. Шкляра. – К., 2001. – Вип. 5. – С. 5–9. [ОМ].

352. Мащенко І. Г. Глобальне телебачення. – К., 1992.

353. Москаленко А. З. Преса як бізнес і соціальна інформація // Засоби масової комунікації як форма бізнесу: Тези і виступи міжнарод. науч.-практ. конф. – К., 1992. – С. 7–9. [ОМ].

354. Поляков В. А. Модель мира и сознания // Журналістика в 1991 году: Матеріали Міжнарод. науч.-практ. конф. – М., 1992. – Ч. 3. – С. 4–5. [ОМ].

355. Родионов И. И. Мировой рынок информационных услуг. – М., 1992. [ОМ].

356. Шостром Э. Анти-Карнеги, или Человек-манипулятор. – М., 1992. [ОМ].

1993

357. Бугрим В. В. Нові телерадіокомунікації України й космічні орбіти україномовних програм // Роль вищих навчальних закладів (інституцій) у розвитку українознавства: Тези і виступи на Першій міжнарод. науч. конф. 15–17 жовтня 1992 року. – К.: ВПЦ "Київський університет", 1993. – С. 4–43. [ОМ].

358. Буданцев Ю. П. Теория и практика журналистики и массовых информационных процессов. – М., 1993. [ОМ].

359. Герасименко В. А. Безопасность информации: В 2 т. – М., 1993. [ОМ].

360. Горевалов С. І. Військова фотожурналістика у системі масової комунікації в Україні: історико-соціологічний аспект // Засоби масової інформації й утвердження державного суверенітету України: Матеріали на-

- ук.-практ. конф. – Л., 1993. – С. 84–88. [БЧ].
361. Гриндер Д., Бэндлер Р. Из лягушек в принцы. – Воронеж, 1993. [ОМ].
362. Дойч К. Нервы управления. Модель политической коммуникации. – М., 1993. [ОМ].
363. Еляков А. Д. Информационная культура общества // Философия культуры: Сб. ст. – Самара, 1993. – С. 56–64. [ОМ].
364. Зернецька О. В. Нові засоби масової комунікації (Соціокультурний аспект). – К.: Наук. думка, 1993. – 132 с. [ОМ].
365. Ирхин Ю. В. Психология и политика. – М., 1993. [ОМ].
366. Ковалев В. И. Информационные ценности новой цивилизации // Проблемы философии, истории, культуры: Сб. ст. – Саратов, 1993. – С. 23–29. [ОМ].
367. Мицкевич Элен, Федотова Л. Н. Два взгляда на два мира информации // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 10: Журналистика. – 1993. – № 1. – С. 22–32. [ОМ].
368. Моисеев Н. Н. Восхождение к разуму. – М., 1993. [ОМ].
369. Моисеев Н. Н. Информационное общество: возможности и реальность // Политические исследования. – 1993. – № 3. [ОМ].
370. Свириденко С. С. Информация и информационные технологии в современном обществе. – М., 1993. [ОМ].
371. Таловов В. П. О "скрытых вставках" как средстве воздействия на подсознание // Журналист и культура / Под ред. С. Г. Корконосенко. – СПб, 1993. [ОМ].
372. Уилхэлм Д. Коммуникации и власть. – СПб, 1993. [ОМ].
373. Урсул А. Д. Путь в ноосферу. – М., 1993. [ОМ].
374. Шкляр В. І. Інформаційна індустрія України. – Вінниця: Наш час, 1993. – 60 с. [ОМ].
- 1994**
375. Абдеев Р. Ф. Философия информационной цивилизации. – М.: ВЛАДОС, 1994. – 336 с. [ОМ].
376. Американская социологическая мысль. – М., 1994. [ОМ].
377. Венгеров А. Б. Правовой авангардизм в информационном пространстве демократической России // Третейский информационный суд и первые свободные выборы. – М., 1994. – С. 34. [ОМ].
378. Гриндер Д., Бэндлер Р. Формирование транса. – М., 1994. [ОМ].
379. Денисов Ю. К. Информация, мировое развитие и ООН. – М., 1994. [ОМ].
380. Дербинов Ю., Кожурин В. Информатизация России началась в 1996 г. н. э. // Информатизация общества. – 1994. – № 9 (46). [ОМ].
381. Информационная модель Вселенной / И. И. Юзвизин и др. – М., 1994. [ОМ].
382. Костенко Н. В. Ценности и символы в массовой коммуникации. – К.: Наук. думка, 1994. – 157 с. [ОМ].
383. Костенко Н. В. Цінності і символи в масовій комунікації: Автореф. дис. ... д. соціол. наук. – К., 1994. – 32 с. [ОМ].
384. Лотман Ю. М. Беседы о русской культуре. – СПб, 1994. [ОМ].
385. Маркузе Г. Одномерный человек. – М.: REFL-book, 1994. [ОМ].
386. Михайловский В. Н. Формирование научной картины мира и информатизация: Филос. очерки. – СПб, 1994. – 145 с. [ОМ].
387. Моисеев Н. Н. Современный антропогенез и цивилизационные разломы: эколого-политологический анализ. – М., 1994. [ОМ].
388. Олешко В. Ф. Современные тенденции развития средств массовой коммуникации: синергетический аспект // Современная журналистика: тенденции развития, противоречия: Тезисы науч.-практ. конф. – Екатеринбург, 1994. [ОМ].
389. Потятиник Б. В. Екологія масової комунікації як напрям досліджень // Зб. пр. Наук.-дослід. центру періодики. – Л., 1994. – Вип. 1. – С. 179–187. [БЧ].
390. Потятиник Б. В. На часі – екологія ноосфери: (Вибір тексту) // Філософська і соціологічна думка. – 1994. – Ч. 11/12. – С. 218–226. [БЧ].
391. Правовое обеспечение преимуществ информатизации: Сб. тезисов науч.-практ. конф. – М., 1994. [ОМ].
392. Ракитов А. И. Новый подход к взаимосвязи истории, информации и культуры: пример России // Вопросы философии. – 1994. – № 4. – С. 14–34. [ОМ].
393. Спасибенко С. Г. Гуманистические ценности в условиях информатизации общества // Человечествознание: гуманистические и гуманитарные ориентации в образовании. – Курск, 1994. – С. 204–206. [ОМ].
394. Третейский информационный суд и первые свободные выборы. – М., 1994. [ОМ].
395. Федеральная комплексная программа "Создание технических средств связи, телевидения и радиовещания в 1995–2000 годах": Постановление Правительства Российской Федерации от 10 ноября 1994 г. // Российская газета. – 1994. – 21 дек. [ОМ].

396. Шкляр В. І., Чічановський А. А. Інформаційний потенціал національної системи ЗМІ // Засоби масової інформації і становлення національної армії України: Зб. наук. праць. – К., 1994. – С. 24–27. [ОМ].
397. Шкляр В. І., Чічановський А. А. Національний інформаційний продукт (соціально-економічний аспект) // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики / Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника. – Л., 1994. – Вип. І. – С. 171–179. [ОМ].
- 1995**
398. Буданцев Ю. П. Очерки ноокоммуникологии. – М., 1995. [ОМ].
399. Век информации: Тезисы междунар. постоянно действ. науч.-практ. семинара / Сост. С. М. Виноградова. – СПб, 1995. [ОМ].
400. Венгеров А. Б. Об обращении Государственной Думы Федерального собрания Российской Федерации по информационным спорам в связи с публикацией С. Пархоменко "Выбирать надо лучше" в газете "Сегодня" // Журналист. – 1995. – № 7. – С. 25. [ОМ].
401. Геллнер Э. Условия свободы: гражданское общество и его противники. – М., 1995. [ОМ].
402. Герменевтика: история и современность. – М., 1995. [ОМ].
403. Гриндер Д., Бэндлер Р. Структура магии. – М., 1995. [ОМ].
404. Ермаков Ю. А. Манипуляция личностью: смысл, приемы, последствия. – Екатеринбург, 1995. [ОМ].
405. Землянова Л. Современная американская коммуникативистика: теоретические концепции, проблемы, прогнозы. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1995. – 192 с. [ОМ].
406. Зернецька О. В. Інформація: вільний обмін чи взаємна залежність? Концепції ООН у галузі інформації та комунікації // Політика і час. – 1995. – № 6. – С. 50–55. [ОМ].
407. Зернецька О. В. Нові підходи ООН в галузі масової комунікації // ООН у системі міжнародних відносин: історичний досвід і перспективи. – К., 1995. – С. 94–109. [ОМ].
408. Зиновьев А. А. Масс-медиа // Запад. Феномен западнизма. – М., 1995. [ОМ].
409. Исследование информационных процессов / Типовые программы. Методики анализа. Способы применения / Ф-т журн. СПбГУ. – СПб, 1995. – Ч. 1. – 60 с. [ОМ].
410. Киселев И. Ю. Социально-психологические аспекты функционирования политической элиты. Особенности воспроизводства и практика властвования. – Ярославль, 1995. [ОМ].
411. Ковлер А. И. Избирательная кампания. – М., 1995. [ОМ].
412. Макаренко Є. А. Міжнародне співробітництво у сфері комунікації // Роль засобів масової інформації в суспільно-культурному процесі в Україні: Матеріали наук. конф. 30–31 березня 1995 року. – К., 1995. – С. 67–69. [ОМ].
413. Мдивани Р. Р., Воскресенский А. К., Магай Е. В. Некоторые аспекты применения информационных технологий в социокультурной деятельности // Теория и практика общественно-научной информации. – 1995. – Вып. 10. – С. 65–76. [ОМ].
414. Москаленко А. З. Інформаційні проблеми сучасності // Роль засобів масової інформації в суспільно-культурному процесі в Україні: Матеріали наук. конф. 30–31 берез. 1995 р. – К., 1995. – С. 3–9. [ОМ].
415. Москаленко А. З. Проблеми розвитку масової комунікації на сучасному етапі // Вісн. Київ. ун-ту. Сер.: Журналістика. – 1995. – Вип. 2. – С. 3–25. [ОМ].
416. Пиотровский Р. Текст. Машина. Человек. – СПб, 1995. [ОМ].
417. Положення про Національне агентство з питань інформатизації при Президенті України // Уряд кур'єр. – 1995. – 22 черв. [ОМ].
418. Потятиник Б. В. Патогенний текст у масовій комунікації // Вісн. Львів. ун-ту. Сер.: Журналістика. – 1995. – Вип. 19: Українська журналістика: історія і сучасність. – С. 12–22. [БЧ].
419. Про заходи щодо забезпечення діяльності Національного агентства з питань інформатизації: Указ Президента України // Уряд кур'єр. – 1995. – 22 черв. [ОМ].
420. Пронина Л. А. Информационная культура провинции // Социология молодежной культуры. Духовность провинции: Сб. ст. – Тамбов, 1995. – С. 54–66. [ОМ].
421. Родик К. Доступ до світової інформації // Уряд кур'єр. – 1995. – 3 черв. [ОМ].
422. Соколов В. С. Информационный поток: проблемы регулирования // Век информации: Тезисы междунар. постоянно действ. науч.-практ. семинара 1–2 нояб. 1995 г., г. Санкт-Петербург. – СПб, 1995. – С. 1–2. [ОМ].
423. Стецула І. В. Політичний дискурс засобів масової комунікації: трансформація прагматичних параметрів функціонування (на матеріалі української преси): Автореф. дис. ... к. філол. наук: 10.01.10. – Журналістика / Київ.

- ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 1995. – 20 с. [ОМ].
424. Текущий архив Федерального управления почтовой связи при Министерстве связи Российской Федерации. – М., 1995. [ОМ].
425. Хабермас Ю. Демократия, разум, нравственность: Московские лекции и интервью. – М.: Academia, 1995. [ОМ].
426. IV съезд Союза журналистов России: Материалы и документы / Под общ. ред. В. Л. Богданова. – М.: Союз журналистов России, 1995. – 192 с. [ОМ].
427. Чічановський А. А., Шкляр В. І. Світ інформації: Особистість, суспільство, держава. (Медитації і маргіналії). – М.; К.: Славянський діалог, 1995. – 51 с. [ОМ].
428. Чічановський А. А. Національний інформаційний продукт // Українська періодика: історія і сучасність: Тези доп. і повід. Третьої Всеукр. наук.-теорет. конф. 22–23 грудня 1995 року. – Л., 1995. [ОМ].
- 1996**
429. Абдеев Р. Ф. Очерки информационной технологии. – М., 1996. [ОМ].
430. Анин Б., Петрович А. Радиошпионаж. – М., 1996. [ОМ].
431. Беньямин В. Произведение искусства в эпоху его технической воспроизводимости. Избранные эссе. – М.: Медиум, 1996. [ОМ].
432. Березин В. М. Теория массовой коммуникации. – М.: РУДН, 1996. [ОМ].
433. Васильева И. В. Коммуникативная ситуация в контексте переходного периода к информационному обществу: Автореф. дис. ... канд. филос. наук. – Н. Новгород, 1996. [ОМ].
434. Век информации: Тезисы междунар. постоянно действ. науч.-практ. семинара / Сост. С. М. Виноградова. – СПб, 1996. [ОМ].
435. Ворошилов В. В. Личность и массовая информация // Журналистика и социология'95: Материалы науч.-практ. семинара "Методика социожурналистского анализа", 30 нояб. 1995 г. / Ред.-сост. С. Г. Корконосенко. – СПб; Новгород, 1996. [ОМ].
436. Голуб О. "Мопнус" – машина, що мислить: Її творець відкидає побоювання щодо майбутнього // День. – 1996. – 25 груд. [ОМ].
437. Жирков Г. В. Проблемы эволюции инфоносферы // Журналистика в 1995 году: Тезисы Междунар. науч.-практ. конф. – М., 1996. – С. 3–4. [ОМ].
438. Зернецька О. В. Глобальні аспекти теле-, відеопіратства і проблеми розвитку національного телебачення // Ефір і закон. На прицілі – піратство. – К., 1996. – Вип. 1. – С. 40–46. [ОМ].
439. Информационный рынок в России / Редкол. Ю. М. Арский, Р. С. Гиляревский, В. С. Егоров и др. – М., 1996. [ОМ].
440. Инфосфера: Информационные структуры, системы и процессы в науке и обществе / Редколл. Ю. М. Арский, Р. С. Гиляревский, И. С. Туров, А. И. Черный. – М., 1996. [ОМ].
441. Иванов В. Ф. Методологія та методика дослідження змісту масової комунікації: Автореф. дис. ... д. філол. наук: 10.01.08. – Журналистика / Київ. ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 1996. – 31 с. [ОМ].
442. Иванов В. Ф., Мелещенко О. К. Сучасні комп'ютерні технології і засоби масової комунікації: аспекти застосування. – К.: ВІПОЛ, 1996. – 180 с. [ОМ].
443. Иванов В. Ф. Теоретико-методологічні основи вивчення змісту масової комунікації: Монографія. – К.: ВІПОЛ, 1996. – 202 с. [ОМ].
444. Кузнецова О. Д. Основы массовой коммуникации: Навч. посібн. – Л.: РВВ Львів. ун-ту, 1996. – 170 с. [ОМ].
445. Кузьмина А. Революция в немецком телевидении и ее "вождь" / Анеля Кузьмина // Киевские ведомости. – 1996. – 20 дек. [ОМ].
446. Лотман Ю. М. Внутри мыслящих миров. Человек – текст – семиосфера – история. – М., 1996. [ОМ].
447. Михайлов С. А. Глобальная инфраструктура и особенности распространения информации // Журналистика – XX век: эволюция и проблемы: Тезисы междунар. науч.-практ. конф. / Отв. ред. Г. В. Жирков. – СПб, 1996. – С. 4–6. [ОМ].
448. Моисеев Н. Н. Информационное общество как этап новейшей истории // Свободная мысль. – 1996. – № 1. – С. 81–82. [ОМ].
449. Моренштерн И. Возможно ли у нас информационное общество // Книжное обозрение. – 1996. – 2 июля. [ОМ].
450. Москаленко А. З. Ера інформації й демократичне суспільство // Вісн. Київ. ун-ту. Сер.: Журналистика. – 1996. – Вип. 3. – С. 3–16. [ОМ].
451. Москаленко А. З. Університетська освіта – основа формування інформаційної еліти // Журналистика й проблеми формування нової політичної еліти в посткомуністичних державах: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – К.: Центр вільної преси, 1996. – С. 3–7. [ОМ].

452. Олешко В. Ф. Социожурналистика: Прагматическое моделирование технологий массово-коммуникационной деятельности. – Екатеринбург, 1996. [ОМ].
453. Павлюк Л. С. Структурно-семантична організація дискусійно-полемічного дискурсу: (За матеріалами української політичної публіцистики першої половини ХХ ст.): Автореф. дис. ... к. філол. наук: 10.01.08. – Журналистика / Київ. ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 1996. – 19 с. [ОМ].
454. Потятиник Б. В. Патогенний текст у масовій комунікації: ідентифікація, типологія, нейтралізація: Автореф. дис. ... д. філол. наук: 10.01.08. – Журналистика / Київ. ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 1996. – 31 с. [ОМ].
455. Потятиник Б. В., Лозинський В. Патогенний текст. – Л., 1996. – 296 с. [БЧ].
456. Почепцов Г. Г. Теорія комунікації. – К., 1996. [ОМ].
457. Пятилетка гласности. Хроника 1991–1996 гг. – М.: Права человека, 1996. – 208 с. [ОМ].
458. Роль мас-медіа у плюралістичному суспільстві: Матеріали міжнар. конф. – К.: Центр вільної преси, 1996. [ОМ].
459. Самарина Н. А. Французское национальное телевидение и общеевропейская коммуникационная система: Дис. ... к. и. наук: 23.00.03. – М., 1996. – 154 с. [ОМ].
460. Соколов А. В. Введение в теорию социальной коммуникации. – СПб, 1996. [ОМ].
461. Урсул А. Д. Информационная стратегия и безопасность в концепции устойчивого развития // НТИ. Сер. 1: Организация и методика информационной работы. – 1996. – №1. – С. 3–7. [ОМ].
462. Федотова Л. Н. Массовая информация: стратегия производства и тактика потребления. – М., 1996. [ОМ].
463. Юзвизин И. И. Информациология. – 4-е изд., испр. – М., 1996. [ОМ].
- 1997
464. Абдеев Р. Ф. Единое мировое распределенно-локальное информационно-сотовое сообщество – на пути к информационно-космической цивилизации: Сб. науч. трудов МФИ-97. – М., 1997. [ОМ].
465. Азаров М. Время информационной революции // Япония сегодня. – 1997. – Янв. [ОМ].
466. Арнольдов А. И. Информация – глобальная ценность XXI века: Сб. науч. трудов МФИ-97. – М., 1997. [ОМ].
467. Астафьев В. И. Информационная картина мира и ее роль в развитии цивилизации: Сб. науч. трудов МФИ-97. – М., 1997. [ОМ].
468. Баранов А. Информация и информатизация – что они значат для Украины // Зеркало недели. – 1997. – 1/ 6 нояб. [ОМ].
469. Богомолов А. Н. Средства массовой коммуникации: (культурологический и дидактический аспекты, русский язык как иностранный): Дис. ... к. культурол. наук: 24.00.04. – М., 1997. – 152 с. [ОМ].
470. Варданян Е. А. Информационное пространство политики: Автореф. дис. ... к. социол. наук. / Ростов. гос. ун-т. – Ростов н/Д, 1997. [ОМ].
471. Век информации: Тезисы междунар. постоянно действ. науч.-практ. семинара. – СПб, 1997. – 53 с. [ОМ].
472. Виноградова С. М. Международный информационный обмен: проблемы свободы и регулирования // Россия на пороге информационного общества / Отв. за вып. М. А. Вус, Н. А. Войтович. – СПб, 1997. [ОМ].
473. Виноградова С. М. Преодоление барьеров или манипулирование сознанием? (риторико-публицистические элементы в контексте убеждающего воздействия) // Журналистика и социология'96: Материалы науч.-практ. семинара "О чем молчит аудитория" / Ред.-сост. С. Г. Корконосенко. – СПб, 1997. [ОМ].
474. Вус М., Войтович Н., Гусев В. Россия на пороге информационного общества // Средства массовой информации в современном мире. 1997: Тезисы Междунар. науч.-практ. конф. 23–24 апр. 1997 г. – СПб, 1997. – С. 5. [ОМ].
475. Галицкий Б. Інформація врятує світ, якщо світ усвідомить, що таке інформація // За вільну Україну. – 1997. – 17 квіт. [ОМ].
476. Гондюл В. П. Міжнародна інформація: Тексти лекцій. – К.: МІЛП, 1997. [ОМ].
477. Денисенко Л. Если б знали вы, как мне дороги телефонные "номера" // Киевские ведомости. – 1997. – 16, 18 авг., 20 сент. [ОМ].
478. Дмитриев Л. А. Искусство информации. – М., 1997. [ОМ].
479. Житарюк М. Г. Великий спорт і мас-медіа: Текст лекцій. – Л., 1997. – 56 с. [БЧ].
480. Житарюк М. Г. Молодіжні мас-медіа України: ніша вільна // Українська періодика: історія і сучасність: Тези доп. і повід. четвертої Всеукр. наук.-теорет. конф. 19–20 груд. 1997 р. – Л., 1997. – С. 170–173. [БЧ].

481. Законная государственная поддержка информационной сферы: будет или не будет // Украинский медиа-бюллетень. – 1997. – № 1–2. – С. 27. [ОМ].
482. Землянова Л. М. Инфраструктура электронной демократии (дискуссионное мнение зарубежных аналитиков) // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 10: Журналистика. – 1997. – № 3. – С. 81–82. [ОМ].
483. Землянова Л. М. Концептуально-терминологические новации в коммуникативистике 1990-х годов // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 10: Журналистика. – 1997. – № 5. – С. 110–112. [ОМ].
484. Землянова Л. М. Новая экология телеэлектронной деятельности и теоретические проблемы современной коммуникативистики // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 10: Журналистика. – 1997. – № 1. – С. 85. [ОМ].
485. Ильяш И. "Зайцы" любят секс... по телефону // Голос Украины. – 1997. – 5 апр. [ОМ].
486. Информационное общество: вызов Европе: Материалы пятого Европейского конгресса министров стран – членов Совета Безопасности по политике в области масс-медиа 11–12 дек. 1997 г. – М., 1997. [ОМ].
487. Иванов В. Ф. Засоби масової комунікації та їх зміст: теоретичний аспект проблеми // Вісн. Київ. ун-ту. Сер.: Журналістика. – 1997. – Вип. 4. – С. 39–52. [ОМ].
488. Канетти Э. Масса и власть. – М., 1997. [ОМ].
489. Конечкая В. П. Социология коммуникации. – М.: Междунар. ун-т бизнеса и управления, 1997. – 204 с. [ОМ].
490. Копылов В. А. Информационное право. – М., 1997. [ОМ].
491. Корконосенко С. Г. Интересы журналистики в информационном законодательстве // Россия на пороге информационного общества. – СПб, 1997. [ОМ].
492. Коробченко В. В. Правовые аспекты международного информационного обмена // Век информации: Тезисы междунар. постоянно действ. науч.-практ. семинара. – СПб, 1997. – С. 12–14. [ОМ].
493. Круглов А. Постмодерное видение компьютерно-опосредованного общения // Век информации: Тезисы междунар. постоянно действ. науч.-практ. семинара. – СПб, 1997. – С. 14–17. [ОМ].
494. Кустова Н. О., Ирецкий А. Н. Мистификации и мифы, распространяемые средствами массовой информации. Проблема "информационной гигиены" // Век информации: Тезисы междунар. постоянно действ. науч.-практ. семинара. – СПб, 1997. – С. 17–19. [ОМ].
495. Кутейников А. Е. Международные организации в мировых информационных процессах // Век информации: Тезисы междунар. постоянно действ. науч.-практ. семинара. – СПб, 1997. – С. 19–20. [ОМ].
496. Леви С. Виновата ли паутина? / Стивен Леви // Итоги. – 1997. – 8 апр. [ОМ].
497. Лем С. Станислав Лем: "Младенец еще в пеленках, но уже угрожает нас задушить" / Станислав Лем // Зеркало недели. – 1997. – 4–17 янв. [ОМ].
498. Лубкович І. М. Основні принципи психології масової комунікації // Вісн. Львів. ун-ту. Сер.: Журналістика. – 1997. – Вип. 20: Українська журналістика: історія і сучасність. – С. 43–47. [БЧ].
499. Масова комунікація / А. З. Москаленко, Л. В. Губерський, В. Ф. Іванов, В. А. Вергун. – К.: Либідь, 1997. – 216 с. [ОМ].
500. Матвеев В. Национальная информационная инфраструктура: что завтра? // Зеркало недели. – 1997. – 29 нояб. – 5 дек. [ОМ].
501. Матов О. Інформаційна основа прийняття рішень: [Пробл. інформатизації України] // Уряд. кур'єр. – 1997. – 22 груд. [ОМ].
502. Мелешенко О. К. Комп'ютерні та телекомунікаційні технології як гарант інтеграції журналістики України в світовий інформаційний простір // Українська журналістика в контексті світової: Зб. наук. праць / За заг. ред. В. І. Шкляра. – К., 1997. – Вип. 1. – С. 35–43. [ОМ].
503. Мелешенко О. К. Телекомунікаційна політика України // Українська журналістика-97: Матеріали наук.-практ. конф. – К., 1997. – С. 79–82. [ОМ].
504. Мелюхин И. С. Информационное общество: проблемы становления и развития (философский анализ): Автореф. дис. ... д. филос. наук. / Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. – М., 1997. [ОМ].
505. Мелюхин И. С. Информационные технологии и бизнес. – М.: Гарант-Парк, 1997. [ОМ].
506. Методы исследования средств массовой коммуникации. – М.: ИПКРТР, 1997. – 36 с. [ОМ].
507. Нечаев В. В., Дарьин А. В. Информация и личность: персональные информационные ресурсы: Сб. науч. трудов МФИ-97. – М., 1997. [ОМ].
508. Петрів Т. І. Проблеми європейських інтеграційних процесів у сучасному інфор-

маційному контексті: Автореф. дис. ... к. філол. наук: 10.01.08. – Журналістика / Київ. ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 1997. – 14 с. [ОМ].

509. Потятиник Б. В. Екологія ноосфери. – Л., 1997. – 144 с. [БЧ].

510. Потятиник Б. В. Парадоксальне мислення як сучасна філософія спілкування: (Чи прийде щось на зміну плюралізму?) // Нова Україна і нова Європа: час зближення. – Л., 1997. – С. 146–165. [БЧ].

511. Пронин Е. И. Открытое общество и закрытая журналистика // Информационное общество. – 1997. – № 4–6. [ОМ].

512. Путь России к информационному обществу (предпосылки, индикаторы, проблемы, особенности) / Г. Л. Смолян, Д. С. Черешкин, О. Н. Вершинская, В. Н. Костюк. – М., 1997. [ОМ].

513. Пую Ю. В. Философия манипулирования // Век информации: Тезисы междунар. постоянно действ. науч.-практ. семинара. – СПб, 1997. – С. 37–39. [ОМ].

514. Рой М. Ф. ЗМІ як контролери демократії // Українська журналістика в контексті світової: 36. наук. праць / За заг. ред. В. І. Шкляра. – К., 1997. – Вип. 1. – С. 59–67. [ОМ].

515. Россия на пороге информационного общества / Подг. к печати М. А. Вус, Н. А. Войтович. – СПб, 1997. [ОМ].

516. Рыкованов П. Я. Информационная культура в современном киберпространстве // Век информации: Тезисы междунар. постоянно действ. науч.-практ. семинара. – СПб, 1997. – С. 41–44. [ОМ].

517. Савчук В. І. До питання про суспільну роль засобів масової комунікації // Українська періодика: історія і сучасність: Тези доп. і повід. Четвертої Всеукр. наук.-теорет. конф. 19–20 груд. 1997 р. – Л., 1997. – С. 151–154. [ОМ].

518. Савчук В. Є. Функціонування універсальних моделей комунікації у культурних просторах європейських держав: (Можливості адаптації норвезького досвіду в Україні): Автореф. дис. ... к. філол. наук: 10.01.08. – Журналістика / Київ. ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 1997. – 17 с. [ОМ].

519. Скаленко О. Методологічні аспекти інформатизації суспільства // Українська журналістика-97: Матеріали наук.-практ. конф. – К.: Центр вільної преси, 1997. – С. 29. [ОМ].

520. Соціокультурні аспекти права на комунікацію. – К.: Центр вільної преси, 1997. [ОМ].

521. Темех Н. Д. Телебачення як джерело розвитку духовності молоді // Телерадіожурналістика: історія, теорія, практика, погляд у майбутнє: 36. наук.-метод. праць. – Л., 1997. – С. 44–47. [БЧ].

522. Темех Н. Д. Телевізійні серіали: психологія сприймання // Вісн. Львів. ун-ту. Сер.: Журналістика. – 1997. – Вип. 20: Українська журналістика: історія і сучасність. – С. 47–50. [БЧ].

523. Терин В. П. Основные направления исследований теории массовой коммуникации // Социологические исследования. – 1997. – № 11. – С. 25–31. [ОМ].

524. Тоффлер А. Футурошок: Пер. с англ. – СПб: Лань, 1997. – 464 с. [ОМ].

525. Федотова Л. Н. Массовые коммуникативные процессы в условиях общественной модернизации России: Дис. ... д. социол. наук. / Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. – М., 1997. – 427 с. [ОМ].

526. Харахандюк Г. Г. Ричагов: "Закон безплатно – перший крок до інформаційного суспільства" // Закон і бізнес. – 1997. – 5 лют. [ОМ].

527. Чічановський А. А., Шкляр В. І. Національний інформаційний простір: потенціал і ресурси // Вісн. Київ. ун-ту. Сер.: Журналістика. – К., 1997. – Вип. 4. – С. 26–34. [БЧ].

1998

528. Агешин Ю. А. Информационная культура // НТИ. Сер. 1: Организация и методика информационной работы. – 1998. – № 3. – С. 12. [ОМ].

529. Бачило И. Л. Организационно-правовые проблемы информатизации // НТИ. Сер. 1: Организация и методика информационной работы. – 1998. – № 3. – С. 13. [ОМ].

530. Блохин И. Н. Игра без правил (массовая информация как социальная драматургия) // Средства массовой информации в современном мире. 1998: Тезисы Междунар. науч.-практ. конф. – СПб, 1998. [ОМ].

531. Брудный А. А. Психологическая герменевтика. – М.: Лабиринт, 1998. – 336 с. [ОМ].

532. Вартанова Е. Л. Европейский Союз в поисках информационного общества // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 10: Журналистика. – 1998. – № 4. [ОМ].

533. Вартанова Е. Л. Европейский Союз в поисках информационного общества // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 10: Журналистика. – 1998. – № 5. [ОМ].

534. Вартанова Е. Л. Информационное общество в стратегии Европейского Союза // Закон и Право. – 1998. – № 3. – С. 8. [ОМ].
535. Виноградова С. М. Информационная культура современного журналиста // Региональная информатика-98: Материалы 6-й Междунар. конф. – СПб, 1998. [ОМ].
536. Герман К. Политические перемены при движении к глобальному информационному обществу // Социологические исследования. – 1998. – № 2. – С. 70. [ОМ].
537. Глобальні трансформації і стратегії розвитку / За ред. О. Г. Білоруса. – К., 1998. [ОМ].
538. Горевалов С. І. Еволюція науки про обмін інформацією // Зб. наук. праць. – Л., 1998. – Вип. 4. [ОМ].
539. Денисов А. А. Информационное поле. – СПб, 1998. [ОМ].
540. Дергачев В. А. Раскаленные рубежи: Очерки маргинальной коммуникативности / Под ред. А. И. Уёмова. – Одесса, 1998. [ОМ].
541. Дрожжинов В., Широков Ф. От компьютерной революции к построению глобального информационного общества XXI века // PC Week. – 1998. – 10 нояб. [ОМ].
542. Дрожжинов В., Широков Ф. Европейский путь построения информационного общества // PC Week. – 1998. – 1 дек. [ОМ].
543. Закупень Т. В. Правовые и организационные аспекты формирования информационного пространства государств – участников СНГ. – М., 1998. [ОМ].
544. Здоровега В. Й. Український інформаційний простір: спроби визначення та стислого аналізу // Друкарство. – К., 1998. – Ч. 1. – С. 48–55. [БЧ].
545. Землянова Л. М. О парадоксах коммуникационного разнообразия // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 10: Журналистика. – 1998. – № 4. – С. 94–96. [ОМ].
546. Зернецька О. В. Процеси і проблеми глобальної трансформації і соціалізації індустрії масової комунікації // Глобальні трансформації і стратегії розвитку / За ред. О. Г. Білоруса. – К., 1998. – С. 334–360. [ОМ].
547. Ивченко Б. П., Мартыщенко Л. А. Информационная экология. – СПб: Нордмедиздат, 1998. – Ч. 1. [ОМ].
548. Иноземцев В. Л. За десять лет: К концепции постэкономического общества. – М., 1998. [ОМ].
549. Інформація у глобальному вимірі: Зб. наук. праць. – К.: Центр вільної преси, 1998. [ОМ].
550. Квіт С. М. Основы герменевтики. – К., 1998. [ОМ].
551. Комиссаров С. С. Государственная информационная политика в условиях реформирования российского общества: Автореф. дис. ... к. филол. наук. – М., 1998. [ОМ].
552. Конвергенция или конкуренция? Из материалов IX Европейского теле- и кинофорума // Среда. – 1998. – № 4–5. – С. 35. [ОМ].
553. Контроль гражданского общества за информационной открытостью власти: Теория и практика: Материалы науч.-практ. конф. / Сост. И. Дзялошинский. – М., 1998. [ОМ].
554. Корконосенко С. Г. Отмирание журналистики (гипотетический взгляд) // Региональная информатика-98: Материалы 6-й Междунар. конф. – СПб, 1998. [ОМ].
555. Крістіано Г. Шляхи та манівці до глобального інформаційного суспільства / Герман Крістіано // Українська журналістика-98: Зб. наук. праць. – К.: Центр вільної преси, 1998. – С. 45–56. [ОМ].
556. Кузнецова О. Д. Журналістська етика та етикет. – Л., 1998. – 412 с. [БЧ].
557. Кузьменко В. Л., Романчук О. К. На порозі Надцивілізації: Системний аналіз актуальних проблем сучасності, соціальне прогнозування та футурологія – 2-ге вид., доп. і перероб. – Л.: Універсум, 1998. [ОМ].
558. Лызов В. Е. Методика предвыборной работы с кандидатами на выборные должности в России. – М., 1998. [ОМ].
559. Макаров И. Труды ученых всего мира – под нож // Факты и комментарии. – 1998. – 4 март. [ОМ].
560. Мелешенко О. К. Голос України в світових інформаційних потоках // Українська журналістика в контексті світової: Зб. наук. праць / За заг. ред. В. І. Шкляра. – К., 1998. – Вип. 2. – С. 54–60. [ОМ].
561. Мелешенко О. К. Комп'ютерні і телекомунікаційні технології як гарант інтеграції журналістики України в світовий інформаційний простір: Монографія / Київ. ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 1998. – 195 с. [ОМ].
562. Мелешенко О. К. Комп'ютерні і телекомунікаційні технології як гарант інтеграції журналістики України в світовий інформаційний простір: Автореф. дис. ... д. філол. наук: 10.01.08. – Журналістика / Київ. ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 1998. – 39 с. [ОМ].
563. Мелешенко О. К. Телекомунікаційна політика України // Вісн. Київ. ун-ту. Сер.: Жур-

- налістика. – 1998. – Вип. 5. – С. 33–38. [ОМ].
564. Мельник Г. С. Массовая коммуникация как фактор политического влияния: Автореф. дис. ... д. политич. наук. / С.-Петербург. гос. ун-т. – СПб, 1998. [ОМ].
565. Основы информационной культуры / Отв. ред. С. В. Смирнов. – СПб, 1998. – 99 с. [ОМ].
566. Потятиник Б. В. Монстр на призвисько Інтернет // Універсум. – Л., 1998. – Ч. 9/10. – С. 46–47. [БЧ].
567. Потятиник Б. В. Філософія масової комунікації: Вступ. – Л., 1998. – 44 с. [БЧ].
568. Почепцов Г. Г. Теория и практика коммуникации. – М., 1998. [ОМ].
569. Пряхин М. Н., Грабельников А. А. Организатор информационного производства – перспективная профессия // Журналистика конца XX столетия: уроки и перспективы: Материалы науч.-практ. конф. 13–14 мая 1998 года. – Воронеж, 1998. – С. 92–93. [ОМ].
570. Ракитов А. И. Информация, наука, техника в глобальных исторических изменениях. – М., 1998. [ОМ].
571. Рац М. Контроль гражданского общества за открытостью власти: контексты и рамки // Контроль гражданского общества за информационной открытостью власти: Теория и практика: Материалы науч.-практ. конф. / Сост. И. Дзялошинский. – М., 1998. – С. 18. [ОМ].
572. Репьев С. И., Барулин В. И. Человек: информация, системы взаимодействий. – СПб, 1998. [ОМ].
573. Сапунов Б. М. Философские проблемы массовой информации и телерадиокommunikации. – М., 1998. [ОМ].
574. Семаан Н. В. Культура – массовая культура – реклама // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 10: Журналистика. – 1998. – № 2. [ОМ].
575. Смирнов С. В. Информационная культура и культура мышления журналиста // Основы информационной культуры / Отв. ред. С. В. Смирнов. – СПб, 1998. – С. 63–77. [ОМ].
576. Стрекаль Т. Інформаційне суспільство та феномен "неефективної влади" // Українська журналістика-98: 36. наук. праць. – К.: Центр вільної преси, 1998. – С. 40–45. [ОМ].
577. Фабричный А. А. Научно-технический прогресс: проблема информационного обеспечения. – Новосибирск: Наука, 1998. – 250 с. [ОМ].
578. Черешкин Д. С., Смолян Г. Л. О формировании информационного общества в России // Информационные ресурсы России. – 1998. – № 1. – С. 8–13. [ОМ].
579. Чураков А. Н. Информационное общество и эмпирическая социология // Социологические исследования. – 1998. – № 1. – С. 35. [ОМ].
580. Юзвизин И. И. Информациологический словарь. – М., 1998. [ОМ].
- 1999**
581. Агеев В. Н. Совершенствование управления в социальных коммуникативных системах на основе электронных изданий: Дис. ... д. техн. наук: 05.13.10. – М., 1999. – 313 с. [ОМ].
582. Адамьянц Т. З. К диалогической коммуникации: от воздействия к взаимодействию. – М., 1999. [ОМ].
583. Басин М. А., Шилович И. И. Синергетика и Internet. – СПб, 1999. [ОМ].
584. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования. – М., 1999. [ОМ].
585. Беляков О. О. Комунікація як інструмент екологічної політики (на прикладі порівняльного досвіду України та Німеччини): Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.08. – Журналистика / Київ. ун-т імені Тараса Шевченка. – К., 1999. – 20 с. [ОМ].
586. Брехаря С. Масова свідомість та ЗМІ // Сучасна інформаційна політика: Тези наук.-практ. конф. – К.: Центр вільної преси, 1999. – С. 178–179. [ОМ].
587. Вартанова Е. Л. Финская модель на рубеже столетий. Информационное общество и СМИ Финляндии в европейской перспективе. – М., 1999. – 288 с. [ОМ].
588. Василькова В. В. Порядок и хаос в развитии социальных систем: (Синергетика и теория социальной самоорганизации). – СПб, 1999. [ОМ].
589. Виноградова С. М. Международный обмен информацией: проблемы свободы и ответственности // Информационное общество. Некоторые аспекты: Сб. ст. / Ред. Н. А. Войтович. – СПб, 1999. [ОМ].
590. Владимиров В. М. Герменевтика журналистики / Монография. – Луганськ: Вид-во Східноукр. держ. ун-ту, 1999. – 160 с. [ОМ].
591. Вовканич С. Інформація. Інтелект. Нація. – Л., 1999. [ОМ].
592. Гьютц П. Інформація: цифровий капіталізм / Петер Гьютц // Deutschland. – 1999. – № 6. – С. 48. [ОМ].
593. Дуцик Д. Вплив ЗМІ на аудиторію (електорат). Формування громадської думки // Міжна-

- родна журналістика-99: 36. робіт магістрів і спеціалістів / За заг. ред. О. К. Мелешенка. – К., 1999. – Вип. 1. – С. 149–155. [ОМ].
594. Землянова Л. М. Зарубежная коммуника- вистика в преддверии информационного обще- ства: Толковый словарь терминов и концепций. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1999. [ОМ].
595. Землянова Л. М. Сетевое общество, ин- формационизм и виртуальная культура // Вестн. Моск. ун-та. Сер.: Журналистика. – 1999. – № 2. – С. 58–59. [ОМ].
596. Землянова Л. М. Что такое справедли- вость? // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 10: Журналис- тика. – 1999. – № 5. – С. 92. [ОМ].
597. Зернецька О. В. Глобальний розвиток систем масової комунікації і міжнародні відноси- ни. – К.: Освіта, 1999. – 351 с. [ОМ].
598. Информационное общество. Некоторые аспекты: Сб. ст. / Ред. Н. А. Войтович. – СПб, 1999. [ОМ].
599. Имхоф К. Інформаційне суспільство і де- мократизація / Курт Имхоф // Сучасне та майбутнє журналістики в плюралістичному суспільстві: Ма- теріали наук.-практ. укр.-швейцарськ. семінару. – К.: Центр вільної преси, 1999. – С. 24–38. [ОМ].
600. Кирилкін О. Є. Інформаційне суспільство та журналістика (Погляд західних науковців у га- лузі масової комунікації та соціології) // Сучасне та майбутнє журналістики в плюралістичному суспільстві: Матеріали наук.-практ. укр.-швей- царськ. семінару. – К.: Центр вільної преси, 1999. – С. 249–252. [ОМ].
601. Корконосенко С. Г. Журналистская ин- формация как фактор и объект социального кон- троля // Информационное общество. Некоторые аспекты: Сб. ст. / Ред. Н. А. Войтович. – СПб, 1999. [ОМ].
602. Корконосенко С. Г. Теория и практика СМК. – СПб, 1999. [ОМ].
603. Корнилов Е. А. Журналистика на рубеже тысячелетий. – Ростов н/Д, 1999. [ОМ].
604. Кравчук О. А. Інформаційна сфера як ду- ховне явище / Київ. ун-т, Ін-т міжнар. відносин. – К., 1999. – 62 с. [ОМ].
605. Кузин В. И. Самопрограммирование журна- листа // Журналистика и социология'98: Материалы науч.-практ. семинара "Журналистика в условиях общественного кризиса" / Ред.-сост. С. Г. Корконо- сенко. – СПб, 1999. – С. 162–163. [ОМ].
606. Лильо Т. Я. Криза макротексту // Публі- цистика і тенденції розвитку світу: 36. наук. ст. – Л., 1999. – С. 64–71. [БЧ].
607. Лильо Т. Я. Медіареальність і національ- на реальність: проблема узгодження // Те- левізійна й радіожурналістика: історія, теорія, практика: Погляд у майбутнє. – Л., 1999. – Вип. 2. – С. 109–124. [БЧ].
608. Лисаневич П. Е. Социально-философские основы футурологической публицистики // Ак- центы. Новое в журналистике и литературе. – [Воронеж], 1999. – Вип. 5–6 (16–17). – С. 56–64. [ОМ].
609. Литвиненко О. В. Місце національної системи ЗМІ в сучасному світі та її трансфор- мації // Сучасне та майбутнє журналістики в плю- ралістичному суспільстві: Матеріали наук.-практ. укр.-швейцарськ. семінару. – К.: Центр вільної преси, 1999. – С. 225–227. [ОМ].
610. Лось Й. Д. Правда слова // Публіцистика і тенденції розвитку світу: 36. наук. ст. – Л., 1999. – С. 4–44. [БЧ].
611. Ляпоров В. Интерактивная демократия // ИнфоБизнес. – 1999. – 21 дек. [ОМ].
612. Малышкин В. Г. Европейское информа- ционное пространство. – М., 1999. [ОМ].
613. Мелюхин И. С. Информационное обще- ство: истоки, проблемы, тенденции развития. – М., 1999. [ОМ].
614. Михайлов В. Д. Живая информационная Вселенная. – М., 1999. [ОМ].
615. Москаленко А. З. Демократизація ЗМІ та інформаційні права громадян // Сучасне та май- бутнє журналістики в плюралістичному суспі- льстві: Матеріали наук.-практ. укр.-швейцарськ. семінару. – К.: Центр вільної преси, 1999. – С. 11–23. [ОМ].
616. Москаленко А. З. Масова комунікація в політичній системі суспільства // Сучасна інфор- маційна політика: Тези наук.-практ. конф. – К.: Центр вільної преси, 1999. – С. 3–8. [ОМ].
617. Москаленко А. З., Губерський Л. В., Іва- нов В. Ф. Основи масово-інформаційної діяль- ності. – К.: Правда Ярославичів, 1999. [ОМ].
618. Назаров М. М. Массовая коммуникация в современном мире: методология анализа и прак- тика исследований. – М.: УРСС, 1999. – 240 с. (Б-ка сер. "Специализированные курсы в социологическом образовании"). [ОМ].
619. Новая постиндустриальная волна на За- паде: Антология. – М., 1999. [ОМ].
620. О концептуальной базе построения в Рос- сии информационного общества / Г. Т. Артамонов, Б. В. Кристальный, И. Н. Курносков, И. С. Мелю- хин, Г. Л. Смолян, Д. С. Черешкин // Информац-

онное общество. – 1999. – Вып. 3. [ОМ].

621. Олешко В. Ф. Теоретико-методологические предпосылки исследования современных массово-коммуникационных процессов // Акценты. Новое в журналистике и литературе. – [Воронеж], 1999. – Вып. 5/6 (16/17). – С. 19–26. [ОМ].

622. Отзвук слова. Их опыта работы спичрайтеров первого Президента России / А. Ильин и др. – М., 1999. [ОМ].

623. Павлюк Л. Дискурси поп-культури і диверсії підсвідомості // Унікаючи апокаліпсису: Філософія масової комунікації. – Л., 1999. – С. 73–80. [БЧ].

624. Паславський І. І. Журналістика "гарячих точок" // Унікаючи апокаліпсису: Філософія масової комунікації. – Л., 1999. – С. 87–94. [БЧ].

625. Паславський І. І. Політична реклама в телепросторі України // Телевізійна й радіожурналістика: історія, теорія, практика: Погляд у майбутнє. – Л., 1999. – Вип. 2. – С. 229–235. [БЧ].

626. Потятиник Б. В. Масова комунікація в громадянському суспільстві // Громадянське суспільство як здійснення свободи: центрально-східноєвропейський досвід. – Л., 1999. – С. 114–120. [БЧ].

627. Потятиник Б. В. Проблема свободи в масовій комунікації сучасної України // Українська періодика: історія і сучасність: Тези доп. і повід. п'ятої Всеукр. наук.-теорет. конф. 27–28 листоп. 1998 р. – Л., 1999. – С. 256–258. [БЧ].

628. Почепцов Г. Г. Коммуникативные технологии XX века. – М., 1999. [ОМ].

629. Почепцов Г. Г. Теорія комунікації. – 2-е вид., доп. – К.: Видавничий центр "Київський університет", 1999. – 308 с. [ОМ].

630. Рассолов М. М. Информационное право. – М., 1999. [ОМ].

631. Скаленко О. Проблеми економічної інформатизації вищої школи України // Сучасна інформаційна політика: Тези наук.-практ. конф. – К.: Центр вільної преси, 1999. – С. 126–129. [ОМ].

632. Смолян Г. Л., Черешкин Д. С., Штрик А. А. Перспективы вхождения России в глобальное информационное сообщество (некоторые результаты анализа зарубежного опыта) // Информационное общество. – 1999. – Вып. 6. – С. 52–54. [ОМ].

633. Современная журналистика: Учебник / Киев. ун-т им. Т. Шевченко, Ин-т журналистики; Европейская академия Берлина; Белорус. Ассоциация журналистов. – Киев: Центр свободной прессы, 1999. – 686 с. [ОМ].

634. Терин В. П. Массовая коммуникация. Социокультурные аспекты политического воздействия: исследование опыта Запада. – М., 1999. [ОМ].

635. Тоффлер А. Третья волна. – М., 1999. [ОМ].

636. Усманова Л. Р. Формирование и развитие коммуникационных способностей журналиста в новых информационных условиях: Дис. ... к. пед. наук: 13.00.01. – Казань, 1999. – 176 с. [ОМ].

637. Чичановский А. А. Информационные аспекты практической политики // Соединяя капитализм, социализм и демократию: Практическая политика в России и США. – М.: Летний сад, 1999. [ОМ].

638. Штейніков С. Теоретичні підходи до з'ясування природи та походження інформації // Сучасна інформаційна політика: Тези наук.-практ. конф. – К.: Центр вільної преси, 1999. – С. 174–177. [ОМ].

639. Щербакова О. А. До проблеми сучасної інформаційної еліти в контексті загальних проблем формування української еліти 90-х років // Сучасне та майбутнє журналістики в плюралістичному суспільстві: Матеріали наук.-практ. укр.-швейцарськ. семінару. – К.: Центр вільної преси, 1999. – С. 234–238. [ОМ].

640. Юраш А. В. Ukrainische Griechisch-katolische Kirche und Medien // Internationales okumenisches Jahrbuch fur Theologie. – № 8. – Frankfurt a. M.; Berlin; Bern; Bruxelles; New York; Wien: Peter Lang, 1999. – Jahrgang. – S. 299–320. [БЧ].

2000

641. Байер Ю. П. Социальный контроль над виртуальной социокультурной коммуникацией // Журналистика и социология'99. Журналистика и социальный контроль: Материалы науч.-практ. семинара 2 дек. 1999 г. / Ред.-сост. С. Г. Корконосенко. – СПб, 2000. – С. 111–113. [ОМ].

642. Башкеева А. Роль СМИ в процессе манипулирования // Журналистика конца XX века: Материалы науч.-практ. конф. студ. и аспирантов 17–18 ноября 2000 года. – Воронеж: Изд-во ВГУ, 2000. – С. 7. [ОМ].

643. Бочканова М. П. Информация и государственное управление // Средства массовой информации в современном мире. 2000: Тезисы Междунар. науч.-практ. конф. – СПб, 2000. – С. 8–9. [ОМ].

644. Буданцев Ю. П. Массовые коммуникации. Системные особенности. – М.: ИПКРПР, 2000. – Ч. 1. – 92 с. [ОМ].

645. Буданцев Ю. П. Массовые коммуникации. Системные особенности. – М.: ИПКРТР, 2000. – Ч. 2. – 91 с. [ОМ].
646. Ван Дейк Т. А. Язык. Познание. Коммуникация. – Благовещенск, 2000. [ОМ].
647. Вартанова Е. Л. Конвергенция как неизбежность. О роли технологического фактора в трансформации современных медиа-систем // От книги до Интернета. Журналистика и литература на рубеже нового тысячелетия / Отв. ред. Я. Н. Засурский и Е. Л. Вартанова. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 2000. – С. 37–54. [ОМ].
648. Век информации: Тезисы междунар. постоянно действ. науч.-практ. семинара (20 дек. 2000 г., Санкт-Петербург) / Сост. С. А. Михайлов. – СПб, 2000. – 73 с. [ОМ].
649. Григорьева Е. Текст как итог взаимодействия коммуникатора и аудитории // Журналистика конца XX века: Материалы науч.-практ. конф. студ. и аспирантов 17–18 нояб. 2000 г. – Воронеж: Изд-во ВГУ, 2000. – С. 134–136. [ОМ].
650. Гриценко О. М. Держава та інформаційне суспільство // Українська журналістика в контексті світової: 36. наук. праць / За заг. ред. В. І. Шкляра. – К., 2000. – Вип. 4. – С. 58–70. [ОМ].
651. Гриценко О. М. Правові проблеми інформаційного суспільства // Актуальні питання масової комунікації. – [Київ], 2000. – Вип. 1. – С. 40–43. [ОМ].
652. Давидова В. Жити і працювати в інформаційному суспільстві: підхід Європейського Союзу // Політичні права і свободи у демократичному суспільстві (Досвід країн Європейського Союзу): 36. матер. круглого столу гол. ред. мас-медіа України 6 квіт. 2000 р. – К., 2000. – С. 49–58. [ОМ].
653. Давыдова О. В. Некоторые аспекты влияния мультимедийных программ на процесс коммуникации // Периодическая печать на пороге электронной эры: Материалы науч.-практ. семинара "Современная периодическая печать в контексте коммуникативных процессов (Мультимедиа и газета завтрашнего дня) 17–18 мар. 1999 г., Санкт-Петербург" / Отв. ред. Б. Я. Мисонжников. – СПб: СПбГУ, 2000. – С. 64–68. [ОМ].
654. Дмитриев А. В., Латынов В. В. Массовая коммуникация: пределы политического влияния. – М., 2000. [ОМ].
655. Дрожжинов В., Штрик А. Электронное правительство информационного общества // PC Week. – 2000. – № 15. [ОМ].
656. Задорин И., Стребов Д., Сюткин А., Халкина Е. Влияние средств массовой информации на массовое политическое сознание россиян в период избирательной кампании 1999 г. // Независимые медиа-измерения. – 2000. – №4. – С. 6. [ОМ].
657. Засурский Я. Н. Журналистика и мир на рубеже тысячелетий // От книги до Интернета. Журналистика и литература на рубеже нового тысячелетия / Отв. ред. Я. Н. Засурский и Е. Л. Вартанова. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 2000. – С. 12–36. [ОМ].
658. Землянова Л. М. Зарубежная коммуникативистика на рубеже веков (проблемы и приоритеты) // От книги до Интернета. Журналистика и литература на рубеже нового тысячелетия / Отв. ред. Я. Н. Засурский и Е. Л. Вартанова. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 2000. – С. 61–74. [ОМ].
659. Иноземцев В. Л. Современное постиндустриальное общество: природа, противоречия, перспективы. – М., 2000. [ОМ].
660. Кабитов С. Н. Коммуникационные возможности музыки в социокультурном процессе // Средства массовой информации в современном мире. 2000: Тезисы Междунар. науч.-практ. конф. – СПб, 2000. – С. 116–117. [ОМ].
661. Капелюшний А. О. Девіатологія мас-медіа: Практикум з "Редакторської майстерності". – Л., 2000. – 208 с. [БЧ].
662. Кара-Мурза С. А. Манипуляция сознанием. – М., 2000. [ОМ].
663. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура. – М., 2000. [ОМ].
664. Комаров А. С., Грабко Г. В. Подходы к анализу процессов интеграции России в глобальное информационное общество // Проблемы преодоления "цифрового неравенства" в России и странах СНГ: Материалы Междунар. семинара. – М., 2000. – С. 60. [ОМ].
665. Кореньюшкина С. И. Информация и власть // Средства массовой информации в современном мире. 2000: Тезисы Междунар. науч.-практ. конф. – СПб, 2000. – С. 170–172. [ОМ].
666. Корконосенко С. Г. Парадоксы нормативности в мире телекоммуникаций // Периодическая печать на пороге электронной эры: Материалы науч.-практ. семинара "Современная периодическая печать в контексте коммуникативных процессов (Мультимедиа и газета завтрашнего дня) 17–18 мар. 1999 г., Санкт-Петербург" / Отв. ред. Б. Я. Мисонжников. – СПб: СПбГУ, 2000. – С. 69–72. [ОМ].

667. Кошкин А. Н. Проект "электронного правительства": мировой опыт и российские перспективы. Государство и "информационная революция" // Проблемы преодоления "цифрового неравенства" в России и странах СНГ: Материалы Междунар. семинара. – М., 2000. [ОМ].
668. Кравцов А. Об эквивалентности терминов "популярная" ("массовая") и "желтая" ("бульварная") пресса в России и на Западе // Журналистика конца XX века: Материалы науч.-практ. конф. студ. и аспирантов 17–18 нояб. 2000 г. – Воронеж: Изд-во ВГУ, 2000. – С. 13–15. [ОМ].
669. Кувшинова О. В. Личностная журналистика в информационно-коммуникационном обществе // Средства массовой информации в современном мире. 2000: Тезисы Междунар. науч.-практ. конф. – СПб, 2000. – С. 18–20. [ОМ].
670. Кузин В. И. Журналист в дискурсе массовой коммуникации: манипулятор или актуализатор // Формирование гражданского общества как национальная идея России XXI века: Тезисы науч.-практ. семинара. – СПб, 2000. [ОМ].
671. Лильо Т. Я. Віртуальна реальність як місце міжнародного примирення // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики / Львів. наук. біб-ка ім. В. Стефаника. – Л., 2000. – Вип. 7. – С. 200–213. [БЧ].
672. Лильо Т. Я. Глобалізація комунікаційного простору та національна ідентичність посткомуністичних суспільств: проблема узгодження // Українська періодика: історія і сучасність: Тези доп. і повід. шостої Всеукр. наук.-теорет. конф. 11–13 трав. 2000 р. / За ред. М. М. Романюка. – Л., 2000. – С. 324–327. [ОМ].
673. Лильо Т. Я. Медіа-реальність і національна реальність: проблема узгодження // Телевізійна й радіожурналистика: Зб. наук.-метод. праць. – Л., 2000. – Вип. 3. – С. 109–124. [БЧ].
674. Лисаневич П. Е. Футурология и утопия в эссе С. Лема // Средства массовой информации в современном мире. 2000: Тезисы Междунар. науч.-практ. конф. – СПб, 2000. – С. 219–220. [ОМ].
675. Лось Й. Д. Орієнтир: засоби масового розуміння / Зб. праць каф. укр. преси. – Л., 2000. – Вип. 3. – С. 169–175. [БЧ].
676. Лось Й. Д. Сучасна преса світу і проблеми морально-екологічної кризи на зламі епох // Церква і соціальні проблеми (екологія, економіка і християнська мораль: українська дійсність і перспективи). – Л., 2000. – С. 457–467. [БЧ].
677. Мансурова В. Д. СМИ как средство коммуникативной саморегуляции общества // Средства массовой информации в современном мире. 2000: Тезисы Междунар. науч.-практ. конф. – СПб, 2000. – С. 41–42. [ОМ].
678. Мельник Г. С. Новые информационные технологии и их правовое обеспечение // Периодическая печать на пороге электронной эры: Материалы науч.-практ. семинара "Современная периодическая печать в контексте коммуникативных процессов (Мультимедиа и газета завтрашнего дня) 17–18 мар. 1999 г., Санкт-Петербург" / Отв. ред. Б. Я. Мисонжников. – СПб: СПбГУ, 2000. – С. 26–32. [ОМ].
679. Митрофанова А. А. Катастрофичность как категория массовой информации и ее отражение в языке // Средства массовой информации в современном мире. 2000: Тезисы Междунар. науч.-практ. конф. – СПб, 2000. – С. 146–147. [ОМ].
680. Михайлов С. А. Массовая информация и массовая культура: или Американский образ жизни по-русски // Средства массовой информации в современном мире. 2000: Тезисы Междунар. науч.-практ. конф. – СПб, 2000. – С. 173–175. [ОМ].
681. Михайлова Л. Г. Развитие системы научно-фантастических изданий и будущее информационного общества // От книги до Интернета. Журналистика и литература на рубеже нового тысячелетия / Отв. ред. Я. Н. Засурский и Е. Л. Вартанова. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 2000. – С. 241–254. [ОМ].
682. Никитов В. А., Орлов Е. И., Старовойтов А. В., Савин Г. И. Информационное обеспечение государственного управления. – М., 2000. [ОМ].
683. Никонов С. Б. Информационные потоки в области международно-правовых актов // Периодическая печать на пороге электронной эры: Материалы науч.-практ. семинара "Современная периодическая печать в контексте коммуникативных процессов (Мультимедиа и газета завтрашнего дня) 17–18 мар. 1999 г., Санкт-Петербург" / Отв. ред. Б. Я. Мисонжников. – СПб: СПбГУ, 2000. – С. 32–35. [ОМ].
684. Никонов С. Б. "Мины" глобализма на правовом поле // Век информации: Тезисы междунар. постоянно действ. науч.-практ. семинара (20 дек. 2000 года, Санкт-Петербург) / Сост. С. А. Михайлов. – СПб, 2000. – С. 54–56. [ОМ].
685. Ним Е. Г. Масс-медиа: религия современности? // Средства массовой информации в современном мире. 2000: Тезисы Междунар. науч.-практ. конф. – СПб, 2000. – С. 21–22.

686. Панарин А. С. Глобальное политическое прогнозирование. – М., 2000. [ОМ].
687. Панарин А. С. Искушение глобализмом. – М., 2000. [ОМ].
688. Петрів Т. І. Глобальні пріоритети інформаційної епохи: контекст для України (технологічна революція та соціокультурні ідеали) // Українська журналістика в контексті світової: Зб. наук. праць / За заг. ред. В. І. Шкляра. – К., 2000. – Вип. 4. – С. 43–57. [ОМ].
689. Подкорытов Д. А. Новое тысячелетие – новые технологии – новое мировоззрение // Век информации: Тезисы междунар. постоянно действ. науч.-практ. семинара (20 дек. 2000 г., Санкт-Петербург) / Сост. С. А. Михайлов. – СПб, 2000. – С. 46–49. [ОМ].
690. Поелуева Л. А. СМИ в контексте непрерывного образования // Средства массовой информации в современном мире. 2000: Тезисы Междунар. науч.-практ. конф. – СПб, 2000. – С. 22–23. [ОМ].
691. Потятиник Б. В. Медіаекологія в Україні: спроба проєкції ідей В. Вернадського на реалії кінця ХХ ст. / Зб. праць каф. укр. преси. – Львів, 2000. – Вип. 3. – С. 249–255. [БЧ].
692. Прокофьева И. Грядет новый бум // Известия. – 2000. – 27 янв. [ОМ].
693. Пронин Е. И. Теодицея-2000 // Зб. праць каф. укр. преси. – Л.: ЛНУ ім. Ів. Франка, 2000. – Вип. 3. – С. 264–266. [ОМ].
694. Рахманов Ю. В. Особенности социального контроля над СМИ в информационном обществе // Журналистика и социология'99. Журналистика и социальный контроль: Материалы науч.-практ. семинара 2 дек. 1999 г. / Ред.-сост. С. Г. Корконосенко. – СПб, 2000. – С. 157–161. [ОМ].
695. Рахманова Ю. В. Информационное общество: некоторые аспекты функционирования // Средства массовой информации в современном мире. 2000: Тезисы Междунар. науч.-практ. конф. – СПб, 2000. – С. 185–186. [ОМ].
696. Ржанова С. А. Общение – сущностный компонент состояния современной прессы // Средства массовой информации в современном мире. 2000: Тезисы Междунар. науч.-практ. конф. – СПб, 2000. – С. 45–46. [ОМ].
697. Рихтер А. Г. Массово-информационное право в грядущем веке // От книги до Интернета. Журналистика и литература на рубеже нового тысячелетия / Отв. ред. Я. Н. Засурский и Е. Л. Вартанова. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 2000. – С. 75–79. [ОМ].
698. Різун В. В. Загальна характеристика масової інформаційної діяльності: (Лекція перша) / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, Інститут журналістики. – К., 2000. – 25 с. [ОМ].
699. Різун В. В. Природа й структура комунікативного процесу: (Лекція друга) / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, Ін-т журналістики. – К., 2000. – 19 с. [ОМ].
700. Свитич Л. Г. Информационная фантомность // Средства массовой информации в современном мире. 2000: Тезисы Междунар. науч.-практ. конф. – СПб, 2000. – С. 46–47. [ОМ].
701. Свитич Л. Г. Феномен журнализма / Под ред. Я. Н. Засурского. – М.: ИКАР; Ф-т журналистики МГУ, 2000. – 252 с. [ОМ].
702. Серажим К. С. Текст як основний інструмент масової комунікації // Актуальні питання масової комунікації. – [Київ], 2000. – Вип. 1. – С. 19–21. [ОМ].
703. Сербенська О. А. Мова преси як естетичний стереотип епохи / Зб. праць каф. укр. преси. – Л., 2000. – Вип. 3. – С. 311–318. [БЧ].
704. Сербенська О. А. Роль аудіовізуальних засобів у творенні звукового образу Держави // Слово і суспільство: Зб. наук. праць. – К., 2000. – Ч. 2. – С. 42–46. [БЧ].
705. Смирнов В. В. Философия журналистики: новая пространственно-временная сфера // Средства массовой информации в современном мире. 2000: Тезисы Междунар. науч.-практ. конф. – СПб, 2000. – С. 25–26. [ОМ].
706. Смирнов В. В. Слухи в современных массовых коммуникациях // Журналистика в 1999 году: Тезисы Междунар. науч.-практ. конф. – Ч. 1. – М., 2000. – С. 23–25. [ОМ].
707. Хоменко Т. М. Внутрішня логіка і діалогізм публіцистичного тексту: етика комунікування // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики / Львів. наук. біб-ка ім. В. Стефаника. – Л., 2000. – Вип. 7. – С. 403–416. [БЧ].
708. Цісак В. Преса в Інтернеті – Інтернет в пресі: актуальні проблеми інформаційного суспільства в центральній та східній Європі (на прикладі польської та української систем преси) / Войцех Цісак // Українська періодика: історія і сучасність: Тези доп. і повід. шостої всеукр. наук.-теорет. конф. 11–13 трав. 2000 р. / За ред. М. М. Романюка. – Л., 2000. – С. 327–332. [ОМ].
709. Чугунов А. В. Социологические аспекты формирования информационного общества в России: Обзор исследований аудитории Интернета. – СПб, 2000. [ОМ].

710. Чугунов А. В. Теоретические основания концепции "информационного общества": Учеб.-метод. пособие по курсу "Интернет и политика". – СПб, 2000. [ОМ].
 711. Экекрантц Я. Посткоммунизм и глобальная культура // Средства массовой информации и современное общество: Материалы семинаров рос.-сканд. курса "NorFA" / Ред.-сост. Н. Г. Бойкова, Т. В. Васильева, Д. А. Рушин. – СПб: СПбГУ, 2000. – С. 6–11. [ОМ].
 712. Юзвизин И. И. Основы информациологии. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Междунар. изд-во "Информациология"; Высш. школа, 2000. – 517 с.: ил. [ОМ].
 713. Яцимирська М. Психологічні феномени в сучасній комунікативістиці // Зб. праць каф. укр. преси. – Л.: ЛНУ ім. Ів. Франка, 2000. – Вип. 3. – С. 368–370. [ОМ].
- 2001**
714. Адамьянц Т. З. СМК и современная социологическая наука // Журналистика в 2000 году: реалии и прогнозы развития: Тезисы Междунар. науч.-практ. конф. 30 янв. – 3 февр. 2001 г.: В 9 ч. – М., 2001. – Ч. 2. – С. 15–17. [ОМ].
 715. Аннан А. Кофи. Общая судьба – новая решимость / Годовой доклад о работе Организации за 2000 год. – Нью-Йорк: ООН, 2001. – 138 с. [ОМ].
 716. Бабочиева М. Л. Коммуникация и специфика национальной модели гражданского общества // Журналистика в 2000 году: реалии и прогнозы развития: Тезисы Междунар. науч.-практ. конф. 30 янв. – 3 февр. 2001 г.: В 9 ч. – М., 2001. – Ч. 1. – С. 7–9. [ОМ].
 717. Барлыбаева С. Х. Новые коммуникационные супермагистраль // Журналистика в 2000 году: реалии и прогнозы развития: Тезисы Междунар. науч.-практ. конф. 30 янв. – 3 февр. 2001 г.: В 9 ч. – М., 2001. – Ч. 1. – С. 21–24. [ОМ].
 718. Буданцев Ю. П. Парадигма массовой коммуникации. – М.: ИПКРТР, 2001. – 54 с. [ОМ].
 719. Век информации: Тезисы междунар. постоянно действ. науч.-практ. Семинара (20 дек. 2000 г., СПб) / Сост. А. С. Пую. – СПб, 2001. – Вып. 2. – 47 с. [ОМ].
 720. Вершинин М. С. Политическая коммуникация в информационном обществе. – СПб: Изд-во В. А. Михайлова, 2001. – 253 с. [ОМ].
 721. Гленн Гайзер-Гетс. Эксгибиционизм информационного века // Век информации: Тезисы междунар. постоянно действующего науч.-практ. семинара (20 дек. 2000 г., СПб) / Сост. А. С. Пую. – СПб, 2001. – Вып. 2. – С. 23–25. [ОМ].
 722. Гленн Гайзер-Гетс. "Реальное" телевидение (RBTv) как "новая" журналистика? // Средства массовой информации в современном мире. 2001: Тезисы Междунар. науч.-практ. конф. – В 2 ч. – СПб, 2001. – Ч. 1. – С. 135–136. [ОМ].
 723. Гриценко М. С. Інформаційне суспільство і цілі державної політики // Вісн. Київ. ун-ту: Сер.: Журналістика. – К., 2001. – Вип. 9. – С. 7–10. [БЧ].
 724. Добросклонская Т. Г. Проблема англоязычного лингвокультурного влияния в сфере масс-медиа // Журналистика в 2000 году: реалии и прогнозы развития: Тезисы Междунар. науч.-практ. конф. 30 янв. – 3 февр. 2001 г.: В 9 ч. – М., 2001. – Ч. 7. – С. 3–5. [ОМ].
 725. Жуков И. В. Дискурсивные приемы СМИ в манипуляции общественным сознанием // Средства массовой информации в современном мире. 2001: Тезисы Междунар. науч.-практ. конф.: В 2 ч. – СПб, 2001. – Ч. 1. – С. 157–158. [ОМ].
 726. Кирия И. В., Костикова И. В. Информационное общество в трактовке современных французских философов // Журналистика в 2000 году: реалии и прогнозы развития: Тезисы Междунар. науч.-практ. конф. 30 янв. – 3 февр. 2001 г.: В 9 ч. – М., 2001. – Ч. 9. – С. 3–4. [ОМ].
 727. Кононова Е. И. Глобальная коммуникация и интересы развивающихся стран // Журналистика в 2000 году: реалии и прогнозы развития: Тезисы Междунар. науч.-практ. конф. 30 янв. – 3 февр. 2001 г.: В 9 ч. – М., 2001. – Ч. 7. – С. 47–48. [ОМ].
 728. Корконосенко С. Г. Коммуникационные иллюзии в теории журналистики // Журналистика в 2000 году: реалии и прогнозы развития: Тезисы Междунар. науч.-практ. конф. 30 янв. – 3 февр. 2001 г.: В 9 ч. – М., 2001. – Ч. 1. – С. 3–6. [ОМ].
 729. Костров Н. В. Манипулирование общественным сознанием в современных СМИ // Век информации: Тезисы междунар. постоянно действ. науч.-практ. семинара (20 декабря 2000 г., СПб) / Сост. А. С. Пую. – СПб, 2001. – Вып. 2. – С. 26–29. [ОМ].
 730. Кузьменко В. Л., Романчук О. К. На порозі Надцивілізації: системний аналіз актуальних проблем сучасності, соціальне прогнозування та футурологія. – 3-тє вид., доп. і перероб. – Л.: Універсум, 2001. – 152 с. [ОМ].
 731. Лівандовський М. Вплив інформації на свідомість мас // Українська журналістика в кон-

- тексті світової: 36. наук. праць / За заг. ред. В. І. Шкляра. – К., 2001. – Вип. 5. – С. 39–42. [ОМ].
732. Макаренко Є. А. Європейська інформаційна політика. – К., 2001. [ОМ].
733. Мансурова В. Д. "Культ личностей": интeрсуб'єктивна коммунікація як системооб'язуючий фактор сучасних СМІ // Журналістика в 2000 році: реалії і прогнози розвитку: Тезиси Міжнарод. науч.-практ. конф. 30 янв. – 3 февр. 2001 г.: В 9 ч. – М., 2001. – Ч. 9. – С. 6–7. [ОМ].
734. Почепцов Г. Г. Теория коммуникации. – М.: Рефл-бук; К.: Ваклер, 2001. [ОМ].
735. Прохоров Е. П. Журналистика и демократия. – М.: РИП-холдинг, 2001. – 268 с. [ОМ].
736. Пурескина Е. А. Массовая культура как доминанта на современном этапе развития СМІ // Журналистика в 2000 році: реалії і прогнози розвитку: Тезиси Міжнарод. науч.-практ. конф. 30 янв. – 3 февр. 2001 г.: В 9 ч. – М., 2001. – Ч. 7. – С. 32–33. [ОМ].
737. Пэн Д. Б. Философия журналистики на мосту перемен, или О чем задумался Гермес в эпоху массовых коммуникаций // Акценты. Новое в журналистике и литературе. – [Воронеж], 2001. – Вип. 1/2 (22/23). – С. 108–111. [ОМ].
738. Різун В. В. Роль ЗМК в демократичному суспільстві // Публіцистика і політика: 36. наук. пр. / За заг. ред. В. І. Шкляра. – К., 2001. – Вип. 2. – С. 13–15. [ОМ].
739. Российско-европейская конференция по Интернет-технологиям "Россия и Европа в глобальном информационном обществе" // Телефoрyм. – 2001. – № 4. – С. 54–55. [ОМ].
740. Сидоров В. А. Прогноз в журналистике / Ф-т журн. СПбГУ. – СПб, 2001. – 124 с. [ОМ].
741. Смирнов В. В. Интернет в системе культуры и массовых коммуникаций // Журналистика в 2000 році: реалії і прогнози розвитку: Тезиси Міжнарод. науч.-практ. конф. 30 янв. – 3 февр. 2001 г.: В 9 ч. – М., 2001. – Ч. 9. – С. 10–11. [ОМ].
742. Федотова Л. Н. Анализ содержания – социологический метод изучения средств массовой коммуникации. – М.: Ин-т социологии РАН, 2001. – 202 с. [ОМ].
743. Фомичева И. Д. Сущностные свойства массовой коммуникации (к вопросу об определении статуса новых информационных технологий) // Журналистика в 2000 році: реалії і прогнози розвитку: Тезиси Міжнарод. науч.-практ. конф. 30 янв. – 3 февр. 2001 г.: В 9 ч. – М., 2001. – Ч. 5. – С. 3–5. [ОМ].
744. Хорольский В. В. Социокультурный и культурологический аспекты анализа футурологической публицистики // Средства массовой информации в современном мире. 2001: Тезисы Міжнарод. науч.-практ. конф.: В 2 ч. – СПб, 2001. – Ч. 1. – С. 168–169. [ОМ].
745. Шалденков Ю. А. Социобиологическая экспансия журналистики // Средства массовой информации в современном мире. 2001: Тезисы Міжнарод. науч.-практ. конф.: В 2 ч. – СПб, 2001. – Ч. 1. – С. 97–99. [ОМ].
746. Шилова В. А. К проблеме эволюции социальных функций СМК // Журналистика в 2000 році: реалії і прогнози розвитку: Тезиси Міжнарод. науч.-практ. конф. 30 янв. – 3 февр. 2001 г.: В 9 ч. – М., 2001. – Ч. 2. – С. 19–21. [ОМ].
747. Штанько Н. Сучасні комунікативні стратегії в контексті теорії інформаціоналізму / Наталя Штанько // Публіцистика і політика: 36. наук. пр. / За заг. ред. В. І. Шкляра. – К., 2001. – Вип. 2. – С. 47–56. [ОМ].

ПОКАЖЧИК ІМЕН

Амбросенкова В. К.	168	Бачило И. Л.	529
Анин Б.	430	Башкеева А.	642
Аннан А. Кофи	715	Бекбосынова И.	346
Арнольдов А. И.	466	Белл Д.	584
Арский Ю. М.	439, 440	Беньямин В.	431
Артамонов Г. Т.	620	Березин В. М.	432
Астафьев В. И.	467	Беляков О. О.	585
Бабочиева М. Л.	307, 716	Білорус О. Г.	537
Байер Ю. П.	641	Блохин И. Н.	530
Балинский И. О.	123	Блохина Л. Л.	341
Баранов А.	468	Богданова В. Л.	426
Барлыбаева С. Х.	717	Богомоллов А. Н.	469
Барулин В. И.	572	Бойкова Н. Г.	299
Басин М. А.	583	Болканова М. П.	646

- Брехаря С. 586
Брудный А. А. 531
Бутрим В. В. 357
Буданцев Ю. П. 28, 342, 358, 398, 644, 645, 718
Буряк В. Д. 256
Бусленко Н. И. 169
Бэндлер Р. 361, 378, 403
- Ван Дейк Т. А. 646
Варданян Е. А. 470
Варганов Г. И. 124
Варганова Е. Л. 170, 261, 532–534, 587, 647
Васильева И. В. 433
Васильева Т. В. 54, 299
Василькова В. В. 588
Васьківський Ю. П. 96, 217
Венгеров А. Б. 377, 400
Вергун В. А. 499
Вершинин М. С. 720
Вершинская О. Н. 512
Виноградова С. М. 399, 434, 472, 373, 535, 589
Владимиров В. М. 125, 171, 690
Вовканич С. 591
Войтович Н. А. 474, 515, 598
Волошинський Б. І. 55
Воробьев А. М. 172
Ворошилов В. В. 218–220, 257, 308, 435
Воскресенский А. К. 413
Вус М. А. 474, 515
- Габор Н. Б. 126, 221
Галицкий Б. 475
Геллер Э. 401
Герасименко В. А. 359
Герман К. 536
Гиляревский Р. С. 439, 440
Гленн Гайзер-Гетс 721, 722
Глушко О. К. 309
Гльотц П. 592
Гой В. М. 8, 30, 70, 127,
Голуб О. 436
Гондюл В. П. 476
Горевалов С. И. 173, 222, 360, 538
Грабельников А. А. 97, 258, 347, 569
Грабко Г. В. 664
Григорьева Е. С. 310, 649
Гриндер Д. 361, 378, 403
Гриценко О. М. 311, 312, 650, 651
Гриценко М. С. 723
Губерський Л. В. 499, 617
Гусев В. 474
- Давидова В. 652
Давыдова О. В. 653
Дарьин А. В. 507
Денисенко Л. 477
Денисов А. А. 539
Денисов Ю. К. 379
Дербинов Ю. 380
Дергачев В. А. 540
Дзялошинский И. М. 175, 553
Дмитриев А. В. 654
Дмитриев Л. А. 128, 478
Дмитровський З. Є. 56, 129, 130, 223, 224, 269, 260
Добриневская Т. 348
Добросклонская Т. Г. 724
Дойч К. 362
Дорошук Е. С. 313
Дрожжинов В. 541, 542, 655
Дуцик Д. 314, 593
Дэннис Э. 131
- Егоров В. С. 439
Еляков А. Д. 363
Ермаков Ю. А. 404
Жирков Г. В. 437, 447
Житарюк М. Г. 479, 480
Жолудь Р. В. 315
Жуков И. В. 725
- Задорин И. 656
Закупень Т. В. 543
Засурский Я. Н. 45, 89, 116, 133, 163, 174, 175, 202, 261, 262, 292, 333, 657, 647
Здоровега В. Й. 9, 32–34, 58, 59, 71, 72, 134, 176, 225, 263, 544
Землянова Л. 405, 482–484, 545, 594–596, 658
Зернецька О. В. 349, 364, 406, 407, 438, 546, 597
Зиборович С. 316
Зиновьев А. А. 408
Иванов В. Н. 341
Ивченко Б. П. 547
Ильин А. 226, 622
Ильяш И. 485
Иноземцев В. Л. 548, 659
Ирецкий А. Н. 494
Ирхин Ю. В. 365
Иванов В. Ф. 209, 441–443, 487, 499, 617
Імхоф К. 599
- Кабитов С. Н. 660
Канетти Э. 488

- Капелюшний А. О. 227, 291, 661
Кара-Мурза С. А. 662
Карташян Г. А. 10
Кастельс М. 663
Квіт С. М. 550
Ким М. Н. 177, 264, 317
Кин Дж. 60
Кирилкін О. Є. 600
Киричек П. Н. 73
Кирия И. В. 726
Киселев И. Ю. 410
Ковалев В. И. 366
Ковлер А. И. 411
Ковтун В. Г. 54
Коган В. З. 350
Кожурин В. 380
Комаров А. С. 664
Комиссаров С. С. 551
Конецкая В. П. 489
Кононова Е. И. 717
Копылов В. А. 490
Коренюшкина С. И. 665
Корконосенко С. Г. 11–14, 31, 36–38, 50, 57, 61, 62, 67, 74, 75, 98–100, 135, 178–180, 265, 272, 318–320, 491, 554, 601–602, 666, 728
Корнилов Е. А. 228, 603
Коробченко В. В. 492
Костенко Н. В. 382, 383
Костикова И. В. 726
Костров Н. В. 729
Костюк В. Н. 512
Кошкин А. Н. 667
Кравцов А. 668
Кравчук О. А. 604
Кривошея Г. П. 311
Кристалый Б. В. 620
Крістіано Г. 555
Круглов А. 493
Крупський І. В. 101, 137, 138, 229
Кувшинова О. В. 669
Кузин В. И. 330, 605, 670
Кузнецов Г. Г. 341
Кузнецова О. Д. 1, 2, 15, 39, 40, 63, 76–79, 102–104, 106, 139–144, 181–184, 230–232, 266, 267, 444, 556
Кузьменко В. 343
Кузьменко В. Л. 557, 730
Кузьмина А. 445
Курносов И. Н. 620
Кустова Н. О. 494
Кутейников А. Е. 495
Кучерова Г. Э. 321
Ладодо И. В. 341
Латынов В. В. 654
Леви С. 496
Лем С. 497
Лернатович В. Б. 185, 233, 268
Лизанчук В. В. 2, 41, 80, 81, 105, 106, 145, 186, 187, 234–236, 269–271
Лильо Т. Я. 606, 607, 671–673
Лисаневич П. Е. 608, 674
Литвиненко О. В. 609
Лівановський М. 731
Лозинський В. 455
Лось Й. Д. 16, 610, 675, 676
Лотман Ю. М. 351, 384, 446
Луаз М. 82
Лубкович І. М. 107, 498
Лызлов В. Е. 558
Ляпоров В. 611
М'яснянкіна Л. 17, 277
Магай Е. В. 413
Макаренко Є. А. 412, 732
Макаров И. 559
Макушина Л. М. 262
Малышкин В. Г. 612
Малькольм Ф. Мэллет 204
Мамалига А. І. 83
Мансурова В. Д. 677, 733
Маркузе Г. 385
Мартыненко В. С. 272
Мартыщенко Л. А. 547
Матвеев В. 500
Матов О. 501
Мащенко І. Г. 352
Мдивани Р. Р. 413
Медведева Е. В. 273
Мелешенко О. К. 42, 442, 502, 503, 560–563
Мельник Г. С. 92, 188, 564, 678
Мелюхин И. С. 504, 505, 613, 620
Менделеев А. Г. 43
Мисонжников Б. Я. 653
Митрофанова А. А. 679
Михайлов В. Д. 614
Михайлов С. А. 274, 447, 648, 680
Михайлова Л. Г. 681
Михайловский В. Н. 386
Мицкевич Э. 367
Моисеев Н. Н. 368, 369, 387, 448
Моренштерн И. 449
Москаленко А. З. 64, 146–148, 165, 189–192, 237, 238, 353, 414, 415, 450, 451, 452

- Муминов Ф. А. 276
 Мэррил Дж. 131
 Нагорняк М. В. 149
 Назаров М. М. 341, 618
 Науменко Т. В. 322
 Недопитанський М. І. 239
 Нерух О. О. 278
 Нечаев В. В. 507
 Нечиталюк М. Ф. 84, 279
 Ненов І. 150
 Никитов В. А. 682
 Никонов С. Б. 683, 684
 Ним Е. Г. 685
 Олешко В. Ф. 110, 323, 388, 452, 621
 Орлов Е. И. 682
 Орлов С. Г. 324
 Осадчий М. Г. 46
 Павлюк Л. С. 18, 85, 453, 623
 Панарин А. С. 686, 687
 Паславський І. І. 111, 112, 151, 152, 193–195, 241, 242, 281–283, 624, 625
 Пенькова М. В. 284, 285
 Петерсон Т. 115, 202
 Петрів Т. І. 325, 508, 688
 Петрович А. 430
 Петрушко Ю. В. 46
 Пиотровский Р. 416
 Плахов В. Д. 286
 Подкорытов Д. А. 689
 Подольн М. П. 153, 154, 196
 Поелуева Л. А. 690
 Поляков В. А. 354
 Потятиник Б. В. 3–5, 19–22, 47, 48, 86, 113, 155, 156, 389, 390, 418, 454–455, 509, 510, 566, 567, 626, 627, 691
 Почепцов Г. Г. 544, 568, 628, 629, 734
 Почкай Е. П. 197
 Приступенко Т. О. 157, 158
 Прозоров В. В. 326
 Прокофьева И. 692
 Пронин Е. И. 511, 693
 Пронина Л. А. 420
 Прохоров Е. П. 23, 29, 87, 88, 114, 159–161, 198–200, 287, 288, 327, 328, 735
 Пряхин М. Н. 569
 Пурескина Е. А. 736
 Пуую А. С. 719
 Пуую Ю. В. 513
 Пэн Д. Б. 737
 Ракизов А. И. 392, 570
 Рассолов М. М. 630
 Рахманов Ю. В. 694
 Рахманова Ю. В. 695
 Рац М. 571
 Репьев С. И. 572
 Ржанова С. А. 696
 Рихтер А. Г. 697
 Різун В. В. 289, 329, 698, 699, 738
 Родик К. 421
 Родионов И. И. 355
 Розкошный А. П. 290
 Рой М. Ф. 201, 514
 Романчук О. К. 343, 557, 557, 730
 Романюк М. М. 290
 Рушин Д. А. 299, 330
 Рыкованов П. Я. 516
 Рэндалл Д. 243
 Рябий В. Я. 65
 Савин Г. И. 682
 Савчук В. Є. 518
 Савчук В. І. 162, 517
 Самарина Н. А. 459
 Сапунов Б. М. 573
 Свириденко С. С. 370
 Свитич Л. Г. 49, 292, 331, 700, 701
 Семаан Н. В. 574
 Серажим К. С. 702
 Сербенська О. А. 703, 704
 Сиберт Ф. 115, 202
 Сидоров В. А. 66, 293, 332, 740
 Скаленко О. 519, 631
 Слободянюк Р. Д. 164, 244, 295
 Смирнов В. В. 90, 296–298, 705, 706, 741
 Смирнов С. В. 168, 203, 565, 575
 Смолян Г. Л. 512, 578, 620, 632
 Соколов А. В. 460
 Соколов В. 160
 Соколов В. С. 422
 Спаркс К. 299
 Спасибенко С. Г. 393
 Старовойтов А. В. 682
 Стельмах А. 334
 Стецула І. В. 423
 Стребов Д. 656
 Стрекаль Т. 576
 Стюфляева М. И. 335
 Сюткин А. 656
 Таловов В. П. 371

- Темех Н. Д. 521, 522
Тепляшина А. Н. 207, 208
Терин В. П. 523, 634
Тертычный А. 117
Тоффлер А. 344, 524, 635
Туров И. С. 440
Тхагушев И. Н. 273, 280, 300, 336, 337
Уёмов А. И. 540
Уилхэлм Д. 372
Урсул А. Д. 373, 461
Усманова Л. Р. 636
Уханов В. А. 350
Ущиповский С. Н. 302
Фабричный А. А. 577
Федоришин П. 101
Федотова Л. Н. 367, 462, 525, 742
Фомичева И. Д. 743
Хабермас Ю. 425
Хакен Г. 345
Халкина Е. 656
Харахандюк Г. Г. 526
Хоменко Т. М. 246, 707
Хорольский В. В. 744
Цісак В. 708
Чередниченко И. В. 338
Черешкин Д. С. 512, 578, 620, 632
Черный А. И. 440
Черняков Б. Г. 6, 7, 24–27, 51, 68, 93, 118–120, 192, 209–213, 247–253, 301
Чічановський А. А. 69, 396, 397, 427, 428, 527, 637
Чугунов А. В. 709, 710
Чураков А. Н. 579
Шалденков Ю. А. 303, 745
Шевченко В. Е. 304
Шилова В. А. 339, 746
Шилович И. И. 583
Широков Ф. 541, 542
Шкляр В. І. 52, 69, 124, 166, 215, 216, 254, 311, 340, 374, 396, 397, 427, 527
Шкондин М. В. 94, 255, 294, 305, 306,
Шостром Э. 356
Шрамм У. 115, 202
Штанько Н. 747
Штейніков С. 638
Штрик А. А. 632, 655
Щербакова О. А. 639
Экекрантц Я. 711
Юзвишин И. И. 381, 463, 580, 712
Юраш А. В. 95, 122, 167, 640
Яцимірська М. Г. 53, 713

Наукове видання

Наукові записки Інституту журналістики

Том 18
січень – березень
2005 рік

Над випуском працювали:
Відповідальний секретар *Ніна Вернигора*
Редактор *Ганна Дзюбенко*
Коректор *Анна Козуб*
Ком'ютерне редагування та верстка *Інна Недогибченко*
Технічний редактор *Вікторія Шевченко*
Художній редактор *Олена Поліщук*

Підписано до друку 20.05.2005
Формат 60х84/8. Гарнітура Times.
Друк трафаретний. Ум. друк. арк. 22,32
Обл.-вид. арк. 24,0. Наклад 500 прим.
Підготовлено до друку навчально-видавничою групою
Інституту журналістики.

Надруковано в навчально-поліграфічній лабораторії
Інституту журналістики.

Адреса редакції та друкарні:
04119, Київ, вул. Мельникова, 36/1,
Інститут журналістики, кімн. 103а,
тел. 481-45-48